

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ПЕДАГОГИКА КАФЕДРАСИ

ИЖТИМОЙ ПЕДАГОГИКА ФАНИДАН

ЎҚУВ УСЛУБИЙ МАЖМУА

Тузувчи: п.ф.н, доцент А.Негматова

Андижон – 2012

ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ СТАНДАРТИ
Ўзбекистон узлуксиз таълими давлат стандартлари тизими

ОЛИЙ ТАЪЛИМ

**5141500-Миллий гоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши бўйича
бакалаврларнинг тайёргарлик даражаси ва зарурий билимлар мазмунига қўйиладиган
ТАЛАБЛАР**

Расмий нашр

Тошкент 2008 й.

1. Ишлаб чиқувчилар:
Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълимини ривожлантириш маркази;
Тошкент давлат педагогика университети;
Ўзбекистон Миллий университети.
2. Республиканинг кадрлар истеъмолчи корхона ва ташкилотлари,
Фанлар Академиясининг тармоқ институтлари. Манфаатдор олий таълим
муассасалари билан келишилган.
3. Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг
2008 йил « _ » _____ даги ____ - сонли буйруғи билан тасдиқланган ва амалга
киритилган.
4. Стандартнинг амал қилиш муддати - 5 йилгача.

Ушбу стандарт Ўзстандарт агентлигининг рухсатисиз кўпайтирилиши ва тарқатилиши
мумкин эмас.

Мундарижа

1. 5141500-Миллий зоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими таълим йўналишининг умумий тавсифи.....	5
2. 5141500-Миллий зоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими таълим йўналиши зарурий билимлар мазмуни ва бакалаврларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар.	6
3. Таълим дастурининг мазмуни ва компонентлари.	17
4. Бакалаврлар тайёрлаш сифатини назорат қилиш ва баҳолаш.	32
5. Эслатма.	33
6. Илова	341

1. 5141500-Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими таълим йўналишининг умумий тавсифи

1.1 Йўналиш Ўзбекистон Республикаси узлуксиз таълим Давлат таълим стандартлари, Олий таълим Давлат таълим стандарти, Олий таълим йўналишлари ва мутахассисликлари Классификаторига киритилган.

1.2. Таълимнинг кундузги ўқиш шакли меъёрий муддати – 4 йил. Академик даражаси – «Бакалавр».

1.3. Бакалавр:

- таълим йўналиши бўйича олий маълумотли шахслар эгаллаши лозим бўлган лавозимларда мустақил ишлаш;

- ушбу таълим йўналиши ҳамда турдош таълим йўналишларининг тегишли магистратура мутахассисликлари бўйича олий таълимни давом эттириш;

- кадрларни қайта тайёрлаш ва малака ошириш тизимида қўшимча касбий таълим олишга тайёрланган бўлиши шарт.

1.4. 5141500-Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши бўйича бакалаврнинг касбий фаолият доираси ва объектлари тавсифи:

1.4.1. Йўналишнинг таълим соҳасидаги ўрни.

5141500-Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими умумий ўрта таълим мактаблари, академик лицей ва касб-ҳунар коллежлари учун миллий ғоя, ҳуқуқ фанлари бўйича ўқитувчи тайёрлаш жараёнида фойдаланиладиган фанлар, педагогик фаолият воситалари, усуллари, методлари йиғиндисидан иборат бўлган таълим йўналишидир.

1.4.2. Касбий фаолият объектлари.

5141500-Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши бўйича бакалаврнинг касбий фаолияти объектлари: умумтаълим мактаблари, академик лицейлар, касб-ҳунар коллежлари ва мактабдан ташқари таълим муассасалари, ўқувчилар, ўқув-тарбия, ўқитишнинг педагогик технологиялари ва методлар жараёнидир

1.4.3. Касбий фаолият турлари.

5141500-Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши бўйича бакалавр ўз умумкасбий ва ихтисослик тайёргарлигига мувофиқ куйидаги касбга оид фаолият турлари:

- *ўқитувчилик*: академик лицейлар, касб-ҳунар коллежлари, умумтаълим мактабларида миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ фанлари ўқитувчиси;

- *тарбиячилик*: маънавий-маърифий ишлар ташкилотчиси, ёшлар етакчиси, мактабдан ташқари муассасаларда фаолият;

- *ўқув-методик*: ушбу йўналишлар бўйича таълимни амалга оширувчи вазирликлар, унинг тармоқ бошқармалари ва муассасаларида методист вазифаларини бажариши мумкин.

1.4.4. Касбий мослашуванлик имкониятлари.

5141500-Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими йўналиши бўйича бакалавр куйидаги касбий фаолият турлари:

- *тарбиячи-ташкилотчи*;

- *илмий-тадқиқотчи*;

- *болалар муассасаларида ҳуқуқшунос*;

- *маданий-оқартув*;

- *ўлкашунослик* вазифаларига мослашиши мумкин.

1.5. Таълимни давом эттириш имкониятлари.

5141500-Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими таълим йўналиши бўйича бакалавр куйидаги:

5A141501 –Маънавият асослари;

5A141502 – Миллий ғоянинг фалсафий масалалари;

5A141503 – Ҳуқуқ таълими;

5A140801 – Педагогика;

5A140802 – Психология;

5A140803 – Таълим тизими менежменти;
5A220309 – Ижтимоий фалсафа;
5A310108 – Ижтимоий тизимлар ва жараёнларнинг ахборот-психологик хавфсизлиги;
5A380101 – Давлат ва ҳуқуқ назарияси ва тарихи. Сиёсий ва ҳуқуқий таълимотлар тарихи;
5A380103 – Фуқаролик ҳуқуқи; оила ҳуқуқи; фуқаролик жараёни; халқаро хусусий ҳуқуқ мутахассисликлари ҳамда таълимнинг ваколатли органи томонидан аниқланадиган турдош йўналишлар мутахассисликлари бўйича икки йилдан кам бўлмаган муддатда магистратурада ўқишни давом эттириши мумкин.

2. 5141500-Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими таълим йўналиши зарурий билимлар мазмуни ва бакалаврларнинг тайёргарлик даражасига қўйиладиган талаблар

2.1. Бакалавр тайёргарлигига қўйиладиган умумий малакавий талаблар.

Бакалавр:

- дунёқараш характеридаги системали билимларга эга бўлиши, гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар асосларини, жорий давлат сиёсатининг долзарб масалаларини билиши, ижтимоий муаммолар ва жараёнларни мустақил таҳлил қила олиши;

- Ватан тарихини билиши, маънавий, миллий ва умуминсоний қадриятлар масалалари юзасидан ўз фикрини баён қила олиши ҳамда илмий асослай билиши, миллий истиқлол ғоясига асосланган фаол ҳаётий нуқтаи назарга эга бўлиши;

- табиат ва жамиятда кечаётган жараён ва ҳодисалар ҳақида илмий тасаввурга эга бўлиши, табиат ва жамият ривожланиши ҳақидаги билимларни эгаллаши ҳамда улардан замонавий илмий асосларда ҳаётда ва ўз касб фаолиятида фойдалана билиши;

- инсоннинг бошқа инсонга, жамиятга, атроф-муҳитга муносабатини белгиловчи ҳуқуқий ва маънавий мезонларни билиши, касб фаолитида уларни ҳисобга ола билиши;

- соғлом ҳаёт тарзини юритиш зарурияти бўйича илмий тасаввур ва эътиқодга эга бўлиши, ўз-ўзини чиниқтира олиши;

- ахборот йиғиш, сақлаш, қайта ишлаш ва ундаш фойдаланиш усуллари эгаллаган бўлиши, ўз касбий фаолиятида асосли мустақил қарорларни қабул қила олиши;

- тегишли бакалаврият йўналиши бўйича рақобатбардош умумкасбий тайёргарликка эга бўлиши;

- янги билимларни мустақил эгаллай билиши, ўз устида ишлаши ва ўз меҳнатини илмий асосда ташкил қила олиши лозим.

2.2. Касбий малакавий талаблар

Бакалавр:

- *назарияни амалиётга татбиқ этиш бўйича:* миллий ғоя, маънавият асослари, ҳуқуқ фанлари бўйича назарий ва амалий билимларни босма ва ахборот манбаларидан қабул қила олиш, уни қайта ишлаш, ижодий ривожлантириш, унинг долзарб масалаларини таҳлил қила олиш, уни ўқувчиларнинг ўзлаштира олишига мослаб, маъруза матни, амалий машғулот режасини тузиш;

- *метод ва технологияларни ўқув жараёнига татбиқ этиш бўйича:* анъанавий ва ноанъанавий методлар, илғор педагогик технологияларни фан ва мавзуларни ўтиш чоғида танлай олиши, ўз фанида метод ва технологияларни ижодий қўллай олиши, фактларни таҳлил қилиши, умумлаштириш ва шу асосда хулоса чиқара олиши;

- *илмий-методик ишларни амалга ошириш бўйича:* ҳар бир мавзунинг илмий-назарий, илмий-методик, психологик хусусиятларини ёрита олиши, ўқитишнинг илмий асосларини таҳлил қилиб бориши, методик бирлашмаларда умумий ўрта таълим, ўрта махсус, касб-хунар таълими мазмунида фаннинг ўрнини белгилай олиши ва унинг илмий муаммолари бўйича педагогик ўқишларда маърузалар ўқиши, мактаб, академик лицей ва касб-хунар коллежларида дифференциал таълимни йўлга қўя олиши, ўқув жараёни билан боғлиқ барча ҳужжатларни юрита олиши;

- *маънавий-маърифий ишлар бўйича:* ҳар бир ўқувчининг руҳий, ахлоқий ҳолатини билиши, ўқувчилар билан яқка тартибда ва гуруҳ билан ишлай олиши, маънавий-маърифий ишларни режалаштира олиши: мактаб ёшлар етакчиси, академик лицей, касб-ҳунар коллежи маънавий-маърифий ишлар бўйича масъулга юкланадиган тарбиявий тадбирлар мазмунини билиши, ҳар бир тарбиявий тадбирнинг технологик картасини туза олиши ҳамда шу асосда уни ташкил этиш методикасини эгаллаш, ўқувчилар онгига миллий ғояни сингдириш, диний ғоявий таҳдидларга жумладан экстремизмга қарши иммунитетни шакллантириш метод ва технологияларини билиши;

- *ўқув жараёнини ташкил этиш ва бошқариш бўйича:* дарс типларини билиши ва уларни мақсадга мувофиқ ташкил этиши, ўқув режа ва фан дастури, тематик режани тайёрлай олиши, таълим муассасаси методик бирлашмаси ишини режалаштириши ва раҳбарлик қила олиши, дарс жадвалининг тузилиш тамойилларини билиши, таълим муассасасига раҳбарлик қилишни билиши керак.

Касбий маҳорат бўйича ўз билими ва кўникмасини эгаллаган лавозимида мустакамлай олиш талабларига **жавоб бериши керак.**

2.3. Таълим дастурлари бўйича билим, малака ва кўникмаларга қўйиладиган талаблар

2.3.1. Гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар блоки бўйича талаблар Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги тасдиқлаган: **«Гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар»** блоки бўйича бакалаврлар тайёргарлик даражаси ва зарурий билимлар мазмунига қўйилган талаблар асосида белгиланади.

2.3.2. Математик ва табиий-илмий фанлар

Бакалавр:

Математик-коммуникатив курс

Бакалавр:

- оламни идрок этишнинг алоҳида усули сифатидаги математика, унинг тушунча ва тасаввурлари умумийлиги;

- ахборот технологиясининг жамият ривожлантиришдаги ўрни ва аҳамияти;

- янги ахборот технологияларидан таълим соҳасида фойдаланиш формалари тўғрисида **тасаввурга эга бўлиши;**

- олий математиканинг асосий мазмуни;

- статистика моделлари усуллари;

- педагогик дастурлаш воситалари;

- матнларни ва график ахборотларни тайёрлаш, таҳлил қилиш ва ишлов бериш, ахборот технологияларини **билиши, малака ҳосил қилиши ва амалда қўлай олиши;**

- математик амалларни бажариш;

- статистик маълумотларни тайёрлаш;

- педагогик дастурлаш воситаларини ишлаб чиқиш;

- ахборот технология воситалари билан ишлаш;

- тармоқ технологиялари (internet, электрон почта ва бошқаларда ишлай олиши);

- ахборот технологиясининг дастурий воситаларидан фойдаланиб, турли хужжатларни тайёрлаш ва ишлаб чиқиш **кўникмасига эга бўлиши лозим;**

Табиий-илмий курс

- табиий фанларнинг фундаментал (негиз бирлиги) табиатни билишнинг тугалланмаслиги, унинг янада тараққий этиши;

- табиатда дискретлик ва давомийлик;

- табиатдаги тартиблилик ва тартибсизлик орасидаги нисбат ҳақида, объектлар тузилишининг тартибга солинганлиги, уларнинг тартибсизлик ҳолатига ўтиши ва аксинча ҳолатлар;

- табиий тизимнинг объектив тавсифи бўлган эҳтимоллик;

- биосфера ва унинг эволюцион йўналиши;

- тирик системалар яхлитлиги ва гомеостази;

- организм ва атроф-муҳитнинг ўзаро таъсири, организмлар ҳамжамоеси, экотизимлар;
- табиатни муҳофаза қилишнинг экологик тамойиллари, табиатдан оқилона фойдаланиш, табиатни асрашга қаратилган технологиялар яратиш истиқболи;
- одам биосфераси ва ижтимоий биологияси бирлиги табиати нуқтаи назардан уларнинг касбий фаолиятидаги оқибатлари;
- Ўрта Осиё мамлакатларининг географик жойлашиши, табиий-иқтисодий ва аҳоли потенциали;
- ёш физиологияси ва гигиенасининг асосий тамойиллари тўғрисида **тасаввурга эга бўлиши**;
- регионнинг табиий-демографик потенциали;
- региондаги замонавий, сиёсий ва иқтисодий ҳолат;
- Ўрта Осиё мамлакатларининг географик тавсифномаси, муаммолари ва ривожланиш истиқболлари;
- Ўзбекистоннинг жонли табиий ва ўсимлик дунёси;
- Ернинг тузилиши ва ҳаракатланиши;
- Ер қуррасида сув айланиши ва унинг аҳамияти;
- Ўзбекистоннинг «Қизил китоб»и;
- бола организмнинг ёш хусусиятлари, органлари ва тизимларининг турли вазифалари;
- организмнинг атроф-муҳит билан ўзаро алоқаси;
- бола организмнинг ўсиши ва ривожланиш хусусиятлари;
- шахсий гигиена талаблари ва нормаларини **билиши, малака ҳосил қилиши ва амалда қўллай олиши**;
- Ўзбекистоннинг табиий заҳираларини харитада ифодалай олиш ва ўқиш;
- Ўзбекистоннинг иқтисодий минтақалари географиясини кўрсата олиш;
- атроф-муҳит ва одамни заҳарли моддалардан муҳофаза қилиш;
- гигиена талабларига риоя қилиш **қўникмаларига эга бўлиши** лозим.

2.3.3. Умумкасбий фанлар

Психология ва педагогика курси

Умумий психология

Бакалавр:

- психологиянинг табиий ва ижтимоий фан сифатида талқин қилиниши;
- психологиянинг соҳалари;
- психология ва фалсафанинг ўзаро алоқаси;
- психология ва илмий-техник тараққиёт;
- педагог фаолиятида психологиянинг етакчи аҳамиятга эга эканлиги тўғрисида **тасаввурга эга бўлиши**;
- психика тирик мавжудотнинг объектив борлиқни акс эттириш шакли эканлиги;
- психика ва онг муносабати;
- улуғ мутафаккирларнинг психологик қарашлари;
- психологиянинг ўрганиш методлари;
- фаолият мотивлари, фаолиятнинг асосий турлари;
- рефлексия назарияси;
- одам психикасининг пайдо бўлиши;
- одам психикасининг онтогенез тараққиёти;
- психик функцияларнинг таркиб топиши;
- мотивация соҳалари;
- иродавий ҳаракатлар ва уни бошқариш;
- индивид, шахс, индивидуаллик;
- шахс фаолияти;
- шахсни экспериментал тадқиқ қилиш методлари;
- мулоқот ва унинг кўп мақомли характери;
- нутқ ва унинг функциялари;

- диққат, унинг физиологик механизмлари, турлари;
- сезги ва идрокнинг физиологик асослари;
- хотира назарияси;
- хаёл ва унинг турлари;
- тафаккур ва ҳиссий билиш;
- темперамент назарияси, типлари;
- характер ва унинг бошқа психологик ҳодисалар билан боғлиқлиги;
- қобилиятнинг сифат ва миқдор характеристикасини **билиши, малака ҳосил қилиши ва амалда қўллай олиши;**

- шахс (ўқувчи)нинг психологик хусусиятларини ўрганувчи метод ва технологияларни лойиҳалаштириш;

- ўқув жараёнини бошқариш;
- экспериментлар ўтказиш;
- шахс (ўқувчи) психикасини ўрганиш ва шу асосда индивидуал ёндашиш;
- ўқув жараёнини психологик таҳлил қилиш, турли анкета ва тестларни қўллай олиш;
- психологик маърифий ишларни ташкил этиш **қўникмаларига эга бўлиши лозим.**

Ёш ва педагогик психология

Бакалавр:

- умумий психология ва ёш психологияси;
- умумий психология ва педагогик психология;
- физиологик ва психологик ривожланиш жараёни;
- ёш ва педагогик психологиянинг ўқитувчи фаолиятида тутган ўрни тўғрисида **масаввурга эга бўлиши;**

- иқтидорли болалар ва уларни танлаш;
- ёш психологиясининг пайдо бўлиши;
- ёш психологиясини ўрганиш методлари;
- таълимнинг ёш психологияси тараққиётида тутган ўрни;
- мактабгача ёш даврининг ўзига хос хусусиятлари;
- кичик мактаб ёши болалар психологияси;
- ўсмир ва ўспиринлар психологияси;
- таълим ва ақлий тараққиёт;
- педагогик қобилият ва унинг турлари;
- ўқитувчи шахсига қўйиладиган психологик талабларни **билиши малака ҳосил қилиши ва амалда қўллай олиши;**

- болаларнинг психологиясига хос хусусиятларни ўрганиш бўйича экспериментлар ўтказиш;

- болаларнинг мактабга тайёргарлиги бўйича хулоса бера олиш;
- инсоннинг ривожланиш босқичларидаги психологик ўзгаришларини тадқиқ қилиш;
- педагогик фаолиятда ўқувчиларнинг психологик хусусиятлари, улардаги турли жараёнлар бўйича маслаҳатлар олиб бориш;

- ёш психологияси бўйича олиб борилган эксперимент ва кузатувларни расмийлаштириш **қўникмаларига эга бўлиши лозим.**

Умумий педагогика

Педагогика назарияси ва тарихи:

Бакалавр:

- илмий тадқиқот объектлари ва методлари;
- педагогиканинг ижтимоий фан эканлиги;
- педагогика фанининг методологияси;
- педагогиканинг жамиятдаги ўрни;
- таълимни инсонпарварлаштириш ва демократлаштириш, унинг узвийлиги, узлуксизлиги;
- педагогика фанининг асосий ривожланиш босқичлари;

- ўтмиш ва замонавий педагогиканинг асосий йўналишлари;
- илғор педагогик қарашлар;
- жаҳон таълим тизими;
- педагогиканинг мақсадига кўра турлари;
- педагогик жараёндаги интеграциялар тўғрисида **тасаввурга эга бўлиши**;
- Ўзбекистон Республикасининг таълим соҳасидаги сиёсати, кадрлар тайёрлаш миллий модели;
- таълим ва тарбиянинг ўзига хос хусусиятлари, бирлиги, дифференциацияси, яхлит педагогик жараён;
- XXI аср педагоги образи;
- педагогик антропология;
- таълим назарияси(дидактика)нинг асосий компонентлари: концепциялари, парадигмалари;
- таълим принциплари;
- таълим методлари, технологиялари;
- таълим турлари ва босқичлари;
- таълимни ташхис қилиш;
- тарбия назариясининг моҳияти;
- тарбиянинг мазмуни, принциплари;
- тарбияда муҳит (социум), руҳият(психология);
- тарбия методлари ва технологиялари;
- махсус педагогиканинг ўзига хос хусусиятлари;
- тарбия турлари;
- жамоада, оиладаги тарбия ҳамда ўз-ўзини тарбиялашнинг ўзига хос хусусиятлари;
- Ўзбекистон Республикаси таълим тизими;
- таълимни бошқариш шакллари;
- шахсга таълим ва тарбия бериш ғоясининг шаклланиш тарихи;
- таълим ва тарбия тўғрисида Шарқ ва Ғарб мутафаккирларининг қарашлари;
- тарбия, мактаб ва педагогик фикрнинг тараққий этиш тарихи;
- жаҳон педагогик жараёни;
- Ўзбекистон Республикасида педагогика фанининг ривожланиш истиқболларини **билиши, малака ҳосил қилиши ва амалда қўллай олиши**;
- таълим ва тарбия жараёнида миллий ғоя ва маънавиятимизнинг бой меросларидан фойдаланиш;
- ўз педагогик фаолиятини режалаштириш;
- таълим муассасаларида ўқитиш ва тарбиялашнинг замонавий метод ва технологияларини қўллаш;
- ўқувчини рағбатлантириш, унинг фаолиятини назорат қилиш, истеъдоди, иқтидорини рўёбга чиқариш бўйича тадбирлар ишлаб чиқиш, айни замонда жазолашнинг замонавий шаклларида тарбиявий мақсадларда фойдаланиш;
- ўқувчилар билимини назорат қилиш ва баҳолаш;
- ота-оналар, жамоа, ўқувчилар билан яқка тартибда ва гуруҳ бўлиб ишлаш;
- ўқувчилар гуруҳларини бошқариш **қўникмаларига эга бўлиши** лозим.

Педагогик технологиялар

Бакалавр:

- педагогик технология тушунчаси ва унинг таърифлари;
- педагогик технология ва ахборот технологиялари;
- анъанавий ўқитиш методлари ва педагогик технологиялар;
- таълим жараёни ва технологик жараён;
- педагогик фаолият ва ижод;
- таълимда новаторлик;
- педагог шахсининг имкониятлари;

- билиш жараёнини оптималлаштиришда педагогик технологиянинг аҳамияти тўғрисида **тасаввурга эга бўлиши;**

- педагогик технология жараёни, уни лойиҳалаш;
- педагогик технологияни таъминловчи жиҳозлар, воситалар;
- технологик жараёнларнинг такомиллашиб бориш тарихи;
- ўқувчи шахси ва педагогик жараён;
- педагогик технологияларнинг илмий-назарий асослари;
- анъанавий таълим методлари ва технологиялари;
- педагогик жараённи шахсга йўналтирилган педагогик технологиялар: ҳамкорлик педагогикаси ва б.;

- таълим оловчиларнинг фаолиятини жонлантирувчи педагогик технологиялар;
- лойиҳалаштириш асосида ўқув жараёнини бошқариш технологиялари;
- модулли, интерактив, ўйинли ва бошқа технологиялар;
- ривожлантирувчи таълим технологияларини **билиши, малака ҳосил қилиши ва амалда**

қўллай олиши;

- таълим оловчиларнинг билиш қобилиятларини баҳолай олиш;
- конкрет вазиятни ҳисобга олиб, зарур бўлган технологияларни танлаш;
- технологик жараённи лойиҳалаш;
- замонавий педагогик технологияларни таҳлил қилиш, ўқув жараёнига татбиқ этиш;
- технологик жараённи сифатли ташкил этиш;
- педагогик технология лойиҳалари, технологик карталарни ишлаб чиқиш;
- таълим оловчилар билимини аниқлаш бўйича эксперимент ўтказиш, қайта алоқани таъминлаш **қўникмаларига эга бўлиши лозим.**

Педагогик маҳорат

Бакалавр:

- педагог касбнинг ўзига хос хусусиятлари;
- педагог шахси, унинг жамиятда тутган ўрни;
- педагог фаолиятининг асосий йўналишлари;
- касбий маҳорат тушунчаси;
- педагог ва таълим соҳасидаги ахборот технологиялар;
- XXI аср педагогига қўйиладиган асосий талаблар тўғрисида **тасаввурга эга бўлиши;**
- педагогик фикр тарихида маҳорат масалалари;
- педагогик қобилият, унинг турлари;
- педагогнинг коммуникатив қобилияти, унинг воситалари;
- педагогнинг мулоқот маданияти ва психологияси;
- педагог ва таълим оловчи ўртасидаги мулоқотнинг ўзига хос хусусиятлари;
- педагогик назокат ва одоб-ахлоқ меъёрлари;
- педагогик техника ва уни шакллантириш усуллари;
- таълим жараёнидаги педагогнинг маҳорати;
- педагог маҳоратини такомиллаштириш шарт-шароитларини **билиши, малака ҳосил қилиши ва амалда қўллай олиши;**

- танланган метод ва технологияларни жорий қилишда муҳитни, вазиятни баҳолай олиш;
- таълим ва тарбия жараёнида талаб қилинган иродани намойиш қилиш, сабр-тоқат, қатъият, қайфиятни ўзгартира олиш, жавобгарликни ҳис қилиш;

- юз берган нохуш вазиятдан чиқиб кета олиш;
- педагогик жараёнда ҳар қандай низоларнинг олдини олиш;
- ўз хатти-ҳаракатларини бошқара олиш ва бунда рационалликка эришиш;
- ўз педагогик назокати ва одобини такомиллаштириб бориш;
- назокат билан сўзлаш техникасига риоя қилиш;
- таълим ва тарбия жараёнида санъаткорлик унсурларидан фойдаланиш;
- ўз меҳнатини расмий ва ижодий ташкил эта олиш: вақтдан унумли фойдаланиш;
- ўз маҳоратини тинмай ошириб бориш;

- илғор тажрибаларни ўз фаолияти ижодий қўллаш *қўникмаларига эга бўлиши лозим.*

Ўқитувчи нутқи маданияти:

Бакалавр:

- нутқ маданияти ва унинг инсон ижтимоий ҳаётида тутган ўрни;
- ўқитувчининг нутқ маданияти;
- нутқ ва унинг шакллари;
- нутқ техникаси;
- нутқ маданиятининг бошқа тилшунослик фанлари билан алоқаси;
- нутқий фаолият тўғрисида *тасаввурга эга бўлиши;*
- нутқ маданиятининг назарий асослари;
- нутқ маданиятининг коммуникатив белгилари;
- нутқ маданияти ва стилистик нормалари;
- нутқ маданияти ва адабий тил;
- нутқ маданиятининг таълим тараққиётидаги ўрни;
- илмий-техник терминология ва нутқ маданияти;
- нотиклик санъати асослари;
- нутқ маданиятини такомиллаштириш йўллари *билиши, малака ҳосил қилиши ва амалда қўллай олиши;*

- ифодаларни тўғри тузиш;
- нутқни мантиқли, аниқ ифодалай олиш;
- соҳа терминларини билиш;
- адабий тилда соф гаплаша олиш;
- таълим жараёни этикетларига риоя қилиш;
- нотиклик санъатини намойиш қила олиш *қўникмаларига эга бўлиши лозим.*

Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими фанларини ўқитиш методикаси:

Бакалавр

- миллий ғоянинг таълим тизимидаги ўрни;
- жамиятнинг ижтимоий ва маънавий ҳаётида миллий ғоя ва маънавият асослари фанларини ўқитишнинг аҳамияти;
- ҳуқуқ таълимининг аҳамияти;
- умумий ўрта таълим ва ўрта махсус таълимда ҳуқуқ фанларининг ўрни;
- Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг таълим тизимида ўқитилиши тўғрисида *тасаввурга эга бўлиши;*
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ фанларини ўқитиш методикасининг объекти;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқшунослик фанларини ўқитиш методикаси таълими мазмуни, унинг таълим турлари бўйича тақсимоли;
- ўқитишнинг дидактик принциплари;
- йўналиш бўйича мактаб, ўрта махсус таълим тизими учун яратилган ўқув адабиётлари таҳлили;
- таълимнинг метод ва технологиялари;
- миллий ғоя, маънавият асослари, ҳуқуқ таълими бўйича таълим мазмунини янгилиб бориш, Президент асарларини ўрганиш;
- дарс турлари;
- ўқув-меъёрий ҳужжатларнинг хусусияти ва мазмуни;
- мустақил ишлар мазмунини *билиши, малака ҳосил қилиши ва амалда фойдалана олиши;*
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълимига оид адабиётлардан фойдаланиш;
- дарс-конспект, календар тематик режа тузиш;
- мустақил ишларни режалаштириш;
- ўқувчилар билимини баҳолаш *қўникмаларига эга бўлиши лозим.*

Миллий ғоя курси:

Бакалавр:

- ғоя ва мафқуранинг ижтимоий онгни шакллантиришдаги ўрни;
- жамиятга турлича ёндашувнинг моҳияти;
- миллий ғоянинг таълим тизимидаги ўрни;
- жамиятнинг ижтимоий ҳаётида олиб борилаётган туб ислохотларда миллий ғояни татбиқ этишнинг аҳамияти;

- жамият ҳаётида фалсафий фикрларнинг муҳим аҳамиятга эга эканлиги;
- жамият, инсон, қадриятлар тушунчаларининг моҳияти **тўғрисида тасаввурга эга бўлиши;**

бўлиши;

- миллий ғоянинг таянч тушунчалари;
- ғоя ва мафқура, уларнинг ўзаро муносабати;
- ғояларнинг шакл ва кўринишлари;
- миллий ғоя ва унинг шаклланиш ва ривожланиш тарихи;
- энг қадимги ғоялар, уларнинг миллий ғоя ва мафқураимизнинг шаклланишидаги аҳамияти;

- Турон мифологияси ғоялари, уларнинг туркий халқлар, шу жумладан ўзбек халқи ҳаётидаги ўрни;

- дунёвий ва диний ғоялар;
- Марказий Осиё минтақасида илгари сурилган илмий-фалсафий ғоялар, уларнинг миллий ғоя даражасига кўтарилиш;

- мустақиллик ғояси;
- миллий истиқлол ғояси ва мафқураси, унинг мустақиллик учун курашдаги ўрни;
- миллий истиқлол мафқурасининг бош ва асосий ғоялари;
- ғоя ва мафқураларни мутлақлаштириш, тарих сабоқлари;
- ғоявий тарбия;
- мафқуралар классификацияси;
- миллий мафқура тушунчаси;
- миллий мафқуранинг жамият ҳаётидаги ўрни;
- мафқуравий жараёнлар, уларнинг ривожланиш тарзлари;
- мафқуравий жараёнлар диалектикаси;
- ривожланишнинг илк даврида сиёсий-мафқуравий ғоялар ва таълимотлар;
- мафқуралар тарихи;
- глобаллашув ва глобал идеология, унинг концепциялари;
- фалсафий таълимотлар тарихи;
- Марказий Осиё фалсафаси тарихи;
- илк, ўрта ва янги асрларда ғарб ва шарқ фалсафаси;
- онтология;
- ривожланиш фалсафаси;
- гносеология;
- этика ва унинг ривожланиш хусусиятлари;
- эстетика ва унинг тараққиёт тарихи;
- мантиқ қоидалари;

- ижтимоий фалсафа тарихи;
- жамият тушунчасининг фалсафий таҳлили;
- жамиятнинг моҳияти, ўзига хос жиҳатлари;
- жамият ҳаёти ва тараққиётининг табиий ва ижтимоий омиллари;
- жамият тараққиётининг асосий қонунлари;
- жамиятни бошқариш;
- миллий давлатчилик;
- жамият ҳаётининг моддий ва маънавий омиллари;

- жамиятнинг ижтимоий, синфий, демографик таркиби;
- жамиятнинг маънавий ҳаёти;
- антропология, инсон масаласига фалсафий ёндошув;
- инсоннинг олий қадрият сифатидаги талқини;
- инсон эҳтиёжлари;
- ғоялар, идеология назариясининг асосий йўналишлари;
- ғоялар фалсафасининг асосий тушунчалари;
- ғоялар типологияси;
- ғоя ва дунёқараш;
- ғояларнинг қадрсизланиши, унинг объектив ва субъектив омиллари;
- қадрият ва унинг турлари;
- миллий қадриятлар;
- маданий қадриятлар;
- миллий қадриятларнинг ғоявий-тарбиявий асослари;
- миллий ва умуминсоний қадриятларни *билиши, малака ҳосил қилиши ва амалда*

қўллай олиши;

- ўқувчилар, талабалар ва аҳоли ўртасида миллий ғояга доир билимлари бўйича социологик изланишлар олиб бориш;
- миллий ғояни сингдириш бўйича тадбирлар режасини ишлаб чиқиш ва уни ўтказиш;
- жамиятда юз бераётган ғоявий жараёнларни таҳлил қила олиш ва зарурий чора-тадбирлар ишлаб чиқиш;
- миллий ғоя бўйича яратилган илмий тадқиқотлар материалларидан амалий фаолиятда фойдаланиш методикасини намоёни қила олиш;
- аҳолининг турли тоифалари савияларига мос равишда миллий ғоя тарғиботи ишларини олиб бориш, улар учун мақсадли маърузалар тайёрлаш;
- миллий ғояни тарғиб қилувчи тарқатма материаллар, турли слайдлар тайёрлай олиш;
- ғоявий тарбияни амалга ошириш;
- шахс, инсон, ижтимоий гуруҳ фаолиятига миллий ғояни тўлиғича татбиқ этиш

қўникмаларига эга бўлиши лозим.

Маънавият асослари курси

Бакалавр:

- жамиятда маънавиятга бўлган эҳтиёжлар;
- маънавиятнинг моҳияти;
- маънавият ва миллий ғоя муносабатлари;
- шахс, ижтимоий гуруҳлар маънавияти;
- баркамол авлоднинг маънавий қиёфаси;
- маънавият асосларининг Ўзбекистон Республикасида алоҳида моҳияти ва Ўзбекистон Республикаси ташаббуси эканлиги;
- адабиёт, санъатнинг халқ маънавиятини кўтаришдаги аҳамияти;
- маънавий-маърифий ишларнинг кишилар онгининг маданиятининг юксалишидаги аҳамияти *тўғрисида тасаввурга эга бўлиши;*
- маънавият ва унинг жамият тараққиётидаги ўрни;
- миллий маънавият ва унинг тарихий тақомили;
- миллий маънавият тарихини давраштириш;
- исломгача ва кейинги даврлардаги маънавиятнинг хусусиятлари;
- маънавиятнинг улуғ шоир ва ёзувчилар ижодидаги талқинлари;
- маънавий қадриятлар;
- маънавиятнинг таркибий қисмлари;
- маънавиятнинг миллий ва умуминсоний характери;
- маънавият ва сиёсат, иқтисод;
- маънавият ва ахборот тизимлари;
- маънавият ва маданият;

- маданий тараққиётнинг асосий қонуниятлари;
- маданий мерос;
- миллий маданият назарияси;
- жаҳон маданиятининг ривожланиш тенденциялари;
- дунёвий ва диний маданият;
- техноген ва замонавий маданият;
- илк, ўрта ва янги асрларда Ўзбекистон маданиятининг тараққий этиш хусусиятлари;
- мустақиллик ва маданий тараққиёт;
- адабиёт ва маънавият муносабати;
- ўзбек ва жаҳон адабиёти халқлар, миллатлар маънавиятининг кўзгуси эканлиги;
- тасаввуф адабиёти;
- ўзбек адабиётининг ривожланиш босқичлари;
- адабиётда янги йўналишларнинг ривожланиши;
- маънавий ҳаётда динларнинг ўрни;
- динларнинг пайдо бўлиши;
- диннинг ижтимоий-тарихий ходиса эканлиги;
- дин турлари;
- маънавиятнинг оилада шаклланиши;
- оиланинг ижтимоий-фалсафий талқини;
- оила турлари, таркиби, мураккаб оилалар;
- оилани бошқариш;
- оиладаги маънавий ишлар мазмуни;
- оила аъзоларининг маънавий қиёфаси;
- ўлкашунослик турлари;
- Ўзбекистон ва дунё миқёсида олиб бориладиган ўлкашунослик ишлари мазмуни;
- Ўзбекистон ва жаҳон туризм марказлари;
- турист ҳуқуқлари ва ахлоқи нормалари;
- санъат маънавиятнинг таркибий қисми эканлиги;
- санъатда миллий руҳ ва умуминсоний қадриятларнинг ўрни;
- санъат ва миллий мафкура;
- маънавий камолот ва унинг санъатда ўзига хос акс этиши;
- санъат турлари;
- маънавият ва нафосат тарбиясини **билиши, малака ҳосил қилиши ва амалда қўллай олиши;**
- ўқувчилар, талабалар ва аҳоли қатламларининг маънавият бўйича билимларини социологик тадқиқ қилиш;
- маънавий-маърифий ишларни режалаштириш ва таътилга келтириш;
- маънавий ҳаётни таҳлил қилиб бориш;
- турли хилдаги тантана ва тадбирларда маънавий бойлигимизни реклама қила олиш;
- адабиёт, санъатдаги ибратли маънавий тимсолларни тарғиб қила олиш;
- бадиий адабиёт ва санъат намуналарини маънавий қадрият сифатида таҳлил қила олиш ва улардан тарбиявий ишларда фойдаланиш **қўникмаларига эга бўлиши лозим.**

Ҳуқуқ таълими курси

Бакалавр:

- давлат ва ҳуқуқ назарияси, давлат ва ҳуқуқнинг вужудга келиши, шаклланиши ва ривожланиши ҳақидаги асосий назариялар;
- жамиятнинг сиёсий тизимида давлат ва ҳуқуқнинг ўрни ва аҳамияти;
- Ўзбекистон Республикасидаги ҳуқуқ ва тартибот органлари;
- инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи ижтимоий институтлар;
- ҳуқуқий нормалар тўғрисида **тасаввурга эга бўлиши;**
- давлат ва ҳуқуқнинг асосий шакллари ва тарихий мезонлари, Ўзбекистон Республикасида давлат ва ҳуқуқнинг пайдо бўлиши ва ривожланиш тарихи;

- таълим, дин, мафкура, иқтисод, давлат ва ҳуқуқнинг ўзаро муносабати;
- Ўзбекистон Республикасининг конституциявий ва маъмурий ҳуқуқи;
- сиёсий ва ҳуқуқий таълимотларнинг муҳим мактаблари;
- Ўзбекистон Республикасида ижтимоий муносабатларни фуқаролик-ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солиш мазмуни;
- Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқий тизими;
- ҳуқуқ ва шахс, ҳуқуқий онг, ҳуқуқий маданият;
- Ўзбекистон Республикаси конституциясининг тарихий йўли;
- конституциянинг асосий принциплари;
- хорижий мамлакатлар конституциявий тизими;
- қонун чиқарувчи, ижро этувчи, суд ҳокимиятлари;
- халқаро ҳуқуқий муносабатлар ва уларнинг принциплари;
- халқаро ҳуқуқ манбалари;
- дипломатик ва консуллик хизматлари;
- фуқаролик ҳуқуқи асослари;
- фуқаролар ҳуқуқини ҳимоя қилиш шакллари;
- нотариус иши;
- оила ҳуқуқи асослари;
- ижтимоий муносабатларни маъмурий-ҳуқуқий тартибга солиш;
- меҳнат ҳуқуқи асослари;
- аҳолини иш билан таъминлаш;
- жиноят ҳуқуқи принциплари, манбалари;
- жиноят турлари ва улар бўйича иш юритиш;
- инсон ҳуқуқлари бўйича ижтимоий-миллий институтлар;
- инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи қонунларни *билиши, малака ҳосил қилиши ва амалда қўллай олиши*;
- ҳаётда ҳуқуқий билимлардан фойдаланиш;
- қонуний актларни ҳаётга жорий қилиш методикаси ва технологияларини қўллаш бўйича дарс ишланмаларини яратиш;
- ўқувчи ва талабаларнинг конституциявий ҳуқуқларини белгилаб бериш;
- фуқаролик, меҳнат ҳуқуқини ҳимоя қилиш;
- ўқувчиларга кундалик ҳаётдаги ҳар бир хатти-ҳаракатнинг қонуний асосларга эга эканлигини тушунтира олиш;
- ўқувчиларга маъмурий, жиноий жавобгарликни тушунтира олиш *қўникмасига эга бўлиши лозим*.

2.3.4. Ихтисослик фанлари блоки бўйича талаблар

Бакалавр:

- ихтисосликка мос таълим соҳасининг асосий илмий-методик муаммолари ва ривожининг истиқболини ҳамда уларнинг турдош соҳалар билан ўзаро алоқасини тушуниши;
- ихтисосликнинг муайян соҳаси билан боғлиқ бўлган асосий объектларни, ҳодиса ва жараёнларни билиши, уларни илмий-тадқиқ қилиш усуллари билан фойдалана билиши;
- ўрганилаётган фан, метод ва технологияларга қўйиладиган илмий-методик талабларни таърифлаб беришни удаллаши, уларни амалга оширишнинг мавжуд илмий-методик воситаларини билиши керак.

Бакалавр ихтисослигига қўйиладиган муайян талаблар ихтисослик фанлари туркумидан танланган вариантдаги ўқув фанларининг мазмуни бўйича олий таълим муассасаси томонидан белгиланади.

2.3.5. Битирув малакавий ишларига қўйиладиган талаблар

Битирув малакавий ишида бакалавр тугалланган касбий вазифаларни ҳал қилади ва бунда барча блок фанлари бўйича олинган билимлардан фойдаланилади.

Бу ишда бакалавр:

- ўрганилаётган масаланинг ҳолати ва тарихини таҳлил қилади;

- илмий-назарий, илмий-методик масалани аниқлаб олади, унинг ечилишидаги бир неча вариантларни кўзда тутди ва улардан энг муҳим вариантыни танлайди;
- хулосани шакллантиради ва ҳал қилинган масала натижалари бўйича тавсиялар беради ва тегишли фан соҳасида қўлланиши имкониятларини белгилайди.

2.3.6. Малакавий амалиёт бўйича талаблар

педагогик амалиёт

Бакалавр:

- умумий ўрта таълим ва ўрта махсус таълимдаги миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими мазмуни, давлат таълим стандартлари, фан дастурлари бўйича иш юритиш;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими фанларини синфлар ва курслар бўйича ўқув режаларида жойлаштириш;
- синф-дарс тизимига риоя қилган ҳолда миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими фанлари бўйича план-конспект, календар-план асосида дарс ўтиш;
- анъанавий ва замонавий метод ҳамда технологияларни дарс жараёнида қўллаш;
- миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими ўтиш чоғида тарбия ишларни олиб боришни *билиши, малака ҳосил қилиши ва амалда қўллай олиши.*

ўқув амалиёти

Бакалавр:

- миллий ғоя ва маънавиятни турли ташкилотлар, маҳаллалар, таълим муассасаларида тарғиб қилиш;
- ёзги оромгоҳларда маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш;
- ҳуқуқ ва тартибот ташкилотларда фуқаролик ва жиноий ишларни кўриш ва олиб бориш бўйича *билиши, малака ҳосил қилиши ва амалда қўллай олиши.*

3. Таълим дастурининг мазмуни ва компонентлари

3.1. 5141500-*Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими* таълим йўналиши бўйича бакалаврлар тайёрлашнинг 4 йиллик кундузги шакли таълим дастури қуйидагича тақсимланади:

Назарий таълим, амалий машғулотлар, шу жумладан оралиқ ва якуний баҳолашлар	136 ҳафта
Малакавий амалиёт	24 ҳафта
Давлат аттестацияси	1 ҳафта
Малакавий битирув иши	7 ҳафта
Таътиллار	36 ҳафта
Жами	204 ҳафта

3.2. Талабанинг ҳафталик максимал ўқув юкланмиси 54 соат бўлиб, шундан 28 соатгача аудитория ва қолганлари мустақил таълим соатларига тақсимланади.

3.3. Жорий, оралиқ ва якуний аттестацияларни ҳисобга олган ҳолда таълим дастурининг умумий ҳажми 4 йиллик ўқув даври учун 9072 соатни ташкил этади.

3.4. Таълим дастурини ўзлаштиришда бир қатор масалалар аудитория соати ҳисобига интеграллаштирилган курслар муаммоси бўйича талабаларнинг мустақил таълими кўзда тутилади.

3.5. 5141500-*Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими* таълим йўналиши бўйича таълим дастурининг зарурий мазмуни

3.5.1. Гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар

Гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар блоки бўйича талаблар Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги тасдиқлаган: «Гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар» блоки бўйича бакалаврлар тайёргарлик даражаси ва зарурий билимлар мазмунига қўйилган талаблар асосида белгиланади.

3.5.2. Математик ва табиий-илмий фанлар

Математик-коммуникатив курс

Олий математика асослари:

асосий алгебрик структуралар, вектор, фазо ва чизикли акслантириш, аналитик геометрия, кўп ўлчовли евклид геометрияси, топология элементлари, мантикий ҳисоблашлар, алгоритмлар назарияси, комбинаторика, дифференциал тенгламалар, эҳтимоллар назариясининг математик асослари, тасодифий ҳодисалар моделлари, гипотезаларни текшириш, энг катта ўхшашлик принципи, экспертмент натижаларини қайта ишлашнинг статистик методлари.

Информатика ва ахборот технологиялари:

ахборотларни йиғиш жараёни, узатиш, қайта ишлаш ва тўплаш ҳақида умумий тавсифнома; ахборотларни тарқатиш жараёнида техник ва дастурлаш воситалари.

Технология тушунчаси. Ахборот технологиялари, уларнинг кўринишлари ва классификацияси. Янги ахборот технологиялари. Янги ахборот технологиялари воситалари. Шахснинг ўқишида, тарбияланишида ва ривожланишида янги ахборот технологияларидан фойдаланиш. Педагогик дастурий воситалар. Матн ва график ахборотларни тайёрлаш, таҳлил қилиш ва қайта ишлаш технологияси. Мультимедиа технологияси. Тармоқ технологиялари. Internet технологияси. Масофадан ўқитиш.

Табиий-илмий курс

Ёш физиологияси ва гигиена:

организмнинг ёш хусусиятлари ва органлар ҳамда системаларнинг турли вазифалари. Организм - яхлит бир система. Одамнинг ўсиши ва ривожланиши. Организмнинг атроф-муҳит билан алоқадорлиги. Ирсий касалликларнинг генезиси ва уларни профилактика қилиш. Ёш организмнинг ўсиши ва ривожланишининг ўзига хослиги. Ички секреция безларининг фаолияти. Гармонлар муҳим биостимулятор ва регулятор сифатида. Тўқима, орган ва организмлар вазифаларининг гуморал бошқаруви, организмлар ҳаёт фаолиятида нерв системасининг аҳамияти. Ҳар томонлама тараққий этган шахсни тарбиялашда соғлом турмуш тарзининг аҳамияти. Болалар соғлиғини ҳимоя қилишда оиланинг ўрни. Соғлом организмни таъминлашда овқатланиш кун режими ва бошқа омилларнинг аҳамияти. Инсон организмнинг жисмоний ва руҳий соғлом бўлишида гигиенанинг аҳамияти. Шахсий гигиенага қўйиладиган талаблар ва гигиена меъёрлари.

Экология ва табиатни муҳофаза қилиш:

одам ва биосфера: биосферанинг тузилмаси, экосистемалар, организм ва муҳитнинг ўзаро муносабатлари, одамнинг соғломлиги ва экология. Атроф-муҳитнинг глобал муаммолари.

табиатдан фойдаланиш: табиий ресурслардан оқилона фойдаланишнинг экологик тамойиллари ва табиатни муҳофаза қилиш, табиатдан оқилона фойдаланишнинг иқтисодий асослари. Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш техника ва технологиялари. Экологик ҳуқуқ асослари ва касбий масъулият. Атроф-муҳит соҳасида халқаро алоқалар.

Марказий Осиё географияси:

«Марказий Осиё» атамаси моҳияти, Марказий Осиёнинг чегаралари, ўлчамлари, географик ўрни, қўшни мамлакатлар билан тарихий, географик яқинлиги, географик ўрни, табиий-демографик потенциали; ҳозирги вақтдаги сиёсий-иқтисодий ҳолати, Ўзбекистон, Қозоғистон, Қирғизистон, Тожикистон, Туркменистон республикалари – Марказий Осиёнинг муҳим сиёсий-иқтисодий географик субъектлари сифатида, Марказий Осиё республикаларининг географик характеристикаси, ривожланиш муаммолари ва истикболлари, ташқи иқтисодий алоқалари ва иқтисодий районлари.

3.5.3. Умумкасбий фанлар

Педагогика ва психология курси

Умумий психология:

умумий психология: умумий психологиянинг объекти, вазифалари. Психология табиий ва ижтимоий фан сифатида. Психика ҳақида тушунча, психиканинг ориентировка қилувчанлик ва бошқарувчанлик вазифаси. Бош миё ва психика. Психика ва онг. Психология ва фалсафа. Шарқ мутафаккирларининг психологик қарашлари. Психика ва онгни таҳлил қилиш принциплари. Ҳозирги замон психологиясининг тузилмаси ва унинг принциплари. Психологиянинг соҳалари.

Психологиянинг методлари ва унинг таҳлили. Фаолиятнинг психологик таҳлили. Мотивлар ва фаолият.

Психиканинг тараққиёти. Мотивация ва эмоция психологияси. Мотивация соҳаларининг умумий тузилиши. Ирода психологияси.

Шахс психологияси. Шахс, индивид, индивидуаллик тушунчалари. Фрустрация ва шахснинг истикбол режалари. Конформизм. Дунёқараш ва эътиқод.

Мулоқот психологияси ва нутқ. Дикқат ва унинг турлари. Сезги ва идрок. Хотира ва хаёл. Тафаккур. Муаммоли вазият ва уни ҳал қилиш. Темперамент, унинг ўзига хос хусусиятлари.

Ёш ва педагогик психология: ёш ва педагогик психологиянинг предмети, унинг ривожланиш тарихи, Шарқ мутафаккирларининг қарашлари. Ёш психологиясидаги мактаблар. Ёш психологиясини ўрганиш методлари. Таълим мазмуни ва психик тараққиёт. Ёшнинг умумий характеристикаси. Ёш тараққиётини даврлаштириш.

Мактабгача ёш даври характеристикаси. Кичик мактаб ёши даври психологияси. Ўсмир психологияси, ўспирин психологияси. Таълимни ва билимларни ўзлаштиришни бошқариш психологияси. Таълим ва ақлий тараққиёт. Тарбия методлари ва формалари. Бўлғуси ўқитувчи шахси сифатлари. Педагогик қобилият: назария ва амалиёт.

Умумий педагогика:

Педагогика назарияси ва тарихи: педагогика фани, унинг предмети, методологияси, илмий-тадқиқот объекти, методлари.

«Таълим тўғрисида Қонун» ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури». Таълимнинг узвийлиги ва узлуксизлиги. Узлуксиз таълим. Педагог кадр тавсифномаси. Педагогика фанининг мақсадига кўра тармоқлари, бошқа фанлар, шу жумладан фалсафа, психология фанлари билан алоқаси. Педагогик антропология. Шахс, таълим ва тарбия. Хорижий мамлакатлардаги тарбияга қисқача изох. Ягона педагогик жараён. Дидактика – таълим назарияси. Дидактиканинг вазифалари. Таълимнинг ривожланиш йўналишлари (концепцияси): узлуксиз таълим концепцияси, технологизация концепцияси, таълим парадигмалари.

Дидактик принциплар(тамоийиллар). Ўқитиш жараёни, ўқитишнинг таълимий, тарбиявий ва ривожлантирувчи вазифалари. Таълимнинг психологик, физиологик асослари. Таълимда илмийлик, изчиллик, мувофиқлик, ижодийлик ва бошқа принциплар. Таълим жараёнида мотивация.

Таълим методлари, воситалари ва технологиялари. Умумий ва хусусий методлар. Ўқувчиларни мустақил фикрлашга қаратилган метод ва технологиялар. Метод танлаш ва мотивация. Ўқув адабиётлари ва уларнинг турлари. Электрон ўқув адабиётлари.

Таълим турларининг ўзига хос хусусиятлари. Педагогик технологиялар. Таълим шакллари. Таълимни ташхис этиш.

Тарбия назарияси. Тарбия жараёни, муҳити(социум), тарбия принциплари, тарбияга қўйиладиган талаблар. Тарбия метод ва технологиялари. Миллий тарбия масаласи. Тарбия турлари. Тарбия ва миллий ғоя. Тарбия ва маънавият. Оила тарбияси.

Таълим тизимини бошқариш. Ўзбекистон Республикасида таълим тизими. Таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий принциплари. Таълим муассасаси, уни бошқариш. Бошқарувда васийлик ва ҳомийлик масалалари.

Махсус(коррекцион) педагогика, унинг мақсад ва вазифалари, унинг педагог фаолияти учун аҳамияти.

Педагогика тарихи. Таълим, тарбия ва таълим муассасаси тўғрисидаги ғоянинг пайдо бўлиши. Энг қадимги, ўрта, янги ва энг янги даврларда тарбия, мактаб ва педагогик фикрлаш тараққиёти. Ислом маданияти ва тарбия. Тарбия тўғрисида Шарқ мутафаккирларининг қарашлари. Туркистонда таълим ва тарбия. Ўзбекистонда мактаб, маориф, таълим ва тарбиянинг ривожланиш тарихи. Мустақиллик даврида таълим ва тарбия. Жаҳоннинг ривожланган мамлакатларида педагогик фикрларнинг хусусиятлари.

Педагогик технологиялар: педагогик технология тушунчаси ва таърифи. «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ва педагогик технологиялар. Педагогик технология тушунчаси, ўқув жараёни, ўқув муассасаларида ўқув жараёнини ташкил этишнинг янги метод ва формаларига

кўйиладиган замонавий талаблар. Ўзбекистон Республикасида таълимнинг ривожланиши ва кадрлар тайёрлашнинг миллий дастури.

Таълим жараёнида ўқувчи шахси, шахснинг сифат тизими. Ўқитиш жараёнида билим олиш, малака ва кўникма ҳосил қилиш. Инновацион фаолият тизими ва педагогнинг инновацион фаолияти.

Педагогик технологияларга илмий-назарий ёндашув. Турли дидактикачи педагогларнинг педагогик технологиялари ҳақида маълумот. Педагогик технологиянинг ЮНЕСКО эътироф этган тавсифи. Педагогик технологиянинг асосий сифатлари, классификацияси ва илмий асослари.

Таълим жараёнида педагогик технология: ўқувчи шахсига йўналтирилган технология, муаммоли ўқитиш, дастурли ўқитиш, ўқитишнинг ахборот технологияси, муаллифлик технологияси, ўқитишнинг такомиллашиб бориш технологияси, ўйинли технологиялар, модул технологияси, интерактив технологиялар, билимларни назорат қилиш технологияси. Технологик карта.

Педагогик маҳорат: педагогик маҳорат ва педагогик технология, педагогик маҳоратнинг назарий асослари. Педагог шахси таълим амалиётида ва педагогик фикр тарихида педагогнинг маҳорати масалалари. Педагогик қобилият. Педагогнинг коммуникатив қобилияти. Мулоқот маданияти ва таълим олувчининг психологик фаолияти. Педагогик техника ва уни шакллантириш усуллари. Ўқув ва тарбия жараёнида педагог маҳорати. Педагог меҳнатини ташкил этишнинг илмий асослари. Педагогик тажриба орттириш тизими, тадқиқот методлари, ҳозирги таълим муассасаларида илғор педагогик ғоялар, тажрибаларнинг тараққиёти ва уни ҳаётга татбиқ этиш йўллари. Педагогик маҳорат тараққиёт тарихи. Мустақил малака ошириш ва ўз-ўзини назорат қилиш. Ўқув-тарбия жараёнида педагогик мулоқот маҳорати, педагогик тажриба ва уни татбиқ этиш, педагог фаолиятида шарқона муомала маданияти асослари.

Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими фанларини ўқитиш методикаси:

миллий ғояни ўқитиш методикаси: миллий ғоя фанининг ўқитилиши, мақсад ва вазифалари. Фаннинг тузилиши миллий ғоянинг таълим тизимидаги ўрни ва аҳамияти. Фаннинг умумий ўрта, ўрта махсус, касб-хунар таълими тизимидаги мазмуни. Ўқитишнинг умумдидактик тамойиллари. Ўқув қўлланмалари, қўшимча материаллар, Президент асарлари ва маърузалари устида ишлаш. Ўқитиш методлари ва технологиялари. Мазкур курс мазмуни устида узлуксиз ишлаш, курс мазмунини янгилаш методлари.

маънавият асосларини ўқитиш методикаси: маънавият асослари фанининг бўлимлари ва уларнинг умумий ўрта таълим, ўрта махсус касб-хунар таълими тизимидаги мазмун хусусиятлари, уларни ўқитишда қўлланадиган методлар ва технологиялар. Дидактик материаллар мазмуни. Маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш, уларда маънавиятнинг ривожланиш босқичидаги қадриятлардан фойдаланиш методлари.

ҳуқуқ таълими фанларини ўқитиш методикаси: ҳуқуқий таълимнинг мақсад ва вазифалари. Дидактик материаллар мазмуни. Таълим тизимида ҳуқуқий таълимнинг тутган ўрни. Фаннинг умумий ўрта, ўрта махсус касб-хунар таълими тизимидаги мазмуни. Ўқитиш тамойиллари. Таълим методлари, янги ахборот ва педагогик технологиялар. Тарбиявий ишларнинг шакл ва усуллари. Демократик ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини куришда ҳуқуқий таълим-тарбиянинг ўрни ва роли.

Дарс ва машғулотлар турлари. Фан бўйича ўқув режаси, календарь тематик режа. Аудиториядан ташқари олиб бориладиган ишлар. Мустақил иш. Мустақил таълимда ўз устида ишлашни ташкил этиш. Рейтинг тизими хусусиятлари. Режа-конспект. Педагогик амалиёт ва ёзги соғломлаштириш лагерлари амалиётига тайёргарлик.

Ўқитувчи нутқи маданияти:

нутқ маданияти ҳақида тушунча. Нутқ маданиятининг назарий асослари. «Нутқ маданияти»нинг бошқа фанлари билан алоқаси. Нутқ маданияти тарихи. Нутқ маданиятининг коммуникатив белгилари: тўғрилиқ, аниқлик, мантикийлик, софлик, ифодалилик, бойлик ва бошқалар. Нутқ маданияти ва стилистик норма. Нутқ маданияти ва адабий тил. Нутқ маданияти

ва нотиқлик санъати. Таълим жараёнидаги нутқ маданиятининг ўрни ва аҳамияти. Нутқ техникасини такомиллаштириш йўллари.

Миллий ғоя курси

Миллий ғоя ва мафкура

Миллий ғоя: «Миллий ғоя» фанига кириш. «Миллий ғоя»нинг ўрганиш объекти, предмети, мақсад ва вазифалари, қонуниятлари. Миллий ғоянинг таянч тушунчалари. Ғоя ва мафкура. Ғоя тушунчасининг мазмун-моҳияти. Ғояларнинг шаклланиш ва тараққиёт хусусиятлари. Ғояларнинг асосий шакл ва кўринишлари, тарихий тизимлари; уларнинг ижтимоий ҳаёт ва тараққиёт билан алоқадорлиги. Бунёдкор ва ёвуз ғоялар. Миллий ғояларнинг шаклланиш ва ривожланиш тарихи. Мифология энг қадимий ғоялар тизими сифатида. Мифологик ғоялар ва уларнинг миллий ғоянинг шаклланишидаги ўрни. Турон мифологияси ғоялари, уларнинг қадимий туркий элатлар ҳаётидаги ўрни. Ўзбек халқининг генезиси ҳақидаги ғоялар. Буддавийлик ғоялари. Конфуцийлик ғоялари. Монийлик ва маздакийлик ғоялари. Туронзаминда шаклланган энг қадимий ғоялар, уларнинг миллий ғоя ва мафкурамизнинг шаклланишидаги ўрни. Мустақиллик учун кураш ғоялари, уларнинг ўтмиш тарихимиздаги ўрни.

Аждодларимизнинг чет эл босқинчиларига қарши курашлари ва миллий ғояда экс этиши. Яккахудолик ғоялари ва уларнинг жаҳон цивилизациясида тутган ўрни. «Авесто» ғоялари. «эзгу сўз», «эзгу ният», «эзгу амал» ғояси. унинг аждодларимиз ҳаёти, мақсад-интилишлари экс этган миллий ғоя. Ислом динидаги бош ва асосий ғоялар. Тасаввуф ғоялари ва уларнинг ижтимоий ҳаётдаги ўни. Жавонмардлик ғоялари, уларда ўзбек менталитетининг ифодаланганлиги.

Амир Темур ғоялари. Амир Темур асос солган давлатнинг ғоявий асослари. Миллий ғоянинг ўзбек давлатчилигининг шаклланишидаги ўрни. «Турк будун» ғояси.

Ўрта асрларда Марказий Осиё минтақасида илгари сурилган илмий-фалсафий ғоялар, уларнинг миллий ғоя даражасига кўтарилиши. Бу ғояларнинг жаҳон цивилизациясидаги ўрни. Абу Наср Фаробий ғоялари. «Фозил шаҳар», «фозил жамоа» ғояси. Алишер Навоий асарларида илгари сурилган ғоялар.

Мустақиллик ғоялари. Маърифатчилик ғоялари. Жадидчилик ғоялари ва мафкураси. Жаҳон халқлари тарихида миллий ғояларнинг тутган ўрни.

Миллий истиқлол ғояси ва мафкураси, унинг мустақиллик учун курашдаги ўрни. Миллий истиқлол мафкурасининг бош ва асосий ғоялари. Ёвуз ғоялар, уларни мафкуравий йўллар билан одамлар онига сингдириш мумкинлигир. Ақидапарастлик ғоялари, уларнинг жаҳон тарихидаги ўрни. Диний ва дунёвий ақидапарастлик ғоялари. Диний ақидапарастликнинг асосий кўринишлари: диний экстремизм, диний фундаментализм. Ақидапарастлик ғояларининг мустақиллик ва тараққиёт учун таҳдиди.

Ғоя ва мафкура, уларнинг узвий бирлиги ва алоқадорлиги. Мафкуравий жараёнлар ва ғоя. Мафкуравий жараёнларнинг намоён бўлишидаги ўзига хос жиҳатлар. Ғоявий куч, қудрат, ғоявий заифлик, мафкуравий беқарорлик. Ғоявий бўшлиқ тушунчаси. Ғоя ва мафкураларни мутлақлаштириш: тарих сабоқлари.

Инсоният тарихида ғояга қарши – ғоя, жаҳотлатга қарши – маърифат орқали кураш тажрибаси ва ҳозирги замон.

Миллий ғоя тарғиботи. Ғоявий тарбия, унинг мақсад ва вазифалари. Ғоявий тарбия самарадорлигини ошириш муаммолари. Ғоявий тарбия мониторинги.

Миллий мафкура: «Мафкура» тушунчаси, унинг ижтимоий-фалсафий мазмун-моҳияти ва намоён бўлиш шакллари. Мафкуралар классификацияси. Мафкура – муайян ижтимоий қатлам, синф, давлат, жамият эҳтиёжлари, мақсад ва интилишларини ифода этадиган ғоялар тизими ва уларни амалга ошириш воситалари, услублари мажмуи сифатида.

Миллий мафкура тушунчаси. Миллий мафкура муайян мамлакатда яшаётган барча фуқаролар манфаатининг ифодаси сифатида. Миллий мафкура жамиятда ғоявий жипсликни вужудга келтириш воситаси.

«Мафкуравий жараён» тушунчаси. Мафкуравий жараёнларда ғоявий-сиёсий қарашларнинг намоён бўлиши ва шаклланиши хусусиятлари. Мафкуравий жараёнларнинг объекти ва субъекти. Мафкуравий жараёнларни бошқариш масалалари. Мафкуравий жараёнларнинг ижтимоий-тарихий тақозоланганлиги ва ўзгарувчанлик характери. Мафкуравий жараёнларнинг ривожланиш механизмлари ва воситалари. Мафкуравий жараёнлар диалектикаси: стихиялилик ва рационаллик. Ҳозирги даврда мафкуравий жараёнларнинг глобал, регионал ва локал хусусиятлари. Социал-синфий адоватга асосланган ғоявий қарама-қаршиликдан ижтимоий ҳамкорлик асосидаги соғлом мафкуравий рақобат ўтиш ҳозирги даврдаги мафкуравий жараёнларнинг объектив эҳтиёжи сифатида намоён бўлиши.

Мафкуралар тарихи: «Жаҳон сиёсий-мафкуравий таълимотлар тарихи» фанининг предмети ва вазифалари. Бу фаннинг ижтимоий-гуманитар фанлар тизимидаги ўрни. Цивилизациянинг илк давридаги сиёсий-мафкуравий ғоялар ва таълимотлар. Қадимги Юнонистон ва қадимги Римда кулдорлик демократия мафкураси, республикачилик ғоялари. Қадимги Римда империя даври (цезаризм мафкураси) илк христианлик идеологияси, унинг асосий тамойиллари. Византияда империя мафкураси, унинг хусусиятлари ва асосий ғоялари. Кичик Осиё ва Африкада еретиклар мафкураси. Ўрта асрларда Ғарбий Европа ва Ўрта Шарқ мамлакатларида мафкуравий жараёнлар. Ислом мафкураси. Рим католик черкови мафкураси. Ўрта асрларда Осиё мамлакатларида мафкуравий оқимлар. Неоконфуцийчилик мафкураси. Бхакти таълимоти. Японияда конфуцизмнинг расмий давлат мафкурасига айланиши. Ғарбий Европада уйғониш даври идеологияси. Реформация мафкураси ундаги йўналишлар ва оқимлар. Нидерландия ва Англияда буржуа инқилоби даври мафкуралари. Франция, Германия ва Италияда маърифатпарварлик идеологияси. XIX-XX асрларда Шарқ мамлакатларида мафкуралар ривожланиши. Ислом реформацияси. Панарабизм, пантуркизм, панисломизм мафкуралари. Лотин Америкаси, Африкада миллий-озодлик мафкуралари. XX асрда классик мафкуралар эволюцияси. XX аср охири XXI аср бошларида мафкуравий жараёнларнинг глобallaшуви ва глобал идеология. Глобал идеологиянинг турли концепциялари.

Фалсафа:

фалсафа тарихи: антик давр фалсафаси, қадимги Миср ва Бобилда дунё ҳақидаги илмий тасаввурларнинг пайдо бўлиши. Қадимги Хитойда фалсафий фикрларнинг юзага келиши. Қадимги Ҳиндистонда фалсафанинг шаклланиши. Қадимги Юнонистонда фалсафанинг шаклланиши ва ривожланиши: Иония фалсафаси. Италия фалсафаси. Элей фалсафий мактаби. Эрампдан аввалги V асрда натурфалсафанинг ривожланиши. Софистлар, Сократ мактаблари. Қадимги юнон атомизми. Платон, Аристотель таълимотлари. Эпикурчилик. Стоиклар, Скептицизм, неоплатончилик.

Марказий Осиё фалсафаси тарихи. Монийлар, буддавийлар таълимоти. Ислом ақидалари.

Ўрта, янги ва энг янги давр ғарб фалсафаси. Энг янги давр Шарқ фалсафаси.

фалсафа назарияси: онтология. Борлиқ – фалсафий тафаккурнинг асоси. Моддий ва руҳий борлиқ. Табиат, инсон, жамият борлиғи. Борлиқ атрибутлари. Ҳаракат – моддий борлиқ мавжудлигининг зарурий шарт. Фалсафада борлиқнинг бирлиги.

Ривожланиш фалсафий концепцияси. Борлиқнинг ялпи умумий боғланганлиги. Борлиқнинг барқарорлиги ва беқарорлиги. Борлиқнинг таркибий тузилишини фалсафий англаш. Борлиқнинг бетартиблиги ва батартиблиги. Борлиқнинг тақозоланганлиги. Борлиқда зиддиятларнинг ўрни.

Микдор ва сифат ўзгаришлари. Эволюция – борлиқнинг шаклланиш жараёни сифатида. Табиат, инсон, жамият эволюцияси концепцияси. Ялпи умумий эволюция чизгилари. Ҳозирги даврда ривожланиш муаммосини ҳал қилишнинг амалий аҳамияти.

Гносеология. Билишнинг манбаи масаласи. Ҳиссий билиш. Тажриба ва билим. Билишда рационаллик. Ғарб фалсафасида иррационал билиш. Марказий Осиё фалсафасида билиш муаммоси. Тасаввуф фалсафасида билиш босқичлари, шартлари ва услублари. Борлиқни фалсафий билиш методлари. Илмий билиш методлари. Билишнинг ҳақиқийлиги масаласи.

Этиканинг – (ахлоқнинг) келиб чиқиши, моҳияти, тараққиёти ҳамда оила ва жамиятдаги ахлоқий муносабатларни ўрганадиган фалсафий фан эканлиги. Этиканинг бошқа фанлар билан

алоқаси Миллий мустақилликни мустаҳкамлаш жараёнида этиканинг жамият ҳаётидаги ўрни, Қадимги Шарқ - ахлоқий тафаккурнинг бешиги. Темурийлар даври ахлоқ фалсафаси. Европа уйғониш даври ахлоқий таълимотлари. Янги давр ахлоқ фалсафасининг тадрижийлик хусусиятлари, ундаги рационал ва сенсуал йўналишлар, XX аср ахлоқшунослигининг фалсафий моҳияти, Туркистон маърифатчиларининг ахлоқий қарашлари. Этиканинг келиб чиқиши ва ахлоқий танланиш. Ахлоқ тузилмаси.

Эстетика курсининг предмети, тадқиқот доираси, мақсади ва вазифалари. Эстетиканинг фан сифатида шаклланиши тарихи. Қадимги Шарқдаги дастлабки эстетик ғоялар. Антик давр эстетикаси. Ўрта асрлар буддхавийлик Шарқи эстетик тафаккури. Ўрта асрлар мусулмон Шарқи нафосат фалсафаси. Ўрта асрлар Европа мутафаккирларининг таълимотлари, Янги давр Европа мутафаккирларининг нафосат фалсафаси, Рус классик файласуфлари эстетикаси, Туркистон маърифатчи - жадидларнинг эстетик қарашлари, Энг янги давр эстетикасидаги асосий таълимотлар ва йўналишлар. Эстетиканинг умумназарий масалалари. Эстетик онг ва унинг тузилмаси.

Тафаккур - *мантиқ* фанининг ўрганиш объекти. Билиш жараёнининг моҳияти. Ҳиссий билиш ва мантикий тафаккур. Тафаккурнинг асосий белгилари. Тафаккурнинг билишда тутган ўрни ва аҳамияти.

Формал мантиқ - тафаккур шакллари ва қонунларини ўрганувчи фан сифатида. Тафаккур шакли (тузилмаси) тушунчаси. Тафаккурнинг шакллари: тушунча, ҳукм (мулоҳаза), ҳулоса чиқариш. Тафаккур қонунлари тушунчаси. Тафаккур қонунлари тўғри фикр юритишнинг принциплари сифатида. Фикрнинг чинлиги ва шакл жиҳатидан тўғри қурилиши. Илмий дунёқарашнинг шаклланиши ва ривожланишида мантиқнинг тутган ўрни. фикрлаш маданиятини ўстиришда мантиқ фанининг аҳамияти.

Ижтимоий фалсафа:

жамият фалсафаси: ижтимоий фалсафанинг баҳс мавзуси, вазифалари. Ижтимоий фалсафа тарихи. Жамиятга мифологик, диний ва илмий-фалсафий ёндошув, унинг ўзига хос хусусиятлари. Жамият тушунчасининг фалсафий таҳлили. Жамиятнинг моҳияти, ўзига хос жиҳатлари.

Жамият ҳаёти ва тараққиётининг табиий ва ижтимоий омиллари. Географик муҳит тушунчаси. Табиий муҳитнинг жамият ҳаёти ва тараққиётидаги ўрни. Абу Райҳон Беруний жамиятга табиий муҳитнинг таъсири тўғрисида. Табиий муҳитнинг жамиятга таъсири. Географик сиёсат. Ўзбекистоннинг географик сиёсати. Жамият тараққиётига нуфуз омилининг таъсири. Демография. Демографик жараёнлар. Урбанизация ва руализация жараёнлари, уларнинг жамиятга таъсири. Аҳоли зичлиги қонунияти. Мальтусчилик ва неомальтусчилик назариялари тўғрисида. Демографик омил ва унинг ўзига хос жиҳатлари. Демографик сиёсат. Ўзбекистоннинг демографик сиёсати. Моддий ишлаб чиқариш, маънавият, маданият, миллий ғоя.

Жамият тараққиёти ва унинг асосий қонунлари. Ижтимоий қонунлар, уларнинг амал қилиш. Жамият тараққиётининг асосий йўллари: эволюцион (тадрижий) ва революцион (инкилобий) тараққиёт, уларнинг ўзига хос хусусиятлари. Жамият ривожланишидаги ворисийлик. Жамият тараққиёти тарихига синфий ёндашув ва унинг камчиликлари. Ижтимоий зиддиятлар ва уларнинг жамият тараққиётига таъсири. Ижтимоий зиддиятларни мутлақлаштириш ва унинг салбий оқибатлари.

Жамият ҳаётида барқарорлик ва беқарорлик. Барқарорлик – жамият ҳаёти ва тараққиётнинг муҳим омили. Барқарорлик-тинчлик ва тараққиёт асоси, олға силжишнинг бош шарти. Тинчлик ва барқарорлик – Ўзбекистоннинг буюк ғалабаси. Жамият ҳаётида беқарорлик, унинг намоён бўлиш хусусиятлари. Ижтимоий тараққиёт: имкониятлар ва муаммолар. Бағрикенглик (толерантлик) ва ижтимоий тараққиёт.

Жамиятни бошқариш. Ижтимоий бошқариш. Жамиятни махсус бошқариш. Давлат махсус бошқарув усули сифатида Давлатчилик Ўзбекистоннинг ўз истиклол ва тараққиёт йўли.

Миллий давлатчилик. Ижтимоий тараққиётнинг ўзбек модели, унинг хусусиятлари ва асосий тамойиллари. Мустақилликни мустаҳкамлаш. Ҳуқуқий демократик давлат ва эркин фуқаролик жамиятини барпо этиш.

Жамият ҳаётининг моддий ва маънавий омиллари. Жамият ҳаётининг асосий соҳалари. Жамиятнинг иқтисодий ҳаёти. Моддий ишлаб чиқариш-жамият иқтисодий ҳаётининг асоси. Моддий ишлаб чиқариш тушунчаси. Ишлаб чиқарувчи кучлар ва ишлаб чиқариш муносабатлари. Жамият иқтисодий ҳаётида амал қиладиган қонунлар.

Жамиятнинг ижтимоий ҳаёти тушунчасининг мазмун-моҳияти. Жамиятнинг ижтимоий таркиби. Ижтимоий тараққиёт ва жамият ижтимоий таркибидаги ўзгаришлар. Жамият ижтимоий таркибининг асосий унсурлари. Жамиятнинг этник таркиби: уруғ, қабила, элат, миллат. Миллий ва миллатлараро муносабатлар.

Жамиятнинг синфий таркиби. Ижтимоий синф, табақа, қатлам. Ўзбекистоннинг ижтимоий тараққиёт ва ижтимоий муносабатлар. Ўрта мулкдорлар синфини шакллантириш.

Жамиятнинг демографик таркиби. Жамиятнинг сиёсий ҳаёти. Сиёсий тизим. Сиёсий онг. Сиёсий муносабатлар. Сиёсий муассаса ва ташкилотлар. Давлат – сиёсий тизимнинг асосий элементи сифатида.

Жамиятнинг маънавий ҳаёти. Маънавият. Маданият. Миллий ғоя. Маданий – маънавий тараққиёт.

инсон фалсафаси-антропология: инсон муаммосига фалсафий ёндашув ва унинг ўзига хос хусусиятлари. Инсон борлиқнинг таркибий қисми сифатида. Жамият ва инсоният. Одам. Инсон. Индивид. Шахс. Инсон – ижтимоий тараққиётнинг ҳаракатлантирувчи кучи.

Инсон – олий қадрият сифатида. Антропология. Инсонда жисмоний ва руҳий жиҳатлар, уларнинг бирлиги. Инсон ижтимоий мавжудот. Инсоннинг ижтимоий моҳияти. Маънавий дунё. Инсоннинг табиий, ижтимоий, маънавий, руҳий хислатлари.

Ўзбекистонда демократик жамиятнинг қурилиш ва бунда инсоннинг тутган ўрни. Инсон ҳуқуқлари, бурчлари, эркинликлари.

Эҳтиёжлар. Моддий ва маънавий эҳтиёжлар. Жамият ҳаётидаги туб ўзгаришлар халқнинг моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондиришга қаратилган жараён сифатида. Бозор муносабатлари шароитида инсон. Инсон ва ҳозирги дунё.

Инсон муаммосини ўрганиш, унинг назария ва амалиётдаги аҳамияти.

Ғоялар фалсафаси (идеология назарияси):

ғоялар фалсафасининг предмети, мақсад ва вазифалари. идеология атамасининг фанга киритилиши. Идеология назариясининг асосий функциялари. Ғоялар фалсафасининг шарқона илдизлари. «Ғоя» («идея»), «идеал», «идеаллик», «идеология» тушунчаларининг фалсафий мазмун-моҳияти, уларнинг ўзаро алоқадорлиги ва фарқли жиҳатлари. Ғоялар типологияси: бунёдкор (гуманизм, демократия, толерантлик) ва вайронкор (тотолитаризм, авторитаризм, экстремизм, терроризм) ғоялар. Ғояларнинг объекти ва субъекти. Ғоя ва дунёқараш. Дунёқараш турларининг ғоявий асослари.

Ғоявийлик ва ғоясизлик, унинг мезонлари ҳамда даражалари. Ғоясизлик ва маънавий бўшлиқнинг ўзаро алоқадорлиги. Ғояларнинг қадрсизланиши жараёни, унинг объектив ва субъектив омиллари.

Ўтиш даври жамиятларида ғоявий, маънавий бўшлиқдан чиқиш йўллари, усул ва воситалари. Истиқлол, эрк ғояларининг қадрини сақлаш масалалари. Ислохотлар жараёнида бунёдкорлик ғоялари ва эркинлик тамойилларини таъминлаш имкониятлари.

Аксиология:

ҳаётий ва маданий қадриятлар. Қадриятлар кишилар эҳтиёжларини қондирадиган ва шу сабабли улар учун қимматли ва аҳамиятли бўлган табиий ва ижтимоий ҳодисалар мажмуаси сифатида.

Қадриятларнинг турлари. Инсон ва унинг ҳаёти – олий қадрият. Моддий қадриятлар. Маданий-маънавий қадриятлар. Ахлоқий қадриятлар. Эстетик қадриятлар. Ижтимоий-сиёсий қадриятлар: тинчлик, осойишталик, миллатлараро тотувлик.

Мустабид тузум шароитида миллий қадриятларимизнинг поймол қилинганлиги. Ўрта Осиё республикаларини Чор Россияси томонидан истило қилиниши ва ўлка иқтисодиётининг Россия хом-ашё базасига айлантирилиши. Мустамлакачиларнинг миллий маданиятимизга беписанд муносабатлари: тилимиз, тарихимиз, урф-одатимиз ва анъаналаримиз, миллий қадриятларимизнинг талон-тарож қилиниши.

Тоталитар тузум ҳукмронлиги даврида Россиянинг Ўрта Осиё маҳаллий халқлари орасида юритган сиёсати чоризм мустамлакачилик сиёсатининг давоми янги кўриниши сифатида. Маҳаллий аҳоли ҳуқуқларининг поймол қилиниши. Ўлкамиздаги илғор кучларнинг миллий мустақиллик учун кураши. Миллий мустақилликнинг қўлга киритилиши, миллий маданиятимизнинг қайта тиклаши ва ривожланиши. Давлатимизнинг мустақиллигини қўлга киритишида Ўзбекистон Республикаси Президентининг роли.

Марказий Осиё халқларининг маданий мероси – фандаги янгилаш ва тараққиёт манбаи. Марказий Осиё мутафаккирларининг жаҳон фани ва маданияти ривожига қўшган ҳиссалари. Ўлка халқларининг маданий тикланиши ва ривожланишида Марказий Осиё мутафаккирлари бой меросининг ўрни ва аҳамияти.

Миллий қадриятларнинг ғоявий-тарбиявий аҳамияти. Маданий қадриятлар, миллий ўзини англаш, миллий ифтихор туйғуси ривожининг манбаи. Миллий қадриятлар – юксак маънавиятли, ҳар томонлама баркамол шахс шаклланишининг маънавий асоси. Маънан бой, ҳар томонлама ривожланган шахс – мустақиллигимиз таянчи.

Миллий қадриятларнинг ислохотларни, демократик ўзгаришларни янада чуқурлаштиришдаги, эркин фикрли ижодкор шахсларни камол топтиришдаги аҳамияти.

Миллий ва умуминсоний қадриятлар ва улар орасидаги ўзаро диалектик алоқадорлик. Тинчлик, хотиржамлик, халқлар ҳавфсизлиги, миллатлараро тотувлик – жаҳон ҳамжиҳатида қўшилишнинг йўли. Бой табиий қадриятлар ва улардан оқилона фойдаланиш – дунё миқёсидаги ҳўжалиқ алоқаларига киритиш, халқаро иқтисодиётга интеграциялашувимизнинг зарурий шарти. Ўрта Осиё халқларининг кўп асрлик, ўзига хос ранг-баранг маданияти ва унинг дунё маданиятига интеграциялашувидаги ўрни. Миллий, минтақавий ва умуминсоний қадриятлар, уларнинг ўзаро алоқадорлиги унинг инсоният ижтимоий тараққиёти ва гуллаб яшнаши манбаи эканлиги.

Маънавият асослари курси

Маънавиятнинг ривожланиш тарихи:

миллий маънавият тарихий ҳодиса сифатида. Миллий маънавиятнинг тарихий такомил ва сиёсий, ижтимоий, маданий ҳаёт тарихи. Миллий маънавият тарихини даврлаштириш. Исломгача миллий маънавият тараққиёти. Ислом минтақа маданияти. Янги давр жаҳон маданияти ва миллий маънавият. Асотири тафаккури. «Авесто» маънавияти. Туркий тошбитикларда миллий ғоянинг ифодаланиши. Миллий маданиятимиз такомилда сунна босқичи ва тавҳид эътиқодининг шаклланиши. Ислом маърифатчилиги босқичида тавҳид эътиқоди талқинлари. Ислом минтақа маданиятида илмий тафаккурнинг шаклланиши ва юксалиши. Тасаввуф тариқатлари ва ирфон. Риёзат маърифати. Темурийлар даврида маданий юксалиш. А. Навоийнинг бадиий ижод тариқлари ҳақидаги таълимоти. Янги давр жаҳон маданияти ва миллий маънавиятимиз аҳволи. Ислом минтақа маданиятининг Европага таъсири. Шарқ халқлари ижтимоий-сиёсий ҳаётидаги таназзулнинг кучайиши. Миллий уйғониш. Маърифатпарварлик ва жаҳидчилик. Ижтимоий фанлар соҳасининг ҳоким мафкура зулми остида таназзулга юз тутиши. Ўзбекистон мустақиллиги ва миллий маънавият ривожининг янги даври. Буюк аجدодларимиз меросини ўрганишнинг янги босқичи. Ислом дини ва тасаввуф тариқатларига маънавий қадрият сифатида ёндашув.

Маънавият асослари:

маънавият асослари фанининг предмети ва унинг жамият ҳаётидаги ўрни. Миллий-маънавий тикланиш концепцияси ва унинг аҳамияти. Маънавиятнинг таркибий қисмлари. Маънавият ва маърифатнинг ўзаро муносабатлари. Маънавият ва иқтисодиётнинг ўзаро алоқадорлиги ҳамда жамият ҳаётидаги роли. Маънавият ва маданият, маънавият ва тарбия.

Маънавиятни шакллантирадиган асосий мезонлар. Маънавият ва сиёсат. Маънавият ва ҳуқуқий демократик жамият қуриш. Маънавиятнинг тарихий-фалсафий илдишлари. Дин ва маънавият. Мустамлакачилик ва қарамлик даврида маънавиятнинг тушунлиги. Маънавий баркамол инсон ва юксак ахлоқийлик. Ватанпарварлик, тинчликсеварлик ва инсоппарварлик. Миллий ўзликни англаш ва миллатлараро тотувлик. Глобаллашув жараёнлари ва маънавий таҳдидлар. Илмга интилиш, садоқат ва адолатпарварлик. Иймон, эътиқод, диёнат, поклик ва ҳалоллик. Шахснинг муҳим фазилатлари. Ота-онага, оилага, маҳалла ва жамоага ҳурмат. Меҳнатсеварлик ва касб-ҳунарга интилиш. Шахс маънавияти ва унинг ривожланиш омиллари ва воситалари. Табиат, инсон ва маънавият. Маросимлар, байрамлар-шахс ва халқ маънавиятининг кўзгуси. Маънавият ва жамиятнинг янгилалиши.

Маданиятшунослик асослари:

маданиятшунослик фанининг мақсад ва вазифалари. Маданият тараққиётнинг асосий қонуниятлари. Маданият тараққиёт ва маънавий мерос. Миллий маданиятлар ривожланишининг назарий масалалари.

Жаҳон маданияти, унинг ривожланиш босқичлари: ибтидоий маданият, қадимги давр маданияти. Дунёвий ва диний маданият. Техноген ва замонавий маданият.

Ўзбекистон маданияти. Марказий Осиё халқларининг қадимги. ўрта ва Янги асрлардаги маданият. Темурийлар даври маданияти. Мустамлака ва мустабид тузум шароитида маданият. Мустақиллик ва маданий тараққиёт.

Ўзбек адабиёти:

Ўзбек адабиёти ва жаҳон адабиёти. Адабиёт ва санъат. Адабий мерос. Адабиёт ва маънавият. Ўзбек адабиёти тарихини даврлаштириш. Адабий жанрлар, адабий оқимларнинг пайдо бўлиши ва шаклланиши. Ўзбек ва форс-тожик адабиётининг ўзаро алоқаси. Ўзбек адабиётининг тематик хилма-хиллиги. Халқ оғзаки ижоди ва адабий мерос. Қадимги ўрта ва кейинги давр ўзбек адабиёти. Тасаввуф. Ўзбек адабиётининг маънавий, ғоявий ва жанр жиҳатдан бойишида классик шоир ва ёзувчиларнинг роли. Классик адабиётнинг шеърлятида вазн масаласи. XX аср ўзбек адабиётини даврлаштириш муаммолари. XIX аср охири ва XX аср бошларида Туркистонда ижтимоий ва маданий ҳаёт. Жадидчилик ва жадид адабиёти. Жадид адабиёти вакиллари. Ўзбек матбуотининг пайдо бўлиши. 20-йиллар адабиётида ғоявий қураш. Ўзбек адабиёти ва мафкура. 20-йиллар ўзбек адабиётининг намоёндалари. Иккинчи жаҳон уруши йилларида ўзбек адабиёти. Урушдан кейинги давр адабиёти. 60-80 йиллар ўзбек адабиёти. Мустақиллик даври ўзбек адабиёти ва унинг халқ маънавиятини кўтаришдаги аҳамияти. Адабиётда янги йўналишларнинг пайдо бўлиши.

Диншунослик:

диншунослик, унинг предмети, мақсад ва вазифалари. Динларнинг пайдо бўлиши, диний таълимотлар, йўналишлар, мазҳаблар тарихи ва назарияси.

Дин ижтимоий – тарихий ҳодиса сифатида. Дин турлари: ибтидоий ва миллий динлар. Жаҳон динлари. Буддизм ва христианлик. Христианликнинг ҳозирги вақтда тутган ўрни.

Исломгача бўлган динлар ва урф-одатлар. Жоҳилия даври. Ислом динининг пайдо бўлиши. Ислом қадриятлари, маънавияти ва маърифати. Миллий ва диний қадриятлар уйғунлиги. Қуръон ва унинг шакллантирилиши. Исломдаги оқимлар ва мазҳабларнинг минтақа маънавиятидаги ўрни. Исломнинг ривожланиш хусусиятлари.

Исломдаги диний-ахлоқий ва ҳуқуқий нормалар, уларнинг мазмуни хусусиятлари. Комил инсонни тарбиялашда диний асарларнинг роли.

Марказий Осиёда Ислом маънавиятининг ривожланиши. Тасаввуф.

Миллий ғоя ва маънавиятнинг шакллантиришда диний билимларнинг аҳамияти.

Оила маънавияти:

Оила, унинг ижтимоий-фалсафий талқини. Оила ва никоҳ. Оила тузилмаси ва оила аъзоларининг вазифалари. Оилани бошқариш маданияти. Оила аъзоларининг ўзаро муносабатлари. Оиладаги психологик муҳит. Оилада эр-хотин муносабатлари ва маънавияти. Оилада бола тарбияси: ақлий, ахлоқий жисмоний, эстетик тарбия бериш. Оилада ота ва она, ота ва бола, бува ва невара, она ва бола, буви ва невара, ота ва ўғил, она ва қиз муносабатлари.

Ёлғиз фарзанд, ўғай фарзанд тарбияси. Болаларнинг маънавий баркамоллигини тарбиялашда оиланинг вазифалари. Оила анъаналари, уларни ташкил этишнинг маърифий аҳамияти. Оилада муомала маданияти. Оила сирлари. Конфликтлар, уларни бартараф этиш метод ва технологиялари.

Оиланинг маънавий-маиший муҳити. Оилада маданий дам олишни ташкил этиш. Оила ва ахборот воситалари, уларнинг оила аъзолари ахлоқи ва маданиятига таъсири. Оила этикаси.

Оила аъзоларининг қариндош-уруғлар, маҳалла ва жамоат ўринларида ўзини тутиш маданияти. Оила аъзоларининг кийиниш, овқатланиш маданияти. Оилада маънавий ва маърифий ишлар.

Тарихий ўлкашунослик ва туризм:

«Ўлка», «ўлкашунослик» тушунчалари. Ўлкашунослик ишларининг ўрни ва роли. Тарихий, адабий ва географик ўлкашунослик. Тарихни ўрганишда ўлкашунослик бўйича олиб бориладиган ишларнинг ўрни. Ўлкашуносликнинг манбалари. Ўлкамиз тарихини ўрганишда археология, топономика, палеография, метрология, хронология манбаларидан фойдаланиш.

Ўзбекистонда ва дунё миқёсида олиб борилаётган ўлкашунослик ишлари. Йирик олимларнинг ўлкашунослик ишлари тараққиётига қўшган ҳиссалари.

Таълим муассасаларида ўлкашунослик ишлари.

Туризм тушунчаси. Туризмнинг мақсад ва вазифалари. Ўзбекистон ва дунё миқёсида олиб борилаётган туризм бўйича ишлар. Ўзбекистон ва жаҳон туризм марказлари, уларнинг ўлка маданий қадриятларини ўрганиш ва ёйишда тутган ўрни.

Турист ҳуқуқлари ва ахлоқи тушунчалари. Туризм бўйича тадқиқотлар.

Санъатнинг маънавий асослари:

санъатнинг вужудга келиши ва унинг моҳияти. Санъатнинг предмети, мақсади ва вазифалари. Санъатнинг ҳаётни инъикос эттириш ва баҳолаш хусусияти. Санъатда ҳаётини ҳақиқат ва шартлилик. Санъатда миллий руҳ ва умуминсоний қадриятларнинг ўрни. Санъатда бадиий образ. Санъатнинг маънавий тизимидаги ўрни, санъат ва ахлоқ; санъат ва дин; санаът ва фалсафа; санъат ва сиёсат; санъат ва мафкура; санъат ва фан; санъат ва меҳнат; санъат ва техника. Санъат инсоннинг воқеликни маънавий ўзлаштириш тури эканлиги. Инсон маънавий фаолиятининг ранг-баранг шакллари. Санъатнинг гносеологик, психологик, мафкурарий, тарбиявий, эстетик функциялари. Маънавий камолот ва унинг санъатда ўзига хос акс этиши. Маънавийлик ва образлилик, санъатда маънавий борлиқнинг ўзига хос бадиий ифода этилиши. Маънавий комил инсон-миллий маънавият ва миллий санъатнинг ижтимоий идеали. Санъатда интеллектуал қадриятлар, ахлоқий концепциялар, эстетик идеанинг акс этиш хусусиятлари. Ижтимоий ривожланиши жараёнида санъат функцияларининг юксалиб бориши зарурияти. Санъат ва маънавий маданият. Санъатда ахлоқий ва маънавий қадриятларни бадиий инъикос этишнинг қонуниятлари ва тарихан ранг-баранглиги. Санъат турлари ва уларда маънавий фазилатлар ифодаланишининг ўзига хос хусусиятлари. Санъат билан ахлоқнинг диалектик алоқадорлиги. Ижтимоий-маънавий муҳитни яратишда санъат турларининг аҳамияти. Миллат маънавий қиёфасининг театр санъатида ифодаланиши. Кино – маънавий тарғиботнинг муҳим воситаси сифатида. Маънавият ва нафосат тарбияси.

Ҳуқуқ таълими курси

Давлат ва ҳуқуқ назарияси:

жамиyat, давлат ва ҳуқуқнинг, ҳуқуқий тизимнинг вужудга келиши, шаклланиш ва ривожланиш қонуниятлари, давлат ҳокимияти. Жамиятнинг сиёсий-ҳуқуқий тизимида давлат ва ҳуқуқнинг ўрни, давлат шакллари, давлат механизми. Ҳуқуқий давлат. Ҳуқуқ тушунчаси ва моҳияти. Ҳуқуқ шакллари (манбалари).

Ўзбекистон Республикасининг ҳуқуқий тизими. Ҳуқуқ тизими. Ҳуқуқий муносабатлар, ҳуқуқни татбиқ этиш, қонунийлик. Ҳуқуқни шарҳлаш.

Ҳуқуқбузарлик ва юридик жавобгарлик. Ҳуқуқ ва шахс, ҳуқуқий онг. Ҳуқуқий маданият.

Давлат ва ҳуқуқ тарихи:

тарихий ҳуқуқий билимлар тизимида сиёсий-ҳуқуқий таълимотлар тарихининг ўрни, сиёсий-ҳуқуқий мафкуранинг вужудга келиши ва ривожланиши. Ўрта Осиё

мутафаккирларининг ҳуқуқий қарашлари. XX аср сиёсий-ҳуқуқий таълимотлари. Ҳозирги давр сиёсий-ҳуқуқий таълимотлари. Ўзбекистон давлати ва ҳуқуқий таълимотлари. Ўзбекистон давлати ва ҳуқуқининг келиб чиқиши. Давлат ва ҳуқуқнинг тарихий ривожланиши, функциялари ва тизими. Демократик давлат бошқарувининг социал ғоявий асослари. Фуқаролик жамияти ва ҳуқуқий давлатни барпо этиш ва ривожлантириш йўллари. Қадимги Шарқнинг (Бобил, Миср, Ҳиндистон, Хитой) давлат ва ҳуқуқи, Рим ҳуқуқи тарихи. Ўрта асрларда Европа ва Шарқ мамлакатларининг давлат ва ҳуқуқи. Мусулмон ҳуқуқи. Янги даврда (Англия, АҚШ, Франция, Германия ва бошқа мамлакатларда) давлат ва ҳуқуқнинг ривожланиши. ЛОтин Америкаси мамлакатлари давлати ва ҳуқуқи. XX асрда хорижий мамлакатларда давлат ва ҳуқуқ ривожланишининг асосий тенденциялари. Рим ҳуқуқининг ҳуқуқ тарихидаги ўрни, Рим ҳуқуқи манбалари, қонун ва ҳуқуқий одат, магистрат ва хусусий мулк ҳуқуқининг мазмуни. Сервитутлар. Мажбурият ва уни бажариш жавобгарлиги. Васият ва қонун бўйича мерос ҳуқуқи.

Конституциявий ҳуқуқ:

конституциявий ҳуқуқ Ўзбекистон Республикаси конституцияси давлат ҳуқуқининг асоси. Ўзбекистон конституцияларининг тарихий йўли. Ўзбекистон Республикаси конституциясининг вужудга келиши, тузилиши ва моҳияти, конституциянинг асосий принциплари, инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликлари ва бурчлари Ўзбекистон давлат тузилиши ва маъмурий-ҳуқуқий тузилиши, давлат ҳокимиятининг ташкил этилиши.

Ўзбекистон Республикаси Конституциявий ҳуқуқининг конституциявий ҳуқуқ тизимидаги ўрни, конституциявий ҳуқуқни ўрганиш методлари, вазифалари, тизими.

Хорижий мамлакатлар конституциявий ҳуқуқи:

Хорижий мамлакатлар сиёсий тизими ва Ўзбекистон Республикаси сиёсий тизимининг қиёсий таҳлили. Хорижий мамлакатлар конституцияларининг турлари, уларнинг мазмуни, манбалари, асосий хусусиятлари, шакллари, конституциявий назорат ва уларнинг турлари. Ижтимоий тузум асослари ва уларнинг элементлари. Иқтисодий, социал, маънавий-маданий ва сиёсий муносабатлари. Шахснинг ҳуқуқий мақоми. Жамоат бирлашмалари ва сиёсий партияларнинг мақоми. Давлат шакллари бошқаруви, тузилиши ва сиёсий режими. Сайлов ҳуқуқи ва сайлов тизими. Парламент, давлат бошлиғи, ҳукумат ва суд ҳокимиятининг мақоми, уларнинг ўзаро муносабати, давлат бошлиғи ва парламентининг, парламент ва ҳукуматнинг ўзаро муносабати, ҳокимиятнинг бўлиниши принципи:

қонун чиқарувчи, ижро этувчи, суд ҳокимиятлари. Конституциявий, олий, хўжалик судлари ва уларнинг ҳуқуқий давлатдаги ўрни. Маҳаллий (муниципал) органлар мақоми ва бошқа хорижий мамлакатларнинг давлат ва ҳуқуқ институтлари (АҚШ, Буюк Британия. Германия, Франция, Туркия, Ҳиндистон ва бошқалар).

Халқаро ҳуқуқ:

халқаро ҳуқуқнинг мақсад ва вазифалари. Халқаро ҳуқуқнинг фан сифатида тарихий ривожланиши. Халқаро муносабатлар ва уларнинг принциплари. Халқаро ҳуқуқий муносабатлар субъектлари ва уларнинг эътиборлиги тушунчаси. Халқаро ҳуқуқ манбалари. Халқаро ҳуқуқда ҳуқуқ тушунчаси, ҳудуд, халқаро шартномалар, халқаро ташкилотлар, халқаро ҳуқуқ тармоқлари ва институтлари. Давлатнинг жавобгарлиги ва халқаро низоларни ҳал этишда дипломатлар ва консулларнинг ваколатлари.

Инсон ҳуқуқлари:

инсон инсон ҳуқуқи курсининг предмети. Инсон ҳуқуқлари ғоясининг пайдо бўлиши. Шарқ мутафаккирлари таълимотида инсон ҳуқуқлари ғояси. Инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро ташкилотлар ва ҳуқуқий ҳужжатлар. Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари бўйича социал-миллий институтлар. БМТ ва инсон ҳуқуқлари. Инсон ҳуқуқлари соҳасида халқаро ҳамкорлик. Ўзбекистон Республикасида инсон ва фуқароларнинг асосий ҳуқуқлари, эркинликларининг Конституциявий асослари. Ўзбекистонда инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилувчи қонунлар, декларациялар. Инсон ҳуқуқларини ҳимоя қилишда таълим ва тарбиянинг ўрни.

Фуқаролик ҳуқуқи:

фуқаролик ҳуқуқи: ижтимоий муносабатларни фуқаролик ҳуқуқи методи билан тартибга солиш. Фуқароларнинг ҳуқуқий муносабатлари тушунчаси. Фуқаролар фуқаролик ҳуқуқи субъекти сифатида. Фуқаролик ҳуқуқи объектлари. Юридик фактлар. Битим тушунчаси ва турлари. Фуқаролик ҳуқуқи бўйича масъуллик. Мулкка эгалик ҳуқуқи тушунчаси. Фуқароларнинг мулкка эгалик ҳуқуқи. Юридик шахсларнинг мулкка эгалик ҳуқуқи. Мажбурият ҳуқуқи, мажбурият турлари. Интеллектуал мулк. Ворислик ҳуқуқи.

Фуқаролар ҳуқуқини ҳимоя қилиш шакллари. Фуқароларни судлов жараёни. Процессуал шакл. Ўзбекистон Республикаси фуқаролик процессуал ҳуқуқи принциплари. Фуқаролик процессуал муносабатлар. Фуқаролик ишларини қуриш органларининг идоравийлик поғоналари. Судга тортилиш. Даъво тушунчаси ва турлари. Суд терговлари ва суд ишларини юритиш. Судда иш кўриш, суд қарорлари турлари. Суд қарорлари ижроси. Нотариус. Хўжалик суди ва унинг фаолияти.

тадбиркорлик ҳуқуқи: тадбиркорлик ҳуқуқи курсининг мақсад ва вазифалари. Ўзбекистон Республикаси тадбиркорлик фаолияти тушунчаси, моҳияти ва вазифалари ҳамда уларнинг ҳуқуқий асослари. Тадбиркорлик фаолиятига тааллуқли қонунчилик ва ушбу қонунчиликдан фуқаролар амалий фаолиятида фойдаланиш.

молия ҳуқуқи: молия ва молиявий фаолият тушунчаси. Молия тизими. Молия ва кредит органлари. Молия ҳуқуқи тушунчаси. Молия ҳуқуқи манбалари. Молиявий назорат. Бюджет ҳуқуқи. Бюджет тизими. Бюджет жараёни. Солиқ ҳуқуқи. Солиқ турлари, банк кредитини ҳуқуқий тартибга солиш. Банк ҳуқуқи. Давлат банкининг эмиссион ҳуқуқи. Валюта операцияларини юритиш қоидалари.

солиқ ҳуқуқи: Ўзбекистон Республикасида молиявий сиёсат тушунчаси. Солиқ тизми муносабатларини тартибга солишнинг ҳуқуқий асослари. Солиқ турлари ва классификацияси. Юридик шахсларнинг даромад солиғи. Жисмоний шахсларнинг даромад солиғи. Акциз солиғи. Ер солиғи. Солиқ ишини юритиш. Солиққа доир муносабатларни халқаро ҳуқуқий тарбига солиш.

банк-молия ҳуқуқи: банк тизимининг вужудга келиши тарихи ва ривожланиши. Банк ҳуқуқий муносабатларини тартибга солиш предмети ва методи. Тўлов муносабатларини тартибга солиш. Пул-кредитни тартибга солишнинг моҳияти ва турлари. Пул-кредит сиёсати тушунчаси ва турлари. Кредит тизимининг ташкилий структураси ва унинг ривожланиши. Банк жамғармасини ташкил этиш ва тартибга солиш принциплари. Банклар ташқи иқтисодий фаолиятларининг ҳуқуқий аспектлари. Халқаро банк ҳисобининг шакллари ва шартлари. Нақд пулсиз ҳисоб-китоб юритишнинг ҳуқуқий асослари. Банкларнинг эмиссион фаолияти.

Оила ҳуқуқи:

оила ҳуқуқи тушунчаси, мақсад ва вазифалари. Никоҳнинг қайд қилиниши ва бекор қилиниши. Эр-хотинларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятлари. Ота-она ва болаларнинг ҳуқуқ ҳамда мажбуриятлари. Ота-она ва фарзандларнинг алимент ҳуқуқи ва мажбуриятлари. Никоҳ асослари, никоҳ шартномаси, никоҳни тугатиш. Эр-хотинларнинг мулккий ва мулккий бўлмаган ҳуқуқлари. Ота-она қарамоғида бўлган болаларни жойлаштириш. Ҳомийлик ва васийлик. Фуқаролик ҳолати актларини қайд этиш тушунчаси.

Маъмурий ҳуқуқ:

маъмурий ҳуқуқ тушунчаси. Ижтимоий муносабатларни маъмурий-ҳуқуқий тартибга солиш. Маъмурий ҳуқуқ манбалари. Маъмурий-ҳуқуқий нормалар. Маъмурий ҳуқуқ

субъектлари. Маъмурий ҳуқуқбузарлик. Маъмурий жавобгарлик. Маъмурий процесс. Маъмурий иш юритиш. Маъмурий ишларни юритишнинг процессуал кафолатлари, назорат, уларнинг турлари. Моддий ишлаб чиқариш ва ижтимоий-маданий соҳаларни бошқаришнинг ҳуқуқий асослари.

Жиноят ҳуқуқи:

жиноят ҳуқуқи тушунчаси. Жиноят ҳуқуқи принциплари. Жиноят ҳуқуқи манбалари, жиноий жавобгарлик тушунчаси ва унинг асослари. Жиноят ва жиноятчилик тушунчаси ва жиноят таркиби. Жиноят объекти. Жиноятнинг объектив томони. Жиноят субъекти. Жиноятнинг субъектив томони. Жиноятни истисно қиладиган ҳолатлар. Жиноий жазо тушунчаси, мақсад, вазифалар ва жазо белгилаш. Жиноят ҳуқуқининг махсус қисми. Вояга етмаганлар жинояти ва жиноий жавобгарлиги. Жиноят турлари. Жиноят ҳуқуқи соҳаси бўйича давлат сиёсати.

Меҳнат ҳуқуқи:

меҳнат ҳуқуқи тушунчаси. Меҳнат ҳуқуқи предмети, принциплари ва субъектлари. Меҳнатга доир ҳуқуқий муносабатлар. Аҳолини иш билан таъминлаш. Меҳнат шартномаси (контракт), иш вақти. Меҳнатга ҳақ тўлаш. Кафолатлар ва компенсация тўловлари. Меҳнат интизоми. Интизомий жавобгарлик. Моддий жавобгарлик. Меҳнатни муҳофаза қилиш. Аёллар меҳнати. Ёшлар меҳнати. Меҳнат низолари ва уларни кўриш тартиби. Давлат социал таъминоти.

3.5.4. Ихтисослик фанлари

Миллий тараққиётнинг ғоявий асослари:

миллий тараққиётнинг ғоявий асослари фанининг илмий - амалий ва ижтимоий аҳамияти. Миллий тараққиёт тушунчаси, унинг мазмун-моҳияти ва намоён бўлиш шакллари. Миллий тараққиётнинг объектив ва субъектив омиллари ва мезонлари. Ғоя ва мафкура, уларнинг туркумлаштириш тамойиллари. Тарихий тараққиёт ва унинг мафкуравий мезонлари. Мафкуравий зиддиятлар кескинлашишининг салбий оқибатлари. Ўзбекистонда миллий тикланишнинг мафкуравий омиллари. Миллий ғоянинг демократик - гуманистик мазмуни ва моҳияти. Миллий тараққиётда ижтимоий муроса масалалари.

Миллий ғоя тарғиботи технологиялари:

миллий ғоя тарғиботи технологиялари курсининг предмети, мақсади ва вазифалари, унинг ўзига хос жиҳатлари. Тарғибот технологияси тушунчасининг пайдо бўлиши. Миллий ғоя тарғиботи технологияларининг шакллари, соҳалари ва йўналишларининг хилма-хиллиги. Миллий ғоя тарғибот технологиялари, воситалари. Оммавий ахборот воситалари миллий ғояни аниқ ва тезкор тарғиб қилишнинг асосий воситаси. Жамоатчилик фикрини шакллантиришда оммавий ахборот воситаларини ўрни. Ахборот глобаллашуви, интернет тизими. Реклама: муаммо ва ечимлар. Миллий ғоя тарғиботида замонавий технологик услублар ва уларнинг самарадорлигини ошириш йўллари. Жамоатчилик билан алоқа тушунчаси, унинг моҳият ва мазмуни. Унинг шакллари ва ўзига хос жиҳатлари Миллий ғоя тарғиботи ва ёшлар. Ёшларнинг онгига миллий ғояни синдириш, уларни мафкуравий хавфдан ҳимоя қилиш ва тарбиялаш. Мафкуравий хавфсизликни таъминлашнинг долзарб муаммолари ҳақида фикрлари ва унинг аҳамияти.

Маънавий-маърифий ишлар ва уни ташкил этиш методикаси:

мамлакатимиз мустақиллигидан кейин маънавий-маърифий ишларга эътибор берилиши. Миллий қадриятларимизнинг тикланиши. Маънавий-маърифий тарбия –жамиyat тарақиётида муҳим омил эканлиги. Маънавий-маърифий тарбия ва ёшлар. Маънавий-маърифий ислохотлар-давлат сиёсатининг устивор йўналиши. Узлуксиз таълим тизимини инсонпарварлаштириш. «Қадрлар тайёрлаш миллий дастури» ва маънавий-маърифий ишларнинг такомиллашуви. Маънавий-маърифий жараёнларнинг моҳияти ва асосий йўналишлари. Маънавий-маърифий ишларни ташкил этиш методикаси. Ритуаллар. Маънавий-маърифий тадбирлар сценарийси.

Педагогик социология:

ижтимоий тарбия ва таълим яхлит система сифатида. Ижтимоий педагогиканинг бошқа фанлар системасидаги уни ва унинг амалий аҳмияти. Социал институтлар ҳамда таълим ва

тарбиянинг конституционал соҳалари. Оила тарбияси муаммолари таҳлили: тарбия услуги, «Оғир оиладаги» болалар ва ҳ.к.

Педагогик коллективни татқиқ этиш: социал-психологик муҳит, педагогнинг социал портрети, унинг педагогик инновацияларга тайёргарлиги, инновацияларнинг ижтимоий натижалари. Ўқувчилар коллективининг социологик таҳлили: коллективнинг шаклланиши, шахснинг коллективга мослашуви, мулоқот муаммолари. Вояга етмаган ҳуқуқбузарлар ҳамда тарбияси оғир болалар ҳуқуқдаги оғишларнинг сабаблари ва уларни ўрганиш динамикаси. Ёшларнинг касб танлашини таҳлил этиш: касб танлаб олишга тайёргарлиги ва ижтимоий ҳозирлиги.

Бошқарув психологияси:

фаннинг ўрганиш объекти. Педагогик коллективда раҳбарнинг ўрни. Раҳбарга қўйиладиган психологик талаблар. Раҳбарга хос фазилатлар. Раҳбарлик қилиш метод ва технологиялари. Бошқарув субъекти. Раҳбарнинг муомала ва нутқ маданияти.

Бошқарув ва ташкилотчилик, ташкилотчилик, лидерлик қобилиятларини ўрганиш методлари. Бошқарув одоби. Ташкилотчилик қобилиятини ривожлантириш.

Бошқарувнинг ижтимоий-психологик механизми, бошқариш услублари, раҳбар типлари. Жамоа билан чиқишиб ишлаш услублари, конфликтлар, уларнинг олдини олиш, конфликт натижаларидан ижобий натижага эришиш.

Бошқарувчи шахси, жамоа ва шахс муносабати. Ташаббускорлик. Бошқарувчи шахс тузилмаси. Талабчанлик, унинг меъёрлари.

Миллий маънавий тикланиш:

мустақиллик ҳаққимизнинг буюк тарихий ғалабаси. Миллий маънавий тикланиш ва юксалишнинг сиёсий омиллари. Миллий-маънавий тикланиш ва инсонпарвар, ҳуқуқий демократик давлат барпо этиш муаммоси. Миллий-маънавий тикланишнинг табиий-иқтисодий асослари. Миллий маънавий тикланишнинг маданий муаммолари ва заминлари. Миллий-маънавий тикланиш ва миллий мафкура.

Миллий-маънавий тикланиш, миллий муносабатлар ва жамият тараққиёти. Миллий манфаатлар, уларга мос келадиган ички ва ташқи сиёсат. Миллий-маънавий тикланишнинг миллатчилик ва миллий зиддиятларнинг олдини олишдаги роли. Миллий ўзликни англаш ва миллий ғурурнинг ўсиши демократик ўзгаришларнинг оқибати. Миллатлараро муносабатларни яхшилашга бўлган эътибор ва унинг ҳуқуқий асослари. Миллатлараро муносабатларнинг табиий-иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ва маданий омиллари. Миллатлараро муносабатлар соҳасидаги зиддиятларни бартараф этиш йўллари.

Миллий-маънавий тикланиш ва миллатлараро муносабатларнинг ривожланишида халқаро ташкилотларнинг ўрни. Миллий-маънавий тикланиш ва миллатлараро муносабатларни такомиллаштиришда миллий ва умуминсоний кадрларнинг роли.

Экология ҳуқуқи:

экология ҳуқуқи тушунчаси, предмети, мақсад ва вазифалари. Ўзбекистон Республикасининг экологияга доир қонунчилиги ва унинг тизими. Алоҳида муҳофаза этиладиган ҳудудлар. Табиатдан фойдаланиш, ҳамда унинг турлари. Табиатдан фойдаланувчиларнинг ҳуқуқи ва бурчлари. Экология соҳаси давлат бошқарув органлари. Экологик жавобгарлик.

Ижтимоий таъминот ҳуқуқи:

ижтимоий таъминот тушунчаси. Инсон ҳуқуқлари ва ижтимоий таъминот ҳуқуқи. Ижтимоий таъминотнинг ташкилий, ҳуқуқий шакллари. Болаларга бериладиган ижтимоий ёрдамлар.

Ижтимоий таъминот ҳуқуқи принциплари ва муносабатлари. Давлат, жамоат бошқарув органлари. Жисмоний шахслар томонидан ижтимоий ёрдамлар.

Ижтимоий таъминот ҳуқуқ манбалари. Меҳнат стажи. Пенсия ва унинг турлари. Пенсиялар ҳисоби, унинг таянч миқдори. Пенсия тайинлаш.

Фуқароларга бериладиган бошқа ижтимоий ёрдамлар ва имтиёзлар.

3.5.5. Малакавий амалиёт:

педагогик амалиёт: умумий ўрта таълим, ўрта махсус касб-хунар таълими муассасаларида ўтказилади ва унда талабалар олий таълим муассасасида олган назарий билимларини илк бор ҳаётга татбиқ этиш кўникмаларини ҳосил қилади.

ўқув амалиёти: адлия, ҳуқуқ-тарғибот органлари, маҳалла, соғломлаш-тириш идоралари ва оммавий болалар оромгоҳларида ўтказилади.

3.5.6. Битирув малакавий иши

Битирув малакавий ишлари мавзулари таълим муассасасининг битиртирувчи кафедралари томонидан кадрларга талабгорларнинг талабларини, шунингдек замонавий фан, таълим методлари ва технологиялари ютуқларини ҳисобга олган ҳолда белгиланади.

Битирув малакавий ишларининг мавзуси илимий-методик ёки илмий-тадқиқот йўналишида бўлиши мумкин.

Талабага битирув малакавий иши топшириғи, одатда, учинчи курсни тугатгандан сўнг берилади. Иш касбий ва махсус фанларни талаба ўзлаштириб боргани сари тўртинчи курс мобайнида, шунингдек, мазкур стандартда бажариш учун ажратилган вақт мобайнида бажарилади.

Битирув малакавий ишининг ҳажмини кафедра белгилайди.

3.5.7. Таълим дастурини амалга ошириш

5141500-Миллий гоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими таълим йўналиши бўйича бакалаврлар тайёрлашнинг таълим дастури мазкур йўналиш бўйича аккредитацияланган олий таълим муассасаларида ривожланаётган таълим технологияларидан, ахборот технологияларидан ва таълимнинг замонавий техника воситаларидан фойдаланиб тайёрлашда амалга оширилади.

Таълим мабойнида талаба иккитадан кам бўлмаган Давлат аттестацияси (гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлардан ва хорижий тилдан) топширади ва битирув малакавий ишни бажаради. Давлат аттестацияси ўқув жараёни тугаши биланок тегишли интеграллашган курс бўйича ўтказилади.

Малакавий амалиёт таълим муассасаларида, замонавий корхоналар, ташкилотлар ва илмий текшириш институтларида ўтказилади.

4. Бакалаврлар тайёрлаш сифатини назорат қилиш ва баҳолаш

4.1. Бакалаврият йўналиши бўйича кадрлар тайёрлашнинг сифатини назорат қилиш қуйидагиларни камраб олади:

ички назорат: олий таълим муассасаси томонидан амалга оширилади. Ички назорат олий таълимни бошқариш бўйича ваколатли давлат органи томонидан тасдиқланган рейтинг назорат тизими ҳақидаги низом асосида ўтказилади;

якуний давлат назорати: у давлат таълим стандартларига мувофиқ равишда фанлар бўйича якуний Давлат аттестациялари ҳамда битирув малакавий иши ҳимоясини ўз ичига олади;

давлат-жамоатчилик назорати: олий таълимни бошқариш бўйича ваколатли давлат органи, жамоат ташкилотлари ва кадрлар буюртмачилари томонидан белгиланган тартибда амалга оширилади;

ташқи назорат: белгиланган тартибда Давлат тест марказининг Кадрлар тайёрлаш сифатини назорат қилиш, педагог кадрлар ва таълим муассасалари аттестациялар бошқармаси томонидан амалга оширилади.

Тайёрланган кадрлар сифатини баҳолаш кадрлар истеъмолчилари томонидан меҳнат фаолияти жараёнида амалга оширилади.

4.2. Олий таълим муассасаларининг мажбуриятлари:

- олий таълим муассасалари давлат аттестацияси ва аккредитацияси тўғрисидаги Низомга мувофиқ ушбу стандарт талабларига риоя қилиш ва бакалавр тайёрлаш сифатини таъминлаш;

- профессор-ўқитувчилар таркиби ва ўқув-ёрдамчи ходимлар савиясининг малака талабларига мос келишини таъминлаш;

- ҳар бир фанни ўқув дастурига мувофиқ равишда зарур ўқув-методик адабиётлар ҳамда мустақил таълим ва мустақил ишлар материали билан таъминлаш;
- ўқув жараёнини моддий-техник жиҳатдан таъминлаш.

5. Эслатма

5.1. Олий таълим муассасаларида қуйидаги ҳуқуқлар берилади:

- ушбу стандарт талабига мувофиқ равишда талабаларнинг зарурий билим мазмунини таъминлаш мақсадида талабалар максимал ҳафталик юкланмасини ошириб юбормаган ҳолда фан блокларининг ҳажмини 5 фоизгача ва блокка кирган фанларнинг ҳажмини 10 фоизгача миқдорда ўзгартириш;

- ихтисослик фанлари блокига алоқадорлигига қараб гуманитар, ижтимоий-иқтисодий, математик ва табиий-илмий фанларнинг айрим билимларини чуқурроқ ўқишини таъминлаш;

- фан, техника ва технология ютуқлари билан фанларнинг мазмунини тўлдириш.

5.2. Фанлар бўйича ёзиладиган курс ишлари таълим жараёнининг бир тури бўлиб, шу фанни ўрганишга ажратилган соатлар ҳисобидан бажарилади.

5.3. Давлат таълим стандартини билиш тегишли йўналишлар бўйича профессор-ўқитувчиларнинг танловини ташкил этишнинг асосий шартларидан биридир.

5141500-Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими таълим йўналиши
бўйича таълим дастурининг тузилиши

№	Ўқув фанлари, интеграллаштирилган курслар ва блокларининг номлари	Умумий юқламанинг ҳажми соатларда
1	2	3
1.00	Гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар	1232
2.00	Математик ва табиий-илмий фанлар	660
2.01	<i>Математик-коммуникатив курс</i>	342
2.02	Олий математика асослари	114
2.03	Информатика ва ахборот технологиялари	228
	<i>Табиий-илмий курс</i>	318
2.04	Ёш физиологияси ва гигиена. Экология ва табиатни муҳофаза қилиш	216
2.05	Марказий Осиё географияси	102
3.00	Умумқасбий фанлар	3882
	<i>Психология ва педагогика курси</i>	984
3.01	Умумий психология	244
3.02	Умумий педагогика	370
3.03	Миллий ғоя, маънавият асослари ва ҳуқуқ таълими фанларини ўқитиш методикаси. Ўқитувчи нутқ маданияти.	370
	<i>Миллий ғоя курси</i>	998
3.04	Миллий ғоя ва мафкура	336
3.05	Фалсафа	356
3.06	Ижтимоий фалсафа.	144
3.07	Ғоялар фалсафаси. Аксиология	162
	<i>Маънавият асослари курси</i>	924
3.08	Маънавиятнинг ривожланиш тарихи	138
3.09	Маънавият асослари	144
3.10	Маданиятшунослик асослари	98
3.11	Ўзбек адабиёти	144
3.12	Диншунослик	116
3.13	Оила маънавияти	116
3.14	Тарихий ўлкашунослик ва туризм	70
3.15	Санъатнинг маънавий асослари	98
	<i>Ҳуқуқ таълими курси</i>	976
3.16	Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Давлат ва ҳуқуқ тарихи	220
3.17	Конституциявий ҳуқуқ. Хорижий мамлакатлар конституциявий ҳуқуқи	144
3.18	Халқаро ҳуқуқ. Инсон ҳуқуқлари.	144
3.19	Фуқаролик ҳуқуқи (Фуқаролик ҳуқуқи, тадбиркорлик ҳуқуқи, молия ҳуқуқи, солиқ ҳуқуқи, банк-молия ҳуқуқи). Оила ҳуқуқи	252
3.20	Маъмурий ҳуқуқ. Жиноят ҳуқуқи	144

3.21	Меҳнат ҳуқуқи	72
4.00	Ихтисослик фанлари	620
4.01	Миллий тараққиётнинг ғоявий асослари	140
4.02	Миллий ғоя тарғиботи технологияси	72
4.03	Маънавий-маърифий ишлар ва уни ташкил этиш методикаси. Педагогик социология	128
4.04	Бошқарув психологияси	72
4.05	Миллий маънавий тикланиш	72
4.06	Экология ҳуқуқи. Ижтимоий таъминот ҳуқуқи	136
5.00	Қўшимча фанлар	450
5.01	Қўшимча фанлар	450
6.00	Танлов фанлари	500
	Жами	7344
	Малакавий амалиёт	1296
	Битирув малакавий иши	378
	Давлат аттестацияси	54
	Ҳаммаси	9072

TAJRIBA-SINOV

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

Рўйхатга олинди
№ БД-51410800-3.02
2008 йил «23» август

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта
махсус таълим вазирлигининг
2008 йил «23» августдаги
«263»-сонли буйруғи билан тасдиқланган

ИЖТИМОЙ ПЕДАГОГИКА фанининг

ЎҚУВ ДАСТУРИ

Билим соҳаси:	100000 – Таълим
Таълим соҳаси:	140000 – Ўқитувчилар тайёрлаш ва педагогика фани
Таълим йўналиши:	5140800 – Педагогика ва психология

Тошкент – 2008

Фаннинг ўқув дастури Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-услубий бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи Кенгашнинг 2008 йил «20» августдаги «4»-сон мажлис баёни билан маъқулланган.

Фаннинг ўқув дастури Тошкент давлат педагогика университетида ишлаб чиқилди.

Тузувчилар:

Эгамбердиева Н.М. – «Педагогика» кафедраси мудири, доцент, п.ф.н.
Ходжаев Б.Х. – «Педагогика» кафедраси ўқитувчиси.

Такризчилар:

Жўраев Р. – ЎзРПФИТИ директори, профессор, п.ф.д.
Қурбонов Ш. – 1-Тошкент педагогика коллежи директори, п.ф.д.

Фаннинг ўқув дастури Тошкент давлат педагогика университети Илмий-услубий кенгашида тавсия қилинган (2008 йил 4-августдаги «2»-сонли баённома)

Кириш

«Ижтимоий педагогика» курси талабаларнинг умумпедагогик билим даражасини кенгайтириш билан бирга, уларни жамиятдаги турли ижтимоий муносабатлар, маънавий омиллар, шунингдек, мазкур фаннинг объекти, предмети, унинг бошқа фанлар билан алоқадорлиги, категориялари, ижтимоий педагог касбининг ўзига хос хусусиятлари каби муаммолар устида бош қотиришга ундайди.

Ўқув фанининг мақсади ва вазифалари

Фанни ўқитишдан мақсад – болаларни ижтимоийлаштириш жараёнида ижтимоий тарбия ва ижтимоий таълим қонуниятларини ўзлаштириш.

Фаннинг вазифаси – гуманитар билишнинг соҳаси сифатида ижтимоий педагогика, унинг объекти, тадқиқот предмети ва асосий категориялари ҳақида назарий билимлар бериш; талабаларда ижтимоий-педагогик тадқиқотга доир кўникма ва малакаларни шакллантиришдан иборат.

Фан бўйича талабаларнинг билим, кўникма ва малакасига қўйиладиган талаблар

“Ижтимоий педагогика” ўқув фанини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида бакалавр:

- ижтимоий - педагогик фаолиятнинг маданий-тарихий аъъаналари; ижтимоий-педагогик фаолият ривожининг тарихий омиллари; педагог, ижтимоий-педагог ва ижтимоий ходимнинг касбий фаолиятидаги фарқлар; ижтимоий- педагогнинг касбий фаолияти структураси; ижтимоий-педагог фаолияти вазифалари; ижтимоий- педагогнинг касбий тайёрлашда узлуксиз таълим мазмуни; Ўзбекистонда ижтимоий педагог амалий фаолиятининг ўзига хосликлари; мактабгача ёшдаги бола шахсини ижтимоийлаштириш моҳияти; бола шахсини ижтимоийлаштиришда микро муҳитнинг роли; ривожланишида нуқсонли бўлган бола, ногирон бола, чекланган имконияти бола тушунчалари тавсифи; имконияти чекланган болаларни ижтимоийлаштиришдаги умумийлик ва тафовутлар; имконияти чекланган болаларни ижтимоийлаштиришнинг шартлари ва ҳуқуқий меъёрлари; ижтимоий педагогик категориялар; ижтимоий педагогиканинг тамойилларини **билиши керак;**

- ижтимоий педагог фаолият методикаси ва технологияси; асоциал оилага ижтимоий - педагогик ёрдамнинг асосий шакллари; ижтимоий педагог фаолиятида ишонтириш методлари, коррекция, машқларини қўллаш; касбий фаолиятда социологик методлардан фойдаланиш; ижтимоий педагогик технологияларини қўллаш; хавотирли оила ижтимоий мақомини тавсифлаш; хавотирли оила билан ишлаш методларини қўллаш **қўникмаларига эга бўлиши керак;**

- ота-она васийлигисиз қолган болалар билан ижтимоий-педагогик фаолият олиб бориш; девиант ҳуққли болалар билан ижтимоий-педагогик фаолиятни ташкил этиш ва олиб бориш **малакаларига эга бўлиши керак.**

Фаннинг ўқув режадаги бошқа фанлар билан ўзаро боғлиқлиги ва услубий жиҳатдан узвий кетма-кетлиги

Ижтимоий педагогика назарияси фани мутахассислик фани ҳисобланиб, 5-семестрда ўқитилади. Дастурни амалга ошириш ўқув режасида режалаштирилган гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий (Ўзбекистон тарихи, давлат ва ҳуқуқ асослари, иқтисодий назария, политология, маданий антропология), математик ва табиий (ёш физиологияси ва гигиена), умумкасбий (педагогика назарияси, педагогика тарихи, оила педагогикаси, халқ педагогикаси, умумий

психология, ёш ва педагогик психология), ихтисослик (педагогик конфликтология, педагогик валеология) фанлари билан ўзаро алоқада олиб борилади.

Фанни ўқитишда замонавий ахборот ва педагогик технологиялар

Ижтимоий педагогика назарияси фанини ўрганиш давомида машғулотлар пайтида компьютер, ахборот ва таълимнинг бошқа замонавий технологиялари қўлланилади. Бундан ташқари ташхис методикаси ва ижтимоий педагогик технологиялар мужмудан фойдаланилади.

Асосий қисм

Фаннинг назарий машғулотлари мазмуни

Ижтимоий педагогика ижтимоий зарурият сифатида. Унинг асосий муаммолари. Ижтимоий педагогиканинг мақсади, вазифалари, объекти ва предмети. Ижтимоий педагогика асослари. Ижтимоий педагогика алоҳида фан ва амалий фаолият соҳаси сифатида. Боланинг социумда ривожланиши. Шахснинг ижтимоийлашуви. Одоб-ахлоқ ҳаётий меъёрлар сифатида. Ижтимоий педагогикада «меърдан оғиш» тушунчаси. Ижтимоий педагогик жараён. Марказий Осиё халқларининг ижтимоий-педагогик анъаналари. Жамиятнинг миллий мафкуравий онглилиги ижтимоий-педагогик ҳодиса сифатида. Ижтимоий педагог ва унинг касбий фаолияти. Ижтимоий педагог таълим тизимида. Ижтимоий педагогнинг болалар ва ўсмирлар орасидаги реабилитацион хизмати модели ва механизми. Девиант болалар ва ўсмирлар. Уларни реабилитация қилиш йўллари. Ижтимоий педагог фаолияти методикаси ва технологияси. Девиант болалар ва ўсмирлар. Уларни реабилитация қилиш йўллари. Ижтимоий педагог фаолияти методикаси ва технологияси.

Ижтимоий педагогика ва педагогик социологияга эҳтиёж ва замонавий жамият ривожининг зарурий шартлари.

Республикада амалга оширилган ислохотлар ва уларнинг ижтимоий ҳаётга таъсири. Жамиятнинг ижтимоий тузилмаси. Ҳозирги вақтда ижтимоий педагогика ва педагогик социология фанига зарурият ва унинг аҳамияти.

Ўзбекистонда ижтимоий педагогика ва педагогик социология фанининг пайдо бўлишининг маданий-тарихий, ижтимоий-ҳуқуқий шарт-шароитлари.

Раҳмдиллик ва хайр-саховат ижтимоий-педагогик фаолиятнинг маданий-тарихий анъанаси сифатида. Ўзбекистонда хайр-саховатнинг ривожланиш босқичлари. Ўзбекистонда “ижтимоий педагог” касбининг пайдо бўлиши.

Хорижда ижтимоий педагогиканинг ривож-ланиш тарихи.

Антик даврда ижтимоий педагогиканинг ривожланиши. XIV –XV асрларда ижтимоий-педагогик ғояларнинг ривожланиши. XVI-XIX асрларда ижтимоий-педагогик фаолият. XX асрнинг 20 йилларида ижтимоий-педагогик ғоялар ва педагогик фаолиятнинг тубдан янгилаши. Ижтимоий педагогика ривожланишининг замонавий босқичи.

Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривож-ланиш тарихи.

«Авесто» ва адабий манбаларда ижтимоий-педагогик ғоялар. Ўрта асрларда Ўрта Осиё қомусий олимларининг ижтимоий-педагогик ғоялари. XVIII-XIX аср маърифатпарварларининг ижтимоий-педагогик қарашлари. XX аср бошларида

ижтимоий-педагогик фаолият. II жаҳон уруши йилларида ижтимоий-педагогик фаолият.

Ўзбек халқ педагогикаси ва ислом таълимотида ижтимоий-педагогик ғоялар.

Ўзбек халқ педагогикасида таълим-тарбия масаласининг ижтимоий характери. Ўзбек этнографиясида мукаммал инсон модели. Ислом – монотеистик дин. Ҳадисларда ижтимоий-педагогик фикрларнинг ёритилиши.

Ижтимоий педагогика фан ва амалий фаолият соҳаси сифатида.

Ижтимоийлашув – ижтимоий-педагогик жараён.

Ижтимоий педагогиканинг тадқиқот объекти ва ижтимоий педагогика ривожланиши тарихидан. Ижтимоий педагогика ва ижтимоий иш. Ижтимоийлашув – ижтимоий-педагогик жараён.

Ижтимоий педагогика ва педагогик социологияда “меъёр” ва “меъёрдан оғиш” тушунчаси. Меъёрдан оғишиш типлари.

Меъёр ва меъёрдан оғиш: тушунча ва тавсиф. Меъёрдан оғиш турлари. Меъёрдан оғиш назарияси.

Ижтимоий педагогнинг касбий фаолияти

Ижтимоий педагог касбий фаолиятининг ўзига хослиги. Касбий фаолиятнинг тузилиши. Ижтимоий педагог касбий фаолият субъекти сифатида: шахсий тавсиф ва касбий билимдонлик. Ижтимоий педагогнинг касбий фаолияти соҳалари.

Ижтимоий педагогиканинг тамойиллари.

“Тамойил” ва “қоида” тушунчаси. Табиат билан уйғунлик тамойили. Маданият билан уйғунлик тамойили. Инсонпарварлик тамойили.

Ижтимоий педагогиканинг категориялари ва механизмлари.

Педагогика ва ижтимоий педагогика категориялари. Ижтимоий-педагогик фаолият. Ижтимоий таълим. Тарбия ва ижтимоий тарбия.

Ижтимоийлашув омиллари ва воситалари.

Ижтимоийлашувга таъсир этувчи омиллар. Ташқи ва ички омиллар. Микро, мезо ва макро омиллар. Шахс ижтимоийлашувига сиёсий, иқтисодий, экологик омилларнинг таъсири.

Боланинг социумда ривожланиши.

Боланинг илк ижтимоийлашув даври. Боланинг ижтимоийлашувида оила, таълим-тарбия муассасалари, маданият, дин ва маҳалланинг ўрни.

Маҳаллалар – ижтимоий ўз-ўзини бошқариш органи.

Маҳалланинг пайдо бўлиши тарихидан. Маҳалланинг ижтимоий-педагогик ўрни. Маҳаллада қадриятлар ва ижтимоий онг трансляцияси.

Ижтимоий-педагогик тадқиқотлар

Илмий тадқиқотнинг моҳияти. Ижтимоий педагогика ва педагогик социологияда илмий тадқиқотнинг вазифалари. Ижтимоий-педагогик тадқиқотнинг босқичлари ва методлари.

Девиянт хулқ – ижтимоий-педагогик муаммо сифатида

Ўсмирлик ёшида девиациянинг юзага келиши шарт-шароитлари. Девиация турлари. Ўсмирларда девиант хулқ-атворнинг келиб чиқиши сабаблари. Девиация концепциялари.

Ижтимоий-педагогик фаолият методикаси ва технологияси.

Методика тушунчаси. Ижтимоий-педагогик фаолият методлари моҳияти. Ижтимоий-педагогик технологиялар.

Ўзбекистонда фаолият олиб боруви ижтимоий-реабилитацион муассасалар.

Мустақиллик йилларида ижтимоий-реабилитацион муассаса-ларнинг тубдан янгилалиши. Ўзбекистонда SOS – болалар маҳалласининг фаолияти.

Оилада олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият.

Ижтимоий педагогик нуқтаи назардан оила турлари. Оиланинг ижтимоий вазифалари. Ижтимоий педагогнинг оилалар билан олиб борадиган ишлари шакл, метод ва воситалари.

Васийлик ва ҳомийлик

Васийлик ва ҳомийлик тушунчаси. Васийлик ва ҳомийлик тарихидан. Васийлик ва ҳомийликнинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда акс эттирилиши. Ўзбекистон ва чет эларда васийлик ва ҳомийлик.

Етим болалар билан олиб бориладиган фаолият.

Етимликнинг келиб чиқиши сабаблари. Етим болаларнинг психологияси. Бола асраб олган оила билан олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият.

Мактабгача тарбия ёшидаги болалар билан олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият.

Чақалоқлик даврида ижтимоийлашув мослашув. Гўдаклик даврида ижтимоий мослашувнинг ўзига хосликлари. Мактабгача таълим муассасаларда олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият.

Ижтимоий педагогнинг мактаб ёшидаги болалар билан олиб борадиган фаолияти.

Умумий ўрта таълим мактабларининг ижтимоий функциялари. Мактабдан ташқари вақтни тўғри ташкил этишда ижтимоий педагогнинг ўрни. Тенгқурлар жамоаси ва болалар субмаданияти. Мактабда педагогик жиҳатдан меъёрдан оғишганлар билан ижтимоий педагогнинг олиб борадиган ишлари шакл, метод ва воситалари. Ижтимоий педагогнинг ўқувчиларни касб танлашга йўналтиришга оид вазифалари.

Спиртли ичимликлар истеъмол қилувчи ўсмирлар билан олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият.

Спиртли ичимликлар истеъмол қилиш муаммоси. Болаларнинг спиртли ичимликлар ичишининг сабаб ва оқибатлари. Болалардаги спиртли ичимликка муносабат даражаси ва ҳар бир даражада ижтимоий педагогнинг ёрдам бериш шакллари.

Гиёҳвандлик – девиант хулқ шакли сифатида.

Гиёҳвандлик муаммоси. Наркотик моддаларнинг турлари ва таснифи. Ўсмирлар гиёҳвандлигининг сабаблари ва оқибатлари. Болаларда гиёҳвандликка муносабат даражаси ва ҳар бир даражада ижтимоий педагогнинг ёрдам бериш шакллари.

Жиноятчилик болаларда ғайриқонуний ҳатти-ҳаракатнинг намоён бўлиш шакли сифатида.

Вояга етмаганлар жиноятчилиги муаммоси. Вояга етмаган ҳуқуқбузарлар учун махсус ўқув тарбиявий муассаса. Вояга етмаган жазога ҳукм қилинганларнинг ёш билан боғлиқ ўзига хосликлари, ҳамда тарбиявий муассасаларда жойлашуви.

Ижтимоий - педагогик технологияларни ишлаб чиқишнинг назарий асослари.

Ижтимоий - педагогик технология тушунчаси ва унинг моҳияти. Наза-рий, амалий ва тадқиқотчилик ижтимоий - педагогик технологиялар. Ижти-моий педагогнинг амалий фаолияти ва технологияларнинг ўзаро алоқалари. Ижтимоий - педагогик технологиялар таснифи. Таснифнинг асослари ва ме-зонлари. Умумий ва хусусий ижтимоий - педагогик технологиялар. Диаг-ностик, диагностик – прогностик, эксперт – баҳолаш ижтимоий - педагогик технологиялар.

Ижтимоий - педагогик технология структураси ва мазмуни.

Босқиччилик - ижтимоий - педагогик технология структураси ва уни амалга ошириш жараёнининг асосий хусусияти сифатида. Ижтимоий - педагогик технологияни танлаш жамиятнинг ижтимоий буюртмаси. Таълим муассасасининг йўналиши, ижтимоий - педагогик вазифалар билан боғлиқлиги. Ижтимоий - педагогик ташҳис, истиқболлаш, режалаштириш, бошқариш ва баҳолаш.

Таълим муассасаси ижтимоий педагогининг иш технологиялари.

Таълим муассасида ижтимоий - педагогик ишни ташкил этиш. Таълим муассасаси ижтимоий - педагогик хизматининг болани ижтимоийлаштириш (социализация), уни тарбиялаш, соғломлаштириш, ҳимоялаш, ўз -ўзини реа-лизациялашни ривожлантира бошлаш муаммоларига йўналтирилганлиги.

Болалар муассасасида ижтимоий педагогнинг касбий мақоми ва вазифалари.

Ижтимоий педагогнинг касбий мақоми янги ижтимоий – иқтисодий, ҳуқуқий ва психологик омиллар билан белгиланганлиги. Таълим муассасасида ижтимоий педагог фаолиятининг бошқарув, тарбиявий ва ташкилий жи-ҳатлари. Таълим муассасаси, оила ва ижтимоий муҳит билан ишлаш ижтимоий педагог фаолиятининг асосий йўналишлари.

Ижтимоий педагогнинг касбий фаолияти воситалари.

Ижтимоий педагогнинг касбий фаолияти воситалари унинг ташҳис, бошқарув ва мувофиқлаштириш ишлари билан белгиланганлиги. Дастлабки танишиш – билиш вазифалари. Мактабгача муассасанинг таянч муаммолари: дастлабки ижтимоийлаштириш, индивидуал қобилиятларни ривожлантириш, мотивация, мослашиш, хулқ услубини шакллантириш ва ш.к. ни ҳал этиш. Ижтимоий педагогнинг психологик, педагогик ва тиббий йўналишдаги марказлар билан ташқи алоқалари. Намунавий технологик харитани унинг bosқичлари тавсифини яратиш. Ижтимоий-педагогик ишнинг асосий методлари: лойиҳалаш, режалаштириш, моделлаштириш, дастурлаш. Ташҳис ва истиқболлаш воситалари, сўровномалар, кузатув ва таҳлил ҳужжатлари бланкалари.

Тарбияси оғир болалар билан ишлашнинг ижтимоий педагогик технологиялари.

Ишнинг асосий йўналишлари: мазкур тоифадаги болаларни аниқлаш ва гуруҳ ёки якка тартибда ишни ташкил этиш. Ташкилий ижтимоий педагогик технологиялар: 1) тарбияси оғир болалар ҳақида маълумотлар банкини шакллантириш; 2) боланинг шахсий ва ижтимоий ривожланиши муаммоларини ташхислаш; 3) бола, гуруҳ, жамият билан ижтимоий – педагогик ишлар дастурини тузиш ва тасдиқлаш; 4) дастурнинг бажарилиши шароит-ларини таъминлаш; 5) маслаҳат хизмати; 6) ижтимоий педагогнинг идоралараро алоқалари.

Номақбул оилалар билан ишлашнинг ижтимоий - педагогик технологиялари.

Оила – ижтимоийлаштиришнинг бош институти. Оилада номақбуллик кўрсаткичлари ва бола тарбиясига салбий таъсири. Бола – ижтимоий педагогнинг саъй-ҳаракатлари маркази. Номақбул оила билин ишлаш технологияси даражалари: профилактика, ташхислаш, реабилитациялаш. Ота – оналарга педагогик маърифат тарқатиш; ота-оналар ва мутахассисларнинг ихтиёрий ҳамколиги; эркин тарбиялаш тарғиботи. Диагностик технология тамойиллари: объективлик, ахборот манбаларининг кўп сонлилиги, клиентоцентризм, конфиденциаллик (махфийлик). Диагностик технология методлари: шкалалаштириш, лойиҳалаш ва ассоциатив лойиҳалаш, карточкали, экспрессив методикалар, ижтимоий биографиялар методи, ҳужжатлар таҳлили. Оилага ижтимоий-педагогик ёрдам туркуми (цикли). Реабилитация иши даражалари:

- индивидуал (маслаҳат технологиялари, хат – мурожаат, ижтимоий патронаж);
 - гуруҳли (суҳбат, маъруза, диспут, йиғилиш, дискуссиялар, тренинг);
- умумий (суҳбат, маъруза. Оммавий акциялар - ҳашарлар, саёҳатлар, байрамлар уюштириш).

Имкониятлари чекланган болани тарбиялаётган оила билан ишлашга йўналтирилган ижтимоий педагогик технологиялар.

Кейинги ўн йилликда бутун дунёда имкониятлари чекланган болалар сони ортганлиги. «Изоляциядан интеграцияга» муаммосига замонавий ёндашув. Ижтимоий педагогнинг мақсади – оиланинг вазиятли – ролли мослашганлигини орттириш. Ижтимоий – ролли мослашганлик кўрсаткичлари: болага муносабат; оиланинг реабилитацион фаоллиги; оиланинг реабилитацион маданияти. Оила билан ўзаро ҳамкорликнинг технологик моделлари: ёрдам; психологик, кризисинтервент, муаммоли-йўналтирилган.

Лаборатория ишларини ташкил этиш бўйича кўрсатмалар

Лаборатория ишлари жараёнида талабалар ижтимоий-педагогик фаолият, ижтимоий-педагогик фаолиятни йўлга қўйиш, ижтимоий-педагогик фаолият методикаси ва технологиясини амалиётда қўллашга доир кўникма ва малакаларга эга бўлишади.

Лаборатория ишларининг тавсия этиладиган мавзулари:

1. Мустақилликкача давр ва бугунги кундаги ижтимоий ҳодисаларнинг қиёсий тавсифини тузиш.
2. Мамлакатимизнинг ҳозирги вақтда юз бераётган салбий ижтимоий ҳодисаларини бартараф этишдаги имкониятларини ёритиб бериш.
3. Таълим-тарбия муассасаларда ижтимоий-педагогик фаолият соҳасига қирадиган давлат, ташкилотлари ва муассасалари фаолиятини ўрганиш.
4. Ижтимоий педагогнинг профессиограммаси моделини тузиш.
5. Ўзбек оиласида болада тарбияланадиган ижтимоий сифатлар ва уларни баҳолаш.

6. Ўзбек (мақбул ва номақбул) оилаларида болаларнинг ижтимоийлашувидаги ўзига хосликларни ўрганиш.
7. Ижтимоий педагогнинг тарбиявий фаолиятнинг бирор йўналиши (ўқиш, ҳисоб, расм чизиш) бўйича харакатлари самарадорлиги мониторинги методларини асослаш.
8. Болаларнинг ақлий, жисмоний ва эстетик ривожланишини педагогик ташхис этишнинг методларини амалий ўрганиш. Нуткий нуқсони бўлган болаларни психологик-ижтимоий коррекциялаш методлари.
9. Ривожланишида аномал бўлган болаларни реабилитациялашда ижтимоий педагогнинг имкониятлари.
10. Ота-оналар учун ижтимоий педагогик карта-сўровнома тузиш.
11. «Технология», «ижтимоий технология», «педагогик технология» тушунчаларига таъриф ва уларнинг моҳиятини ёритиш, уларнинг «ижтимоий – педагогик технология» тушунчасига бирлашиши моҳия-тини ёритиб бериш.
12. Мактабгача тарбия муассасаларида ижтимоий – педагогик техно-логияларни қўллаш мумкин бўлган соҳаларни ёритиш.
13. Ижтимоий – педагогик технологияни ишлаб чиқиш ва реализациялаш схема – алгоритминини тузиш.
14. Муайян объект (вазият ёки инсоннинг) ижтимоий – педагогик ташхис харитасини тузиш.
15. Намунавий функционал ижтимоий – педагогик технология структураси схемасини тузиш.
16. Ижтимоий – педагогик технологиянинг эксперт баҳолаш жадвалини тузиш.

Семинар машғулотларни ташкил этиш бўйича кўрсатма ва тавсиялар

Семинар машғулотларда талабаларда ижтимоий педагогикага доир билим, кўникма ва малакалар ҳосил қилинади.

Семинар машғулотларининг тахминий тавсия этиладиган мавзулари:

1. Ижтимоий педагогика ва педагогик социологияга эҳтиёж ва замонавий жамият ривожининг зарурий шартлари.
2. Ижтимоий педагогик фаолият ривожининг тарихий шарт-шароитлари.
3. Хорижда ижтимоий педагогиканинг ривожланиш тарихидан.
4. Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривожланиш тарихи.
5. Ўзбек халқ педагогикаси ва ислом таълимотида ижтимоий-педагогик ғоялар.
6. Ижтимоий педагогика интеграллашган билим соҳаси сифатида.
7. Жисмоний, психик, ижтимоий, педагогик меъёрдан оғишиш.
8. Ижтимоий –педагогик фаолият.
9. Ижтимоий педагогика тамойиллари.
10. Тарбия ва ижтимоий тарбия. Ижтимоийлашув механизмлари.
11. Ирсият, муҳит ва бола ривож.
12. Боланинг социумда ривожланиши.
13. Маҳалла ижтимоийлашувнинг анъанавий омили сифатида.
14. Ижтимоий педагогик тадқиқотнинг моҳияти.
15. Ўсмирларнинг ижтимоий дезадаптацияси.
16. Ижтимоий педагогик фаолият методикаси ва технологиялари
17. Ижтимоий-педагогик реабилитация
18. Оила билан ижтимоий-педагогик фаолият
19. Васийлик ва ҳомийлик

20. Ота-она қарамоғида бўлмаган болалар билан ижти-мой-педагогик иш юритиш. Мактабгача тарбия ёшидаги болалар билан олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият.

Семинар машғулотларини ташкил этиш ва ўтказиш бўйича кўрсатма ва тавсиялар ишлаб чиқилади. Семинар машғулотларига тайёрланиш жараёнида талабалар педагогикага оид дарслик ва ўқув қўлланмалардан фойдаланган ҳолда, маъруза машғулоти жараёнида эгаллаган билимларини янада бойитишади ҳамда кўникма ва малакаларга эга бўлишади. Семинар машғулотлари амалий топшириқларни бажариш билан узвийликда амалга оширилади.

Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Талаба мустақил ишни тайёрлашда мазкур фаннинг муайян ўзига хосликларини ҳисобга олган ҳолда куйидаги шакллардан фойдаланиш тавсия этилади:

- 1) дарслик ва ўқув қўлланмалардан фойдаланиб, барча мавзуларни ўрганиш;
- 2) тарқатма материаллар бўйича маъруза қисмларини ўзлаштириш.

Талабаларнинг мустақил ишлари ҳар бир маъруза мавзуси асосида ташкил этилади. Фанни ўрганиш жараёнида мустақил ишларнинг бир неча турларидан фойдаланилади:

- 1) адабиётлар билан ишлаш;
- 2) ижодий иш;
- 3) баъзи мавзулар бўйича рефератлар тайёрлаш;

Тавсия этилаётган мустақил ишларнинг мавзулари:

1. Хорижда ижтимоий педагогиканинг ривожланиш тарихидан.
2. Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривожланиш тарихи.
3. Ўзбек халқ педагогикаси ва ислом таълимотида ижтимоий-педагогик ғоялар.
4. Ижтимоий –педагогик фаолият.
5. Ижтимоий педагогика тамойиллари.
6. Тарбия ва ижтимоий тарбия. Ижтимоийлашув механизмлари.
7. Боланинг социумда ривожланиши.
8. Маҳалла ижтимоийлашувнинг анъанавий омили сифатида.
9. Ижтимоий педагогик тадқиқотнинг моҳияти.
10. Ижтимоий педагогик фаолият методикаси ва технологиялари
11. Ижтимоий-педагогик реабилитация
12. Оила билан ижтимоий-педагогик фаолият
13. Васийлик ва ҳомийлик
14. Ота-она қарамоғида бўлмаган болалар билан ижтимоий-педагогик иш юритиш.
15. Мактабгача тарбия ёшидаги болалар билан олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият.
16. Ижтимоий педагогнинг мактаб ёшидаги болалар билан иш юритиши.
17. Болалар ичкиликбозлиги ижтимоий педагогик муаммо сифатида.
18. Гиёҳвандлик ижтимоий-педагогик муаммо сифатида.
19. Ижтимоий - педагогик технология структураси ва мазмуни.
20. Таълим муассасаси ижтимоий педагогининг иш технологиялари.
21. Болалар муассасасида ижтимоий педагогнинг касбий мақоми ва вазифалари.
22. Ижтимоий педагогнинг касбий фаолияти воситалари.
23. Тарбияси оғир болалар билан ишлашнинг ижтимоий-педагогик технологиялари.
24. Номақбул оилалар билан ишлаш ижтимоий - педагогик технологиялари.
25. Имкониятлари чекланган болани тарбиялаётган оила билан ишлаш ижтимоий педагогик технологиялар.

Дастурнинг информацион-услугий таъминоти

Мазкур фанни ўқитиш жараёнида таълимнинг самарали технологиялари, интерфаол методлари ва ахборот-коммуникацион технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- фаннинг барча бўлимларига тегишли маъруза машғулотларида замонавий ахборот технологиялари ёрдамида слайд ва электрон-дидактик технологиялардан фойдаланиш;
- семинар машғулотлари жараёнида ижтимоий-педагогик методлар (ҳаракатга кўниктириш, мустаҳкамлаш, ҳамкорлик, баҳолаш, ўз-ўзини амалга ошириш, меҳнат терапияси, гуруҳ терапияси, мақом ўзгариши) қўлланилади.

Фойдаланиладиган асосий дарслик ва ўқув қўлланмалар рўйхати

Асосий дарслик ва ўқув қўлланмалар

1. Рабочая книга социология. – М.: Просвещение. 1991.
2. Рабочая книга школьного психолога. – М.: Просвещение. 1991.
3. Арнаутова Е.П. Педагог и семья. – М.: 2001.
4. Маслов Н.Ф. Рабочая книга социального педагога. – М.: 1994.
5. Галагузова М. А. Социальная педагогика – М.: Владос, 2000.
6. История социальной педагогики / Под. ред. М.А. Галагузовой – М.: Владос, 2003.

Қўшимча адабиётлар

1. Мунавваров А.К. Педагогика. – Т.: Ўқитувчи. 1996.
2. Мунавваров А.К. Оила педагогикаси. – Т.: Ўқитувчи. 1994.
3. Йўлдошев Ж.Ф. Таълим янгиланиш йўлида. – Т.: Ўқитувчи. 2000.
4. Подласый И.П. Педагогика. В 2х кн. М.: Владос, 2003.

Ректор проф. Т.А. Мадумаров

2010 йил «30» август

Таълим йуналиши: 5141500–Миллий истиқлол ғояси: ҳуқуқ ва маънавият асослари
2010–2011 ўқув йилида ушбу ишчи ўқув режа билан 2–3–босқич талабалари тахсил о

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРА АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ ИШЧИ ЎҚУВ РЕЖАСИ

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги томонидан 2008 йил 24 июндаги 191-сонли буйруғи билан тасдикланиб, тақдим этилган 5141500-«Миллий истиқлол ғояси: ҳуқуқ ва маънавият асослари» таълим йўналиши бўйича бакалавр академик даража берувчи намунавий ўқув режа асосида тузилди

Академик
БАКА
Ўқув м
Таълим

I. ЎҚУВ ЖАРАЁНИ ЖАДВАЛИ

Курс	Ҳафталар																																																			
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49			
I																		Т	Т																																	
II																		Т	Т																																	
III																		Т	Т																																	
IV																		Т	Т					М	М	М	М	М	М	М	М	М	М	М	М	М	М	Д	Б	Б	Б	Б	Б	Б	Б	Б	Б	Б	Т	Т	Т	Т
Назарий ва амалий таълим М Малакавий амалиёт Д Давлат аттестацияси Б Битирув малакавий иши																																																				

II. ЎҚУВ ЖАРАЁНИ РЕЖАСИ

№	Ўқув фанлари номи	Талабанинг умумий юкламаси, соатларда									Соатларнинг курс бўйича			
		Умумий юклама		Аудиториядаги ўқув юкламаси						Мустақил иш	1 курс		2 курс	
				Жами	Митруза	Амалий машғулот	Лаборатория ишлари	Семинарлар	Курс иши		Семестрдаги			
		Соат	%								1	2	3	4
											20	22	20	22
											Семестрдаги ауд. хафатали			
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	121	13	14	15
1.00	Гуманитар ва ижтимоий-иқтисодий фанлар	1704	23,2	968	282	384		302		736	9	9	9	8
1	Ўзбекистон тарихи	116		66	32			34		50	3			
2	Ҳуқуқшунослик. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси	116		66	32			34		50		3		
3	Фалсафа (этика, эстетика, мантиқ)	148		84	34			50		64			2	2
4	Маънавият асослари. Диншунослик	92		52	34			18		40			3	
5	Маданиятшунослик	56		32	16			16		24				2
6	Иқтисодиёт назарияси	116		66	32			34		50				
7	Социология	56		32	16			16		24				
8	Педагогика. Психология.	120		68	34			34		52				
9	Миллий истиқлол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар	60		34	16			18		26				
10	Синсатшунослик. Демократик жамият қуриш назарияси ва амалиёти	112		64	28			36		48				
11	Ўзбек (рус) тили.	116		66		66				50	2	2		
12	Чет тили	324		184		184				140	2	2	2	2
13	Жисмоний тарбия ва спорт	236		134		134				102	2	2	2	1
14	Танлов фанлари	36		20	8			12		16				
II	Математик ва табиий-илмий фанлар	713	9,7	356	148	78	130			357	6		6	4
	Математик коммуникатив курс	313		160	66	28	66			153				
1	Информатика ва ахборотлар технологиялари	313		160	66	28	66			153	2	2	2	2
	Табиий-илмий курс	400		196	82	50	64			204				
2	Еш физиологияси ва гигиенаси	86		42	14	14	14			44	2			
3	Экология	86		42	14	14	14			44			2	
4	Марказий Осиё географияси	57		28	14		14			29	2			
5	Ҳозирги замон табиий фанлар концепцияси	85		42	20		22			43			2	
6	Танлов фанлари													
	Ўзбекистонда геосинсат ва геосинсат вазият асослари	86		42	20	22				44				2
										1826	11	10	10	

№	Ўқув фанлари номи	Талабанинг умумий юкламаси, соатларда									Соатларнинг курс, семестр ва ҳафта бўйича тақсироти							
		Умумий юклама		Аудиториядаги ўқув юкламаси						Мустақил иш	1 курс		2 курс		3 курс		4 курс	
				Жами	Маъруза	Амалий машғулот	Лаборатория ишлари	Семинарлар	Курс иши		Семестрлар							
		1	2								3	4	5	6	7	8		
		Семестрдаги ҳафта сони																
		20	22								20	22	20	22	20	22		
Семестрдаги аудитория машғулотлари ҳафталарининг сони																		
20	20	20	18	20	18	20	20											
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	
9	Ўзбекистон Маданият ва санъат тарихи	171		86	34			52		85	2	2						
10	Ўзбек адабиёти	171		86	34			52		85	2	2						
11	Ислон дини асослари ва маънавият	86		42	14			28		44			2					
12	Тарихий ўлкашунослик ва туризм	85		42	14			28		43			2					
13	Фалсафа тарихи ва назарияси	314		158	78			80		156					4	4		
14	Ижтимоий фалсафа	170		86	34			52		84						5		
15	Қадриятлар фалсафаси	85		42	28			14		43			2					
16	Ҳолатлар фалсафаси	256		128	64			64		128			3		3			
17	Миллий мафкура	150		74	30			44		76				4				
18	Жаҳон сиёсий – мафкуравий таълимотлар тарихи	249		124	70			54		125						3	4	
19	Миллий ғоя, ҳуқуқ ва маънавият асослари фанларини ўқитиш методикаси	314		156	62	48		46		158						4	4	
20	Танлов фанлари	145		72	36			36		73	2		2					
	Жадидларнинг маърифатчилик ҳаракати	78		36	18			18		37	2							
	Экстремизм, терроризм тарихи ва моҳияти	72		36	18			18		36			2					
4.00	Ихтисослик фанлари	694	9,4	346	164			182		348			2	2		4	10	
	Миллий таракқиётнинг ғоявий асослари	160		80	32			48		80							4	
	Ҳуқуқ фалсафаси	80		40	20			20		40						2		
	Ҳуқуқий тарбия	160		80	40			40		80			2	2				
	Ҳўжалик ҳуқуқи	122		60	32			28		62							3	
	Мустақиллик ва миллатлараро муносабатлар таракқиёти	80		40	20			20		40						2		
	Истеъмолчилар ҳуқуқлари	92		46	20			26		46							2	
5.00	Қўшимча фанлари	450	6,1	226	96	42		88		224	2	3	3	3				
1	Маърифат назарияси ва тарихи	90		46	20			26		44	2							
2	Маънавият ва маърифат ишларини ташкил этиш	120		60	26	12		22		60		3						
3	Тарбиячилик қобилиятларини шакллантиришнинг назарий ва амалий асослари	120		60	30	30				60				3				
4	Тарбиячилик психологияси	120		60	20			40		60			3					
6.00	Танлов фанлари	132	1,8	86	42			44		46							5	
1	Сайлов ва сайлов тизими	70		46	22			24		24							3	
2	Ҳуқуқий маданиятни юксалтиришнинг долзарб масалалари	62		40	20			20		22							2	
	ЖАМИ	7344	81,0	3808	1578	542	288	1400	4 кн	3536	28	28	28	28	28	28	23	
	Малакавий амалиёт	1296																
	Битирув малакавий иши	378																
	Давлат аттестацияси	54																
	ЖАМИ	1728	19,0															
	ХАММАСИ:	9072	100															

Изоҳ:

- Ихтисослик фанлари рўйхатини тузишда вилоят ҳокимлиги халқ таълими бошқармаси, вилоят ҳокимлиги ўрта махсус, касб-хунар таълими бошқармаси (кадрлар буюртмачилари) талабларини эътиборга олган ҳолда тузилди.
- Таълим дастурини меҳнат бозори ва кадрлар буюртмачиларининг талабларига мослашувчанлиги ва ҳаракатчанлигини таъминлаш учун Илмий кенгаш қарор қилди. Маърифат назарияси ва тарихи, Маънавият ва маърифат ишларини ташкил этиш, Тарбиячилик қобилиятларини шакллантиришнинг назарий ва амалий асослари, Тарбиячилик психологияси фанлари киритилди.
- Ўқув режа асосида университетда ҳар йили ишчи ўқув режаси тузилади. Бунда талабалар ўқув юкламасининг ҳафталик ҳажмининг сақлаган ҳолда ўқув фанларининг ҳажми 5 фонзгача, блоклар таркибидagi фанлар ҳажмининг 10 фонзгача ўзгартирилди.
- Ўқув фанлари ҳажмининг камида 20 фонзи мустақил таълим тарзида ўзлаштирилиши шарт.
- Талаба билимининг баҳолаш рейтинг тизимига мувофиқ ўқув жараёни давомида амалга оширилади (ЖБ – жорий баҳолаш, ОБ – оралик баҳолаш, ЯБ – якуний баҳолаш).
- Битирув малакавий ишини бажариш муддатлари таркибига уни химоя қилиш ҳам киритилди.
- Жисмоний тарбия ва спорт фани таркибига 28 соат ҳажмида “Валеология асослари” назарий курси ўқитилиши қўзда тутилган.

Ўқув жараёнининг таркибий қисмлари	Ҳафта сони	Семестр	Давлат аттестацияси
Назарий ва амалий таълим	136	1-8	
Малакавий амалиёт	24	2, 4, 6, 7, 8	1. Гуманитар ва ижтимоий – иктисодий фанлардан 2. Хорижий тил. 3. Битирув малакавий ишни химоя қилиш.
Давлат аттестацияси	1	8	
Битирув малакавий иш	7	8	
Жами	168	1-8	
Таътилар	36	1-8	
Ҳаммаси:	204		

Андижон давлат университети ўқув-услубий ҳайъатининг 2010 йил 28 августдаги йиғилишида муҳокама этилиб, маъқулланган ва тасдиқ учун тасвир этилган (1-сонли баённома)

Ўқув ишлари бўйича проректор:
Ўқув-методик бошқарма бошлиғи:
Педагогика факультети декани:
Миллий истиқлол ғояси:
ҳуқуқ ва маънавият асослари кафедраси мудири:
Фалсафа кафедраси мудири:

т.ф.н. Ў.Убайдуллаев
доц. Қ.Абдуллаев
доц. М.Мамажонов
доц. Ш.Асқаров
профессор Т.Ортиков

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

«Тасдиқлайман»
Ўқув ишлари бўйича проректор в.б
_____Қ.Абдуллаев
«____» _____ 2012 й.

ИЖТИМОИЙ ПЕДАГОГИКА

ФАНИНИНГ

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ

Умумий ўқув соати: 60

Шу жумладан:

Маъруза 17

Семинар машулоти: 17

Мустақил таълим соатлари: 26

Андижон – 2012

Фаннинг ишчи ўқув дастури Андижон давлат университети Педагогика кафедрасининг
2012 йил 28 август 1-сонли йиғилишида муҳокама этилди ва маъқулланди.

Барча фанлар таълим йўналишлари бўйича ишланган давлат ўқув режасига мувофиқ
тайёрланди.

Тузувчилар:

А.Негматова

Педагогика кафедраси доценти, п.ф.н.

(имзо)

Т.Хасанов

Педагогика кафедраси профессори, п.ф.д

(имзо)

Такризчи:

М.Артикова

Педагогика кафедраси доценти, п.ф.н.

Фаннинг ишчи ўқув дастури Педагогика факултет илмий кенгашида тасдиқланди (2012
йил 26-июндаги 11-сонли баённома)

Кенгаш раиси: _____ п.ф.н., доцент А. Тешабоев

Келишилди:

Кафедра мудири: _____ п.ф.н., доцент З.Азимова

2012-йил 28 август

2012-2013 ўқув йили учун Ижтимоий педагогика фанидан ишчи ўқув дастурига
ўзгартиришлар ва қўшимчалар киритиш

тўғрисида _____ таълим йўналиши

(таълим йўналиши ёки мутахассислик номи)

бўйича _____ фаннинг ишчи
(фаннинг номи)

дастурига қуйидаги ўзгартириш ва қўшимчалар киритилмоқда.

Ўзгартириш ва қўшимчалар киритувчилар:

_____	_____
(профессор-ўқитувчининг И.Ф,О)	(имзоси)
ишчи ўқув дастур	_____ факултет
	(факултет номи)

кенгашида муҳокама этилди ва маъқулланди. (2012 йил « 29 » _____даги « 1» сонли баённома).

Кенгаш раиси: _____
(имзо) (И.Ф.О)

Кириш

Ижтимоий педагогика фан сифатида ва ўқув фанига мувофиқ ўзининг илк қадамини қўймоқ Ижтимоий педагог яқин ўн йиллик тиббиёт ходими ёки ўқитувчи сифатида энг оммавий касблар, бирига айланади.

Жаҳоннинг бошқа мамлакатлари каби Ўзбекистон Республикасида ижтимоий педагог ж. қадимий ва чуқур анъаналарга эга бўлиб, ҳозирги кунда эса махсус фан соҳаси сифатида ижтимоий педагогика айрим қийинчиликларга дуч келмоқда. Бу қийинчиликлар қаторида баъзи анъаналарнинг, урф-одатлар, меҳр-окибат, ҳайрия ишларининг собиқ Иттифок даврида йўқолиб бориши, “Ҳамма умумий манфаат учун” ҳаракат қилиб алоҳида инсонга бўлган муносабатнинг сусайишини айтиб ўтиш мумкин. Ижтимоий педагогика фани бўйича мазкур ўқув дастури мамлакатимизда таълим ва кадрлар тайёрлаш соҳасидаги давлат сиёсати тамойиллари асосида Ўзбекистон Республикаси “Таълим стандарт”ларида мувофиқ ишлаб чиқилган. Ушбу дастури ижтимоий педагогикани фан сифатида ва бугунги амалиёт эҳтиёжларининг ривожланиши замонавӣ даражасида баён этилган.

Ўқув фанининг мақсади ва вазифалари

Фанни ўқитишдан мақсад – талабаларда ижтимоий педагогика ҳақида гуманитар билимлар, унинг объекти, тадқиқот предмети ва асосий мезонлари тўғрисида назарий тасаввурни шакллантириш, болаларда ижтимоийлаштиришнинг омиллари ва қонуниятлари, ижтимоий педагогик фаолиятнинг хусусиятларини унинг йўналтиришларини очиб бериш, ижтимоий педагогик фаолиятнинг асосий метод ва шакллари эгаллаш ҳақида яхлит тасаввурни шакллантиришдан иборат.

Фаннинг вазифаси - талабаларда ижтимоий педагогиканинг гуманитар билимлар тармақлари сифатида, унинг тадқиқот объекти ва предмети ҳамда асосий мезонлари ҳақида назарий тасаввурни шакллантириш, Гўдакнинг (боланинг) ижтимоийлашуви омиллари ва қонуниятлари ҳақида яхлит тасаввурни шакллантириш, ижтимоий педагогик фаолиятнинг ва унинг инсонпарварлик йўналишининг ўзига хос жиҳатларини очиб бериш – талабаларда ижтимоий педагогик тадқиқот бўйича билим ва қўникмаларни шакллантириш, Ғарб ва Шарқнинг улуғ алломалари (Фаробий, Беруний, Ибн Сино, Навоий, Авлоний, Я.Коменский, К.Ушинский ва бошқалар)нинг ижтимоий педагогик қарашларини ўзлаштириш, Қуръон ва Ҳадислардаги ижтимоий педагогик фаолиятнинг умуминсоний инсонпарварликка оид фикрларни ўрганиб, ўз иш фаолиятида қўллай билиш.

2 Фанни ўзлаштиришга қўйиладиган талаблар

“Ижтимоий педагогика” ўқув фанини ўрганиш жараёнида бакалавр куйидаги тушунчаларни билиши ва қўникмаларга эга бўлиши зарур:

Тарбиянинг фалсафий асослари, ижтимоий педагогика, ижтимоий психология, амалий мафкура методлари;

Ижтимоий педагогиканинг асосий мезонлари, тамойиллари ва методлари;

Ижтимоий педагогик терминлар (атамалар);

Замонавий, ижтимоий педагогик фикрлар, Ғарб ва Шарқнинг, Россиянинг улуғ алломаларининг ижтимоий-педагогик қарашлари тўғрисида **тасаввурга эга бўлиши**;

- Турли тоифадаги болалар билан ижтимоий педагогик фаолият юритишнинг асосий метод ва шакллари эгаллаш;
- ҳаётдаги мавжуд ижтимоий муаммолар, уларнинг келажакдаги ривожланишини башоратли тушунтира олиш;
- Ижтимоий педагогик ва ижтимоий психологик жараёнлар ҳамда воқеликнинг микросоциум (микромухит)даги ижтимоий тадқиқотларни ўтказиш;
- Ижтимоий педагогик махсус терминлар ва назарий фикрлар билан эркин иш юрита олиш;
- Микромухитда (оилавий, гуруҳий, яқин) тарбиявий ишларни ташкил эта олиши;
- Мулоқот ҳолатларини англаши, вазиятнинг психологик қулайлигини ярата олиши; онгли ҳолда уларни танлай **билиши, малака ҳосил қилиши ва амалда қўллай олиши**;

- Ижтимоий педагогик ва ижтимоий психологик адабиётлар, турли методикалар билан ишлашда натижавийлик;
- Ролли, касбий ва психологик мулоқотнинг салоҳиятлилиги ҳамда шахсий ёш хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда аудитория билан ўзаро муносабатни ярата олиш;
- Коммуникатив кўникмалар;
- Эмпатия ва мулоқотда очиқлик;
- Ўқув материални дастурга мувофиқ дидактик тузилмасини билиш;
- Ўқитишнинг техник воситалари ва ЭҲМ билан амалий ишлаш;
- Зарур методик ҳужжатларни туза олиш;
- ҳар томонлама баркамол ривожланган, эркин ижодий тафаккурли ёшлар билан кўп қиррали ижтимоий педагогик тарбиявий ишларни режалаштириш ва амалга ошириш *кўникмаларга эга бўлиши лозим.*

3 Фаннинг бошқа фанлар билан боғлиқлиги

Ижтимоий педагогика фани ўқув режада 3 курснинг 6 семестрида ўқитилади.

“Ижтимоий педагогика” фани педагогика тарихи, назарияси, педагогик маҳорат, фалсафа, социология, ижтимоий психология, Ўзбекистон Республикасида демократик жамият қуриш назарияси ва амалиёти, маънавият ва маърифат асослари, Ўзбекистон тарихи, этика, эстетика, физиология, соғлом авлод асослари ва бошқалар билан боғлиқ ҳолда ўрганилади.

Рейтинг ишланмаси

Талабаларнинг билим савияси, кўникма ва малакаларини назорат қилишнинг рейтинг тизими асосида талабанинг ҳар бир фан бўйича ўзлаштириш даражаси баллар орқали ифодаланади.

Ҳар бир фан бўйича талабанинг семестр давомидаги ўзлаштириш кўрсаткичи 100 балли тизимда баҳоланади.

Якуний назоратга -30 балл;

Жорий ва оралиқ назоратларга -70 балл (фаннинг хусусиятидан келиб чиққан ҳолда 70 балл кафедра томонидан жорий ва оралиқ назоратларга тақсимланади).

Талабанинг рейтинг дафтарчасига алоҳида қайд қилинадиган курс иши (лойиҳаси, ҳисоб график ишлари), малакавий амалиёт, фан (фанлар аро) бўйича якуний давлат аттестацияси битирув малакавий иши ва магистратура талабаларнинг илмий-тадқиқот ва илмий-педагогик ишлари, магистрлик диссертацияси бўйича ўзлаштириш даражаси-100 балл тизимид баҳоланади.

Талабанинг фан бўйича ўзлаштириш кўрсаткичини назорат қилишда қуйидаги намунавий мезонлар (кейинги ўринларда намунавий мезонлар деб юритилади) тавсия этилади:

а) 86-100 балл учун талабанинг билим даражаси қуйидагиларга жавоб бериши лозим:

хулоса ва қарор қабул қилиш;

ижодий фикрлай олиш;

мустақил мушоҳада юрита олиш;

олган билимларини амалда қўллай олиш;

моҳиятни тушуниш;

билиш, айтиб бериш;

тасаввурга олиш.

б) 71-85 балл учун талабанинг билим даражаси қуйидагиларга жавоб бериши лозим:

мустақил мушоҳада юрита олиш;

олган билимларни амалда қўллай олиш;

моҳиятини тушуниш;

билиш, айтиб бериш;

тасаввурга эга бўлиш.

в) 55-70 балл учун талабанинг билим даражаси қуйидагиларга жавоб бериши лозим:

моҳиятни тушуниш;

билиш, айтиб бериш;
тасаввурга эга бўлиш.

г) қуйидаги ҳолларда талабанинг билим даражаси 0-54 балл билан баҳоланиши мумкин:
аниқ тасаввурга эга бўлмаслик;

4. Фаннинг ҳажми ва мазмуни.

№	Машғулот тури	Ажратилган соат	Семестр
1.	Назария (маъруза)	17	6
2.	Семинар	17	6
3.	Мустақил таълим	26	6
	Жами	60	

Маъруза машғулотлари мавзулари (17соат)

1 – мавзу. Ижтимоий педагогика предмети

Боланинг социумда (яқин муҳитда) ривожланиши.(маъруза-2 с, семинар-2)

Ижтимоий педагогика илмий билим соҳаси сифатида. Ижтимоий педагогика инсон ҳақидаги фанлар тизимида. Ижтимоий педагогикани педагогика ва социология билан алоқаси. Бола ва унинг ижтимоийлашуви қонуниятлари – ижтимоий педагогиканинг тадқиқот объекти ва предмети. Оила, таълим, дин ва маданият – болани ижтимоийлашувининг асосий институтлари. Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривожланиш хусусиятлари. Чет элда ижтимоий педагогиканинг ривожланиш тарихидан. Ижтимоий педагогика ва ижтимоий ишлар. Боланинг ривожланиши ҳақида тушунча. Биологик омиллар. Болани ривожланишида ворисликнинг таъсири. Ижтимоий омиллар. Бола ривожланишининг макромезомини омиллари. Бола ривожланишига муҳитнинг таъсири. Боланинг ижтимоийлашувига тарбия ва ўз-ўзини тарбиялашнинг аҳамияти. Боланинг ижтимоий дезадаптацияси ва ижтимоий реабилитацияси.

2 – мавзу. Ижтимоий педагогика мезонлари ва тамойиллари. .(маъруза-2 с, семинар-2)

Мезон ва тушунчанинг фандаги тизими. Педагогика ва ижтимоий педагогика мезонлари. Педагогик ва ижтимоий педагогик фаолият: умумий ва алоҳида белгилари. Ижтимоий таълим моҳияти. Ижтимоий билим ва кўникмалар бола ижтимоийлашувининг асоси. Тарбия ва ижтимоий тарбия.

Ижтимоий педагогиканинг илмий тамойиллари. “Тамойил” ва “қоида” тушунчаларининг фандаги моҳияти. Ижтимоий педагогикада тамойилларнинг белгиланиши. Табиий қобилятлилиқ тамойили, унинг белгиланиши, амалга ошириш қоидаси. Маданиятлилиқ тамойили, унинг белгиланиши, амалга ошириш қоидаси. Инсонпарварлик тамойили, унинг белгиланиши, меҳр-муруватлилиқ билан инсонпарварлик муносабати. Инсонпарварлик тамойилини амалга ошириш қоидаси.

3– мавзу. Ижтимоий педагогик ғояларнинг Марказий Осиё, Россия ва Ғарбдаги тарихи. (маъруза-2 с, семинар-1)

Диний, ижтимоий, ахлоқий меъёрларнинг учлашган асослари. Зардуштийлик (“Авесто”). Шарқ уйғониш даври алломаларининг ижтимоий педагогик ғоялари (Хоразмий, Беруний, Ибн Сино). Уйғониш даври инсонпарварларининг ижтимоий педагогик ғоялари (Виттоно да-Фельтре, Франсуа Рабле, Томас Мор). Темурийлар даври ижтимоий педагогик ғоялари (Улуғбек, Жомий, Девоний, Навоий, Хусаин Воиз Кошифий).

Жан Жак Руссонинг табиий ва эркин тарбия назарияси. Песталоцци, Гербарт, Дистервергларнинг ижтимоий педагогик ғоялари. К.Д.Ушинский, А.Авлонийларнинг ижтимоий педагогик қарашлари. Россияда янги ижтимоий педагогик қарашлар (1864-1918). Инсонпарварлик педагогикаси.

Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг чиқишлари ва асарларида педагогик ғоялар. Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг вужудга келишининг маданий тарихий асослари.

4 – мавзу. Оила ва болалар, ота-оналар назоратсиз қолган болалар ва оилалар билан ижтимоий педагогик фаолият. (маъруза-2 с, семинар-2)

Оила ва унинг асосий вазифалари. Болани оилада ижтимоийлашув муаммоси. Оиланинг ижтимоий мавқеи ва унинг типологиялари. Оила билан ишлашда ижтимоий педагогнинг фаолияти. Оилада ижтимоий педагогик ёрдам шакллари. “Оталиқ” ва “қарамоққа олиш” тушунчасининг моҳияти. Оталиқ ва қарамоққа олишга муҳтож болаларнинг турлари. Болани асраб олишда ижтимоий педагогик фаолият. “Сен етим эмассан” (2002) фонди давлат қарамоғидаги муассасаларда ижтимоий педагогик фаолият ва ота-онасиз қолган болаларга унинг ёрдами.

5 – мавзу. Ижтимоий педагогикада меъёр ва меъёрдан оғишлик тушунчаси девиация (оғишлик) ижтимоий педагогик муаммо сифатида. девиант (меъёрдан хулқий оғишлик) болалар билан ижтимоий-педагогик фаолият. (маъруза-2 с, семинар-2)

“Меъёр”, “меъёрдан хулқий оғишган” тушунчаларининг ижтимоий педагогикадаги мазмуни. Меъёрдан жисмоний оғишлик. Меъёрдан психик оғишганлик ва боланинг ижтимоийлашуви.

Педагогик оғишганлик. Умумий ва касбий таълим олмаган болалар. Ижтимоий меъёрлар ва улардан оғишганлик. Меъёрдан оғишганликни ташхис этувчи психологик-тиббий-педагогик комиссиянинг роли. Вояга етиш ёшида девиация ҳолатлари. Ўсмир хулқининг меъерий оғишганлиги. Девиация (оғишганлик) турлари. Девиант, деликвент ва криминал хулқли ўсмирлар: Умумий ва алоҳида белгилар. Девиант хулқли болалар билан асосий ижтимоий педагогик фаолият турлари - профилактика ва реабилитация. Ижтимоий педагогик профилактик фаолиятнинг вазифалари, мазмуни, методлари ва шакллари.

6 – мавзу. Алкоголизм болалар хулқида девиантликни вужудга келтирувчи шакли сифатида. алкагол истеъмол қилишга оғишган ўсмирлар билан ижтимоий – педагогик фаолият. (маъруза-2 с, семинар-2)

Болалар алкоголизи ижтимоий педагогик муаммо сифатида. Болалар алкоголизмининг сабаб ва оқибатлари. Болалар алкоголизи-ассоциал оилалар кўрсаткичи.

Алкоголизм меъёрдан психик оғишнинг сабаб бўлувчи ҳолати. Реклама-бола учун борлиқни нотўғри кўрсатилиши. Болаларни спиртли ичимликка қизиқтириш даражаси. Ижтимоий педагогнинг алкагол истеъмол қилувчи болалар билан ишлаш тамойиллари, вазифалари. Болалар алкоголизмининг профилактикаси. Алкоголик болаларни ижтимоий педагогик реабилитация қилиш.

7 – мавзу. Гиёҳвандлик болаларда девиантлик хулқи вужудга келиш шакли сифатида. (маъруза-2 с, семинар-2)

Ўсмирлар гиёҳвандлиги ижтимоий педагогик муаммо сифатида. Ўсмирлар гиёҳвандлиги хусусиятлари. Гиёҳванд моддалар турлари. Ўсмирлар гиёҳвандлигининг сабаб ва оқибатлари. Ўсмирлар гиёҳвандлигининг ривожланиш босқичлари (даражалари).

8 – мавзу. Жиноятчилик болаларда делинквентлик ҳуққи вужудга келиш шакли сифатида. Вояга етмаган ҳуқуқбузарлар билан ижтимоий – педагогик фаолият. (маъруза-2 с, семинар-2)

Вояга етмаганлар жиноятчилиги муаммоси. Вояга етмаганлар жиноятчилигининг сабаб ва оқибатлари. Судланган вояга етмаганларнинг ижтимоий-психологик, педагогик хусусиятлари. Вояга етмаган ҳуқуқбузарлар учун махсус ўқув-тарбиявий муассасалар. Вояга етмаган ҳуқуқбузарлар ижтимоий педагогик профилактикаси. Вояга етмаган ҳуқуқбузарлар ижтимоий реабилитацияси бўйича индивидуал ва жамоавий ишлаш.

9 – мавзу. Соғлом турмуш тарзини шакллантириш. (маъруза-1 с, семинар-2)

“Соғлом турмуш тарзи” (СТТ) тушунчасининг моҳияти. “Соғлом авлод учун” халқаро нодавлат ҳайрия фондининг фаолияти. “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракатининг СТТ шакллантириш бўйича фаолияти. Ўсмир учун “мен ўз йўлимни танладим” жамиятининг тарбиявий дастури. Оилавий спортни ривожлантириш жамияти ва унинг жисмоний соғломлаштириш ишлари бўйича оилавий ёрдам.

“Соғлом авлод асослари” ўқув фани ва унинг соғлом турмуш тарзини шакллантиришдаги роли. Баркамол шахсни шакллантиришда ўқитувчининг роли.

Маъруза материалларининг мазмуни

№	Боблар бўйича маърузалар номи ва мазмуни	Жами аудитория соати	Лекция соати	Семинар	ЖН,ОН ва ЯН	Мустақил таълим соати
1.	Ижтимоий педагогика предмети Боланинг социумда (яқин муҳитда) ривожланиши.		2	2	ОБ - ёзма	4
2.	Ижтимоий педагогика мезонлари ва тамойиллари.		2	2		2
3.	Ижтимоий педагогик ғояларнинг марказий осиё, россия ва ғарбдаги тарихи.		2	1		2

4.	Оила ва болалар, ота-оналар назоратсиз қолган болалар ва оилалар билан ижтимоий педагогик фаолият.		2	2		4
5.	Ижтимоий педагогикада меъёр ва меъёрдан оғишлик тушунчаси девиация (оғишлик) ижтимоий педагогик муаммо сифатида.девиант (меъёрдан ҳулқий оғишлик) болалар билан ижтимоий-педагогик фаолият		2	2		4
6.	Алкоголизм болалар ҳулқида девиантликни вужудга келтирувчи шакли сифатида.алкагол истеъмол қилишга оғишган ўсмирлар билан ижтимоий –педагогик фаолият.		2	2		4
7.	Гиёҳвандлик болаларда девиантлик ҳулқи вужудга келиш шакли сифатида.		2	2		2
8.	Жиноятчилик болаларда делинквентлик ҳулқи вужудга келиш шакли сифатида.вояга етмаган ҳуқуқбузарлар билан ижтимоий –педагогик фаолият		2	2		2
9.	Соғлом турмуш тарзини шакллантириш		1	2		2
	жами		17	17		26

**Семинар машғулоти мазмуни.
(жами 17 соат).**

1 – мавзу. Боланинг социумда ривожланиши.(2 соат)

Ирсийлик ва боланинг ривожланиши. Бола ривожланишининг моҳияти. Бола ривожланишида фаолият ва мулоқотнинг роли. Бола ривожланишига, соғлиғига оғишганликнинг таъсири қандай? Бола ривожланишида муҳит. Бола шахсининг ижтимоийлашувининг моҳияти. Оила, таълим, дин ва маданият – бола шахсининг ижтимоийлашувининг асосий институтлари. Бола шахсининг ижтимоийлашувида микромуҳитнинг роли.

2 –мавзу. Ижтимоий педагогика мезон ва тамойиллари.(2 соат)

“Педагогик фаолият ва ижтимоий педагогик фаолият” тушунчаларини қиёсланг. “Ижтимоий тарбия” терминининг Ўзбекистонда 1990 йилларда вужудга келиши нима билан асосланади? Ижтимоий тарбия хусусиятлари. Абу Али ибн Сино, Ушинский асарларида табиий қобилятлилиқ тамойили тавсифларини қиёсланг, уларда қандай умумий ва фарқли томонларини кўрасиз?

3 – мавзу. Ижтимоий педагогик ғояларнинг марказий осий, россия ва ғарбдаги тарихи.(1 соат)

“Мурувватлилиқ” ва “Хайрия” тушунчаларининг моҳияти.

XIV-XVасрларда Мовароуннаҳрда болаларга ижтимоий ёрдам. 1917 йилдан кейинги давлатдаги ўзгаришлар ва хайрия ҳамда мурувватлилиқка муносабат. Мустақил Ўзбекистонда хайриянинг моҳияти. Ҳозирги замон шароитида Ўзбекистонда болаларга ижтимоий, сиёсий давлат муносабати. Ўзбекистонда хайрия фаолияти ва хайрия ташкилотлари.

4 – мавзу. Ота-онасиз қолган болалар ва оилалар билан ижтимоий педагогик фаолият.(2 соат)

Оилаларнинг классификацияси (унинг турлари). Оила ривожланишининг асосий муаммолари. Ўзбекистонда ҳозирги замон ижтимоий институти сифатида.

Хавфли гуруҳ оилаларига характеристика. Хавфли гуруҳ оилаларининг асосий муаммолари. Ижтимоий етимларни асраб олиш. Ижтимоий етимларни халқаро қарамоғига олиш. Меҳрибонлик уйлари ижтимоий етимларининг ҳаётларининг хусусиятлари.

5 – мавзу. Девиант хулқ-атворга эга болалар билан ижтимоий педагогик фаолият.(2 соат)

Ўсмирлар хулқ-атвор профилактикаси. Профилактик фаолият вазифалари. Ўсмирлар билан профилактик ишига турли ёндошувлар. Девиант хулқ-атворли болалар реабилитацияси, ижтимоий-педагогик реабилитация мазмуни. Мактаб реабилитация хизмати. Реабилитацион ижтимоий-педагогик технологиялар.

6 – мавзу. Болалар алкоголиزم ижтимоий педагогик муаммо сифатида.(2 соат)

Жисмоний психологик ижтимоий жараёнларнинг ўзаро алоқаси. Алкогол таъсирида ўсмир ва ёшларда ўтадиган ижтимоий жараёнлар. Спиртли ичимликлар истеъмол қилувчи оилаларда болаларни қизиқтирувчи анъаналар. Болалар алкоголизмининг ривожланиши даражаларини тавсифлаш ва ҳар бир даражада педагогнинг мумкин бўлган ёрдам шакллари. Алкоголга боғланиб қолган болаларга давлат ижтимоий педагогик муносабатларининг асосий йўналишлари. Болалар алкоголиزم муаммоси билан шуғулланувчи жамоат ташкилотлари. Уларнинг фаолият мазмуни.

7 – мавзу. Гиёҳвандлик ва жиноятчилик ижтимоий педагогик муаммо сифатида. (1 соат)

Ўсмир ва ёшлар гиёҳвандлиги муаммоси. Ёшлар томонидан гиёҳвандлик моддаларини истеъмол қилиш хусусиятлари. Ўсмирлар гиёҳвандлигини огоҳлантириш чоралари.

Вояга етмаганлар жиноятчилиги ижтимоий педагогик муаммо сифатида. Жиноятчиликнинг ёшариш сабаблари. Вояга етмаганлар ҳуқуқбузарлигининг ижтимоий педагогик профилактикаси.

8 - мавзу. Жиноятчилик болаларда делинквентлик ҳулки вужудга келиш шакли сифатида.вояга етмаган ҳуқуқбузарлар билан ижтимоий –педагогик фаолият.(2 соат)

Вояга етмаганлар жиноятчилиги муаммоси. Вояга етмаганлар жиноятчилигининг сабаб ва оқибатлари. Судланган вояга етмаганларнинг ижтимоий-психологик, педагогик хусусиятлари. Вояга етмаган ҳуқуқбузарлар учун махсус ўқув-тарбиявий муассасалар. Вояга етмаган ҳуқуқбузарлар ижтимоий педагогик профилактикаси. Вояга етмаган ҳуқуқбузарлар ижтимоий реабилитацияси бўйича индивидуал ва жамоавий ишлаш.

9 - мавзу .Соғлом турмуш тарзини шакллантириш.(2 соат)

“Соғлом турмуш тарзи” тушунчасининг моҳияти, “Ёшлар чекишга қарши” (1998-2000) таълимий тарбиявий дастурини амалга ошириш. “Мен йўлимни танладим” (2001). “Оила спортини ривожлантириш” жамияти жисмоний соғломлаштириш ишлари. Марказий Осиё мамлакатлари спорт ўйинлари (1995).

“Соғлом авлод асослари дарси”. Оила ва турмуш соғлиғи – янги соғлом авлод туғилиши.

Мустақил таълим мазмуни.

Мустақил таълим мавзуси талабалар мустақил ўрганадиган лекция ва амалий машғулоти мавзуларидан иборат бўлади. Мустақил таълим талабаларнинг назарий билимларини мустаҳкамлашга, мавзуларни тушуниш қобилиятини максимал даражада ривожланишига, умумий дунёқарашни кенгайтиришга ёрдам беради. Мустақил таълимга ушбу фан бўйича 23 соат ажратилган.

1-мавзу. Ижтимоий педагогнинг касбий фаолияти. (2 соат)

Ижтимоий педагог касби ва унинг вазифалари, ҳуқуқлари ҳамда касбий сифатларига доир маълумотларни ўқиб ўрганиш.

Адабиёт: Мавлонова Р.А., Воҳидова Н.Х. “Ижтимоий педагогика”. (ўқув қўллама)Т., Истиқлол 2009 йил, 61-72 - бетлар.

2-мавзу. Ижтимоийлашув – ижтимоий-педагогик ҳодиса сифатида. (2 соат)

Ижтимоийлашув тушунчаси, жараёни, воситалари, механизми, омилларини ўқиб ўрганиш.

Адабиёт: Эгамбердиева Н.М. “Ижтимоий педагогика” (Дарслик) Т., “Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси” нашриёти, 2009 йил 85-105 - бетлар.

3-мавзу. Халқ педагогикасининг ижтимоий хусусиятлари. (2 соат)

Халқ педагогикасида оила, болалар ва ота-оналар муаммоларига доир маълумотларни ўқиб ўрганиш.

Адабиёт: 1. Мавлонова Р.А., Воҳидова Н.Х. “Ижтимоий педагогика”. (ўқув қўллама)Т., Истиқлол 2009 йил, 73-89 - бетлар.

2. Эгамбердиева Н.М. “Ижтимоий педагогика” (Дарслик) Т., “Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси” нашриёти, 2009 йил 34-38 - бетлар.

4-мавзу. Ижтимоий педагогик фаолият методикаси ва технологиялари. (2 соат)

Ижтимоий-педагогик фаолият методикаси, технологиялари ва ижтимоий педагогик фаолият жараёнида қўлланиладиган методларни диққат билан ўқиб чиқиш, конспектлаштириш.

Адабиёт: 1. Мавлонова Р.А., Воҳидова Н.Х. “Ижтимоий педагогика”. (ўқув қўллама)Т., Истиқлол 2009 йил, 53-60 - бетлар.

2. Эгамбердиева Н.М. “Ижтимоий педагогика” (Дарслик) Т., “Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси” нашриёти, 2009 йил 201-209 - бетлар.

5-мавзу. Бола шахси, унинг ривожланиши ва муҳитга боғлиқлиги. (2 соат)

Бола шахси ва унинг ривожланишига доир фикрларни ўқиб ўрганиш ва таҳлил қилиш.

Адабиёт: Мавлонова Р.А., Воҳидова Н.Х. “Ижтимоий педагогика”. (ўқув қўллама)Т., Истиқлол 2009 йил, 25-37 - бетлар.

6-мавзу. Ижтимоий педагогиканинг асосий категориялари. (2 соат)

Ижтимоий педагогиканинг асосий категорияларини ўқиб ўрганиш ва изоҳли луғатини тузиш.

Адабиёт: Эгамбердиева Н.М. “Ижтимоий педагогика” (Дарслик) Т., “Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси” нашриёти, 2009 йил 76-79 - бетлар.

7-мавзу. Мустақил Ўзбекистонда ижтимоий педагогик фаолиятнинг ижтимоий – сиёсий ва ҳуқуқий асослари. (2 соат)

Республикада олиб борилаётган ижтимоий сиёсатга ҳуқуқий асос сифатида хизмат қилувчи ҳужжатларнинг мазмун ва моҳиятини били ва англаш.

Адабиёт: Эгамбердиева Н.М. “Ижтимоий педагогика” (Дарслик) Т., “Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси” нашриёти, 2009 йил 59-66 - бетлар.

8-мавзу. Ижтимоий педагогнинг болалар уйи ва мактаб-интернатдаги фаолиятининг мазмуни. (2 соат)

Ижтимоий педагогнинг болалар уйи ва мактаб-интернатдаги фаолиятга доир маълумотларни ўқиб ўрганиш.

Адабиёт: Эгамбердиева Н.М. “Ижтимоий педагогика” (Дарслик) Т., “Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси” нашриёти, 2009 йил 155-162 - бетлар.

9-мавзу. Девиант хулқ-атворли болалар реабилитацияси. (4 соат)

Девиант хулқ-атворга эга болаларнинг ижтимоий-педагогик реабилитациясига доир маълумотларни ўқиб ўрганиш.

Адабиёт: Эгамбердиева Н.М. “Ижтимоий педагогика” (Дарслик) Т., “Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси” нашриёти, 2009 йил 174-185 - бетлар.

10-мавзу. Спиртли ичимли истеъмол қиладиган ўсмирлар билан ижтимоий педагогик фаолият. (2 соат)

Бундай ўсмирлар билан ижтимоий-педагогик фаолият юритишга доир маълумотларни ўқиб ўрганиш.

Адабиёт: Эгамбердиева Н.М. “Ижтимоий педагогика” (Дарслик) Т., “Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси” нашриёти, 2009 йил 186-194 - бетлар.

11-мавзу. Ўсмирлар орасида гиёхвандликнинг вужудга келиш сабаблари. (2 соат)

Ўсмирлар орасидаги гиёхвандликнинг биологик, психологик ва ижтимоий сабабларини изоҳлаб бериш.

Адабиёт: Эгамбердиева Н.М. “Ижтимоий педагогика” (Дарслик) Т., “Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси” нашриёти, 2009 йил 195-200 - бетлар.

12-мавзу. Соғлом турмуш тарзини қарор топтириш омиллари. (2 соат)

Соғлом турмуш тарзи ва уни қарор топшини таъминловчи омилларни баён қила олиш.

Адабиёт: Сайфиддин Фахриддин ўғли “Валеология асослари” (Дарслик) Т., Молия. 2008 йил 27-39 - бетлар.

I. Ўқув юкларини семестрлар бўйича ҳажми

№	Машғулот тури	Ажратилган соат		
		6-семестр		жами
1.	Маъруза	17		17
2	Семинар	17		17
4	Мустақил таълим	26		26
	жами	60		60

II. Билимларни рейтингли баҳолаш кўринишлари бўйича баллар тақсимооти

Семестр	Маъруза	Семинар	Мустақил таълим	Жорий баҳолаш 35						Оралиқ баҳолаш 35						ЯБ 30	
				Амалий			Мустақил			Маъруза			Мустақил				
				Сони	Балл	Жами	Сони	Балл	Жами	Сони	Балл	Жами	Сони	Балл	Жами	Балл	Тури
6	17	17	26	1	25	25	1	10	10	1	25	25	1	10	10	30	оғзаки

Ж	17	17	26	1	25	25	1	10	10	1	25	25	1	10	10	30	оғзаки
---	----	----	----	---	----	----	---	----	----	---	----	----	---	----	----	----	--------

ОН - (ёзма)ни ўтказиш учун намунавий саволлар:

1. Ижтимоий педагогиканинг объекти ва предмети.
2. Ижтимоий педагогиканинг бошқа фанлар билан алоқаси.
3. Боланинг социумда ривожланиши.
4. Ижтимоий педагогиканинг мезон (категория)лари ва тамойиллари.
5. Ижтимоий педагогик ғояларнинг Марказий Осиё, Россия ва Ғарбдаги тарихи.
6. Ўзбекистонда ижтимоий педагогик фикрларни ривожланиш тарихи.
7. Оила ва унинг асосий вазифалари.
8. Оиланинг ижтимоий мавқеи ва типологияси.
9. Болани оилада ижтимоийлашуви муаммоси.
10. Ота-онасиз қолган болалар билан ижтимоий педагогик фаолият.
11. Ижтимоий педагогикада меъёр ва меъёрдан оғиш тушунчаси.
12. Девиациянинг турлари.
13. Болалар алкоғолизми ижтимоий педагогик муаммо сифатида.
14. Болалар алкоғолизмининг сабаб ва оқибатлари.
15. Болалар алкоғолизмининг профилактикаси.
16. Ўсмирлар гиёҳвандлиги ижтимоий педагогик муаммо сифатида.
17. Гиёҳванд моддалар турлари.
18. Ўсмирлар гиёҳвандлиги хусусиятлар.
19. Вояга етмаганлар жиноятчилиги муаммоси.
20. Вояга етмаган ҳуқуқбузарлар ижтимоий профилактикаси.
21. «Соғлом турмуш тарзи» тушунчасининг моҳияти.
22. Соғлом турмуш тарзини шакллантириш.

Якуний назорат ўтказиш учун намунавий саволлар:

1. Ижтимоий педагогика объекти ва предмети.
2. Бола ривожлантириш ҳақида тушунча.
3. Биологик ва ижтимоий факторлар.
4. Муҳит омилларининг бола ривожланишига таъсири.
5. Ижтимоий педагогик – фаолият – ижтимоий педагогика категорияси.
6. Ижтимоий педагогик таълим ижтимоий педагогика категорияси.
7. Ижтимоий тарбия, ижтимоий педагогика категорияси.
8. Табиатга уйғун бўлиш принципи.
9. Маданиятга уйғун бўлиш принципи.
10. Инсонпарварлик принципи.
11. Ўзбекистонда ижтимоий фикр ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари
12. Ижтимоий педагогика ривожланиш тарихидан.
13. Марказий Осиёда маърифатпарварлик ғоялари ва халқ педагогикаси.
14. Халқ педагогикасида оила, болалар ва ота – оналар муаммолари.
15. Оила ва унинг асосий вазифалари.
16. Оиланинг ижтимоий мавқеи ва унинг турлари.
17. Оилада ижтимоий-педагогик ёрдам шакллари.
18. "Васийлик қилиш", "ғамхурлик қилиш" тушунчалари моҳияти ва уларнинг категориялари.
19. Асраб олинган оилалар билан ижтимоий – педагогик фаолият.
20. Давлат васийлик ташкилотларида ижтимоий педагогик фаолият.
21. Ахлоқ меъёрларидан четга чиқиш тушунчаси, типлари ва уларга характеристика.

22. Ўсмирлик ёшида меъёрдан оғиш – девиация ҳолатлари.
23. Девиация турлари.
24. Ўсмирларда девиантликхул хулқининг сабаблари.
25. Ўсмирларда девиантлик хулқини олиш (профилактикаси)га асосий ёндашув.
26. Девиант хулқли ўсмирларда ижтимоий – педагогик реабилитация ишлари.
27. Болалар алкоғолизми – ижтимоий педагогик муаммо сифатида.
28. Болалар алкоғолизмининг сабаб ва оқибатлари.
29. Боларда спиртли ичимликларичишга мойилликка берилиш даражалари.
30. Алкоғоль истеъмол қилишга мойил булган болалар билан ижтимоий – педагогик фаолият.
31. Алкоғол истеъмол қилишга мойил булган болалар ёш курсаткичлари кўра олиб бориладигин ижтимоий – педагогик фаолият хусусиятлари.
32. Гиёхвандлик муаммолари.
33. Гиёхванд моддаларининг турлари.
34. Ўсмирлар орасида гиёхвандликнинг хусусиятлари.
35. Ўсмирларининг гиёхванд моддаларни истеъмол қилишга берилганликлари даражалари.
36. Фахшавозлик муаммолари ўзига хос хусусиятлари сабаблари, турлари.
37. Гиёхвандлик муаммолари.
38. Ахлоқ тузатиш коллонияларида вояга етмаган жиноятчмлар ёш хусусиятлари.
39. Ўсмирларнинг жиноятчилик содир этиш сабаблари.
40. Ёшларнинг соғлом турмуш тарзларини шакллантириш.

7. Фанни ўқитиш жараёнини ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

Талабаларнинг “Ижтимоий педагогика” фанини тез ва мукамал ўзлаштиришлари учун ўқитишнинг илғор ва замонавий усулларида фойдаланиш, янги информацион-педагогик технологияларни тадбиқ қилиш муҳим аҳамиятга эгадир. Фаннини ўзлаштиришда дарслик, ўқув ва услубий қўлланмалар, маъруза матнлари, тарқатма ва электрон материаллар, луғатлар, таълимни техник воситалари кабилардан фойдаланилади. Маъруза, семинар машғулотларида мос равишдаги илғор педагогик ва ахборот технологияларидан фойдаланилади.

Мазкур фанни ўқитиш жараёнида **таълимнинг замонавий методлари, педагогик ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши** назарда тутилган. Унда қуйидаги педагогик технологиялар, методлар ва тренинглар қўлланилади: “Дебатлар”, “Диспут”, “Ақлий хужум”, “Бумеранг”, “Думалоқ стол” тренинглари, “Кластер”, “Эссе” стратегиялари, “Венн” диаграммаси, “Инсерт” ва шу кабилар.

8. Ўқув услубий адабиётлар ва электрон таълим ресурслари рўйхати

Фойдаланиладиган асосий дарсликлар ва ўқув

қўлланмалар рўйхати

Асосий дарсликлар ва ўқув қўлланмалар

1. Ўзбекистон Республикаси «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури»// «Баркамол авлод - Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори».-Т.:Шарқ, 1997.
2. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. —Т.: Ўзбекистон, 1998.
3. Баркамол авлод орзуси. - Т.: Шарқ, 1999.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. -Т.: Ўзбекистон, Т.1- 1996.
5. Каримов И.А. Миллий истиқлол мафкураси - халқ эътиқоди ва буюк келажакка ишончдир. -Т.: Ўзбекистон, 2000.
6. Каримов И.А. Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли.-Т.: Ўзбекистон, Т.1-1996.
7. Каримов И.А. Жамиятимиз мафкураси халқини-халқ, миллатни-миллат қилишга хизмат этсин.-Т.: Ўзбекистон, -1998.

8. Каримов И.А. Юсак маънавият – енгилмас куч.-Т.: Маънавият, -2008. – 176 б.
9. Ижтимоий педагогика. / Н.Эгамбердиева - Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти. 2009. – 232 б.
10. Куронов М. ва бошқ. Ижтимоий педагогика. – Т.: ТДПУ, 2003 й.
- 11.Мавлонова Р.А., Воҳидова Н.Х. “Ижтимоий педагогика”. (ўқув қўллама)Т., Истиклол 2009 йил
12. Социальная педагогика. /Под общ.ред. М.А.Галагузовой. – М.: ВЛАДОС, 2000.

Қўшимча

13. А.Аминов. Чекиш ёшлик, гўзаллик ва саломатлик душмани. Т.2006 й.
- 14.Кайковус. Қобуснома. Т.: “Мерос”, 1992.
15. Мунавваров А.А. Оила педагогикаси. – Т., 1994 й.
16. Оила психологияси. Ҳ.Б.Шоумаров таҳрири остида. Шарқ нашриёти матбаа акциядорлик компанияси. – Т.: 2001 й. бош таҳририяти.
17. Т. Содиқова «Куёв бўлиш илми». «Тошкент Ислом университети» нашриёт. – матбаа бирлашмаси. Т - 2005.
18. Т. Содиқова «Келин бўлиш илми». «Тошкент Ислом университети» нашриёт. – матбаа бирлашмаси. Т - 2005.
19. Т. Содиқова «Оға-инилик илми». «Тошкент Ислом университети» нашриёт. – матбаа бирлашмаси. Т - 2005.
20. Т. Содиқова «Қайнона бўлиш илми». «Тошкент Ислом университети» нашриёт. – матбаа бирлашмаси. Т - 2005.
21. Хасанбоев Ж, Х.Туракулов, М.Хайдаров, О.Хасанбоева. Педагогика фанидан изоҳли луғат.–Т.: «Фан ва технология», 2008 й. 480 б.
22. Шоумаров Ҳ.Б. ва бошқалар. 1001 саволга психологинг 1001 жавоби. – Т.: Меҳнат, 2000 й.

Электрон таълим ресурслари

www.tdpu.uz
www.pedagog.uz
www.edu.uz
www.ziyo.edu.uz
www.gov.uz
www.ziynet.uz
www.istedod.uz
www.cer.uz
tdpu-INTRANET.Ped

10.Дидактик воситалар

жиҳозлар ва ускуналар, мосламалар: электрон доска-Hitachi, ЛСД-монитор, электрон кўрсаткич (указка).

- **видео-аудио ускуналар:** видео ва аудиомагнитофон, микрофон, колонкалар.
- **компьютер ва мультимедиа воситалар:** компьютер, Dell типдаги проектор, DVD-дисквод, Web-камера, видео-кўз (глазок).

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ПЕДАГОГИКА КАФЕДРАСИ

ИЖТИМОЙ ПЕДАГОГИКА ФАНИДАН

МАЪРУЗАЛАР МАТНИ

Тузувчи: п.ф.н,

доцент А.Негматова

Андижон – 2012

1-мавзу	Ижтимоий педагогика фан сифатида.
----------------	--

Технологик паспорт

Вақти – 2 соат		Талабалар сони: 30-50 нафар
Ўқув машғулотининг шакли	Кириш, визуал маъруза	
Маъруза машғулотининг режаси	1. Ижтимоий педагогикани предмети ва объекти. 2. Боланинг ривожланиши ҳақида тушунча. 3. Биологик ва ижтимоий омиллар. 4. Бола ривожланишида муҳитнинг таъсири.	
Ўқув машғулотининг мақсади: ижтимоий педагогика фани ҳақидаги билимларни ҳамда тўлиқ тасаввурни шакллантириш.		
Педагогик вазифалар: - Ижтимоий педагогика тушунчаси билан таништириш ва фаннинг предметини тушунтириш; - Фаннинг соҳалари ва вазифаларини шарҳлаш; - Фаннинг методологик асосларини очиқ бериш; - Фаннинг бошқа фанлари билан алоқадорлигини баён этиш; - Боланинг социумда ривожланишини изоҳлаш ва тасаввур ҳосил қилиш.	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: - Ижтимоий педагогика фанининг предметини ихохлайди; - Фаннинг соҳаларини ва унинг асосий вазифаларини тавсифлаб беради; - Фаннинг методологик асосларини ташкил этувчи манбаларни санаб беради ва изоҳлайди; - Ижтимоий педагогика фанининг бошқа фанлар билан ўзаро алоқаси ва уни фанлар ичида тутган ўрнини тавсифлайди; - Боланинг ривожланишида биологик ва ижтимоий омилларнинг таъсирига мисоллар келтиради.	
Ўқитиш услуби ва техникаси	Визуал маъруза, блиц-сўров, баён қилиш, кластер, “ха-йўқ” техникаси, концептуал жадвал	
Ўқитиш воситалари	Маърузалар матни, проектор, таркатма материаллар, график органайзерлар.	
Ўқитиш шакли	Маъруза, оммавий.	
Ўқитиш шарт-шароити	Махсус техник воситалар билан жиҳозланган аудитория	

технологик харита

Боскичлар, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба

1-босқич. Кириш (10 мин.)	1.1. Мавзу, унинг мақсади, режаси ва ўқув машғулотида кутилаётган натижаларни баён қилади. 1.2. Концептуал жадвални тузиш қоидалари билан таништиради (9- илова).	1.1. Ёзиб олишади. 1.2. жадвални дафтарига чизиб олишади.
2-босқич. Асосий (60 мин.)	2.1. Талабалар эътиборини жалб этиш ва билим даражаларни аниқлаш учун жадвални тўлдириш сўралади, тезкор савол ўтказилади.: 2.2. Ўқитувчи визуал материалдан фойдаланиб, маърузани баён этади (1-6 илова): -ижтимоий педагогика тушунчасига таъриф беради; -мазкур фаннинг мақсад ва вазифаларни баён қилади; -ижтимоий педагогиканинг предмети ва объектини изоҳлайди; -ижтимоий педагогиканинг ўзига хос хусусиятлари, унинг бошқа фанлари билан алоқасини баён қилади; -ижтимоийлашувнинг моҳияти ҳамда бола ижтимоийлашувида ижтимоий институтлар ва муҳитнинг таъсирини мисоллар орқали тушунтиради. Жалб қилувчи саволлар билан мурожаат этиб, мавзунинг энг асосий тушунчаларини ажратиб кўрсатади. 2.3. Концептуал жадвалнинг учунчи қаторни тўлдиришни таклиф қилади.	2.1 Вертикал бўйича жадвалнинг биринчи ва иккинчи қаторлари тўлдирилади. Жавоб беришади. 2.2. Тинглайдилар, савол-жавобларда иштирок этадилар, муҳим чизма ва схемаларни, таърифларни дафталарига ёзиб олишади. 2.3. Жадвални тўлдиришади ва боқаларники билан солиштиради..
3-босқич. Якуний (10 мин.)	3.1. Мавзуга яқин ясайди ва талабаларнинг эътиборини асосий масалаларга қаратиш учун “ха -йўқ” техникасини қўллайди. (7-8 илова) 3.2. Мустақил иш учун топширик беради: “Ижтимоий педагогнинг касбий фаолиятига кластер тузиш”.	3.1. Эшитади, саволларга жавоб беради 3.2. “Ижтимоий педагог” сўзига кластер тузиш топширигини ёзиб олишади

1-мавзу: Ижтимоий педагогика фан сифатида. Боланинг социумда (яқин муҳитда) ўсиши

Режа:

1. Ижтимоий педагогиканинг предмети ва объекти.
2. Боланинг ўсиши ҳақида тушунча.
3. Боланинг ўсишида биологик ва ижтимоий асослар.

4. Бола камолотида муҳитнинг таъсири.

Асосий тушунчалар: ижтимоий педагогика, социализация (ижтимоийлашув), социум, ижтимоий роль, ижтимоий мақом.

1. Ижтимоий педагогика предмети ва объекти

Ижтимоий педагогика фан сифатида педагогикадан ажралиб чиқди. Уни ўрганилиш жараёни ва кўриниши педагогика фани томонидан ўрганадиган, бироқ ўзига хослиги аниқ бир соҳани ўрганиш жиҳатдан тадқиқ қилинади. Педагогика фани бу янги тармоғининг ўзига хослиги “ижтимоий” сўзида намоён бўлади.

“Ижтимоий” тушунчаси (лотинча *socialis* – умумий, жамоатчилик) инсонларнинг биргаликдаги ҳаёти билан боғлиқ бўлиб, уларнинг муомала ва бир-бирига таъсирининг турли хил шакллари бирлаштиради.

Педагогика – бу фан сифатида ўсиб келаётган ёш авлод тарбияси ва таълими ҳақидаги фан бўлса, ижтимоий педагогика эса тарбия ва таълимнинг болалар ҳаётининг жамиятдаги ўрнини белгилаб беради. Бу жараён боланинг жамиятга “кириши”, уларнинг маълум бир ижтимоий тажрибага эга бўлиши (билим, бойлик, ўзини тутиш қоидалари, йўналтириш) социализация (ижтимоийлашув) деб юритилади.

Боланинг ижтимоийлашуви – жуда узоқ ва мураккаб жараён ҳисобланади. Ҳар қандай жамият шунга интиладики, ҳар бир бола маълум ижтимоий ва ахлоқий қадриятлар тизимида, шу жамият меъёр ва қоидаларига эга бўлиши, шу жамиятда яшаш учун, тенг ҳуқуқли аъзоси бўлишга интилади.

Жамият ўзининг қурилишига кўра турли хилдаги ўзаро боғланган ва ўзаро таъсир этувчи ижтимоий институтларга эга. Ижтимоий институт – инсонлар жамиятдаги ҳаётининг тарихан мураккаб шаклда ташкил этилганлиги ва тартибга солинганлигини ўрганади. Худди ана шулар орқали бола жамият меъёрлари ва ахлоқ қоидаларини ўзлаштиради. Шундай ижтимоий институтларни ижтимоийлашган институт деб номлаш мумкин ва буларга оила, таълим, маданият ва дин қабилар киради.

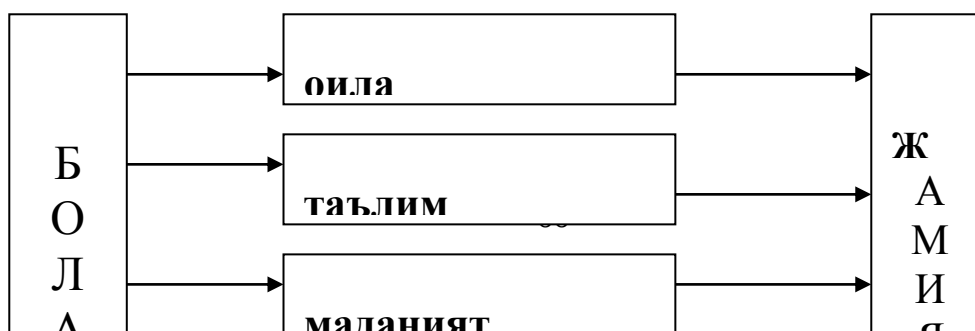
Оила – ижтимоийлашишнинг етакчи институти, бу орқали бола асосий ижтимоий билимни эгаллайди, ахлоқий моҳирлик ва кўникмани олади, маълум баҳо ва энг юксак мақсад қилишни ўзлаштиради, ҳаётида нима керак бўлса шу жамиятдан олади.

Таълим – талим орқали бола бу жамиятга ҳукмронлик қилаётганларни баҳолай олади. Таълимда билим олиш жараёнида, у нафақат ривожланади, балки жамиятдаги ҳаётга мослашади.

Маданият – бу шундай ижтимоий институтки, инсоният ўзи учун яратилган моддий ва маънавий бойликларни танлайдиган маскан. Болага унинг шаклланиш жараёнида адабиёт, мусиқа, расм, оммавий ахборот воситалари ва бошқаларнинг таъсири тегади.

Дин – ижтимоий институт сифатида мураккаб ижтимоий кўринишга эга. Бир бутунча тизимда алоҳида тасаввур, сезги, ибодат ҳаракатлари, ташкилотлар ва сиғинувчиларнинг турли хил бирлашмалари мавжуд. Доимий ахлоқий қадриятлар, ислом, христиан (яқинларга севги ва ғамхўрлик, ҳалоллик, чидамлилик, яхшилик, меҳр-мурувватлилик ва б), диний байрам ва анъаналар, диний мусиқа ва бошқалар боланинг жамиятдаги ахлоқий меъёрлари таъсир этиши мумкин.

Боланинг жамиятга чиқиш чизмаси – социализация (ижтимоийлашув)

Фан сифатида ижтимоий педагогика хусусиятларини тушуниш учун у нимани ўрганишини аниқ объекти ва мавзуи. Биз уларни бу янги илмий соҳа ажралиб чиққан педагогика билан солиштиришда аниқлаймиз. Ёдимиздаки, педагогикани ўрганиш объекти – бола, мавзуи эса бола тарбияси ва таълими қонуниятлари ҳисобланади. Унда ижтимоий педагогика объекти бўлиб ҳам бола, уни ўрганиш мавзуи эса бола ижтимоийлашуви (социализацияси) ҳисобланади.

Ижтимоий педагогиканинг педагогика ва социология билан ўзаро таъсири чизмаси

Ривожланиш жараёнида бола фаолиятнинг ҳар хил турларига жалб қилинади (ўйин, меҳнат, ўқув, спорт ва б) ва мулоқотга киради (ота-она, тенгдошлар, бегона кишилар ва б. билан). Бунда у ўзига хос бўлган фаолликни намоён этади. Бу муайян бир ижтимоий тажрибани эгаллашга ёрдам беради.

Бола ривожланишининг ҳар бир даври учун фаолият турларидан бири асосийси, етакчиси бўлади. Бир тур бошқаси билан алмаштирилади, бироқ ҳар бир фаолиятнинг янги тури олдингисининг ичида юзага келади.

Бола туғилишидан бошлаб нормал ривожланиши учун мулоқот муҳим аҳамиятга эга. Фақатгина мулоқот жараёнида бола инсон нутқини ўзлаштириб олиши мумкин. Бу ўз навбатида бола фаолиятида ва атроф-муҳитни билишга ўзлаштиришда етакчи вазифани бажаради.

Шахс ривожланиши ҳаракатлантирувчи кучлари бўлиб бола эҳтиёжи ва уни қониқтириш имконияти ўртасида юзага келадиган қарама-қаршиликлар ҳисобланади.

Инсондаги биологик ва ижтимоий омиллар – бу бир-бирига боғлиқ бўлмаган икки параллел чизиклар эмас. Ҳар бир шахсда улар шундай чамбарчас қўшилиб кетадики, уларнинг фарқлари шундай турли-туманки, тадқиқотчилар бола ривожланиши асосида икки ўта муҳим бўлган омилни ирсият ва муҳитни ажратади. Улар (ирсият ва муҳит) инсон ривожланиши манбалари ва шартлари ҳисобланади.

3. Биологик ва ижтимоий омиллар

Биологик омиллар. Биологик ирсият инсонни инсон қиладиган умумийликни ҳамда инсонларни ташқи ва ички жиҳатдан турли қиладиган фарқланишни аниқлайди. Ирсият деганда болалар генетик дастурига киритилган муайян хислат ва хусусиятларнинг ота-онадан болага ўтилиши тушунилади.

Наслдан бола инсон организми, инсон асаб тизими, инсон мияси ва сезги аъзоларини олади.

Ота-оналардан болаларга тана тузилиши хусусиятлари, соч ранги, кўз, тери ранги каби бир инсонни бошқа инсондан фарқлайдиган ташқи омиллар ўтади. Наслдан асаб тизимининг баъзи бир хусусиятлари ҳам ўтади. Булар асосида асаб фаолиятининг маълум бир тури ривожланади.

Инсон ривожланишида интеллектуал хислатларнинг ўтиши масаласи жуда муҳимдир. Филолог ва психологлар тадқиқотларига кўра қобилиятлар наслдан ўтмайди, фақат қобилиятларни ривожлантириш учун потенциал имкониятлар ҳисобланган қобилият нишонлари ўтади.

Бола ривожланишида ирсият аҳамияти ҳақида гапирганда ирсий табиатга эга бўлган бир қатор касаллик ва патологияларнинг мавжудлигини эътиборга олиш лозим. Масалан, психик бузилишлар (шизофрения), қон касаллиги (гемофилия), эндокрин бузилишлар (паканалик). Оталар алкоголизм ва гиёҳвандлиги насл учун салбий таъсир кўрсатади. Ташқи омиллар бўлган атмосферанинг, сувнинг ифлосланиши, экологиянинг бузилиши ҳам бола ривожланишига салбий таъсир кўрсатади. Жисмоний камчиликли (кўрлар, карлар, таянч-ҳаракатлантирувчи аппаратнинг бузилиши ва б) болалар туғилиши кўпаймоқда.

Шундай болалар учун мулоқотда бўлиш жамиятга “кириш” анча мураккабдир. Булар билан махсус тайёрланган педагоглар шуғулланади.

Ижтимоий омиллар

Инсон бўлиб етишиш учун фақатгина биологик ирсиятнинг ўзи кифоя эмас. Инсон фақат социализация жараёнида, яъни мулоқотда, бошқа инсонлар билан ўзаро таъсирда шахс бўлиб етишади. Инсон жамиятидан ташқарида маънавий, ижтимоий, психик ривожланиши содир бўла олмайди. Бу фикрни барчага маълум ҳоллар, яъни инсон боласи ҳайвонлар орасида ўсгани янада мустаҳкамлайди.

Инсон бўлиб туғилди, лекин инсон бўла олмади.

Ҳозирги кунда инсон цивилизацияси тарихида қайд этилган бир қанча далиллар бор. Рим асосчилари Ромул ва Рем бўри онаси билан эмизилган эди (шундай деб афсонада гап юритилади), маугли бўрилар тўдасида тарбияланган эди. Инсон болаларини бўрилар билан боқилганининг 15 ҳоли, айиқлар -5 ҳоли, маймунлар – 10 ҳоли, леопард – 1 ҳоли, қўй – 1 ҳоли маълум.

1920 йили Ҳиндистонда доктор Синг бўрилар уясида бўри болалари билан бирга иккита қизчани (бири 2 ёшда, иккинчиси 7-8 ёшларда) топган. Кичиги Амала, каттасини Камала деб номлашди.

Бошида улар ўзини ёввойи ҳайвонлардек тутди. Тунда эмаклаб юришарди ва югуришарди, кундузи ухлашарди, қўлдан фойдаланмай чапиллатиб овқатланишарди. Кичик қизча тезда ўлиб қолди, каттаси 10 йилга яқин яшади.

Шу йиллар ичида доктор Синг Камалани кузатиш кундалигини батафсид олиб борди. Қийинчилик билан ўқирди. 2 йил уни тик туришга ўргатишга тўғри келди. 6 йилдан сўнг юра бошлади, лекин илгаридек эмаклаб югурарди. Биринчи 4 йиллар ичида 6 та сўзни ўзлаштирди. 7 йилдан сўнг сўз бойлиги 45 та сўзга, 3 йилдан сўнг эса 100 гача етди. Шуни ўзида тил жараёни тўхтади. Бу вақтга келиб Камала инсон жамиятини яхши кўрди, ёруғликдан қўрқмай қолди, қўл билан овқатланишга ва станкандан ичишга ўрганди. 17 ёшга етгач Камала ривожланиши даражасига қараганда 4 ёшлик боладек эди.

Бу ҳол шуни кўрсатадики, одам охир-оқибатда инсонлар жамиятига тушиб қолганида ҳам одам даражасига етмаган. Нима ўзи одамни одам қилади?

Биологик индивидни ижтимоий субъектга айланиши одам социализация жараёнида, унинг жамиятга “киришида”, турли хил ижтимоий гуруҳ ва тузилмаларга қадриятлар, кўрсатмалар, ижтимоий ўзини тутиш меъёр ва намуналарини ўзлаштириш орқали “киришида” содир бўлади.

Социализация – узлуксиз ва кўп қиррали жараён. Бу жараён айниқса, болалик ва ўсмирликда жадал кечади. Агар бу жараённи образли қилиб уй қурилиши деб тасаввур қилса, унда айнан болаликда бутун бинога пойдевор қўйилади ва қурилади. Кейинчалик бутун умр давомида фақатгина пардозлаш ишлари олиб борилади.

Бола социализацияси жараёни, шахс сифатида унинг шаклланиши ва ривожланиши атроф-муҳит билан ўзаро таъсирда содир бўлади.

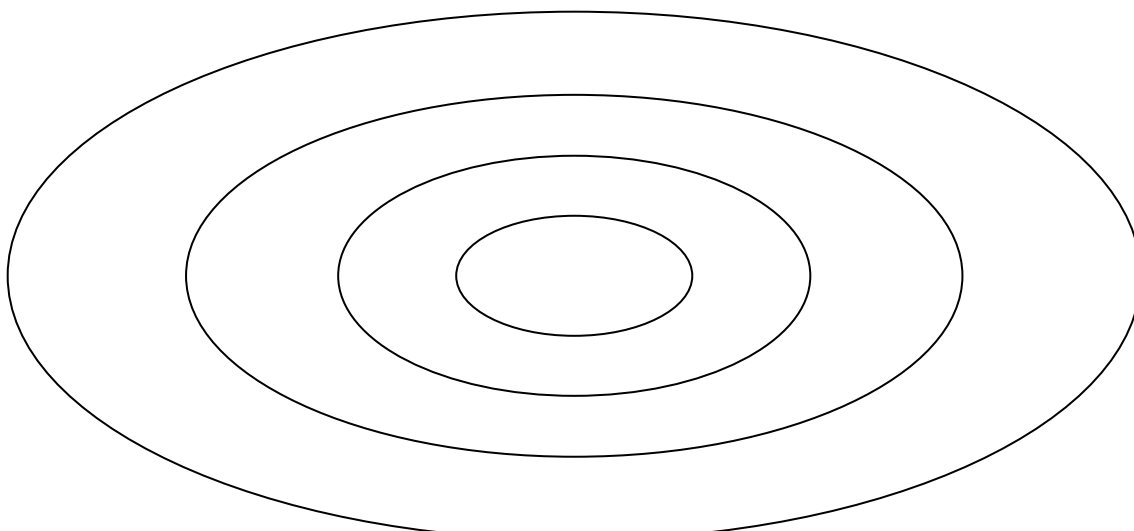
Шахс социализациясининг макро (грекча macros “катта”), мезо – (mesos “ўрта”) ва микро (micros “кичик”) омилларини фарқлайдилар.

Микроомиллар – инсон яшайдиган мамлакат, жамият, давлат ҳамда дунёвий планетар жараёнлар – экологик, демографик, иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ваб.

Мезоомиллар – этник кўрсатмаларни шакллантириш, шахснинг миллий ҳаёт ва этникаро муносабатларнинг у ёки бу ҳолларини қабул қилиши, инсонларнинг ўз эпоси (халқи) тарихи ва ҳозирги ҳаёти ҳақида қарашлари ва фикрлари; бола яшайдиган ва ривожланадиган минтақавий шарт-шароитларнинг таъсири; яшайдиган жой тури (шаҳар, туман маркази, қишлоқ); оммавий коммуникация воситалари ва б.

Микроомиллар -яқингина маконни ва ижтимоий муҳитни ташкил қиладиган оила, таълим муассасалари, тенгдошлар гуруҳи ва б. мана шу яқингина муҳитни, яъни бола ўсадиган муҳитни социум ёки микросоциум деб аташади.

Бола социализациясига омилларнинг таъсири чизмаси

Социум (яқин муҳит) – бола социализацияси учун муҳим аҳамиятга эга. Бу яқин ижтимоий муҳитни бола аста-секин ўзлаштиради. Бошида у (бола), асосан, оилада ривожланади, сўнг янги муҳитларни ўзлаштиради – мактабгача муассасалар, мактаб, мактабдан ташқари муассасалар, ўртоқлар давраси, дискотекалар ва ҳ.к. Ёш ўтган сари бола томонидан ўзлаштирилган ижтимоий муҳит “ҳудуди” тобора кенгайиб боради.

4. Бола ривожланишида муҳитнинг таъсири

Ижтимоий педагогикада социум, ижтимоий муҳит яқин ижтимоий ижтимоий муҳит орқали боланинг умуман жамиятга кириб бориши жараёни нуқтаи назаридан кўриб чиқилади. Социумда инсон муносабатлари ва ҳаёти ижтимоий шарт-шароитлари ўзаро таъсир хусусиятига эга. Муҳит – бу нафақат кўча, уй ва буюмлар. Муҳит – бу яна ўзига хос муносабат ва қоидалар ўзига хос муносабат ва қоидалар тизимига эга бўлган турли хил инсонлар бирлиги. Шунинг учун, бир томондан инсон унга (муҳитга) нимадир ўзиники олиб киради, маълум бир даражада унга таъсир қиладди, уни ўзгартиради, лекин шу билан бирга муҳит ҳам инсонга таъсир кўрсатади, унга ўз талабларини қўяди.

Муҳитнинг инсонга бўлган муносабати шу билан аниқланадики, унинг ўзини тутиши қанчалик муҳит ишончига тўғри келади. Инсоннинг ўзини тутиши кўп ҳолда жамиятда у қандай ўринни эгаллаши билан аниқланади.

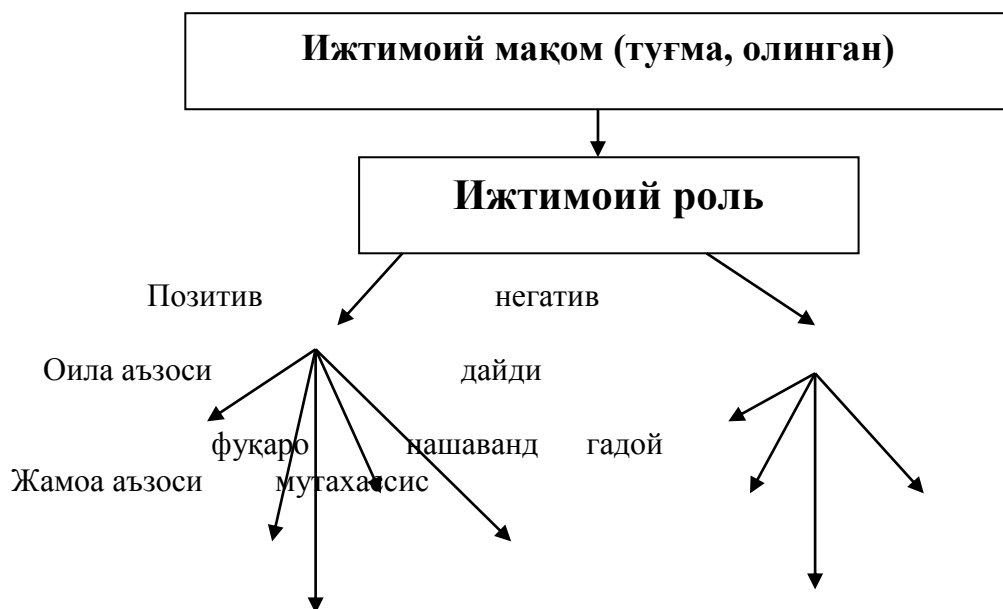
Инсон жамиятда бир вақтда бир қанча ўринларни эгаллаши мумкин. Масалан, аёл киши ўқитувчи, рафиқа, она, қиз бўлиши мумкин. Ҳар бир тутган ўрин инсонга муайян бир талабларни қўяди ва шу билан бирга унга қандайдир ҳуқуқларни беради. Жамиятда инсоннинг

Ўзини тутиши муайян бир ҳуқуқ ва мажбуриятлар билан тавсифланади, социологияда бу ижтимоий мақом деб аталади.

Баъзи бир мақомлар бизга туғилишимиздан берилади. Инсон мақоми жинси, миллати, туғилган жойи, исм-шарифи ва бошқа омиллардан келиб чиқади. Бундай мақомлар туғма ёки берилган деб аталади. Бошқалари эса инсоннинг ўзи мустақил равишда жамиятда шахсий ҳаракатларига кўра эришгани билан аниқланади. Масалан, педагог, врач, муҳандис мақомини инсон керакли касбий таълим юртида ўқигани ва диплом олгани учун олади. Бу ҳолда эришилган ёки олинган мақом ҳақида гап юритилади.

Мақом инсоннинг жамиятда ўзини тутишини аниқлайди. Маълум бир вазиятларда шахс ўзини истаганича эмас, балки ўз мақомига кўра тутати. Атрофидаги инсонлар ундан бу вазиятларда муайян интизомни кутади, яъни инсон муайян бир ролни ўйнашга мажбур. Шунинг учун, инсон мақомидан келиб чиққан кутилаётган интизом ижтимоий рол деб аталади.

Жамиятда нафақат у (жамият) билан кутилаётган мақомлар, балки ижтимоий меъёр ва қадриятларга тўғри келмайдиган мақомлар ҳам мавжуд. Шунинг учун ривожланиш жараёнида бола позитив ижтимоий ролни ва шу билан бирга негатив ролни ҳам ўзлаштириши мумкин.

Позитив ролли: оила аъзоси (ота ва она, бува ва буви, ўғил ёки қиз, ака ва сингил, неvara ва б.), жамоа аъзоси (ўқувчи, ўртоқ, дўст, етакчи ва б.), истеъмолчи (инсонга овқат, кийим, оёқ

кийим ва б.), фуқаро (Ватанни севади, у билан фахрланади, ватанпарвар бўлиш), мутахассис (ўқитувчи, врач, иқтисодчи, муҳандис ва б.).

Бола билан маълум ролда ўзини тутиш механизми унга ижтимоий муносабатларга муваффақиятли киришиб кетишни таъминлайди, ҳар бир у учун янги бўлган вазиятга мослашиб кетиш имкониятини беради.

Бу индивидни ижтимоий муҳит шарт-шароитига мослашиб кетиши жараёни ижтимоий мослашув деб аталади.

Социализация жараёнида, хусусан боланинг ижтимоий мослашувида инсоннинг “ҳаммадек” бўлиши объектив эҳтиёжи намоён бўлади. Бироқ шу билан параллел равишда болада - бошқа эҳтиёж - ўзини ўз индивидуаллигини кўрсатиш эҳтиёжи шаклланади. Бола уни ифодалаш усул ва воситаларини кидира, намоён қила бошлайди, натижада унинг индивидуаллаштирилиши содир бўлади. Бола индивидуаллаштирилиши шунда ифодаланадики, у ёки бу ижтимоий аҳамиятга эга шахс хислат ва хусусиятлари айнан шу инсонга мансуб шаклда намоён этади. Ижтимоий ўзини тутиш эса бошқа инсонлар интизомига ташқи томондан ўхшашига қарамай нотакрор, индивидуаллик қирраларни эгаллайди.

Боланинг ижтимоий ривожланиши шундай қилиб икки йўналиш бўйича содир бўлади: социализация (ижтимоий маданий тажрибани эгаллаш) ва индивидуаллаштириш (мустақил бўлиш).

Агар болани социумга киритишда социализация ва интеграция жараёнлари орасида мувозанат белгиланса, яъни бола, бир томондан, мазкур жамиятда ўзлаштирилган меъёр ва қоидаларни ўзлаштира, бошқа томондан унга ўз аҳамиятли “умумий”ни индивидуаллигини қўшса, социумда боланинг интеграцияси содир бўлади.

Агар боланинг гуруҳга мослашиш жараёни содир бўлмаса, унда ўзига ишонмаслик, тортинчоқлик, ташаббуссизлик содир бўлиши мумкин, бу шахсни жиддий деформацияга олиб келиши мумкин.

Агар бола мослашув фазасидан ўта олса ва атрофдагиларга ўз индивидуал фарқларини кўрсатишни бошласа, атрофдагилар эса унинг индивидуализмини жамият меъёрларига тўғри келмайди деб ҳисобласа, унда болада негативлик, гумонсирашлик, агрессивлик, ўзига юқори баҳо бериш ривожланади.

Бола ривожланишига тарбия ҳам таъсир кўрсатади. Ҳозир педагогикада “социализация” ва “тарбия” тушунчалари кенг муҳокама қилинмоқда. Тарбия шахс социализацияси асосий омилларидан бири.

Агар бола ижтимоий меъёр ва қадриятларни ўзлаштирмаса (муҳит негатив таъсири натижасида), унда тарбиячилар ва мутахассислар ҳаракатлари ижтимоий мослашувга (ижтимоий муҳит шарт-шароитларига мослашиш) йўналтирилган бўлиши лозим.

Агар ижтимоий аҳамиятга эга хислатларнинг шаклланмаганлиги шунчалик юқори бўлса, болани ижтимоий муҳит шарт-шароитларига мослашишига ҳалақит берса, яъни унинг ижтимоий қарши мослашуви содир бўлса, бу ҳолда бола билан йўқотилган ижтимоий алоқа ва муносабатларни тиклашга йўналтирилган махсус чоралар тизимини тадбиқ этишни кўзда тутадиган ижтимоий тикланиш зарур.

Шундай қилиб, ривожланиш жараёнида бола социумда ижтимоий мослашувни ўз ичига оладиган унинг социализацияси амалга оширилиши керак. Агар бу содир бўлмаса, бошқа ҳол - қарши мослашув ҳоли кузатилади, унда болани ижтимоий қайта тиклаш зарурияти юзага келади.

1-мавзу бўйича резюме (хулосалар)

Ижтимоий педагогика - тадқиқот объекти бўлиб бола, ўрганиш мавзуси бўлиб эса бола ижтимоийлашуви қонуниятлари ҳисобланган педагогика фани соҳасидир.

Ижтимоий педагогика - болаларнинг ижтимоий тарбияси ва ижтимоий таълими қонуниятларини уларнинг ижтимоийлашуви жараёнида ўрганадиган педагогика фани соҳасидир.

Бола ижтимоийлашуви – уни ижтимоий ҳаётга тортиш жараёнидир. У мазкур жамиятга ҳос бўлган билим, кадриятлар, ўзини тутиш намуналари тизимии ўзлаштиришда мужассамлашган.

Боланинг ижтимоий мослашуви – уни ижтимоий муҳит шарт-шароитларига фаол мослашуви жараёни, боланинг ижтимоий муҳит билан ўзаро таъсири тури.

Боланинг ижтимоий мослаша олмаслиги - ижтимоий муҳит шарт-шароитларига муваффақиятли мослашишга қаршилик қиладиган ундаги ижтимоий аҳамиятга эга хислатларнинг йўқолиб кетиши ёки шаклланмаслиги жараёни.

Визуал материаллар

1-савол. Ижтимоий педагогиканинг предмети ва объекти.

1-Илова

Ижтимоий» тушунчаси (лотинча *socialis* – **умумий, жамоатчилик**) инсонларнинг биргаликдаги ҳаёти билан боғлиқ бўлиб, уларнинг муомала ва бир-бирига таъсирининг турли хил шакллари бирлаштиради.

Ижтимоий педагогика - шахсни ижтимоийлашуви қонуниятларини ўрганиш, жамиятнинг ижтимоий муаммоларини ҳал қилиш мақсадида ижтимоий педагогик фаолиятнинг самарали усуллари технологияларини ишлаб чиқиш ва уларни қўллашга қаратилган педагогика соҳаси.

Педагогиканинг ҳам, ижтимоий педагогиканинг ҳам объекти- бу бола, бироқ ўрганиш предметлари турлича. Педагогиканинг ўрганиш предмети болани тарбиялаш қонуниятлари ҳисобланади, Ижтимоий педагогиканинг предмети эса болани ижтимоийлаштириш қонуниятлари ҳисобланади

Ижтимоий педагогиканинг бошқа фанлар алоқаси.

2-Илова

Фалсафа ва ижтимоий педагогика. Фалсафа инсон борлиғи масалаларини ўртага қўяди ва уларга жавоб топишга ҳаракат қилиб, дунёқарашининг умумлашган тизимини ишлаб чиқади. Ижтимоий педагогиканинг “ ижтимоий тарбия фалсафаси” бўлими инсон ва унинг тарбиясига муайян қарашлардан келиб чиқади ва бу қарашларда ҳар доим у ёки бу фалсафий асосларни учратсак бўлади.

Этика ва ижтимоий педагогика. Этика ахлоқий тасаввур ва қарашлар ривожланишининг умумий қонуниятларини, шунингдек, у тартибга солаётган ахлоқий онг шакллари ва уларнинг ахлоқий фаолиятини таҳлил қилади. Ижтимоий педагогика этика шакллантирган тамойиллардан фойдаланади, тарбия усуллари ва мақсадларини ишлаб чиқади. Фалсафа, ижтимоий тарбия назария ва услубиятининг бошқа муаммоларини ўрганади.

Социология ва ижтимоий педагогика. Социология-жамиyat, ижтимоий муносабатлар ва ижтимоий тарбия услубияти ривожини фаолият юритиши, шаклланиши қонуниятлари ҳақидаги фан ижтимоий тарбия социологияси ижтимоийлашув муаммоларини ўргана туриб ижтимоий битимлар соҳаларининг бирқатор маълумотлари: (ёш, шаҳар ва қишлоқ, дам олиш, оммавий алоқалар, ёшлар, ахлоқ, таълим, жиноятчилик, дин, оила социологияси)дан фойдаланади.

Этнография, этнопсихология ва ижтимоий педагогика. Этнография халқларнинг яшаш ва маданий хусусиятларини ўрганади. Этнопсихология инсонлар руҳиятининг этник хусусиятлари, миллий характери, миллий ўз-ўзини англашнинг шаклланиши қонуниятлари, этник стереотипларини ўрганувчи билим соҳаси. Ижтимоий тарбия социология ва психология инсон ҳаётининг ёш давларга бўлиниши, этник хусусиятлари ҳақидаги маълумотлар, этнода у ёки бу ёшдаги ёки жинсдаги инсонларнинг тутган ўрнини белгилайдиган омиллар ижтимоийлашув ва тарбиянинг этник ва қонуниятлари ҳақидаги маълумотлардан фойдаланади.

Ижтимоий тарбия назариясини ишлаб чиқишда **этнография ва этнопсихология** маълумотлари ҳам инobatга олинади. Этник хусусиятларни тарбиянинг аниқ вазифа ва мазмунини аниқлашда, тарбия тизимини ташкил қилишда инobatга олиш лозим. Шу билан бирга умуминсоний тарбия тамойилларига мос тушадиган этнода шаклланган тарбия усулларида шу халқ доирасида ижтимоий тарбия тизимида фойланиш мақсадида мувофиқдир. Бундан ташқари ижтимоийлашув ва тарбиянинг баъзи бир этник хусусиятларини муайян доирада жадаллаштириш ва ўрнини тўлдириш ҳам лозимдир.

Ижтимоий ва ёш психологияси ҳамда ижтимоий педагогика. Ижтимоий психология инсонларни ижтимоий гуруҳларга қўшилишлари фактини келтириб чиқувчи инсон фаолияти ва юриш-туриш қонуниятлари, шунингдек бу гуруҳларнинг психологик таърифларини ҳам ўрганади. Ёш психологияси инсон руҳияти динамикаси ва ёш хусусиятлари шунингдек шахс ривожланишининг ёшга боғлиқ омилларини ҳам ўрганади. Ижтимоий педагогика ижтимоийлашув ва виктимология (жиноятшунослик) муаммоларини ўргана туриб ва ижтимоий тарбия услубият ва психологиясини ишлаб чиқа туриб ижтимоий ва ёш психологияси маълумотларидан фойдаланади.

Бола ижтимоийлашувининг асосий институтлари

3-Илова

ОИЛА

Оила – ижтимоийлашишнинг етакчи институти,
бу орқали бола асосий ижтимоий билимни эгаллайди,
ахлоқий моҳирлик ва кўникмани олади, маълум баҳо ва
энг юксак мақсад қилишни ўзлаштиради, ҳаётида нима
керак бўлса **шу жамиятдан олади.**

Таълим – таълим орқали бола бу жамиятга ҳукмронлик
қилаётганларни баҳолай олади. Таълимда билим олиш
жараёнида, у нафақат ривожланади, балки жамиятдаги ҳаётга
мослашади.

Маданият – бу шундай ижтимоий институтки,
инсоният ўзи учун яратилган моддий ва маънавий бойликларни
танлайдиган маскан. Болага унинг шаклланиш жараёнида
адабиёт, мусиқа, расм, оммавий ахборот воситалари ва
бошқаларнинг таъсири тегади.

↓

Дин – ижтимоий институт сифатида мураккаб ижтимоий кўринишга эга. Бир бутунча тизимда алоҳида тасаввур, сезги, ибодат ҳаракатлари, ташкилотлар ва сиғинувчиларнинг турли хил бирлашмалари мавжуд. Доимий ахлоқий қадриятлар, ислом, христиан (яқинларга севги ва ғамхўрлик, ҳалоллик, чидамлилиқ, яхшилиқ, меҳр-мурувватлилиқ ва б), диний байрам ва анъаналар, диний мусиқа ва бошқалар боланинг жамиятдаги ахлоқий меъёрлари таъсир этиши мумкин.

4-Илова

Инсон ривожланиши – жуда мураккаб жараён. У ташқи таъсирлар ҳамда ички кучлар таъсирида содир бўлади.

Ташқи омилларга инсонни ўраб турган табиий ва ижтимоий муҳит, шунингдек болаларда муайян ҳислатларни шакллантириш бўйича мақсадга йўналтирилган фаолият киради.

Ички омилларга эса биологик, ирсий омиллар киради.

→ **Ривожланиш жараёнида бола фаолиятнинг ҳар хил турларига жалб қилинади (ўйин, меҳнат, ўқув, спорт ва б) ва мулоқотга киради (ота-она, тенгдошлар, бегона кишилар ва б. билан). Бунда у ўзига хос бўлган фаолликни намоён этади. Бу муайян бир ижтимоий тажрибани эгаллашга ёрдам беради.**

Бола ривожланишининг ҳар бир даври учун фаолият турларидан бири асосийси, етакчиси бўлади. Бир тур бошқаси билан алмаштирилади, бироқ ҳар бир фаолиятнинг янги тури олдингисининг ичида юзага келади.

→ **Бола туғилишидан бошлаб нормал ривожланиши учун мулоқот муҳим аҳамиятга эга. Фақатгина мулоқот жараёнида бола инсон нутқини ўзлаштириб олиши мумкин. Бу ўз навбатида бола фаолиятида ва атроф-муҳитни билиш ва ўзлаштиришда етакчи вазифани бажаради.**

→ **Шахс ривожланиши ҳаракатлантирувчи кучлари бўлиб бола эҳтиёжи ва уни қониқтириш имконияти ўртасида юзага келадиган қарама-қаршилиқлар ҳисобланади.**

→ **Инсондаги биологик ва ижтимоий омиллар – бу бир-бирига боғлиқ бўлмаган икки параллел чизиқлар эмас. Ҳар бир шахсда улар шундай чамбарчас қўшилиб кетадики, уларнинг фарқлари шундай турли-туманки, тадқиқотчилар бола ривожланиши асосида икки ўта муҳим бўлган омилни ирсият ва муҳитни ажратади. Улар (ирсият ва муҳит) инсон ривожланиши манбалари ва шартлари ҳисобланади.**

3-савол. Боланинг ривожланишида биологик ва ижтимоий омиллар

Биологик омиллар. Биологик ирсият инсонни инсон қиладиган умумийликни ҳамда инсонларни ташқи ва ички жиҳатдан турли қиладиган фарқланишни аниқлайди.

Ирсият деганда болалар генетик дастурига киритилган муайян хислат ва хусусиятларнинг **ота-онадан болага ўтилиши тушунилади.** Наслдан бола инсон организми, инсон асаб тизими, инсон мияси ва сезги аъзоларини олади.

Ота-оналардан болаларга тана тузилиши хусусиятлари, соч ранги, кўз, тери ранги каби бир инсонни бошқа инсондан фарқлайдиган ташқи омиллар ўтади. Наслдан асаб тизимининг баъзи бир хусусиятлари ҳам ўтади. Булар асосида асаб фаолиятининг маълум бир тури ривожланади.

Инсон ривожланишида интеллектуал хислатларнинг ўтиши масаласи жуда муҳимдир. Филолог ва психологлар тадқиқотларига кўра қобилиятлар наслдан ўтмайди, фақат қобилиятларни ривожлантириш учун потенциал имкониятлар ҳисобланган қобилият нишонлари ўтади.

Бола ривожланишида ирсият аҳамияти ҳақида гапирганда ирсий табиатга эга бўлган бир қатор касаллик ва патологияларнинг мавжудлигини эътиборга олиш лозим. Масалан, **психик бузилишлар** (шизофрения), **қон касаллиги** (гемофилия), **эндокрин бузилишлар** (паканалик).

Ота-оналар алкоголизм ива гиёҳвандлиги насл учун салбий таъсир кўрсатади. **Ташқи омиллар** бўлган атмосферанинг, сувнинг ифлосланиши, экологиянинг бузилиши ҳам бола ривожланишига салбий таъсир кўрсатади. Жисмоний камчиликли (кўрлар, карлар, таянч-ҳаракатлантирувчи аппаратнинг бузилиши ва б) болалар туғилиши кўпаймоқда.

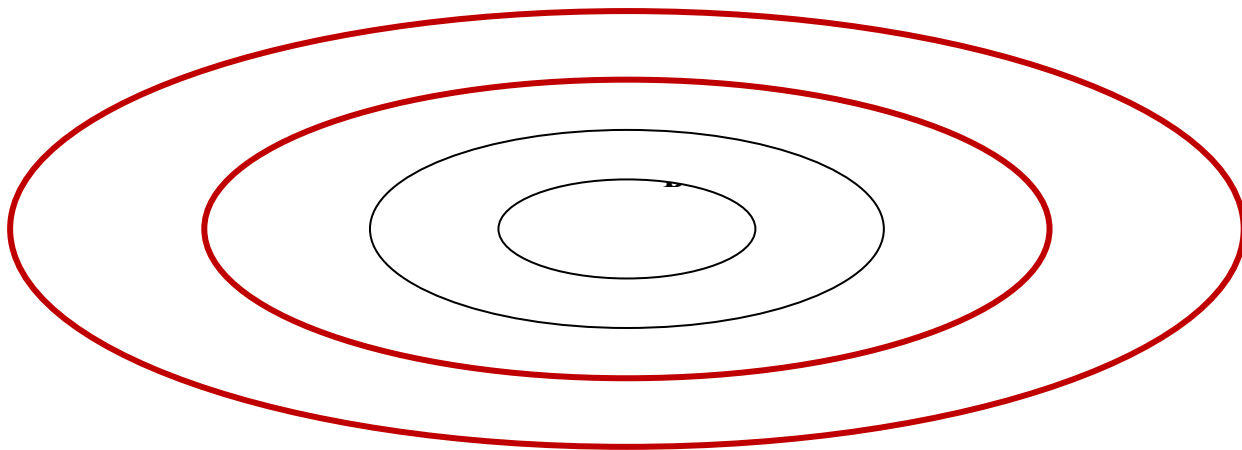
Шахс социализациясининг **макро** (грекча macros «катта»), **мезо** – (mesos «ўрта») ва **микро** (micro «кичик») омилларини фарқлайдилар.

Микроомиллар - яқингина маконни ва ижтимоий муҳитни ташкил қиладиган оила, таълим муассасалари, тенгдошлар гуруҳи ва б. мана шу яқингина муҳитни, яъни бола ўсадиган муҳитни **социум** ёки **микросоциум** деб аташади.

Мезоомиллар – этник кўрсатмаларни шакллантириш, шахснинг миллий ҳаёт ва этникаро муносабатларнинг у ёки бу ҳолларини қабул қилиши, инсонларнинг ўз эпоси (халқи) тарихи ва ҳозирги ҳаёти ҳақида қарашлари ва фикрлари; бола яшайдиган ва ривожланадиган минтақавий шарт-шароитларнинг таъсири; яшайдиган жой тури (шаҳар, туман маркази, қишлоқ); оммавий коммуникация воситалари ва б.

Макроомиллар – инсон яшайдиган мамлакат, жамият, давлат ҳамда дунёвий планетар жараёнлар – экологик, демографик, иқтисодий, ижтимоий-сиёсий ва б.

Социум (яқин муҳит) – бола социализацияси учун муҳим аҳамиятга эга. Бу яқин ижтимоий муҳитни бола аста-секин ўзлаштиради. Бошида у (бола), асосан, оилада ривожланади, сўнг янги муҳитларни ўзлаштиради – мактабгача муассасалар, мактаб, мактабдан ташқари муассасалар, ўртоклар давраси, дискотекалар ва ҳ.к. Ёш ўтган сари бола томонидан ўзлаштирилган ижтимоий муҳит «худуди» тобора кенгайиб боради.

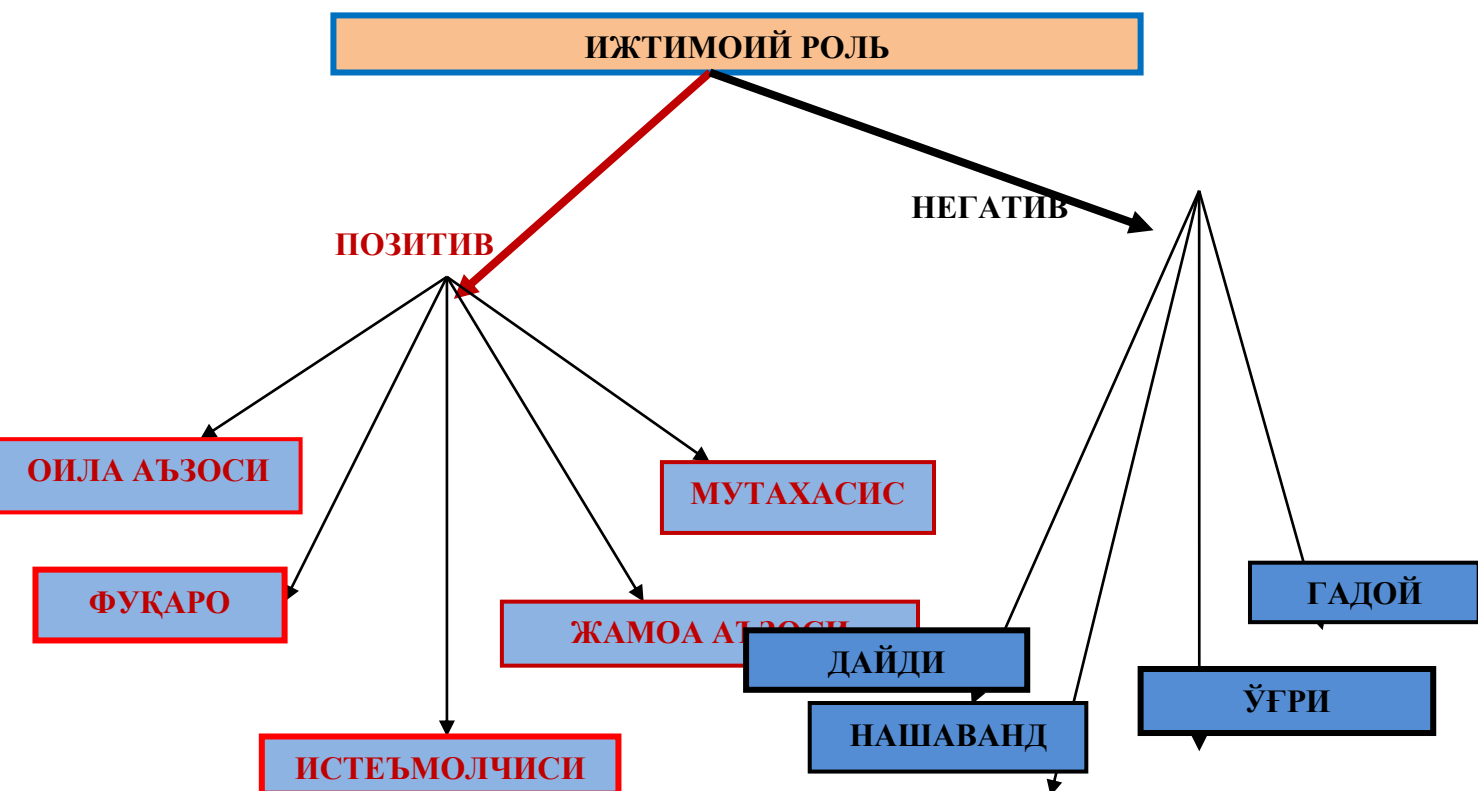
4-савол. Бола камолотида муҳитнинг таъсири.

6-Илова.

- Муҳит – бу нафақат кўча, уй ва буюмлар.
- Муҳит – бу яна ўзига хос муносабат ва қоидалар ўзига хос муносабат ва қоидалар тизимига эга бўлган турли хил инсонлар бирлиги. Шунинг учун, бир томондан инсон унга (муҳитга) нимадир ўзиники олиб киради, маълум бир даражада унга таъсир қилади, уни ўзгартиради, лекин шу билан бирга муҳит ҳам инсонга таъсир кўрсатади, унга ўз талабларини қўяди.
- Муҳитнинг инсонга бўлган муносабати шу билан аниқланадики, унинг ўзини тутиши қанчалик муҳит ишончига тўғри келади. Инсоннинг ўзини тутиши кўп ҳолда жамиятда у қандай ўринни эгаллаши билан аниқланади.

Жамиятда инсоннинг ўзини тутиши муайян бир ҳуқуқ ва мажбуриятлар билан тавсифланади, социологияда бу **ижтимоий мақом** деб аталади.

Ижтимоий мақом (туғма, олинган)

Позитив ролли: оила аъзоси (ота ва она, бува ва буви, ўғил ёки қиз, ака ва сингил, неvara ва б.), жамоа аъзоси (ўқувчи, ўртоқ, дўст, етакчи ва б.), истеъмолчи (инсонга овқат, кийим, оёқ кийим ва б.), фуқаро (Ватанни севади, у билан фахрланади, ватанпарвар бўлиш), мутахассис (ўқитувчи, врач, иқтисодчи, муҳандис ва б.).

- Бола билан маълум ролда ўзини тутиш механизми унга ижтимоий муносабатларга муваффақиятли киришиб кетишни таъминлайди, ҳар бир у учун янги бўлган вазиятга мослашиб кетиш имкониятини беради.
- Бу **индивидуал ижтимоий муҳит шарт-шароитига мослашиб кетиши жараёни ижтимоий мослашув** деб аталади.

1-машғулот бўйича хулоса

7-Илова

1. Ижтимоий педагогика - тадқиқот объекти бўлиб бола, ўрганиш мавзуси бўлиб эса бола ижтимоийлашуви қонуниятлари ҳисобланган педагогика фани соҳасидир.
2. Ижтимоий педагогика - болаларнинг ижтимоий тарбияси ва ижтимоий таълими қонуниятларини уларнинг ижтимоийлашуви **жараёнида ўрганадиган педагогика фани соҳасидир.**
3. Бола ижтимоийлашуви – уни ижтимоий ҳаётга тортиш жараёнидир. У мазкур жамиятга хос бўлган билим, қадриятлар, ўзини тутиш намуналари тизимии узлаштиришда мужассамлашган.
4. Боланинг ижтимоий мослашуви – уни ижтимоий муҳит шарт-шароитларига фаол мослашуви жараёни, боланинг ижтимоий муҳит билан ўзаро таъсири тури.
5. Боланинг ижтимоий мослаша олмаслиги - ижтимоий муҳит шарт-шароитларига муваффақиятли мослашишга қаршилиқ қиладиган ундаги ижтимоий аҳамиятга эга хислатларнинг йўқолиб кетиши ёки шаклланмаслиги жараёни.

1-маъруза машғулоти бўйича билимларни мустаҳкамлаш учун вазифа (“ҳа-йўқ” техникаси)

8-Илова

1. Педагогика фанлар тизимига ижтимоий педагогика қирадимиз?
2. Ижтимоий педагогика ўз объекти ва предметиға эғами?
3. Ғиёҳванд, ўғри позитив ролға қирадимиз?
4. Ижтимоий педагогика амалиётда давлатни бошқаришда ёрдам берадимиз?

Концептуал жадвал

9-илова

Ўқув фанининг номи	Таърифи	Мақсад ва вазифалари	Объекти ва предмети	Тузилиши (таркибий қисмлари)	Фанларо боғлиқлиги	Илмий тадқиқот методлари
Педагогика						
Социология						
Ижтимоий педагогика						

2-мавзу	Ижтимоий педагогика мезонлари ва тамойиллари
----------------	---

ТЕХНОЛОГИК ПАСПОРТ

<i>Вақти – 2 соат</i>	<i>Талабалар сони: 30-60 нафар</i>
<i>Ўқув машғулотининг шакли</i>	Ахборот, визуал маъруза
<i>Маъруза машғулотининг режаси</i>	1. Педагогика ва ижтимоий педагогика мезонлари 2. Ижтимоий педагогика фаолият. 3. Ижтимоий таълим. 4. Ижтимоий тарбия. 5. Ижтимоий педагогик принциплари.
<i>Ўқув машғулотининг мақсади:</i> ижтимоий педагогиканинг мезонлари ва принциплари тўғрисидаги билимларни ҳамда тўлиқ тасаввурларни шаллантириш.	
Педагогик вазифалар: - Асл ва ўзлаштирилган мезонларини тушунтириш; - Фанининг мезонларини гуруҳлаш ва тавсифлаш; - Фанининг принципларини изоҳлаш.	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: - Ижтимоий педагогиканинг асл ва ўзлаштирилган мезонларини изоҳлайди; - Фаннинг мезонларига мисоллар келтиради; - Ижтимоий педагогиканинг принципларини санаб беради ва изоҳлайди.
<i>Ўқитиш услуби ва техникаси</i>	Ахборот маъруза, блиц-сўров, ЎТВ/КТ, график органайзер, кластер, концептуал жадвал
<i>Ўқитиш воситалари</i>	Маъруза матни, маркер, проектор, доска, бўр.
<i>Ўқитиш шакли</i>	Фронтал, индивидуал, жуфтликда, жамоада ишлаш.
<i>Ўқитиш шарт-шароити</i>	Намунадаги аудитория

технологик харита

Босқичлар, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш (10 мин.)	1.1. Мавзу, режа, мақсад билан таништиради. 1.2. Машғулоти қайтарзда ўтказилишини таъкидлайди.	1.1. Ёзади. 1.2. Тинглайди.
2-босқич. Асосий (60 мин.)	2.1. Талабалар билимини аниқлаш мақсадида блиц-суров ўтказади (14-илова) 2.2. Экранга категория ижтимоий педагогика мезонлари ифодаланган слайд ва жадвал чиқарилади ҳамда шархланади (1,2,3-илова). 2.3. Концептуал жадвал тузиш қодалари билан таништиради. Педагогик фаолият ва ижтимоий педагогик фаолият категориялари киёсий тақосланиши сўралади (4-илова). 2.4. Визуал материал асосида маъруза ўқийди. Ўқув саволлари мазмунини ёритади ва изоҳлайди. Ўзларини дафтарига қўшимча маълумотларни ёзиб олишларини таклиф қилади. (5-13 иловалар). 2.5. Талабаларнинг олган билимларини мустаҳкамлаш мақсадида мувофиқликни аниқлашга доир топшириқни беради (15-илова). Мустақил равишда, кейин жуфтликда бажарилиши айтилади.	2.1 Жавоб берадилар. 2.2. Тинглайди ва ёзади. 2.3. Талабалар жуфтликда жадвални тўлдиришади ва муҳокама қилишади. 2.4. Тингланади ва керакли маълумотларни дафтарга қайд этади. 2.5. Топшириқни бажаради, натижаларни муҳокама қилади, ўз фикрларини ҳимоя қилади.
3-босқич. Яқуний (10 мин.)	3.1. Машғулотга яқун ясайди, фаол иштирокчиларни рағбатлантиради. Келажакдаги амалиётда аҳамиятини таъкидлайди. 3.2. Мустақил иш учун топшириқ беради: “Ижтимоийлашув сўзига кластер тузиш”.	3.1. Эшитадилар. 3.2. Топшириқни ёзиб оладилар.

2-мавзу. Ижтимоий педагогика мезонлари ва тамойиллари

Режа:

1. Ижтимоий педагогика мезонлари.
2. Ижтимоий педагогик фаолият.
3. Ижтимоий таълим (ўқитиш).
4. Ижтимоий тарбия.
5. Ижтимоий педагогика принциплари: а) тарбиянинг табиат билан уйғун бўлиш принципи; б) маданият билан уйғун бўлиш принципи; в) гуманизм принципи.

Асосий тушунчалар: мезон ва принциплар, ижтимоий педагогик фаолият, ижтимоий таълим ва тарбия, табиатлашув, маданиятлашув, гуманизм

1. Педагогика ва ижтимоий педагогика мезонлари

Фаннинг билимлар тизими унинг тушунчалари ва мезонларида акс этади. Тушунчалар – мавжуд дунёни идрок этиш жараёнидаги акс этиши шаклларида бири. Ҳар қандай фан ривожланиши жараёнида тушунчалар фан мезонига бирлашади, кенгаяди ва қайта ҳосил қилинади. Мезонлар янада умумий, фундаментал “аслий” деб аталмиш тушунчаларни билдиради. Бу тушунчалардан мазкур фанда ишлатиладиган қолган тушунчалар ҳосил бўлади.

Охирги йилларда педагогикада фарқланиш жараёни кучайди. Кўпгина янги илмий соҳалар юзага келди, булар сонига ижтимоий педагогика ҳам киради. Педагогиканинг ҳар бир янги илмий соҳаси ўзига хос хусусиятларга эга. Бу хусусиятлар унинг мезон ва тушунчалари тизимида ўз аксини топади.

Ижтимоий педагогика мезонларини кўриб чиқишда аввал биз педагогика мезонларини ажратамиз. У (педагогика) бошқа фанлардан нимани ўзлаштирганини, қайси мезонлар асл ўзиники эканлигини кўриб чиқамиз. Сўнг у бошқа фанлардан нимани ўзлаштирганини ва қайси тушунчалар ўзиникилигини билиш учун педагогика мезонларини ижтимоий педагогикага лойиҳалаштирамиз. Маълумки, педагогика бошқа фанлар тушунчаларини ўзлаштиради ва улардан кенг фойдаланади, масалан, “шахс”, “ривожланиш”, “фаолият”, “социализация (ижтимоийлашув)”, “жамият”. Унинг асл мезонлари “тарбия”, “таълим” ва “ўқитиш” ҳисобланади. Ҳозирги кунда шунингдек, умумқабул қилинган “педагогик фаолият” мезони ҳам киради.

Ижтимоий педагогика мезонларига “ижтимоий педагогик фаолият”, “ижтимоий таълим” ва “ижтимоий тарбия” киради.

Педагогика ва ижтимоий педагогика мезонларининг қиёсий жадвали

Педагогика		Ижтимоий педагогика	
ўзлаштирилган	асл	ўзлаштирилган	Асл
	Таълим ўқитиш тарбия	Таълим ўқитиш тарбия	ижтимоий ўқитиш ижтимоий тарбия
Болалар (бола) шахс ривожланиш, фаолият	Педагогик фаолият	Бола (болалар) шахс ривожланиш, фаолият	Ижтимоий педагогик фаолият

ижтимоийлашув		Жамият социум ижтимоий институт ижтимоийлашув, ижтимоий мослашув, ижтимоий тикланиш	
---------------	--	---	--

2. Ижтимоий педагогик фаолият

Педагогик фаолият – таълим ва тарбия орқали ижтимоий маданий тажрибани беришга йўналтирилган касбий фаолият туридир. Бу фаолият таълим стандартлари, ўқув режалари, дастурлари билан белгиланади.

Ижтимоий педагогик фаолият болага ижтимоийлашуви жараёнида (боланинг жамиятга “кириши”) ёрдам кўрсатишга қаратилган касбий фаолият туридир. Бола билан бўлиши мумкин турли хил таълим муассасалари, ташкилотлари, бирлашмалари ижтимоий педагоглар билан амалга оширилади.

Ижтимоий педагогик фаолият ҳар доим манзилли, яъни аниқ бир болага ва ижтимоийлашув, жамиятга интеграция жараёнида юзага келадиган муаммоларини ҳал этишга йўналтирилган бўлади.

Педагогик ва ижтимоий педагогик фаолиятнинг қиёсий жадвали

Касбий фаолият тури	Фаолият мақсади	Фаолият хусусияти	Фаолият объекти	Фаолият амалга ошириладиган фаолият
Педагогик фаолият	Ижтимоий маданий тажрибани олиш	Дастурли меъёрланган, узлуксиз	Барча болалар	Таълим муассасалари
Ижтимоий педагогик фаолият	Бола ижтимоийлашувида ёрдам	Манзилли, чегараланган, вақтда чекланган	Ижтимоийлашув муаммоларига эга бола	Таълим муассасалари, ижтимоий педагогик муассасалар, ижтимоий хизмат

3. Ижтимоий таълим (ўқитиш)

Ижтимоийлашув жараёнида бола жамият, ижтимоий муносабатлар, ижтимоий мақом ва ўринлар, ижтимоий ўзини тутиш меъёр ва қоидалари ҳақида кўпгина билимларни ўзлаштиради. У шунингдек, интеграцияси ва жамиятга киришга ёрдам берадиган турли хил малака ва кўникмаларни эгаллайди.

Агар нормал оилада нормал бола (жисмонан ва психик соғлом) туғилса, унда унинг жисмоний, психик ва ижтимоий шаклланиши маълум қонунларга кўра содир бўлади. Бола аввал жисмоний маконни ўзлаштиради, унда йўлини топишга ўрганади: эмаклаш, ўтириш, юриш, югуриш ва ҳ.к. Сўнг у кўчани ўзлаштиради. Бола яқин кишиларни ажратади (отани, онани, ака-укаларини), ўз исмига эғалигига ўрганади, унга жавоб беришни бошлайди, болада ижтимоий хуш кўришлар, ҳис-туйғулар, ижтимоий тажриба шаклланади. Бола ижтимоий ривожланишида нутқ катта аҳамиятга эга. Халқ руҳи хазинасидаги бор нарса тил ёрдамида бола дилига ўтади. Тилда халқ тарихи, характери, урф-одатлари, анъаналари сақланиб қолади. Тилни

ўзлаштириб, бола халқ маданияти, ижтимоий тажриба ва ижтимоий анаъаналарни ҳам ўзлаштиради.

Энг муҳим бўлган бола ижтимоий ривожланиши ўйинларда содир бўлади. Ўйинлар ёрдамида болалар турли хил ижтимоий роллар билан танишади, “ота-оналар”ни ўйнайди.

Агар бола жисмоний ва психик камчиликлар билан туғилса, унда ижтимоий тажрибани ўзлаштириш анча мураккабдир. Агар бундай бола оддий оилада туғилса, унда боланинг ижтимоий тикланиши кўп ҳолда бунга тайёр бўлмаган ота-оналар зиммасига тушади. Бола ўзи учун зарур бўлган муҳитдан ташқарида, масалан, чақалоқ уйида, сўнгра болалар уйида тарбияланса бошқа гап. Бу ҳолда баъзи бир ижтимоий ролларни табиий йўл билан ўзлаштириш бўлмайди; ота, она, ака-ука, бошқа қариндошлар. Бундай ҳолларда болаларда муайян бир билим ва малакаларни шакллантиришга имкон берадиган, улар билан ижтимоий тажрибани ўзлаштирилишига ва жамиятда уларнинг интеграциясига ёрдам берадиган махсус методика ва технологиялар мавжуд бўлиши керак.

Мактабда ўқитиш жараёнида бола авваламбор академик билимларни олади. Бироқ шу билан бирга уни ижтимоий меъёрларни, кўрсатмаларни, қадриятларни, ролларни янада муваффақиятли ўзлаштирилишини таъминлайдиган маълум бир ижтимоий билим, малака ва кўникмаларни эгаллаши лозим.

Бола ижтимоийлашувига ёрдам берадиган ижтимоий билимларни бериш ва ижтимоий малака ва кўникмаларни шакллантириш мақсадга қаратилган жараёни ижтимоий ўқитиш деб аталади.

4. Ижтимоий тарбия

Педагогиканинг асосий мезони – тарбия. Тарбия – ижтимоий ҳаётнинг абадий вв умумий мезони. Педагогика болалар тарбиясини шахс ахлоқий хислатларини шакллантиришнинг мақсадга қаратилган жараёни сифатида кўриб чиқади.

Бироқ бу тарбия жараёни ҳар доим ҳам етарли даражада самарали бўлмайди. Юқорида ижтимоий таълим вазифасини кўриб чиқиб, кўрсатдики, болада муайян бир ижтимоий билим, малака ва кўникмалар шаклланиши керак. Уларнинг шаклланиши жараёни, масалан, отага, онага ғамхўр, эътиборли, меҳрибон, раҳмдил муносабатларнинг шаклланиши билан боғлиқ. Агар қандайдир сабабга кўра болада ижтимоий билимлар шаклланмаган бўлса, демак, муносабатлар шаклланмаган, яъни унга зарур бўлган ижтимоийлашувда қандайдир шахс хислатлари ҳам шаклланмаган. Шунинг учун ижтимоий педагогик фаолият жараёнида боладаги шундай ижтимоий аҳамиятга эга бўлган хислатлар шаклланган бўлиши керак – шуни ўзи ижтимоий тарбиянинг вазифасидир.

Яъни, ижтимоий тарбия деганда муваффақиятли ижтимоийлашув учун зарур бўлган ижтимоий аҳамиятли бола шахси хислатларининг шаклланиши мақсадга қаратилган жараёни тушунилади.

5. Ижтимоий педагогика принциплари

“Принцип” сўзи латинча *principium* сўзидан ҳосил бўлган ва “асос”, “бошланиш”ни билдиради. Ҳар қандай фан учун ишлатилиши, муайян қоидалардан келиб чиқадиган ўз принциплари мавжуд. Фанда принцип ва қоидалар, бизга боғлиқ бўлмаган ҳолда мавжуд. Улардан четга чиқиш мумкин эмас, акс ҳолда педагогик фаолият нафақат бефойда, балки ҳам зарарли бўлади.

Ижтимоий педагогика педагогикадан ажралиб чиқди ва табиийки, ўз асосида шу фан принципларига таянади. Педагогикадаги принциплар шахс таълим-тарбиясининг умумий йўналишини беради ва аниқ педагогик вазифаларни ҳал этиш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Бироқ шу фан ривожланишининг ҳар бир даври учун педагогика принциплари ҳақидаги масала мунозаралидир. Замонавий давр ҳам бундан мустасно эмас. Ҳар хил олимлар у ёки бу принципларни олға суради ёки янгидан маълумларни изоҳлайди. Бу борада ижтимоий педагогикада янада кўп қийинчиликлар юзага келмоқда, аммо унинг дунёвий балоғат ёшига (100 йилдан ортиқ) қарамай Ўзбекистонда бу фан энди ўзининг биринчи қадамларини қўймоқда.

Биз учта принципни кўриб чиқамиз – тарбиянинг табиатга уйғун бўлиши тўғрисидаги принцип, тарбиянинг маданий уйғун бўлиши принципи ва гуманизм принципи. Шу принциплардан ҳар бири ижтимоий педагогикада ўзининг талқинига ва ўзига хос хусусиятига эга.

5. а) Тарбиянинг табиатга уйғун бўлиши принципи

Тарбиянинг табиатга уйғун бўлиши – ижтимоий педагогика принципи, шунга кўра ижтимоий педагог ўз амалий фаолиятида боланинг табиий ҳолда ривожланиши омиллари таянади.

Тарбиянинг табиатга уйғун бўлиши принципи илк бор буюк славян педагоги Ян Амос Коменский (1592-1670) билан унинг “Буюк дидактика” (1632) деган энг асосий ишида таърифланган Коменский, инсон табиатнинг бир қисми сифатида унинг энг асосий, умумий қонунларига бўйсунди, деб ҳисоблади. Коменскийнинг фикрича, табиатнинг бу қонунлари ўсимликлар ва ҳайвонлар оламида ҳам, шунингдек, инсонга нисбатан ҳам ўз таъсирини ўтказиб туради. Я.А.Коменский нафақат табиатнинг умумий қонунларига, балки бола шахси психологиясига ҳам таянади. У болалар, ўспиринлар ва ёш йигитларнинг ёшига оид тавсифига таянган ҳолда ўз болалар таълим-тарбияси тизимини илгари суради, асослайди ва қуради.

Коменскийдан анча илгари Шарқ Уйғониш даври буюк қомусий олими ва мутафаккири Абу Али ибн Сино (980-1037) ўз ишларида тарбиянинг табиатга уйғун бўлиши ҳақида гапирган эди.

Масалан, “Уй-рўзғор тутиш” ҳақидаги асарида Ибн Сино ёзган эдики, инсон ақлли мавжудот, шунинг учун табиатда алоҳида ўрин тутди ва унинг қонунларига кўра ривожланади. “Ёмон хислатларни қайта тарбиялаш” асарида эса Ибн Сино ёзадики, кимки ахлоқсиз инсонни тарбияламоқчи (қайта тарбияламоқчи) бўлса, унда у уни ҳар томонлама ўрганиши (инсонни), инсон табиати қоидаларини билиши керак.

Натижада тарбиянинг табиат билан уйғун бўлиши принципи кўпгина буюк педагоглар томонидан ўз педагогик ва ижтимоий педагогик назариялари қуриш асоси сифатида олинган эди. Масалан, француз файласуфи Жан Жак Руссо (1712-1778) ҳисоблаган эдики, бола тарбияси табиат билан уйғун равишда амалга оширилиши керак. У ёзардики, “Болалар катта бўлишидан илгари бола бўлиши керак”.

Швейцар педагоги Иоганн Генрих Песталоцци (1746-1827) етим ва қаровсиз болалар учун муассасалар ва болалар уйини яратган, у ҳисоблардики, табиат мақсади – инсон табиий кучлари ва қобилиятларини ривожлантиришдир, бунда ривожланиш ҳар томонлама ва уйғун бўлиши лозим.

Немис олим-педагоги Адольф Дистервег (1790-1866) ҳам И.Г.Песталоцци кетидан бу принципни энг муҳим тарбия принципи деб ҳисоблаган. У з ишларида ёзган эдики, таълим ва тарбия жараёнида ё ш ва индивидуал хусусиятларни эътиборга олиш лозим.

Тарбиянинг табиат билан уйғун бўлиши рус классик педагоглари ишларида ҳам ўз аксини топган. К.Д.Ушинский (1824-1871) ўзининг асосий “Инсон тарбиянинг мазуси сифатида” деган психологик-педагогик асарида ёзган эдики, бола тарбияси ва таълими учун тарбия принциплари ва қоидаларини билиш, балки инсон табиати асосий қонунларини билиш, уларни ҳар бир аниқ ҳолда татбиқ қила олиш лозим. К.Д.Ушинский физиология, гигиена ва психология (диққат, хотира, тасаввур, ҳислар, ирода) асосларини олдиндан ўрганиш заруриятини асослаб берди, бунинг асосида сўзлаш қобилиятини, ахлоқий, эстетик ва диний ҳисларни, дидактикани ўрганишга ўтиш мумкин.

Шарқ Уйғониш даври мутафаккир қомусий олими Абу Наср ал-Фароби (873-950) педагогиканинг мустақил фан сифатида ажралиб чиқишига қадар ўз асарларида эдики, инсон табиатнинг энг таъкидлаган олий ютуғидир ва ўз ақлига кўра атроф-муҳитни ҳар томонлама идрок қилиш мумкин.

Абдулла Авлоний (1878-1934) “Туркий гулистон ёҳуд ахлоқ” деган асарида турли шахс ахлоқий хислатларини тарбиялашга катта эътибор беради. Унинг асарини ўзбек тилида ёзилган педагогика бўйича биринчи дарслик деб ҳисоблаш мумкин.

1) Педагогика мустақил фан сифатида Я.А.Коменскийнинг “Буюк дидактика” (XVII аср) деган асаридан сўнг ажралиб чиқди, унда дидактика принциплари ва педагогик жараён қонуниятлари аниқ таърифланган.

Форобий педагогикани мустақил фанга ажратмаган, уни сиёсий (фуқаро) фан таркибига киритган.

Унинг фикрича, болаларда ижобий ахлоқ хисларини тарбиялашда атроф-муҳит катта табиий камолотига ишонарди, бола табиатидан гўзаллик ва меҳр-оқибат билан уйғун равишда туғилади.

Ижтимоий педагогикада тарбиянинг табиат билан уйғун бўлиш принципига амал қилиб, қуйидаги қоидаларга таяниш лозим:

- Болалар ёши хусусиятларини эътиборга олиш;
- Болалар жинсий хусусиятларини эътиборга олиш;
- меъёрдан четга чиқиш билан боғлиқ бўлган болаларнинг индивидуал хусусиятларини эътиборга олиш;
- бола шахсидаги ижобий, кучли томонларга таяниш;
- бола ташаббускорлигини ва мустақиллигини ривожлантириш.

5. 6) Маданият билан уйғун бўлиш принципи

Бу принцип тарбиянинг табиат билан уйғун бўлиши принципининг давомидир. Унинг зарурияти инсон табиати билан шартланган. Инсон биологик мавжудот сифатида туғилади, шахс бўлиб эса бир авлоддан иккинчи авлодга шахс тарбияси ва ривожланиши жараёнида ўтадиган ўзини тутиш ижтимоий тажрибани ўзлаштириб, етишади.

Антик жамиятдаги файсуфлар ва педагоглар шахс шаклланиши ва маданият ўртасидаги чуқур боғлиқликни таҳлил қилганлар. Шу нарсага Шарқ Уйғониш даври мутафаккирлари ва қомусий олимлари бўлган Фаробий, Беруний, Ибн Сино, XII аср инсонпарвари Алишер Навоий ҳам ўз асарларида таянганлар. Бунда иккита муҳим тезис белгиланди: шахс маданият орқали шаклланади, ҳар қандай маданият асосий бойлиги эса инсондир. Ўтмиш файласуфи ва педагоглари ҳисоблардики, маданият юқори ахлоқий инсонни шакллантиришнинг зарурий ва энг муҳим омилдир.

Маданий уйғун бўлиш принципи педагогикада А.Дистервег (XIX аср) билан илгари сурилган. У ҳисоблардики, тарбия қилишда жой ва вақт шарт-шароитларини, яъни инсон туғилган вақти ва жойини, бир сўз билан айтганда бутун замонавий маданиятни эътиборга олиш зарур. Бутун инсоният, ҳар бир халқ ва ҳар бир авлод маданият ривожланишининг маълум бир поғонасида туради – бу аجدодлар билан улар тарихи натижаси сифатида қолдирилган мерос. Маданий уйғун бўлиш принципи муайян ташқи, ички ва ижтимоий маданият асосида ўқув-тарбиявий жараёни ташкил қилишни билдиради. Дистервегга кўра ташқи маданият – бу ахлоқ турмуш, истеъмол қилиш меъёрлари ички маданият – инсоннинг маънавий ҳаёти. Ижтимоий маданият ижтимоий муносабатлар ва миллий маданият.

Россия педагогикасида маданий уйғун бўлиш ғояси К.Д.Ушинский асарларида берилган эди. У шу ҳақида ёзардики, агар биз зиёли инсон ва фуқарони тарбияламоқчи бўлсак, ёзиш, ўқиш, санаш, малакасида, ўз дини, ўз ватани, унинг табиати, география, тарих, маданиятни билишидан бошлаш керак. К.Д.Ушинский асарларида бу ғоя халқчилик ғояси сифатида акс эттирилади. Халқчилик деганда К.Д.Ушинский ҳар бир халқнинг ўзига хослигини унинг тарихий ривожланиши, географик ва табиий шарт-шароитлари билан шартланиши орқали тушунган.

Маданий уйғун бўлиш ғояси педагогикамизда Абдулла Авлоний билан берилган. Бу ғоя унинг “Туркий гулистон ёхуд ахлоқ” деган асарларида Ватанга муҳаббат сифатида акс эттирилади.

“Инсон туғилган ва ўсган шаҳарни, ёзади А.Авлоний - ҳамда шу шаҳар жойлашган мамлакатни шу инсон Ватани деб атайдилар... биз, Туркистонликлар, ҳаётимиздан ҳам афзал ўз қуёшли ўлкамизни севганимиздек, араблар ҳам ўз Арабистонини, унинг иссиқ қумли

чўллари, эскимослар ўз Шимолини, абадий муз ва қорлар билан қопланган энг совуқ ерларини севади”^{*}.

Маданий уйғун бўлиш принципи умуминсоний маданият қадриятлари салоҳиятини умуминсоний ва миллий маданияти қадриятлари ва меъёрларини тарбиялашда ҳисобга олишни кўзда тутати.

Умуминсоний қадриятларга энг катта бўлган қадрият инсон, инсон яшайдиган табиий муҳит – оила, ҳаёт фаолияти асоси меҳнат, яшаш шарти – ердаги тинчлик, инсон фаолияти асоси – билим, инсониятнинг тарихий тикланган ижтимоий тажрибаси – дунёвий маданият киради.

Миллий қадриятлар: Ватан тарихи, она тили ва адабиёти, халқ санъати, миллий маданият, урф-одатлар, маросимлар, анъаналар яна А.Навоий таъкидлаган эдики она тилида (ўзбек тили) ёзиш халқ ишидир.

Турли жамият маданиятларига болани жалб этиш: турмуш, жисмоний, жинсий, ақлий, сиёсий, маънавий – жуда мураккаб масала, бу масала оила ва жамият, турли муассаса ва бирлашмаларнинг (мактаб, болалар боғчаси, мактабдан ташқари ташкилотлар, ёшлар ташкилоти ва б.) биргаликдаги ҳаракатлари орқали ҳал қилинади. Сабаби бола ҳаётининг турли давларида бу ерларда бўлади. Агар бола нормал ривожланса, унда у жамият маданиятини ўзлаштиради ва табиий йўл билан жамиятга киради.

Агар бола жисмоний, психологик ёки ижтимоий камчиликларга эга бўлса, унда унинг халқ маданий қадриятларига жалб қилиниши анча мураккабланиши. Шунинг учун шундай болалар учун маданият қадриятларига болаларни жалб этиш методикаси ва технологияси ишлаб чиқилган.

Маданий уйғун бўлиш принципини татбиқ этиш бир қатор қоидаларнинг бажарилишини талаб этади:

- болаларда ҳар хил маданият турларининг шаклланишида меъёрдан четга чиқишини эътиборга олиш;
- ривожланишда нуқсонли болалар ижодини ривожлантириш.

5. в) Гуманизм принципи

“Гуманизм” ва “инсонийлик” сўзлари латинча “humanus” сўзидан келиб чиқиб, “инсоний” деган маънони билдиради. Гуманизм – инсон қадриятини шахс деб, эркинликка, бахтга бўлган ҳуқуқини, қобилиятлари ривожланиши ва намоён бўлишини тан оладиган қарашлар тизими. Биз инсон манфаатини ижтимоий ҳодисаларни баҳолаш мезони, тенглик, ҳақонийлик, инсонпарварликни жамиятдаги муносабатларнинг исталган меъёри деб ҳисоблайдиган тизимдир.

Гуманистик тарбия ғоялари антик файласуфлар (Сократ, Платон, Аристотель ва б) фикрларида ҳам кузатилади.

Педагогика ва ижтимоий педагогикада гуманизм ғоялари ривожланиши Шарқ Уйғониш даври ва ўраб Уйғониш даврида ўз чўққисига етди. Гуманистик тарбия идеали бўлиб эркин ҳар тарафлама ривожланган шахс ҳисобланади. Фаробий (873-950), Беруний (973-1050), Ибн Сино (980-1037), Алишер Навоий (1441-1501), Томас Мор (1478-1535), Франсуа Рабле (1483-1536), Мишель Монтен (1533-1592), Жалолиддин Девоний (1428-1502) ва б. асарларида тарбия мазмуни очиқ берилган ҳамда гуманистик тарбия моҳияти ва воситаларини таҳлил қилишга уринишлар бўлган эди. Матафаккир ва педагог-гуманистлар учун инсонга, табиати ва тарбиясига қараши умумий ҳисобланарди. Гуманизм инсонга нисбатан иззат-ҳурматли муносабатни, уни ердаги энг олий қадрият деб тан олинишини кўзда тутати. Гуманизм асосан болаларга бўлган муҳаббат ва болаларда муҳаббатни тарбиялашда намоён бўлади.

^{*} А.Авлоний. Туркий гулистон ёмуд ақло?. ВКН. “Анатомия педагогической мысли Узбекистана”, М.1986. с. 187.

Буюк Шарқ алломалари ва педагогика ва ижтимоий педагогика намоёндаларининг барча асарлари болаларга бўлган муҳаббат билан сингдирилган.

Ижтимоий педагогикадаги гуманистик ғоялар ривожланишда нуқсонларга эга бўлган болаларга алоҳида эътиборни талаб қилади. Гуманизм тушунчалари билан бир қаторда ижтимоий педагогикада раҳмдиллик ва хайр-саҳоват тушунчалари мавжуд. Раҳмдиллик – ачиниш, инсонпарварлик жиҳатдан кимгадир ёрдам кўрсатиш ёки кимнидир кечиришга тайёрликдир.

Хайр-саҳоват - муҳтож инсонга беғараз ёрдам кўрсатишга қаратилган фаолият.

Республикамизда анъана борки, ҳар бир йил қандайдир муаммога бағишланади. 2004 йил Ўзбекистонда меҳр ва мурувват йили деб эълон қилинган.

Гуманизм принципи ижтимоий педагогикада боланинг шахс деб, унинг эркинликка, бахтга, ҳаёти, соғлиғини ҳимоя қилишга ва қўриқлашга бўлган ҳуқуқларини тан олишни, бола, ижодий имкониятлари, қобилиятлари, қизиқишларини ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратишни, ҳаётда ўз ўрнини топишда, жамиятга “кириши”да, шу жамиятда ўзини тўла кўрсата олишида ёрдам кўрсатишни кўзда тутади.

Гуманизм принципи қуйидаги қоидаларга риоя қилишни талаб қилади:

- болаларнинг жамиятда қандай жисмоний, моддий, ижтимоий ҳолда бўлишига қарамай уларга ҳурматли муносабатда бўлиш;
- ҳар бир боланинг ўзича бўлиши, уларга ҳурматли муносабатда бўлиш ҳуқуқини тан олиш; ҳурмат қилиш демак бошқанинг мен истагандек бўлиш эмас, балки ўзича бўлиш ҳуқуқини тан олиш;
- болага ўзига ва атрофдагиларга ҳурматни шакллантиришда, “Мен ўзим” тутган ўрнини, ўз муаммоларини ўзи ҳал этиш истагини шакллантиришда вужудга келадиган муаммоларда ёрдам кўрсатиш;
- шавқат қилиш ва ачинишга эмас, балки болаларга жамиятда ривожланишига ёрдам бериш истагига таянган гуманизмнинг биринчи погонаси бўлган раҳмдилликни тушуниш;
- муаммоли болаларни айрим гуруҳларга ажратишга ва уларни нормал болалардан четга олишга интилмаслик, агар биз ногирон болаларни соғлом кишилар орасида яшашга тайёрлашни истасак, шундай болаларни катталар ва болалар билан мулоқотда бўлиши тизими ўйлаб чиқирилиши лозим.

Визуал материаллари.

1-савол. Педагогика ва ижтимоий педагогика мезонлари.

1-Илова

Тушунчалар – мавжуд дунёни идрок этиш жараёнидаги акс этиши шакллари билан бири. Ҳар қандай фан ривожланиши жараёнида тушунчалар фан мезонига бирлашади, кенгайди ва қайта ҳосил қилинади.

Ижтимоий педагогика мезонлари.

2-Илова

<u>Педагогика</u>		<u>Ижтимоий педагогика</u>	
<i>Ўзлаштирилган</i>	<i>Асл</i>	<i>Ўзлаштирилган</i>	<i>Асл</i>

Болалар (бола) шахс ривожланиш, фаолият, ижтимоийлашув	Таълим, тарбия, педагогик фаолият	Таълим, тарбия, ривожланиш фаолият, жамият, социум, ижтимоий институт, ижтимоийлашув, ижтимоий мослашув, ижтимоий тикланиш	Ижтимоий таълим, ижтимоий тарбия, ижтимоий педагогик фаолият
---	---	--	---

2-савол. Ижтимоий педагогик фаолият.

3-илова.

Педагогик фаолият – таълим ва тарбия орқали ижтимоий маданий тажрибани беришга йўналтирилган касбий фаолият туридир. Бу фаолият таълим стандартлари, ўқув режалари, дастурлари билан белгиланади.

Ижтимоий педагогик фаолият болага ижтимоийлашуви жараёнида (боланинг жамиятга «кириши») ёрдам кўрсатишга қаратилган касбий фаолият туридир. Бола билан бўлиши мумкин турли хил таълим муассасалари, ташкилотлари, бирлашмалари ижтимоий педагоглар билан амалга оширилади

Педагогик ва ижтимоий педагогик фаолиятнинг қисси таҳлили (концептуал жадвал).

4-илова.

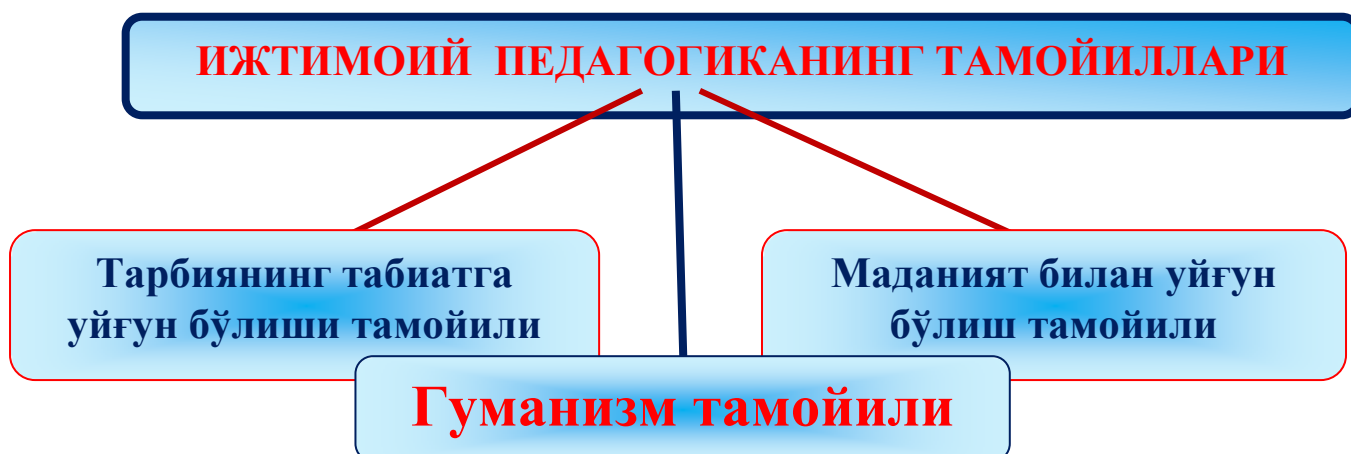
<u>КАСБИЙ ФАОЛИЯТ ТУРИ</u>	<u>ФАОЛИЯТ МАҚСАДИ</u>	<u>ФАОЛИЯТ ХУСУСИЯТИ</u>	<u>ФАОЛИЯТ ОБЪЕКТИ</u>	<u>ФАОЛИЯТ АМАЛГА ОШИРИЛА- ДИГАН фаолият</u>
<i>Педагогик Фаолият</i>	<i>Ижтимоий маданий тажрибани</i>	<i>Дастурли Меъёрланган, Узлуксиз</i>	<i>Барча Болалар</i>	<i>Таълим Муассасалари</i>
<i>Ижтимоий Педагогик Фаолият</i>	<i>Бола ижтимоий- лашувида ёрдам.</i>	<i>Манзилли, Чегараланган, Вақтда Чекланган.</i>	<i>Ижти- моийлашув Муаммола-рига эга бола</i>	<i>Таълим муас- салари, ижтимоий- педагогик муассасалар, ижтимоий хизмат.</i>

Бола ижтимоийлашувига ёрдам берадиган ижтимоий билимларни бериш ва ижтимоий малака ва кўникмаларни шакллантириш мақсадга қаратилган жараёни ижтимоий ўқитиш деб аталади.

Тарбия тарихий-ижтимоий тажрибага таянган ҳолда шахсни маълум мақсад асосида ижтимоий ҳаётга тайёрловчи фаолият жараёнидир.

Турли замон ва маконда ижтимоий тарбия моҳиятан турлича ифодалаб келинган бўлиб, унинг мазмуни ижтимоий мақсадлардан келиб чикиб асосланган.

Ижтимоий тарбия деганда мувафақиятли ижтимоийлашув учун зарур бўлган ижтимоий аҳамиятли бола шахси хисларларининг шаклланиши мақсадга қаратилган жараёни тушунилади .

Тарбиянинг табиат билан уйғун бўлиш принципи.

8-илова

Тарбиянинг табиатга уйғун бўлиши – ижтимоий педагогика принципи, шунга кўра ижтимоий педагог ўз амалий фаолиятида боланинг табиий ҳолда ривожланиши омилларига таянади.

Шарқ Уйғониш даври мутафаккир қомусий олими **Абу Наср ал-Фароби (873-950)** педагогиканинг мустақил фан сифатида ажралиб чиқишига қадар ўз асарларида эдики, инсон табиатнинг энг таъкидлаган олий ютуғидир ва ўз ақлига кўра атроф-муҳитни ҳар томонлама идрок қилиш мумкин.

Масалан, «**Уй-рўзгор тутуши**» ҳақидаги асарида **Ибн Сино** ёзган эдики, инсон ақлли мавжудот, шунинг учун табиатда алоҳида ўрин тутади ва унинг қонунларига кўра ривожланади. «**Ёмон хислатларни қайта тарбиялаш**» асарида эса **Ибн Сино** ёзадики, кимки ахлоқсиз инсонни тарбияламоқчи (қайта тарбияламоқчи) бўлса, унда у уни ҳар томонлама ўрганиши (инсонни), инсон табиати қоидаларини билиши керак.

Тарбиянинг табиатга уйғун бўлиш принципи илк бор буюк славян педагоги **Ян Амос Коменский (1592-1670)** билан унинг «**Буюк дидактика**» (1632) деган энг асосий ишида таърифланган Коменский, инсон табиатнинг бир қисми сифатида унинг энг асосий, умумий қонунларига

Швейцар педагоги **Иоганн Генрих Песталоцци** (1746-1827) етим ва қаровсиз болалар учун муассасалар ва болалар уйини яратган, у ҳисоблардики, табиат мақсади – инсон табиий кучлари ва қобилиятларини ривожлантиришдир, бунда ривожланиш ҳар томонлама ва уйғун бўлиши лозим.

Немис олим-педагоги **Адольф Дистервег** (1790-1866) ҳам **И.Г.Бесталоцци** кетидан бу принципни энг муҳим **тарбия принципи** деб ҳисоблаган. Уз ишларида ёзган эдики, таълим ва тарбия жараёнида ёш ва индивидуал хусусиятларни эътиборга олиш лозим.

Тарбиянинг табиат билан уйғун бўлиши рус классик педагоглари ишларида ҳам ўз аксини топган. **К.Д.Ушинский** (1824-1871) ўзининг асосий «*Инсон тарбиянинг мазуси сифатида*» деган психологик-педагогик асарида ёзган эдики, бола тарбияси ва таълими учун тарбия принциплари ва қоидаларини билиш, балки инсон табиати асосий

Ижтимоий педагогикада тарбиянинг табиат билан уйғун бўлиш принципига амал қилиб, қуйидаги **қоидаларга** таяниш лозим:

- Болалар ёши хусусиятларини эътиборга олиш;
- Болалар жинсий хусусиятларини эътиборга олиш;
- меъёрдан четга чиқиш билан боғлиқ бўлган болаларнинг индивидуал хусусиятларини эътиборга олиш;
- бола шахсидаги ижобий, кучли томонларга таяниш;
- бола ташаббускорлигини ва мустақиллигини ривожлантириш

10-илова

Антик жамиятдаги файсуфлар ва педагоглар шахс шаклланиши ва маданият ўртасидаги чуқур боғлиқликни таҳлил қилганлар. Шу нарсага Шарқ Уйғониш даври мутафаккирлари ва қомусий олимлари бўлган **Фаробий, Беруний, Ибн Сино, XII аср** инсонпарвари Алишер Навоий ҳам ўз асарларида таянганлар. **Бунда иккита муҳим тезис белгиланди: шахс маданият орқали шаклланади, ҳар қандай маданият асосий бойлиги эса инсондир.** Ўтмиш файласуфи ва педагоглари ҳисоблардики, маданият юқори ахлоқий инсонни шакллантиришнинг зарурий ва энг муҳим омилidir.

Маданий уйғун бўлиш принципи педагогикада А.Дистервег (XIX аср) билан илгари сурилган. У ҳисоблардики, **тарбия қилишда жой ва вақт шарт-шароитларини, яъни инсон туғилган вақти ва жойини, бир сўз билан айтганда бутун замонавий маданиятни эътиборга олиш зарур.** Бутун инсоният, ҳар бир халқ ва ҳар бир авлод маданият ривожланишининг маълум бир поғонасида туради – бу аجدодлар билан улар тарихи натижаси сифатида қолдирилган мерос. **Маданий уйғун бўлиш принципи муайян ташқи, ички ва ижтимоий маданият асосида ўқув-тарбиявий жараёни ташкил қилишни билдиради.** **Дистервегга** кўра **ташқи маданият** – бу ахлоқ турмуш, истеъмол қилиш меъёрлари **ички маданият** –

инсоннинг маънавий ҳаёти. **Ижтимоий маданият** ижтимоий муносабатлар ва миллий маданият.

Россия педагогикасида маданий уйғун бўлиш ғояси **К.Д.Ушинский** асарларида берилган эди. У шу ҳақида ёзардики, агар биз зиёли инсон ва фуқарони тарбияламоқчи бўлсак, ёзиш, ўқиш, санаш, малакасида, ўз дини, ўз ватани, унинг табиати, география, тарих, маданиятни билишидан бошлаш керак. **К.Д.Ушинский** асарларида бу ғоя халқчилик ғояси сифатида акс эттирилади.

Халқчилик деганда **К.Д.Ушинский** ҳар бир халқнинг ўзига хослигини унинг тарихий ривожланиши, географик ва табиий шарт-шароитлари билан шартланиши орқали тушунган.

Маданий уйғун бўлиш ғояси педагогикамизда **Абдулла Авлоний** билан берилган. Бу ғоя унинг «Туркий гулистон ёхуд ахлоқ» деган асарларида Ватанга муҳаббат сифатида акс эттирилади.

«Инсон туғилган ва ўсган шаҳарни, ёзади **А.Авлоний** - ҳамда шу шаҳар жойлашган мамлакатни шу инсон Ватани деб атайдилар... биз, Туркистонликлар, ҳаётимиздан ҳам афзал ўз қуёшли ўлкамизни севганимиздек, араблар ҳам ўз Арабистонини, унинг иссиқ қумли чўллари, эскимослар ўз Шимолини, абадий муз ва қорлар билан қопланган энг совуқ ерларини севади»[†].

- **Маданий уйғун бўлиш принципи** умуминсоний маданият қадриятлари салоҳиятини умуминсоний ва миллий маданияти қадриятлари ва меъёрларини тарбиялашда ҳисобга олишни кўзда тутди.
- **Умуминсоний қадриятларга** энг катта бўлган **қадрият инсон**, инсон яшайдиган табиий муҳит – **оила**, ҳаёт фаолияти асоси **меҳнат**, яшаш шarti - **ердаги тинчлик**, инсон фаолияти асоси **-билим**, инсониятнинг тарихий тикланган ижтимоий тажрибаси – **дунёвий маданият** киради.

11-илова

Маданий уйғун бўлиш принципини татбиқ этиш бир қатор **қоидаларнинг** бажарилишини талаб этади:

- болаларда ҳар хил маданият турларининг шаклланишида меъёрдан четга чиқишини эътиборга олиш;
- ривожланишда нуқсонли болалар ижодини ривожлантириш.

12-илова

«Гуманизм» ва «инсонийлик» сўзлари латинча «*humanus*» сўзидан келиб чиқиб, «инсоний» деган маънони билдиради.

Гуманизм – инсон қадриятини шахс деб, эркинликка, бахтга бўлган ҳуқуқини, қобилиятлари ривожланиши ва намоён бўлишини тан оладиган қарашлар тизими.

Педагогика ва ижтимоий педагогикада гуманизм ғоялари ривожланиши Шарқ Уйғониш даври ва ғарб Уйғониш даврида ўз чўккисига етди. Гуманистик тарбия идеали бўлиб эркин ҳар тарафлама ривожланган шахс ҳисобланади. *Фаробий (873-950), Беруний (973-1050), Ибн Сино (980-1037), Алишер Навоий (1441-1501), Томас Мор (1478-1535), Франсуа Рабле (1483-1536), Мишель Монтен (1533-1592), Жалолиддин Девоний (1428-1502)* ва б. асарларида тарбия мазмуни очиб берилган ҳамда гуманистик тарбия моҳияти ва воситаларини таҳлил қилишга уринишлар бўлган эди. Матафаккир ва педагог-гуманистлар учун инсонга, табиати ва тарбиясига қараши умумий ҳисобланарди.

Гуманизм инсонга нисбатан иззат-ҳурматли муносабатни, уни ердаги энг олий қадрият деб тан олинишини кўзда тутди.
Гуманизм асосан болаларга бўлган муҳаббат ва болаларда муҳаббатни тарбиялашда намоён бўлади.

Гуманизм принципи ижтимоий педагогикада боланинг шахс деб, унинг эркинликка, бахтга, ҳаёти, соғлиғини ҳимоя қилишга ва қўриқлашга бўлган ҳуқуқларини тан олишни, бола, ижодий имкониятлари, қобилиятлари, қизиқишларини ривожлантириш учун шарт-шароитлар яратишни, ҳаётда ўз ўрнини топишда, жамиятга «кириши»да, шу жамиятда ўзини тўла кўрсата олишида ёрдам кўрсатишни кўзда тутди.

13-илова

-
- Гуманизм принципи қуйидаги қоидаларга** риоя қилишни талаб қилади:
- болаларнинг жамиятда қандай жисмоний, моддий, ижтимоий ҳолда бўлишига қарамай уларга ҳурматли муносабатда бўлиш;
 - ҳар бир боланинг ўзича бўлиши, уларга ҳурматли муносабатда бўлиш ҳуқуқини тан олиш; ҳурмат қилиш демак бошқанинг мен истагандек бўлиш эмас, балки ўзича бўлиш ҳуқуқини тан олиш;
 - болага ўзига ва атрофдагиларга ҳурматни шакллантиришда, «Мен ўзим» тутган ўрнини, ўз муаммоларини ўзи ҳал этиш истагини шакллантиришда вужудга келадиган муаммоларда ёрдам кўрсатиш;
 - шавқат қилиш ва ачинишга эмас, балки болаларга жамиятда ривожланишига ёрдам бериш истагига таянган гуманизмнинг биринчи поғонаси бўлган раҳмдилликни тушуниш;
 - муаммоли болаларни айрим гуруҳларга ажратишга ва уларни нормал болалардан четга олишга интилмаслик, агар биз ногирон болаларни соғлом кишилар орасида яшашга тайёрлашни истасак, шундай болаларни катталар ва болалар билан мулоқотда бўлиши тизими ўйлаб чиқиши лозим.

Блиц-сўров саволлари.

14-илова.

1. **“Категория” сўзининг маъноси.**
2. **Мезонлар нечага бўлинали?**
3. **Педагогика фанининг асл мезонларига нималар киради?**
4. **Педагогика фанининг ўзлаштирилган мезонларигачи?**

Мувофиқликни аниқланг.

15-илова.

Қуйидаги қоидалар қайси принципларга тегишли эканлигини аниқланг.

1. Маданият билан уўғун бўлиш принципи.	<i>А. Боланинг ёш ва жинсий хусуссиятларини этиборга олиш</i>
2. Гуманизм принципи.	<i>Б. Ривожланишида нуқсони бор бўлган болалар ижодини ривожлантириш.</i>
3. Тарбиянинг табиат билан ўйғун бўлиш принциплари	<i>В. Ҳурмат қилиш, демак бошқанинг мен истагандек бўлиш эмас, балки ўзича бўлиш ҳуқуқини тан олиш.</i>

3-мавзу	Ижтимоий педагогик ғояларнинг Марказий Осиё, Россия ва Ғарбдаги тарихи.
---------	---

3.1. Маъруза машғулотининг ўқитиш технологияси

Вақти – 2 соат		Талабалар сони: 30-50 нафар
Ўқув машғулотининг шакли	Маъруза-конференция	
Маъруза машғулотининг режаси	1.Ўзбекистонда ижтимоий педагогика ривожининг ўзига хос хусусиятлари. 2.Россияда ижтимоий педагогиканинг ривожланиши. 3.Хорижда ижтимоий педагогика ривожланиш тарихидан.	
Ўқув машғулотининг мақсади: ижтимоий педагогика фанининг шаклланиши ва ривожланиш босқичлари ҳақида талабаларга чуқурок билим бериш.		
Педагогик вазифалар: - Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривожланиш шарт-шароитларини тушунтириш; - Россияда ижтимоий педагогиканинг ривожланиши асослаш; - Хорижда фаннинг ривожланиш босқичларини ёритиб бериш.	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: - Халқ педагогикасининг ижтимоий хусусиятлари, шарқ мутафаккирлари ва маърифатпарвар педагогларимизнинг ижтимоий педагогик қарашларини тавсифлай олади; - Россияда ижтимоий педагогика ривожланишини – фан соҳаси ва профессионал амалий фаолият соҳаси сифатида ҳамда ўқув фани сифатидаги ўз хусусиятларининг таърифини бера олади; - Хорижда ижтимоий педагогик ривожланиш даврларни, босқичларни санаб, изоҳлай олади.	
Ўқитиш услуби ва техникаси	Маъруза – конференция, муаммоли маъруза, мунозара, тақдимот	
Ўқитиш воситалари	Маъруза матни, докладлар, проектор, график органайзер.	
Ўқитиш шакли	Фронтал, индивидуал, жамоа бўлиб ишлаш	
Ўқитиш шарт-шароити	Намунадаги аудитория	

Маъруза машғулотининг технологик картаси

Босқичлар, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба

1-босқич. Кириш (10 мин.)	1.1. Мазу режаси, мақсади ва кутилаётган натижалар эълон қилинади.. 1.2. Маъруза машғулоти конференция тарзида ўтказилиши эълон қилинади. Талабаларга регламент маълум қилинади. Конференция ўтказиш қоидаси эсга солинади (1-илова).	1.1.Эшитадилар, ёзадилар. 1.2. Эслайдилар ва тайёргарлик кўрадилар.
2-босқич. Асосий (60 мин.)	2.1. Ижтимоий педагогикани мустақил фан сифатида ажралиб чиқиши ҳақида қисқача умумий маълумот беради. 2.2. Маъруза ва ахборотлар юзасида чиқишларни ташкил этади: -мавзу мазмунининг ёритилишида мантикийликка эътибор беради; -байн қилинаётган материални муҳокама қилиш зарурати туғилганда, маърузачини тўхтатиб, коллектив мунозарага имкон яратади. 2.3. Ҳар бир маърузадан сўнг сўзни оппонентларга беради. 2.4. Жавоб натижасида маърузанинг коллектив тарзидаги муҳокамасини ташкил этади, бошловчи билан бирга: -саволлар беради; -асосий маълумотларни аниқлаштиради; -докладга янгиликлар, саналарга эътибор қаратишни сўрайди.	2.1.Эшитадилар ва ёзадилар. 2.2. иштирокчилар, маърузаларини ўқиб, эшитирадилар ёки оғзаки баён қиладилар. 2.3. Ҳар бир маърузада сўнг оппонентлар маъруза бўйича ўз фикрларини билдиради. 2.4. Иштирокчилар коллектив тарзда маърузани муҳокама қиладилар. 2.5. Экспертлар ҳар бир, мавзу бўйича мунозара натижаларини баҳолайди. 2.6. Энг яхши доклад рағбат сифатида университет конференциясига тавсия этилади.
3-босқич. Якуний (10 мин.)	3.1. Барча иштирокчиларнинг фаоллиятини умумлаштириб, машғулотни якунлайди. 3.2. Маъруза-конференциядаги докладчи, оппонентларнинг фаоллигини рағбатлантиради. 3.3. Мустақил иш учун вазифа беради: “Халқ педагогикасининг ижтимоий хусусиятлари” мавзусида эссе езиш.	3.1.Экспертлар: Маърузачи тақризчи, оппонентларни тайёргарлигини белгилайди. 3.2. Эшитадилар, аниқлик киритадилар. 3.3.Топшириқни ёзиб олади.

3-мавзу: Ижтимоий педагогик ғояларнинг Марказий Осиё, Россия ва Ўзбекистондаги тарихи.
Режа:

1. Марказий Осиёда ижтимоий педагогика ривожининг ўзига хос хусусиятлари.
2. Чет эл ижтимоий педагогика ривожланиш тарихидан.

Асосий тушунчалар: Ижтимоий иш, меҳрибонлик, ҳайрия.

1. Ўзбекистонда ижтимоий педагогика ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари.

Ҳар бир фан аниқ бир ҳақиқатдан “ўсиб чиқади”, унинг аксини ифодалайди. Илмий билимлар амалий фаолиятдан узилган ҳолда ривожлана олмайди. Айнан амалиёт исталган фаннинг манбаи ҳисобланади. Бошқа томондан, барча амалий фаолият ҳам агар илм-фан ютуқларига асосланган бўлса янада самарали бўлади. Ижтимоий педагогикани фан сифатида ҳам, амалий фаолият муҳити сифатида ҳам фарқлайдилар, аслида улар бир-бири билан ўзаро боғлиқ.

Амалий фаолият – бу ижтимоий педагогнинг аниқ бир бола ёки болалар гуруҳи билан олиб борадиган ишидир.

Ижтимоий педагогика ўқув фани сифатида ҳам олдинга чиқиши мумкин. Ўқув фани – бу умумтаълим ёки махсус таълим муассасаларида ўрганиладиган предметдир.

Ўзбекистонда фан, илмий билимлар соҳасида махсус амалий фаолият ҳамда ўқув фани сифатида ижтимоий педагогиканинг ривожланиши - ўзига хос хусусиятга эга.

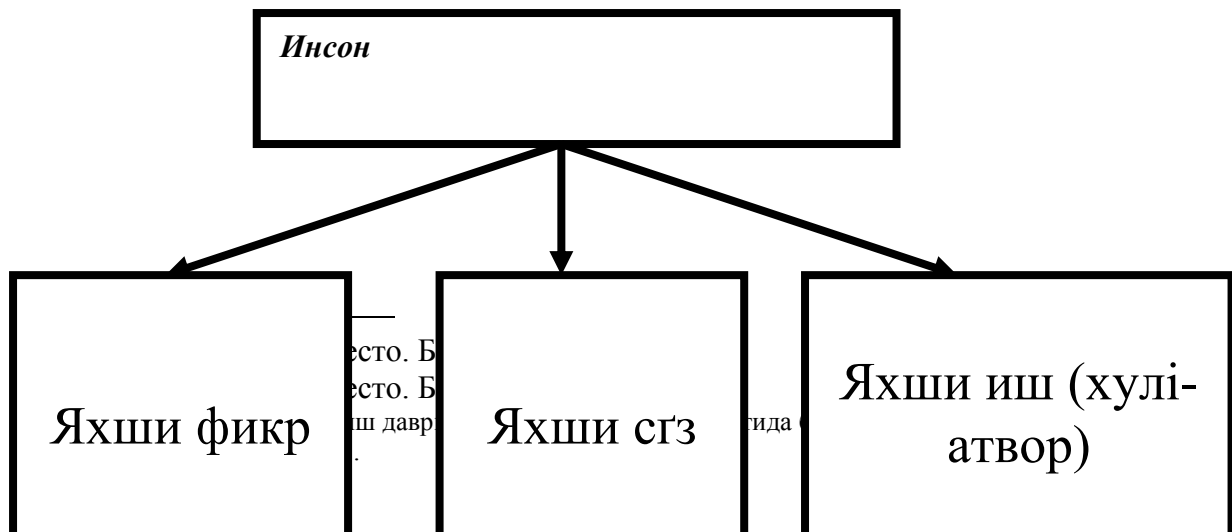
Қадим антик даврлардаёқ болани ҳимоя қилиш мақсадида ўз ижтимоий педагогик тарбияга оид муаммоларини олдинга сурганлар.

Эрампиздан аввалги VII-VI асрларда жаҳон динлари орасида энг қадимги дин, Марказий Осиё ҳудудида зардуштийлик дини ҳукмронлик қилди. Бу дин инсониятга катта таъсир этди, яъни инсонни биринчи ўринга олиб чиқди. Зардуштийлар муқаддас китоби “Авесто” (оловга сиғиниш) ўз эрасининг ўзига хос қомусий асари деб ҳисоблаш мумкин. Зардуштий динда ахлоқий меъёрлар асоси (ахлоқий мезонлар) учликка таянган эди. “Авесто” да “Инсон яхши фикрларга эга бўлиши, фақат яхши сўзлар сўзлаши ва савобли ишлар қилиши лозим” деб ёзилган (хулқ-атвор)[‡].

“Авесто” нинг катта қисми бўлган “ясна” ларда инсон қамолини кўрсатувчи ахлоқ-одоб мезони ана шу учликда хумата (гумата) – яхши фикр, хукта (гукта)-яхши сўз ва хварта (гваршта) – яхши ишларда ифодаланади “Мен яхши фикр, яхши сўз, яхши ишга шон-шавкат бахш этаман. Мен яхшиликдан иборат Мазда қонунига шон-шавкат бахш этаман” (“Ясна”, 14), дейилади.[§]

“Авесто” тадқиқотчиси А.О.Маковельский инсон фикри, сўзлари ва ишларига икки қарама-қарши куч: Воху Манна (“Эзгу фикр”) ва Апо Мана (“Ёвуз фикр”) таъсир кўрсатади дейди. Барча фикрлар, сўзлар ва ишлар ичида аслида эзгулик ва ёвузлик ётади. “Яхши фикр” деганда илоҳий қонун руҳидаги яқин кишисига меҳрибон бўлиш, муҳтожларга кўмаклашишга, ёвузликка қарши курашишга доимо тайёр туриш, кишиларнинг бахт-саодати учун ҳаракат қилиш, аҳиллик ва дўстлик, тотувликда яшашга интилиш руҳидаги ниятлар ва фикрлар мусаффолиги тушуниланган. Инсон ўз фикр-хаёлида бошқаларга ҳасад қилмаслиги лозим. Яхши ниятли киши дарғазаб бўлмайди ва бошқа жаҳолатларга берилмайди. Чунки бундай ҳолатда инсон яхши ниятини йўқотади, бурч ва адолат ҳақида унутади ва ножўя ҳаракатлар қилади.^{**}

Зардуштийлик динида учлик асосга таянган ахлоқий меъёрлар (жадвал).

Қадимги даврларданок шундай инсоний хислатлар қадрланган. Инсон билимларга эга бўлиши (яъни, касб-хунарга эга бўлиши)адолатли бўлиши (яъни, инсоний бўлиши), шундай ахлоқий хислатларга эга бўлиши лозим эдики, яъни меҳрибон, камтарин, жасур, чиройли нутққа эга, ватанпарвар кучли ирода ва бошқалар соҳиби бўлиши зарур эди ^{††}.

Педагогика тарихининг илдизлари қадимги даврларга бориб такалади. Кўп минг асрлар мобайнида педагогика фалсафанинг ичида ривожланди. Қадим замонлардан буён оламда инсоннинг ўрни ва роли, шахснинг ахлоқий шаклланишида маданият ва диннинг аҳамияти, баркамол шахс ривожланиши масалалари ва шу кабилар.

Шарқ уйғониш даври (IX-XI асрлар) комусий олимлари Абу Наср ал Фаробий (873-950), Абу Райхон Беруний (973-1050), Абу Али Ибн Сино (Авиценна) (980-1037) шундай ижтимоий педагогик ғояларни айтиб ўтганларки, болани Айни гўдаклик чоғиданок тарбиялашни бошлашнинг зарурати, шунингдек боланинг тарбиясига табиат ва атроф-муҳитнинг таъсири, болага катталар, айниқса ота-онанинг таъсири ва бошқа фикрлар кабидир. XV-XVI асрларда Марказий Осиё табиатшунос-файласуфлари, тарихчи, шоир ва рассом-мусаввирлари ўз ижодларида ижтимоий фанларга алоҳида эътибор билан қараб, табиат сирларини ўрганишга интилганлар. Булар каторида Нуриддин Абдурахмон Жомий (1414-1492), Жалолиддин Давоний (1427-1502), Алишер Навоий (1441-1501), Хусайн Воиз Кошифий (1440-1505) ўз трактатларида инсон ақли-тафаккури, унинг қобилияти, инсоннинг юқори ахлоқий хислатлари, инсонийлик ғоялари, болалар тарбиясида умуминсоний қадрият ҳисобланади. Шу жумладан, ўзбек тилининг асосчиси улуғ аллома, мусиқачи, давлат арбоби, Алишер Навоийнинг ижтимоий педагогик ғоялари юксак даражада инсонпарварлилиги билан ажралиб туради. У инсонни бутун коинотда, бу оламда ҳам ягона энг олий мавжудод деб ҳисоблаган. Болани эса оилага қувонч ҳам бахт келтирувчи муқаддас инъом сифатида уйни ёритиб юборади деб ҳисоблайди.

Инсон ўз фарзандинигина эмас, балки келажак авлод бўлган барча болаларни севмоғи шарт – деб ёзади шоир.

Ижтимоий педагогикага оид фикрларни бизнинг ўзбек олим ва алломаларимиз, маърифатпарваримиз, жадидчилик ҳаракати етакчилари, XX аср бошларида яшаб ижод қилган Маҳмудхўжа Бехбудий (1874-1919), Мунаввар Қори Абдурашидов (1878-1931), Абдулла Авлоний (1878-1934), Абдуқодир шакурий (1875-1943), Хамза Ҳакимзода Ниёзий (1889-1929) ва бошқаларнинг асарларида ҳам кўплаб келтириш мумкин.

Ижтимоий педагогиканинг фан сифатида вужудга келишида XX аср 20-30-йиллари алоҳида ўрин тутди. Бу даврда А.Авлоний, А.Шокурий, М.Қори Абдурашидов, Х.Х.Ниёзий, В.Ф.Лубенцова, Н.П.Архангельский, А.Шарафуддинов каби педагогларнинг фаолияти муҳим аҳамиятга молик. Улар аввало, ижтимоий издан чиқиб кетаётган болаларга ёрдам кўрсатиш, яъни бу алломалар айнан ижтимоий педагоглар бўлиб, улар ташкил этган мактаблар, шунингдек, бошқа педагоглар тажрибаларига таянганлар (Алмоий номидаги, Н.Г.Чернишевский номидаги болалар тажриба мактаблари ва бошқа муассасалар ижтимоий педагогиканинг амалий манбаи бўлиб ҳисобланадилар).

Бироқ Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривожини амалга ошмади. Бунда аввало, янги иттифоқ совет педагогикаси ва ўша давр педагогикаси ўртасида ажралиш юзага келди. Узоқ йиллар мобайнида ўзбек маърифатпарварлари-педагоглари томонидан тўпланган барча билимлар инкор этилганди. Педагогикада шундай шиор кенг тарқалганди: “Олам зўравонликдир, биз уни илдизи билан қупорамиз”.

^{††} Нишоновна.С. “Шарқ уйғониш даври педагогик фикр тараққиётида баркамол инсон тарбияси”. Докк. дисс. Автореферати. Тошкент, 1998.

Марксист педагоглар томонидан, шу вақтгача бўлган барча педагогика соҳасидаги октябрь тўнтаришигача бўлган асарларни унутиш талаб этилди. 30-йиллар охирида социализм ғалаба қилганлиги эълон қилинди. Шу вақтдан эътиборан ижтимоий муаммолар ҳақида сукут сақлаш шарти мустаҳкамланди. Бу муаммолар алоҳида, энгил ҳал этиладиган, “эскилик сарқити” деб баҳоланди. Бу эса ўз ўрнида ижтимоий педагогиканинг фан сифатида ривожланишига йўл бермади.

1991 йил Ўзбекистон Республикаси мустақиллиги эълон қилиниши билан педагогиканинг кўпгина соҳаларини, шу жумладан, ижтимоий педагогиканинг ҳам ривожлантириш вазифаси қўйилди.

1997 йил “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”, “Таълим тўғрисида” Қонун (1997 йил) қабул қилиниши билан маънавий-ахлоқий тарбиянинг самарали йўллари топиш, маънавий маданиятни ривожлантириш, шахснинг фуқаро сифатида, эркин тафаккурли шахсни шакллантиришнинг энг самарали йўллари яратиш мақсадида педагогик фан олдида таълим тизимини демократлаштириш ва инсонпарварлаштириш каби вазифалар қўйилди. Республикамизда ижтимоий педагогиканинг илмий ва амалий соҳаси эндиgina шаклланмоқда. “Ижтимоий педагогика” предмети ҳам эндиgina шаклланмоқда.

Мазкур соҳада илмий-тадқиқот ишини юритиш шунчалик долзарбки, бу фан бўйича мамлакатимизда: Маънавият ва маърифат Маркази, “Оила” маркази, нодавлат ҳукуматга қарашли бўлмаган ҳайрия жамғармаси, “Соғлом авлод учун”, Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими қошидаги республика ўқув-методик таълим маркази, Низомий номидаги ТДПУ (мафкура) ғоявий-сиёсий кафедралар ва бошқалар. Республикамизда ҳар бир навбатдаги йилни ижтимоий муаммолардан бирига бағишлаш анъана тусига кирган. Масалан, 2001 йил “Оналар ва болалар йили” деб эълон қилинганди. Шу муносабат билан “Ўсмир ва соғлом турмуш тарзи” деб номланган республика методик семинарии ўтказилиб, мактабларда “Соғлом турмуш тарзи” предмети киритилиб, соғлом турмуш тарзини шакллантирувчи ижтимоий муаммолар масалалари кўриб чиқилди.

Ўзбекистонда кейинги вақтларда бир катта муаммога бутун бир йилни бағишлаш анъанага айланди. Масалан, 1998 йил “Оила йили”, 1999 “Аёллар йили”, 2000 “Соғлом авлод йили”, 2001 “Оналар ва болалар йили”, 2002 йил “Қариялар йили”, 2003 “Обод ва соғлом маҳалла йили”, 2004 йилни “Меҳр ва мурувват йили” деб белгилаб, ижтимоий педагогик муаммони амалиётда ҳал этиш йўллари изланмоқда. Бугунги кунда кўплаб эмпирик ва назарий билимлар тўпланган. Уларни тўла англамоқ ва тизимлаштиришни талаб этади. Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг келгуси ривожланиши етарли даражада эмас. Ўтмиш алломаларимиз, олим-педагогларимиз асарларини янги нуқтаи назардан туриб, ўрганиш, чет эл тажрибаларини ўзлаштириб, Республикамизга мослаштирилган ҳолда мақсадга мувофиқ қўллаш лозим.

Чет эл ижтимоий педагогикаси эса кўп йиллардан буён ривожланиб келмоқда, ҳозирги вақтда эса бу соҳада жуда кўп муҳим илмий салоҳиятли билимлар жамланган. Шу сабабли ҳам Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг вужудга келиши ва ривожланишида бошқа мамлакатларнинг тажрибалари муҳим аҳамият касб этади. Бу соҳадаги ривожланиш жараёнида вужудга келган муаммоларнинг таҳлили, илмий билимлар ва чет элдаги амалий фаолиятни ўрганишнинг ўрни бекиёс.

3. Чет эл ижтимоий педагогикаси ривожланиш тарихидан

Ижтимоий педагогика педагогика фанидан ажралиб чиққанига деярли кўп вақт бўлган эмас. Бироқ педагогика фанининг ўзи ҳам мустақил фан сифатида, фақатгина, XVII асрдан бошлаб шаклланган. Бу буюк чех педагоги Ян Амос Коменский (1592-1670) номи ва унинг “Буюк дидактика” асари билан боғлиқ. Бу асарда педагогиканинг тадқиқот предмет ива принциплари белгилаб берилган. Педагогик жараён қонуниятлари кўрсатиб берилган. Шу билан бирга педагогика тарихининг илдизлари жуда қадимга бориб тақалади.

Илгари таъкидлаб ўтганимиздек, педагогика узоқ асрлардан буён фалсафа фани доирасида ривожланиб келди. Шу нуқтаи назардан ижтимоий педагогика педагогика фанидан ёш эмас,

доимо педагогиканинг ажралмас таркибий қисми сифатида педагогика фани доирасида, у билан бирга ривожланган.

Шу сабабли, ижтимоий педагогика тарихи муаммолари билан шуғулланувчи олимлар ўз тадқиқот ишларини педагогика тарихи, фалсафа ва барча даврлар ва халқлар ўтмиш алломаларининг педагогик қарашлари билан боғлашлари тасодиф эмас. Агар ижтимоий педагогиканинг ривожланиш даврларига шу нуқтаи назардан қарайдиган бўлсак, уни бир қатор босқичларга бўлиш мумкин деб ўйлаймиз.

Биринчи – дастлабки - бошланғич босқич. Бу босқич қадимги даврлардан XVII асрларгача бўлган даврни ўз ичига олади. Бу босқичда тарбия амалиёти ва педагогик ижтимоий педагогик қарашларнинг шаклланиш давридир.

Бу босқичда тарбиявий ва ижтимоий воқеликларни вужудга келиши юз берди. Инсон тарбияси бу даврда табиий ҳолатдан онгли фаолиятга айланди. Тарбия назариясининг турли кўринишлари вужудга келади. Ибтидоий жамиятдан феодализм жамиятига ўтилиб, капитал муносабатлари вужудга кела бошлади. Бу ўз навбатида тарбияда турли муаммоларни олдинга суради. Ижтимоий педагогикага оид кўпгина ғоялар узоқ қадимги антик даврларда олға сурилган. Ўарбдаги Уйғониш даврида эса бола тарбиясида инсонийлик ғояларини илгари суриш ривожлана борди. Бу даврга итальян педагоги, инсонпавари Витторино Да-Фельтре (1378-1446) “Қувонч уйи” деб номланган биринчи мактаб-интернати ташкил этган олимнинг фикрларини киритиш мумкин.

Иккинчи босқич – XVII-XIX асрлар. Ижтимоий педагогика фанини фан сифатида вужудга келиш ва бу фан ривождаги илгор ғоялар билан характерланади. XVIII-XIX асрлар жаҳон маданияти тарихидан буржуа-демократик инқилоби босқичи сифатида жой олган йирик олимлар (педгоглар, файласуфлар, социологлар, психологлар) ижтимоий педагогик муаммолар ечимини изладилар. Улар жамият ва давлат билан ҳамкорликда бу муаммолар ечимини изладилар. Тарбия масалалари жамиятни қайта ташкил этиш ғоялари билан кўриб чиқилди. Бу даврлар ижтимоий педагогик ғояларида барча инсонлар тенг ҳуқуқли, эркин, озод бўлишлари лозим эканлиги ҳақидаги фикрлар кўтарилган.

Бу босқичда ижтимоий педагогика муаммолари амалий ижтимоий педагогика билан узвий алоқада ривожланди. Ўша давр етук педагоглари болаларнинг турли муаммоларига бағишлаб, етим ва қаровсиз болалар учун болалар уйи, боғчалари, мактаб ва бошқа муассасалар ташкил этадилар.

Бутун XIX аср давомида педагогикадан ижтимоий педагогиканинг ажралиб чиқиши жараёни узоқ давом этди. Шу билан бирга унинг ривожланишига фалсафа ва педагогикадан ташқари психология, социология, антропология (инсон келиб чиқиши ва ривожланиши ҳақидаги фан) тиббиёт ва бошқа фанлар катта таъсир кўрсатди. Ижтимоий педагогиканинг педагогикадан ажралиб чиқиши жараёни билан бирга бошқа жараён ҳам унинг интеграция жараёни (лот. *inteeger* - яхлит) яъни, бошқа фанлар билан бирлашиши давом этди.

XIX аср охирида ижтимоий педагогик – педагогик фаннинг мустақил соҳаси бўлиб ажралиб чиқди. Бу ходиса Адольф Дистевеберг, Паул Нотори ва бошқаларнинг номлари билан боғлиқ.

Учинчи босқич – XX асрнинг бошидан - ижтимоий педагогиканинг мустақил фан сифатида ривожланиш даври. Бу даврни теки сёки ососн давр деб айтиб бўлмайди.

Ҳозирги кунгача турли давлатлар олимлари орасида ижтимоий педагогика бошқа педагогик фанлар орасида қандай ўрин тутиши ҳақида тортишувлар мавжуд: у фан ҳисобланадими ёки амалий фаолиятнинг соҳасими; ижтимоий педагогика ва ижтимоий ишлар қандай муносабатлар бор ва бошқалар. Кўпчилик давлатларда “педагогика” ва “ижтимоий педагогика” атамалари ижтимоий педагогикада умуман ишлатилмайди. Масалан, АҚШ да ўқув юртларида педагогика ўрнига талабалар “таълим фалсафасини” ўрганадилар, одамларга амалий-йўналтириш ёрдами соҳаси ижтимоий ишга тааллуқли, бироқ, ижтимоий хизматчилар орасида айнан турли муаммолари мавжуд болаларга ёрдам кўрсатишга хизмат қиладиган мутахассислар бўлса ҳам. Белгияда “ортопедагогика” атамасидан фойдаланилади, у “махсус педагогика” ва “ижтимоий педагогика” тушунчаларига яқин.

Россияда ижтимоий педагогика ривожланиши – фан соҳаси сифатида ҳам ва профессионал амалий фаолият соҳаси сифатида ҳам ва ўқув фани сифатида - ўз хусусиятларига эга.

Ижтимоий педагогикани мустақил фанга ажралиб чиқишида шарт-шароитларни XIX асрнинг К.Д.Ушинский, Л.Н.Толстой каби машҳур педагоглари ва бошқалар асарларида топиш мумкин. XX асрнинг 20-30-йилларида А.С.Макаренко, С.Т.Шацкий, В.Н.Сороко-Росинский каби педагоглар фаолиятларида етим бўлиб қолган болаларга ижтимоий-педагогик ёрдам кўрсатишга қарилган эди. Лекин 30-йиллардан кейин социализм ғалаб қилгани эълон қилингандан кейин ҳамма ижтимоий муаммолар иккинчи даражали бўлиб қолди. Уларни ўтмиш сарқитлари деб атаб улар ҳақида гапирмасликка ҳаракат қилинди.

XX асрнинг 90-йилларида Россияда ижтимоий психологиянинг ривожланиши янги даври бошланди. Улар бу йилларда “юқоридан” императив (лот. *imperativus* - фармон) яъни, эътирозларни қабул қилмайдиган, танлашга йўл қўймайдиган, киритилган.

Бу ижтимоий психологиянинг илмий ва амалий соҳалари бир вақтда бир-биридан ажралган ҳолда ривожланишига олиб келди. Амалиёт фанга таяна олмади, чунки фан хали амалда йўқ эди, фан ҳақида ҳеч нарсани билиб бўлмас эди, чунки амалий фаолият фақатгина эндгина шаклланади. Бу ижтимоий педагогиканинг ўқув фани сифатида ташкил топишида ҳам таъсирини кўрсатди. Бу ҳам ижтимоий-педагогик фаолият ва фан ривожланиши билан бир вақтда содир бўлди. Фаннинг ва амалиётнинг ташкил топмаганлиги “ижтимоий педагогика” фанида бугунги кунда ҳам кўплаб ҳал қилинмаган, тортишувли масалалар бор. Бу объектив ҳолатлар ижтимоий педагогиканинг фан сифатида ривожланишини секинлаштирадиган омиллар ҳисобланади. Лекин амалиёт талаблари Россияда шунчалик жиддий ва долзарб Эдики, натижада фаннинг бу соҳаси билан кўплаб илмий жамоалар шуғуллана бошладилар.

Россия таълим академияси ижтимоий педагогика Маркази (РАО), ижтимоий таълим Академияси Москва, Санкт-Петербург, Тула, Екатеринбург ва бошқа университетларида “ижтимоий педагогика” факультетлари ташкил этилди.

В.Г.Бочарова, М.А.Галагузова, А.В.Мудрик каби ва бошқа олимлар ижтимоий педагогика бўйича назарий тадқиқотлар олиб борадилар. Ижтимоий педагогика билан бир вақтда XX аср 90-йилларида Россияда ижтимоий ишлар институти киритилди. Ижтимоий ишчиларнинг вазифаси аҳолининг ижтимоий ҳимояланмаган қисмига ёрдам кўрсатиш бўлди.

Ижтимоий педагогика ва ижтимоий ишларнинг ривожланиш тарихи бир-бирига жуда яқин. Биринчи навбатда уларни маданий-тарихий анъаналари, алоҳида ғамхўрлик ва эътиборни талаб қилувчи одамларга муносабатлари уларни бирлаштиради. “Меҳрибонлик”, “ҳайрия”, “ёрдам кўрсатиш” ва бошқа тушунчалар ижтимоий педагогика ва ишларда кенг фойдаланилиши бежиз эмас.

Аммо улар яққол ифода этувчи ўзига хосликка ва фарқларга эга. Уларнинг умумийликлари ва ўзига хосликлари нималардан иборат: биринчи навбатда бу уларнинг объекти ёки адресатига тааллуқлидир.

Ижтимоий ишчи кўз олдида инсон бўлади, лекин ҳар қандай эмас, фақатгина инсонга муваффақиятли бўлиши, фаровонлиги, жамиятнинг ҳақиқий аъзоси, текис ҳаёт кечиришида муаммолари бўлган инсон бўлади.

Инсоннинг ҳаёти давомида юзага келадиган муаммолар ҳар бир одамда учрайди. Улар психологик, тиббий, ҳуқуқий, моддий ва бошқа хусусиятли бўлиши мумкин. Улар инсонга боғлиқ бўлмаган ташқи омиллар (экологик, ижтимоий, техноген, миллатлараро ва бошқа катаклизмалар) ёки ички шахслараро муаммолар (жисмоний ёки психик ривожланишида соғлиғи яхши эмаслиги) билан боғлиқ бўлиши мумкин. Шундай қилиб, ижтимоий ишлар объекти ижтимоий ҳаёти давомида, ёрдамга муҳтож бўлган инсон ҳисобланади деб айтишимиз мумкин, яъни инсон ёшидан қатъий назар ижтимоий объектдир.

Ижтимоий педжагогика эса унинг ижтимоийлашиши – индивиднинг ижтимоий субъектга айланиши жараёнида ёрдам кўрсатилиши керак бўлган бола билан шуғулланади, яъни бола шаклланаётган, ривожланаётган шахс.

Бу объектларни таққослаш ана шу икки фанни нималар яқинлаштиришини (ижтимоий ҳаёт жараёнида ёрдам кўрсатиш) ва объектни фарқ қилишини (катта одам ва бола) яққол кўрсатади.

Бу нукаи назардан ижтимоий ишларда ёрдам кўрсатилаётган одамни одатда мижоз деб аташлари, ижтимоий педагогикада эса одатда бола сўзи ишлатилиши ҳам буни тасдиқлаши мумкин.

Шундай қилиб, турли мамлакатларда тарихий ва маданий анъаналари, жамиятнинг ривожланиш даражасига, педагогика ва ижтимоий педагогиканинг ривожланишига қараб терминологияларида ҳам ва тушунчалари мазмунида ҳам ўз фарқлари бор. Аммо уларни бирлаштирувчи нарса ҳам бор.

Умумийлиги шундан иборатки, ҳар қадай жамият ҳам “доимий муаммоларни” ривожланиши тарбия ва таълими, айниқса камчиликлари ва муаммолари бўлган болаларнинг муаммоларини ҳар доим ҳал этиб келган, ҳал этмоқда ва ҳал этади.

Ижтимоий педагогикага биринчи навбатда немис фани педагогикаси ривожланиши тарихи катта хисса қўшган, шунинг учун Германияда ижтимоий педагогиканинг ривожланиши тарихини кўриб чиқамиз, унинг тарихи 100 йилдан ошиқроқдир.

“Ижтимоий педагогика” атамаси 1844 йили К.Магер томонидан тарбия ҳақидаги очиқ илмий мунозарага киритилган ва кейинчалик А.Дистервег томонидан тарқатилган. Ана шу тушунча пайдо бўлган пайтдан ҳозирги кунгача немис адабиётларида уни иккита турлича талқини мавжуддир.

Биринчи талқин (К.Магер) - ижтимоий педагогика тарбиянинг ижтимоий томони билан бирор-бир умумийликка эга. Иккинчи талқин (А.Дистервег) - ижтимоий педагогика маълум ижтимоий шароит, вазиятларда педагогик ёрдам сифатида иштирок этади.

Биринчи йўналиш вакиллари

К.Магер, XX асрда – П.Наторн (20-йиллар), Е.Борнеманн, Ф.Шлипер (60-йиллар), Д.Пегелер (80-йиллар) ва бошқалар бўлган. Пауль Наторн (1854-1924) ижтимоий педагогкани умумий педагогиканинг бир қисми, объекти сифатида қарайди.

П.Наторн ижтимоий педагогиканинг учта асосий вазифаларини кўрсатади: биринчиси – боланинг жинсий ҳаёти билан боғлиқ, унинг ҳаётида оиласи даврасида ва атрофидаги яхши одамлари билан алоқада ривожланади.

Иккинчиси – иродаси билан боғлиқ у мактабда шаклланади ва билим беришни амалга ошириш билан боғлиқ, шу билан бирга болада эмоционал, ижтимоий ва моторли (ҳаракатланиш) қобилиятлари ривожланади. Учинси - ақл – умумийликда очиб берилади.

П.Наторн ижтимоий педагогикани ҳамма ёш одамлар учун педагогик деб ҳисоблаган, унинг вазифаси – ёшларда бирдамлик ва жамоатчилик асосларини тарбиялаш ҳисобланади. П.Наторн фикрини давом эттириб бу йўналишнинг вакиллари ижтимоий педагогикани интегратив (бирлаштирувчи) фан сифатида қарайдилар. Шу мазмунда Е.Борнеманнинг талқин қилиши эътиборга лойиқ, у ижтимоий педагогикани даволаш педагогикасини, иқтисодий педагогикани ва бошқаларни бирлаштирувчи фан сифатида қарайди. Унинг вазифалари – ижтимоий гуруҳлар ва ижтимоий жамиятда индивидуал мустақилликка ёрдам кўрсатиш. Жамиятнинг маданияти ва инсонпарварлик ривожланиши ҳақида қайғуришдан иборат. Ўзининг қўшилувчанлиги сабабли ижтимоий педагогика тарбиянинг ҳамма соҳаларига кириб боради, яъни у педагогиканинг тамойилларинидан бири сифатида иштирок этади. Шундай қилиб, ана шу талқинга биноан ижтимоий педагогика тарбиянинг тамойили сифатида иштирок этади. Иккинчи ёндошиш А.Дистервег (40-50й, XIX аср), Г.Ноль, Г.Боймер (XX аср 20-30 йил), К.Молленгауэр (50-йиллар) ва бошқалар асарларида акс эттирилган. А.Дистервегдан бошлаб бу йўналиш вакиллари ишчи синфининг ижтимоий ҳимояланганлиги, халқ таълими, бошпанасизлар каби ўз даврларининг ижтимоий масалаларига жавоб топишга ҳаракат қиладилар.

Герман Ноль (1879-1960) ижтимоий педагогиканинг вазифаси агарда оила ва мактаб бирор-бир сабабга кўра ўз вазифаларини бажара олмай қолганда зарур бўладиган шошилиш тез ёрдам кўрсатишдан иборат деб ҳисоблайди. Г.Полнинг фикри П.Наторнникидан анча ишончли, аниқ ва амалий кўринади.

Унинг ғоялари 1922 йили қабул қилинган ёшларнинг хайрия кўрсатиш фаолиятлари ҳақидаги қонунда ўз аксини топди – бу ёшларни мактабдан ташқари бошқарадиган Германиядаги биринчи давлат ҳужжати эди. Шу даврдан бошлаб ижтимоий педагогика амалда

“шошилинч ҳолатлар педагогикаси” бўлиб қолди, у ёшларни тарбиялашда оилада ва мактабда мавжуд бўлган камчиликлар ўрнини тўлдириши керак бўлган. Гертруда Боймер биринси йўналиш тарафдорларидан фарқли равишда ижтимоий педагогикани педагогиканинг тамойили эмас, балки ташкилий қисми деб ҳисоблаган. Оилада ва мактабда тарбияга тааллуқли бўлмаган ҳамма нарса ижтимоий педагогиканинг муаммоси демакдир деб ҳисоблайди у.

К.Молленгауэр бошпанасизлик ҳақидаги тушунчани ривожлантиради. Агарда алоҳида ижтимоий институтлар боланинг бу муаммосини ҳал эта олмас экан деб ҳисоблайди у, унда тарбиянинг учинчи йўналишини яратиш зарурлиги юзага келади – давлат ёрдамини дейди у.

Шу билан бирга ижтимоий педагогика маданий мазмунини етказиш билан эмас, балки ўсиб келаётган авлоднинг ривожланиши ва жамиятга қўшилиши жараёнида юзага келадиган муаммоларни ҳал этиш билан шуғулланиши керак, деб ҳисоблайди.

Ҳозирги вақтда ижтимоий педагогиканинг асосий йўналишлари тўла ишлаб чиқилган бўлса ҳам, аммо бу ҳали ҳамма муаммолар ўрганилиб бўлмаган деб ҳисоблайдилар.

Ижтимоий педагогика назариясининг умумий кўриниши ҳали ҳам ноаниқлигича қолиб келмоқда, деб ҳисоблайдилар ҳозирги давр немис олимлари. Улар бундан кейин ҳам шундайлигича қолади, чунки аралаш фикрларнинг (психология, социология, ижтимоий ишлар ва бошқалар) давом этиб келаётган дифференциацияси (лот. differetia - фарқлаш) ижтимоий педагогика назариясини тўла тасвирлаб бериш имконини бермай келаяпти. Бу ҳолат ҳар қандай фаннинг ривожланиши жараёни учун табиийдир. Бошқа томондан эса бу ижтимоий педагогика назарий мунозаралари майдони ХХI асрда анча кенгайди деганини билдиради.

Ижтимоий педагогиканинг фан сифатида ривожланиши билан бирга Германияда ижтимоий педагогика соҳасида мутахассислик профессионал фаолият соҳаси ҳам фаол ривожланади (яъни, ижтимоий педагог). 1908 йилдан бошлаб махсус педагогларни тайёрлаш бошланди, ХХ асрнинг 70-йиллари бошларига келиб Германия университетларида олий маълумотли ижтимоий педагогларни тайёрлаш бошланди.

Шуни айтиш керакки, Германияда ижтимоий педагог билан бир каторда ХХ аср давомида билим ва амалий фаолият мустақил соҳаси сифатида ижтимоий ишлар ҳам фаол ривожланиб келди.

Аммо ижтимоий педагоглар ва ижтимоий ишларда профессионал фаолиятда кўпгина умумийликлар мавжуд, шунинг учун Германияда улар ягона стандарт билан бошқарилади. Бу стандартда бу мутахассисларнинг номлари синонимлар сифатида дефис орқали ёзилади: ижтимоий ишчи - ижтимоий педагог.

Резюме (қисқача хулоса)

Ижтимоий иш - аҳолининг ижтимоий ҳимояланган қатламларига ёрдам кўрсатиш ҳисобланади. Ижтимоий ишларнинг объекти инсон ҳисобланади, лекин ҳамма эмас, балки фақатгина муаммолари бўлганлари (экологик, ижтимоий, техноген, миллатлараро кескин ўзгаришлар, бурилишлар натижасида) ёки соғлом бўлмаган, жисмоний ва психик ривожланишида нуқсонлар бўлганлар ҳисобланади.

Маданият – жамиятнинг тарихий маълум бир ривожланиш даражаси, ижодий куч, инсон қобилияти одамлар ҳаётий фаолияти шаклини ташкил этиш усули, асосан улар томонидан яратилажак моддий ва маънавий кадриятлар билан белгиланади.

Мурувват кўрсатиш - муҳтожларга ёрдам, хайр-саҳоват - алоҳида шахслар ёки ташкилотлар томонидан муҳтожларга ёки аҳоли ижтимоий гуруҳларига беминнат ёрдам бериш. Раҳм-шавқат, марҳамат, раҳмдиллик – барчага ёрдам бериш ёки ўзгаларни кечириш, ғамхўрлик қилиш, инсонпарварлик.

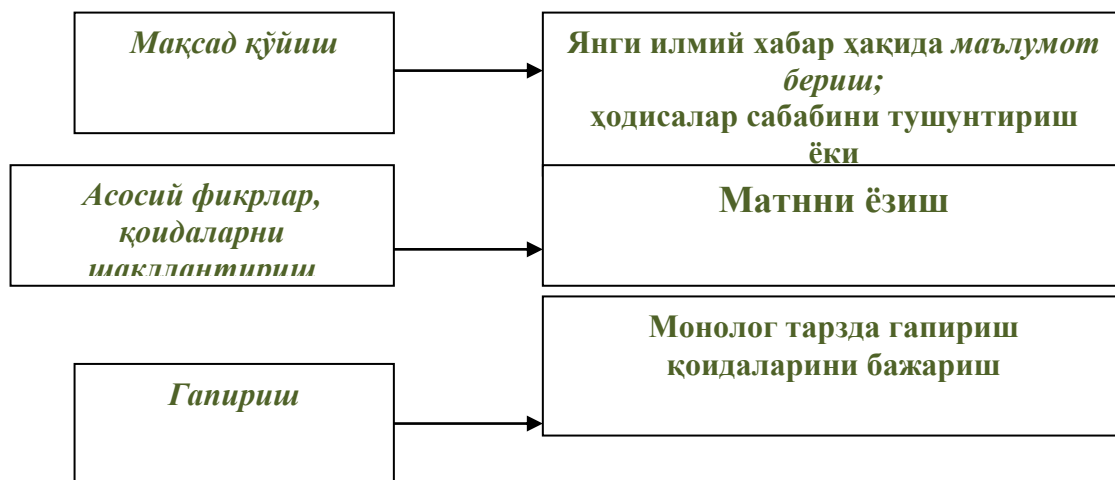
Хайрия (Муҳтожларга ёрдам, хайр-саҳоват) - муҳтож одамларга ёки аҳолининг ижтимоий гуруҳларига хусусий шахслар ёки ташкилотлар томонидан бепул текин ёрдам кўрсатиш.

Меҳр-саҳоват - (раҳм, шавқат, марҳамат, раҳмдиллик) - раҳмдиллик, одамийлик, инсонпарварлик юзасидан кимгадир ёрдам кўрсатиш ёки кимнидир кечириш.

Ўқув материаллари

МАЪРУЗА БИЛАН СЎЗГА ЧИҚИШ

Илмий ахборот билан сўзга чиқиш жараёнининг тузилиши

- *чиқиш регламентига риоя қилиш*
- *чиқиш навбатига риоя қилиш*
- *гуруҳ аъзолари ўртасида вазифаларни аниқ тақсимлаш ва улар хатти-ҳаракатида келишувга эришиш*
- *маълумотлар график кўринишида (схема, жадвал, график) тақдим этилиши лозим бўлади;*
- *ҳар қандай график кўринишидаги маълумот шарҳланиши талаб этилади.*

Маъруза машғулотлари докладлари мавзулари.

1. Ўзбек халқ педагогикасининг ижтимоий хусусиятлари.
2. “Авесто”да ижтимоий-педагогик ғоялар.
3. Шарқ мутафаккирларнинг педагогик қарашлари.
4. Абу Наср Форобийнинг ижтимоий-педагогик қарашлари.
5. Ўзбекистонда ижтимоий-педагогика ривожланишининг ижтимоий-сиёсий ва ҳуқуқий асослари.
6. Россияда ижтимоий-педагогикани ривожланишининг ўзига хос хусусиятлари.
7. Хорижда ижтимоий педагогиканининг ривожланиш босқичлари ва унинг етук намоёндалари.

1-савол. Ўзбекистонда ижтимоий педагогика ривожининг ўзига хос хусусиятлари.

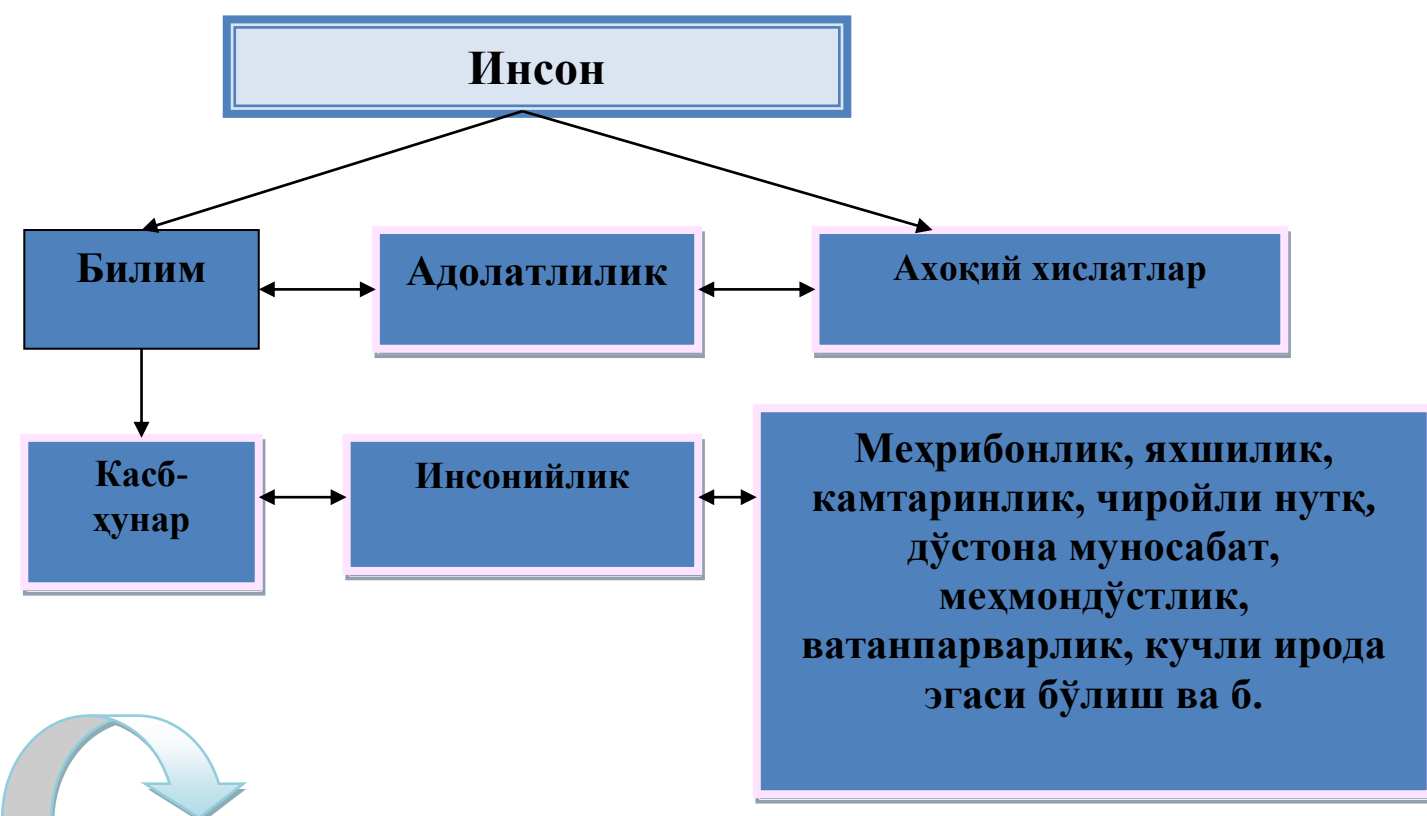
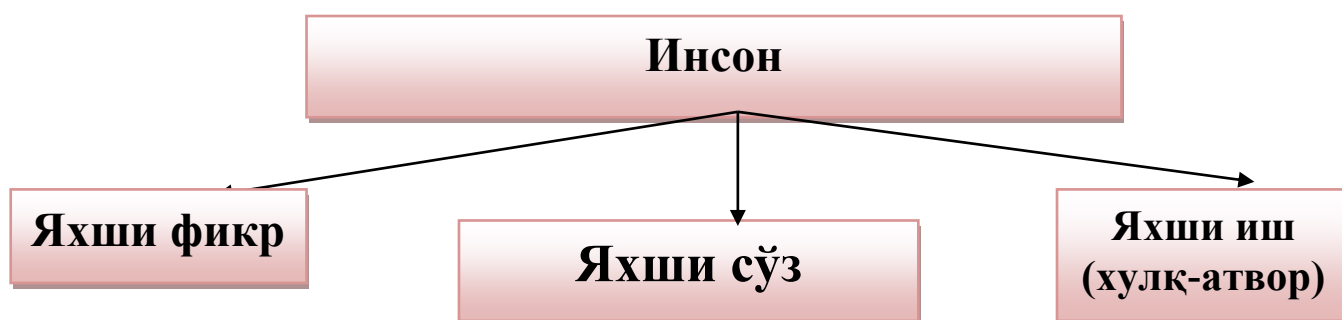
Ижтимоий педагогика фан сифатида республикаимиз мустақилликни қўлга киритгандан сўнг ўқитила бошлаган бўлса-да, **ижтимоий тарбия, ижтимоий фаолият-ижтимоий химоя** кўринишида қадимий илдишларга эга. Илк диний-фалсафий (Авесто) ва адабий (Алпомиш, Гўрўғли) манбаларда биз инсоннинг ижтимоий келиб чиқиши нуктаи назаридан педагогик қарашларнинг акс этишини кўрамиз. Кейинчалик VI-VII асрларда Марказий Осиё ҳудудида ислом динининг тарқалиши янги маънавий, ахлоқий қадриятларни олиб келди ва улар минтақада оила ва жамият тарбияси тизимига таъсир кўрсатди. Марказий Осиёнинг араб халифалиги таркибига

кириши маданий алмашув, фикр ва қарашларнинг эркин кураши, ўзаро муносабатларнинг шаклланишига олиб келди.

Марказий Осиё ҳудудида зардуштийлик дини ҳукмронлик қилди. Бу дин инсониятга катта таъсир этди, яъни инсонни биринчи ўринга олиб чиқди. *Зардуштийлар* муқаддас китоби «*Авесто*» (оловга сиғиниш) ўз эрасининг ўзига хос қомусий асари деб ҳисоблаш мумкин. Зардуштий динда ахлоқий меъёрлар асоси (ахлоқий мезонлар) учликка таянган эди.

«Авесто» да «**Инсон яхши фикрларга эга бўлиши, фақат яхши сўзлар сўзлаши ва савобли ишлар қилиши лозим**» деб ёзилган (хулқ-атвор).

Зардуштийлик динида учлик асосга таянган ахлоқий меъёрлар

Ижтимоий педагогик ғоялар ва назарияларнинг шаклланишида Шарқ уйғониши даври олимларининг асарлари бекиёс ўринга эга. Улар фаолиятининг моҳияти шуки аввал мавжуд бўлган ўша даврни ижтимоийлаштириш усуллари илмий асосланган тизими асосида тўпланганлигидадир. Етук олимларнинг фаолият характери-илм билан машғул бўлиш ижтимоий педагогик қарашларнинг мазмунига ўз таъсирини кўрсатди.

Буюк олим Ал-Хоразмий (783-850й)нинг асарлари ёрқин дидактик характерга эгадир. У савол-жавоб методи орқали билимлар қўлга киритилишини, бу жараёнда шахс бошқалар билан муносабатларга киритилишини, жамиятнинг фаолаъзосига айланишини таъкидлаган.

АЛ-ХОРАЗМИЙ-ФАРОБИЙ, БЕРУНИЙ, ИБН СИНО, УЛУҒБЕК-КАБИ ОЛИМЛАР

ЎЗ ИЛМИЙ ВА ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТЛАРИДА РИВОЖЛАНТИРУВЧИ, ТАРБИЯЛОВЧИ ВА ТАЪЛИМ БЕРУВЧИ ТАЪСИР КУЧЛАРИНИ ЎСИБ КЕЛАЁТГАН АВЛОДГА ҚАРАТИШ ҒОЯСИНИ ТУШУНИШГАН ВА БУНИ ТАДБИҚ ЭТИШГАН. БУ АВВАЛАМБОР УЛАР ТАЪЛИМНИНГ МАҚСАДИ ҲАЁТГА ТАЙЁРЛАШ, АХЛОҚИЙ НОРМА ВА ҚОИДАЛАР, КАСБИЙ МАЛАКАЛАР ВА ЧУҚУР БИЛИМЛАРГА ЭГА БЎЛИШИДА ДЕБ БИЛГАНЛИКЛАРИДА НАМОЁН БЎЛГАН.

Буюк қомусий олим **Абу Райхон Беруний** (973-1050 й) таълим жараёнига қўлланиладиган илмий усуллари ишлаб чиққан. У шунингдек таълим тамойилларини ҳам таснифлаган. Унинг педагогик қарашларининг ижтимоий йўналтирилиши у ахлоқни ижтимоий хусусиятлар ва ҳиссиётларнинг ифодаси сифатида тушунганлигида ўз ифодасини топган. Олимнинг тарбия, шахснинг шаклланишида ва жамиятдаги амалий ҳаёт учун илм ва меҳнатнинг аҳамияти ҳақидаги ғоялари ҳозиргача муҳимлигини сақлаб қолган.

Буюк қомусий олим **Абу Али ибн Сино** (980-1037 й) ўз даврининг барча билим соҳаларини қамраб олувчи катта илмий мерос қолдирган. Унинг барча асарларида педагогик қарашлар мавжуд. Биз унинг билим, ирода ва инсоннинг ривожланиш жараёнидаги мақсадга интилувчанлиги, атроф муҳит таъсири, ахлоқий ва меҳнат тарбияси, муомала санъати, болаларни жамоада ўқитиш ҳақидаги ғоялари муҳим ҳисобланади.

Фаробий, ибн Сино, Беруний таълим муаммолари бўйича бир хил фикрлар билдирган ва инсоннинг жамиятга сермахсул хизмат қилиши учун ўз ақлий, жисмоний, ахлоқий, эстетик ва меҳнат қобилиятларидан самарали фойдаланиш имконини берувчи таълим вазифасини ажратиб кўрсатганлар. Таълимнинг ривожлатирувчи вазифасини амалга ошириш мақсадида улар қуйидаги дидактик тамойиллардан фойдаланишни маслаҳат берганлар:

- аста-секин тушунчаларнинг мураккаблашуви;**
- амалиётни тажриба билан боғлаш;**
- қабул қила олишлик;**
- кўргазмалилик.**

ИБН СИНОНИНГ ФИКРИЧА ИЖТИМОЙЛАШТИРИШ КЎНИКМАЛАРИ ЖАМОА БЎЛИБ ЎҚИТИШ ШАКЛИДА ЯХШИ ШАКЛЛАНАДИ. БУНИНГ УЧУН У ҚУЙИДАГИЛАРГА АСОСЛАНИШИ ЛОЗИМ:

1. Таълим олувчилар, ўқитувчи ва ўқувчилар орасида тажриба, билим, маънавий ва ахлоқий кадрлар алмашинуви ташкил қилиш.
2. Мусобақалашув элементидан фойдаланиш.
3. Ўқувчининг ижтимоий ахлоқий хусусиятларини-муомала, ўзаро тушуниш, ўзаро ёрдам, дўстлик ҳиссини ривожлантириш.

Буюк олимларнинг педагогик қарашлари ва фаолиятларининг ижтимоий педагогик йўналтирилганлиги, уларнинг авваламбор ҳаётга ҳар томонлама тайёрлаш ҳисобланган таълим мақсадини шарҳлашларида ўз ифодасини топган. Шахснинг жамиятда ўз ўрнини белгилаб олишини таъминлаб берувчи энг муҳим хусусиятлар деб, улар меҳрибонлик, яқинларга ёрдам, ғурур, виждон, яхши ниятлик, сабрни билишган. Ўқувчиларнинг ҳар томонлама интеллектуал ва меҳнат тайёргарликларига катта эътибор қаратиб, Форобий ва ибн Сино ёшларнинг жамиятга “кириш”ларининг энг муҳим омиллари сифатида, фаоллик, мустақил ташаббускорлик, интилувчанлик, қизиқувчанлик, ижодий қобилиятни ҳисоблашган.

2-савол. Чет эл ижтимоий педагогика ривожланиш тарихидан.

5-илова.

Ижтимоий педагогика педагогика фанидан ажралиб чиққанига деярли кўп вақт бўлган эмас. Бироқ педагогика фанининг ўзи ҳам мустақил фан сифатида, факатгина, **XVII асрдан** бошлаб шаклланган. Бу буюк чех педагоги *Ян Амос Коменский (1592-1670)* номи ва унинг «*Буюк дидактика*» асари билан боғлиқ. Бу асарда педагогиканинг тадқиқот предмет ива принциплари белгилаб берилган. Педагогик жараён қонуниятлари кўрсатиб берилган. Шу билан бирга педагогика тарихининг илдизлари жуда қадимга бориб тақалади.

Биринчи – дастлабки - бошланғич боқич.

Иккинчи босқич – XVII-XIX асрлар.

Учинчи босқич – XX асрнинг боши

Биринчи йўналиш вакиллари

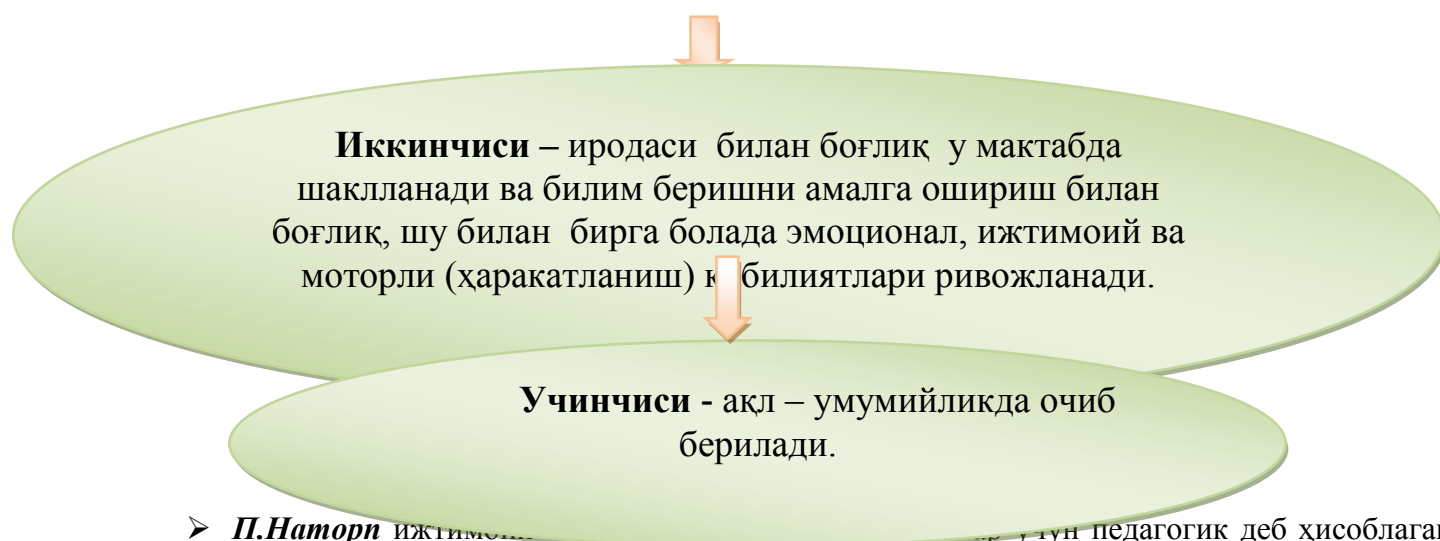
К.Магер, XX асрда – П.Наторп (20-йиллар), Е.Борнеманн, Ф.Шлипер (60-йиллар), Гегелер (80-йиллар) ва бошқалар бўлган.

Пауль Наторп (1854-1924) ижтимоий педагогкани умумий педагогиканинг бир қисми, субъекти сифатида қарайди.

П.Наторп ижтимоий педагогиканинг учта асосий вазифаларини кўрсатади:

биринчиси – боланинг жинсий ҳаёти билан боғлиқ, унинг ҳаётида оиласи даврасида ва атрофидаги яхши одамлари билан алоқада ривожланади.

- **П.Наторп** ижтимоий педагогиканинг асосларини ўқиган педагогик деб ҳисоблаган, унинг вазифаси – ёшларда бирдамлик ва жамоатчилик асосларини тарбиялаш ҳисобланади.
- **П.Наторп** фикрини давом эттириб бу йўналишнинг вакиллари ижтимоий педагогикани интегратив (бирлаштирувчи) фан сифатида қарайдилар.
- Унинг вазифалари – ижтимоий гуруҳлар ва ижтимоий жамиятда индивидуал мустақилликка ёрдам кўрсатиш. Жамиятнинг маданияти ва инсонпарварлик ривожланиши ҳақида қайғуришдан иборат.
- Ўзининг қўшилувчанлиги сабабли ижтимоий педагогика тарбиянинг ҳамма соҳаларига кириб боради, яъни у педагогиканинг тамойилларинидан бири сифатида иштирок этади.

Герман Ноль (1879-1960) ижтимоий педагогиканинг вазифаси агарда оила ва мактаб бирор-бир сабабга кўра ўз вазифаларини бажара олмай қолганда зарур бўладиган шошилиш тез ёрдам кўрсатишдан иборат деб ҳисоблайди.

Унинг ғоялари 1922 йили қабул қилинган ёшларнинг ҳайрия кўрсатиш фаолиятлари ҳақидаги қонунда ўз аксини топди – бу ёшларни мактабдан ташқари бошқарадиган Германиядаги биринчи давлат ҳужжати эди. Шу даврдан бошлаб ижтимоий педагогика амалда «шошилиш ҳолатлар педагогикаси» бўлиб қолди, у ёшларни тарбиялашда оилада ва мактабда мавжуд бўлган камчиликлар ўрнини тўлдириши керак бўлган.

Гертруда Боймер биринчиси йўналиш тарафдорларидан фарқли равишда ижтимоий педагогикани педагогиканинг тамойили эмас, балки ташкилий қисми деб ҳисоблаган. Оилада ва мактабда тарбияга тааллуқли бўлмаган ҳамма нарса ижтимоий педагогиканинг муаммоси демакдир деб ҳисоблайди у.

4-мавзу	Оила ва болалар, ота-оналар назоратсиз қолган болалар ва оилалар билан ижтимоий педагогик фаолият.
----------------	---

4.1. Маъруза машғулотивнинг ўқитиш технологияси

Вақти – 2 соат		Талабалар сони: 30-60 нафар
Ўқув машғулотининг шакли	Ахборот, визуал маъруза БББ технологиясидан фойдаланган ҳолда.	
Маъруза машғулотининг режаси	1.Оила ва унинг асосий вазифалари. 2.Оиланинг ижтимоий мавқеи ва унинг турлари. 3.Оилага ижтимоий педагогик ёрдам кўрсатиш шакллари. 4.Ғамхўрлик қилиш ва васийлик қилишга муҳтож тоифали болалар. 5.Бола асраб олган оила билан ижтимоий педагогик фаолият. 6.Давлат васийлик ташкилотларида ижтимоий педагогик фаолият.	
Ўқув машғулотининг мақсади: ота-онаси қарамоғисиз қолган болалар билан ижтимоий педагогик фаолият юритиш ҳамда оилага ижтимоий педагогик ёрдам кўрсатишнинг шакллари ва турлари ҳақидаги билим ва тасаввурларни шакллантириш.		
Педагогик вазифалар: - Оиланинг вазифаларига изоҳ беради; - Оиланинг ижтимоий мослашишини тавсифлайди; - Узоқ ва қисқа вақтли ижтимоий педагогик ёрдам кўрсатиш шакллари шарҳлайди; - “Васийлик” ва “ғамхўрлик” қилиш тушунчаларнинг моҳиятини изоҳлайди; - Вақтинча бола асраб олувчи оилалар ҳақида тушунча беради.	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: - Оилага таъриф ва унинг вазифаларни санаб беради; - Оиланинг ижтимоий мослашиш турларининг ҳар бирини изоҳлай олади; - Ёрдам кўрсатишнинг инқироз интервент ва муаммоли-йўналтирилган моделига мисоллар келтиради; - “Васийлик” ва “ғамхўрлик” тушунчаларига таъриф бера олади; - Вақтинчалик асраб олувчи оиланинг белгиларини тавсифлайди.	
Ўқитиш услуби ва техникаси	Маъруза, визуаллаштириш, блиц-сўров, ақлий хужум, график органайзер: БББ жадвали	
Ўқитиш воситалари	Конспект, слайдлар, ўқув материаллари, проектор,информацион таъминот.	
Ўқитиш шакли	Фронтал, алоҳида, жуфтликда ва жамоада ишлаш	
Ўқитиш шарт-шароити	Информацион технологиялардан фойдаланиш имконияти мавжуд бўлган аудитория	

Маъруза машғулотивнинг технологик картаси

Босқичлар, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба

1-босқич. Кириш (5 мин.)	1.1. Мавзу, унинг мақсади, ўқув машғулотида кутилаётган натижалар ва уни ўтказиш режасини маълум қилади .	1.1.Эшитадилар, ёзидилар.
2-босқич. Билимларни фаоллаштириш (15 мин.)	2.1. Экранга БББ жадвалини чиқаради ва унга изоҳ беради (1-илова). Топшириқ беради: ҳамма жадвални чизиб олсин ва маъруза режаси бўйича 2-устунни тўлдирсин. Талабаларни жуфтликда ажралишлари сўралади, саволлар бўйича алоҳида фикр юритиш ва жуфтликда муҳокама қилиш ва жавоб бериш тавсия этилади: 1) Оиланинг вазифалари ва ижтимоий мавқеи тўғрисида нималарни биласиз? 2) Сизнинг фикрингизча ушбу мавзу бўйича нимани билиш керак? Блиц-сўров ўтказиладди. БББ жадвалининг 3 ва 4 устунларини тўлдириш бўйича топшириқ беради.	2.1. Жадвални чизади ва 2 устунни тўлдиради. Жуфтликда ажрайдилар саволларни муҳокама қилади ва жавоб берадилар. БББ жадвалининг 3 ва 4 устунларини тўлдирадилар.
3-босқич. Ахборот (55 мин.)	3.1. Конспектни таркатади (4-илова). Маъруза ўқийди, визуал материаллардан фойдаланади. Тушунтириш жараёнида мавзу бўйича асосий назарий тушунчаларни муҳокама қилади, эътиборни жалб этувчи ва муаммоли саволдан фойдаланилади (2-илова) 3.2. Олинган билимларни мустаҳкамлаш учун тестларни ечишни тавсия этади (3-илова). Тестларни экранга чиқаради, муҳокама уюштиради, ечимларни жамоа бўлиб топадилар. Муҳокама бўйича якуний хулосалар чиқаради. 3.3. Топшириқ беради: БББ жадвалининг 5-устунини жуфтликда муҳокама қилган ҳолда тўлдиришни сўрайди. Блиц-сўров ўтказиладди.	3.1.Эшитадилар, муҳокамада иштирок этадилар. 3.2. тестларни ечади ва уларни асослайдилар. 3.3. БББ жадвалининг 5-устунини жуфтликда муҳокама қилган ҳолда тўлдирадилар.
4-босқич. Якуний (5 мин.)	4.1. Маърузага якун ясайди, ўқув фаолияти натижаларини умумлаштиради, олинган билимларнинг келажак учун аҳамиятини айтиб ўтади. 4.2. Мустақил ишлаш учун топшириқ беради: “Ижтимоий педагогик фаолият методикаси ва технологиялари” мавзусида тақдимот тайёрлаш.	4.1.Эшитадилар ва топшириқни ёзиб оладилар.

4-мавзу: Оила ва болалар, ота-оналар назоратсиз қолган болалар ва оилалар билан ижтимоий педагогик фаолият.

Режа:

1. Оила ва унинг асосий вазифалари.
2. Оиланинг ижтимоий мавқеи ва унинг турлари
3. Оилага ижтимоий-педагогик ёрдам шакллари.
4. “Васийлик қилиш” ва “ғамхўрлик қилиш” тушунчалари моҳияти. Ғамхўрлик қилиш ва васийлик қилишга муҳтож тоифали болалар.
5. Асраб олган оила билан ижтимоий-педагогик фаолият.
6. Давлат васийлик ташкилотларида ижтимоий-педагогик фаолият.

Асосий тушунчалар: оила, ҳавфи бор гуруҳи оиласи, етимлик, васийлик ва ғамхўрлик, асраб олиш.

1. Оила ва унинг асосий вазифалари

Жамиятда оиланинг роли ўзининг кучи бўйича бошқа ҳеч бир институтлар билан тенглаштириб бўлмайди. Айнан оилада инсоннинг шахси шаклланади ва ривожланади бола жамиятда қийинчиликларсиз мослашиб кетиши учун у ижтимоий вазифаларини эгаллайди. Оила биринчи тарбиявий институт сифатида иштирок этади, у билан боғлиқликни инсон ўзининг бутун ҳаёти давомида ҳис этади. Оилада инсоннинг маънавийлигига асос солинади ҳуқуқ қоидалари юзага келтирилади шахснинг ички дунёси ва индивидуал сифатлари очиқ берилади.

Статистика кўрсатишича, хўжалик юритиш бозор сиёсатига ўтиш ижтимоий институт сифатида оила ҳолатига анча ёмон оғир таъсир кўрсатди. Демографлар туғилиш камайганини қайд этадилар социологлар асоциал оилалар сонини ўсиб боришини қайд этадилар ва турмуш даражасининг пасайишини тахмин қиладилар.

Ҳамма даврларда ҳам оила ўзининг фарзандларини тарбиялашда ёрдам олишга талабни ҳис этган. Тарих кўрсатишича, одамлар катта оилалар билан яшаганларида оилавий ҳаётнинг зарур бўлган билим ва кўникмалари авлоддан авлодга табиий равишда ва оддий кундалик ўтиб келган. Замонавий индустриал жамиятда авлодлар ўртасидаги оилавий алоқалар бузилмоқда. Шунинг учун, жамият оила ташкил этиш ва болаларни тарбиялаш ҳақидаги зарур билимларни етказиш бўйича ишларни ўз зиммасига олади. Ҳозирги пайтда ота-оналарга мутахассис психологлар ижтимоий ишлар ходимлари ижтимоий педагоглар ва болаларни тарбиялаш бўйича бошқа мутахассисларнинг ёрдамлари зарур. Ана шу мутахассисларнинг ёрдамига фақатгина нотинч, ёмон оилалар эмас, бугунги кунда тинч яхши оилалар ҳам муҳтожлар.

Оила ҳақида бир неча хил тушунчалар мавжуд: биринчидан, оила – бу никоҳ ва (ёки) қон-қариндошчиликка асосланган кичик ижтимоий гуруҳ, унинг аъзолари биргаликда яшайдилар ва уй ишларини бажарадилар, бир-бирига нисбатан ўзаро мажбуриятлар билан бирлашганлар. Иккинчидан, оила – бу ижтимоий институт бўлиб, унда одамлар ўртасида ўзаро муносабатлар барқарор мустаҳкам шаклда бўлади. Ана шу ўзаро муносабатлар доирасида одамларнинг кундалик ҳаёти асосий қисми амалга оширилади: жинсий муносабатлари, фарзанд кўриш, болаланинг бошланғич ижтимоийлашиши, тарбиялаш, таълим бериш, тиббий хизмат кўрсатиш ва бошқалар.

Оила-никоҳ муносабатлари инсониятга қадим даврлардан маълум. Неолит давридаёқ (15-20 минг йил илгари) онгли инсон пайдо бўлганда, одамлар жамоаси мавжуд бўлгандаёқ уларнинг биргаликда хўжалик юритишдаги ва бола тарбиялашдаги вазифалари табиий жинсийлиги, ёшига қараб (эркак, аёл) ажратилишига асосланган. Тарихда қайд этилган оилавий муносабатларда фарқлар бўлишига қарамай, ҳамма оилаларни бирлаштирадиган қандайдир умумийлик бор. Бу оилавий тарзда ҳаёт кечиришдир, бунда инсоният яшашнинг ягона имкониятини топган.

Олимлар оиланинг турли вазифаларини кўрсатадилар. Биз биринчи навбатда, болани тарбиялаш ва ривожлантиришга тааллуққиларини таъхталаб ўтамай.

Репродуктив вазифаси

(productio лот, сўздан - ўзини қайта ишлаб чиқиш, кўпайиш, авлод ишлаб чиқариш) инсон зотини давом эттириш заруриятини сабабини асослайди. Охирги пайтларда 2-3 одамдан ташкил топган оилалар сони ортиб бормоқда. Бундай оилаларнинг айтишларича болалар ота-

оналарнинг эркинликларини чеклайди: таълим олишда, ишда, малакасини оширишда, ўзининг қобилиятларини амалга оширишда. Бола кўрмаслик афсуски фақатгина мавжуд бўлмай, улар болага эга бўлиш ёшидаги эр-хотинлар орасида кенг тарқалмоқда, бу европа давлатлари учун хосдир. Оила катталигини қисқариши қуйидаги омиллар сабабли содир бўлмоқда: туғилишнинг камайиши, ёш оилаларнинг ота-оналаридан ажралиб чиқишлари, ажралишларнинг ўсиб бориши натижасида бир ота ёки оналик оилалар сони ортиб бормоқда. Аҳолининг соғлиғи сифати ва мамлакатда соғлиқни сақлаш ривожланиш даражаси. Экспертларнинг баҳолашлари бўйича ёмон экологик шароит, ахлоқсиз ҳаёт кечириши, касаллиги ёмон овқатланиш ва бошқалар сабабли ёши катта аҳолининг 10-15% соғлиғи ҳолати сабабли болага эга бўлиши мумкин эмас.

Иқтисодий ва ҳўжалик-турмуш вазифалари

Азалдан оиласи ҳар доим жамиятнинг ҳўжалик бошланғич ташкилоти бўлиб келган. Ов қилиш ва дон етиштириш, ҳўнармандчилик ва савдо оилада ҳар доим вазифалар тақсимланган бўлгани учун мавжуд бўла олган. Азалдан аёллар бутун уй ишлари билан машғул бўлганлар, эркаклар касб-ҳўнар билан шуғулланганлар. Илмий техник революция асрига келиб одамлар ҳаёти юмушларининг кўплари (овқат тайёрлаш Қир ювиш, уй тозалаш, кийим тикиш ва бошқалар) қисман маиший хизмат соҳасига юклатилди. Иқтисодий вазифаси оила аъзолари учун бойлик тўплаш билан боғлиқ бўлган: келин учун совғалар, куёв учун қалин, авлодларга қолдириладиган буюмлар, тўйга, вояга етиш ёшига суғурта қилиш, пул маблағлари тўплаш. Бизнинг жамиятимизда содир бўлаётган ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар оиланинг мол-мулк тўплаш, хусусий мулкка эга бўлиш, турар жойини хусусийлаштириш, мерос қилиб қолдириш ва шу каби масалалардаги иқтисодий вазифаси яна фаоллашиб бормоқда.

Бошланғич ижтимоийлаштириш вазифаси

Оила боланинг шахси шаклланишига фаол таъсир кўрсатадиган биринчи ва асосий ижтимоий гуруҳдир. Оила ижтимоий микромуҳитдир. Ижтимоий таъсир кўрсатиш омилларидан биридир. У боланинг жисмоиний, психик ва ижтимоий ривожланишига таъсир кўрсатади. Оиланинг вазифаси болани у дунёга келган мамлакат маданиятига ва бола табиатида мос равишда ривожланиб бориши учун уни аста-секин жамиятга киритиб боришдан иборатдир.

Инсоният тўплаган ижтимоий тажрибаларига, у туғилиб ўсаётган мамлакат маданиятига, унинг маънавий-ахлоқ қоидаларига, халқ анъаналарига болани ўргатиш – ота-оналарнинг мажбурий вазифасидир.

Тарбиявий вазифаси

Бошланғич ижтимоийлашиш жараёнида болани оилада тарбиялаш муҳим аҳамиятга эга бўлади. Ота-оналар боланинг биринчи тарбиячилари бўлганлар ва шундай бўлиб қоладилар. Болани оилада тарбиялаш мураккаб ижтимоий-педагогик жараёндир. Оиладаги муҳит ва шароит боланинг шахси шаклланишига таъсир кўрсатади. Ота ва она ўз боласини ардоқлайди, эркалайди, ташвишини қилади, ҳаёт ташвиш ва қийинчиликларидан асрайди. Ота-оналарнинг шахсий ибратлари – боланинг тарбиясига таъсир кўрсатиш муҳим воситасидир. Унинг тарбиявий аҳамияти боланинг тақлид этишга қизиқиши, ҳавас қилишига асосланган. Билим ва тажрибаларга эга бўлмай бола катталар қилганини такрорлайди, уларнинг ҳаракатларига тақлид қилади. Баъзан боланинг оилада олган тажрибаси боланинг атроф дунёга, одамларга нисбатан ягона ўлчов белгиси бўлиб қолади. Тўғри баъзи оилаларда ота-оналари бемор бўлганида, бузуқ ахлоқли ҳаёт кечирганларида, педагогик маданиятга эга бўлмаганларида ва шу қабиларда тарбия бузилиши мумкин. Албатта, бола шахси тарбиясига шунчаки ўзининг борлиги билан таъсир кўрсатмайди, балки қулай маънавий-психологик муҳити, унинг аъзолари ўртасидаги соғлом муносабатлар билан таъсир кўрсатади.

Рекеацион (қайта тиклаш) ва психотерапевтик вазифалари

Бунинг мазмуни оила инсон ўзини тўла ҳимояланган деб хис этадиган, тўла қабул қилинган, унинг мавқеи, ташқи кўриниши, ҳаётдаги муваффақиятларидан моддий аҳволдан қатъий назар, оила уни қабул қиладиган бошпана бўлишидан иборатдир.

“Менинг уйим – менинг қасрим” ибораси соғлом, тинч оила – дунёдаги ҳамма нотинчликлардан вақтинчалик бўлса ҳам яширинишга, дам олиб ўз кучларини тўплаб олишга энг ишончли ва энг яхши бошпана деган маънони яхши ифода этиб беради.

Рафикаси ўз уйида ўзининг ҳокимининг ҳамма камситишлари ва жаҳлларига индамай чидаб келган анъанавий модели энди ўтмишда қолиб кетмоқда. Кўпчилик аёллар ҳам энди ишга борадилар ва уйга чарчаб, толиқиб қайтадилар. Оилавий шароитда, яқинлари билан муносабатларда, болалари билан бўлганида кучлари анча яхши тикланади.

2. Оиланинг ижтимоий мавқеи ва унинг турлари

Оила яхлит системали ташкилотдир. Ҳозирги замонда оила олдида турган муаммолардан бири – бу оиланинг жамиятда мослашишидир (лотинча *adapto* - мослаштираман), яъни оиланинг замонавий муҳитда (жамиятда) ҳаёт шароитларига мослашиши ҳисобланади. Мослашиш жараёнининг асосий характеристикаси бўлиб, ижтимоий мавқеи иштирок этади, яъни оиланинг жамиятда мослашиш жараёнидаги ҳолати.

Оиланинг ижтимоий мавқеини аниқлаш учун унинг бир қатор тузилиш – функционал характеристикаларини ҳамда оила аъзоларининг индивидуал хусусиятларини билиш керак.

Оиланинг тузилиш характеристикалари

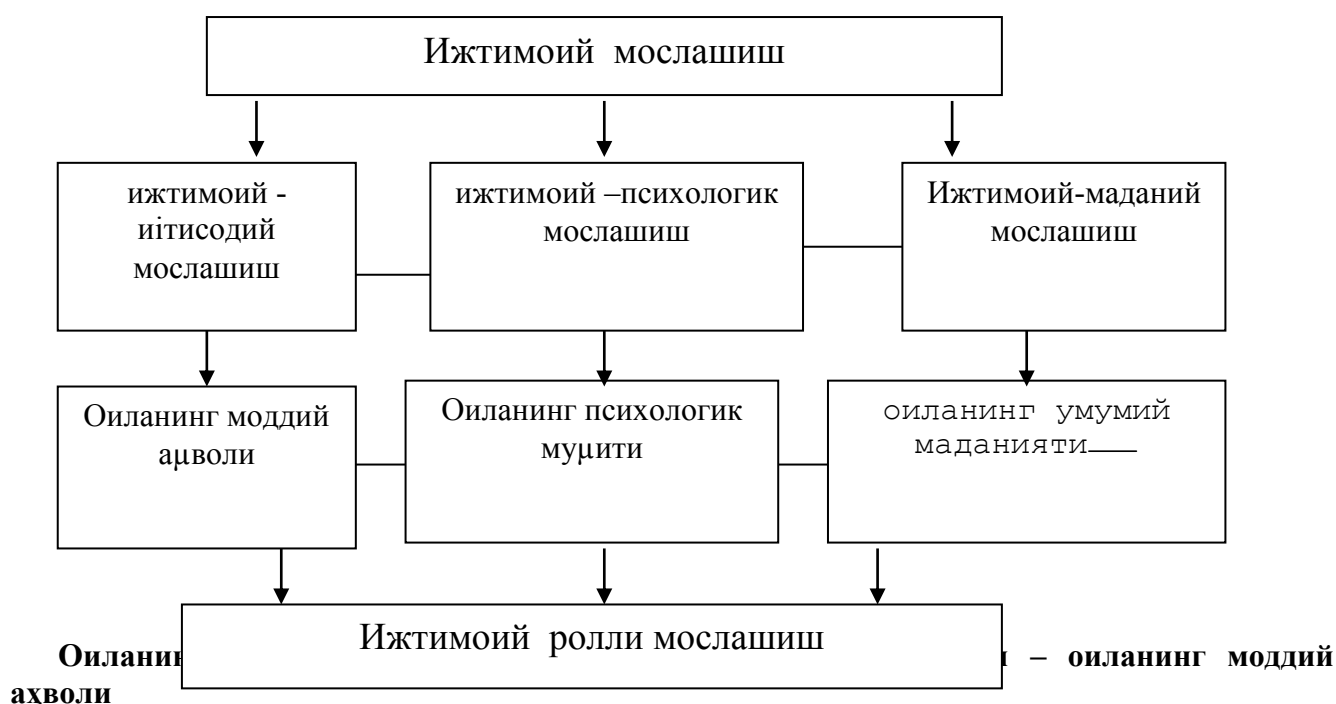
1. Никоҳли шерикларнинг мавжудлиги (тўла, расман тўла, тўла эмас).
2. Оиланинг ҳаётий цикли босқичи (ёш, етук, қари).
3. Никоҳ тузиш тартиби (биринчи, такрорий).
4. Оиладаги авлодлар сони (битта ёки бир неча авлодлар).
5. Болалар сони (кўп болалик, кам болалик).

Оила аъзоларининг индивидуал хусусиятлари

Уларга ижтимоий-демографик, физиологик, психологик, оила катта аъзоларининг патологик одатлари киради ва боланинг характеристикалари киради: ёши, бола ёшига муносиб нутқи ривожланганлиги, жисмоний, психологик ривожланиш даражаси; унинг қизиқишлари ва қобилиятлари; у борадиган таълим ташкилотлари, муносабат ва ўқитиш муваффақиятлари; ўзини тутишда четланишлар, патологик одатлари, нутқий ва психик бузилишлар мавжудлиги.

Оила аъзоларининг индивидуал хусусиятлари унинг тузилиш ва функционал кўрсаткичлари билан биргаликда комплекс характеристикаларни ташкил этади – оила мавқеини (лотинча *status*-ҳолати, вазияти).

Оиланинг ижтимоий мослашиш тузилиши

Оиланинг моддий фаровонлиги, унинг таъминланганлиги бир неча микдорни ва сифатли кўрсаткичлар билан баҳоланади. Булар оиланинг даромад даражаси, унинг ҳаётий шароитлари,

буюмлари мавжудлиги (яъни оила эга бўлган бумлар) ҳамда унинг аъзоларининг ижтимоий-демографик хусусиятларидан иборат, бу оиланинг ижтимоий-иқтисодий мавқеини ташкил этади. Оиланинг даромадлари даражаси, ҳамда турар жойи шароитлари белгиланган нормадан паст бўлса (тирикчилик минимум ива бошқалар) бунинг оқибатида оила энг керакли ҳисобланган озиқ-овқат, кийим, турар жойи учун ҳақ тўлаш талабларини қондира олмайди, бунда оила камбағал ҳисобланади ва унинг ижтимоий-иқтисодий мавқеи – паст ҳисобланади. Агарда оиланинг моддий таъминланиши ижтимоий меъёрлар минимумига мос келса, яъни агарда оила ҳаёт кечириш учун асосий талабларни қондира олса, лекин моддий маблағи дам олиш, таълим ва бошқа талабларини қондиришга етмаса унда бундай оила кам таъминланган ҳисобланади, унинг ижтимоий-иқтисодий мавқеи - ўртача ҳисобланади.

Даромади даражаси ва яшаш шароити юқори бўлиб (ижтимоий меъёрдан икки баробар кўп ва ундан ортиқ) фақатгина яшаш асосий талабларини қондириб қолмай, яна турли хил хизматлардан фойдаланиш имкони ҳам бўлса бу оила моддий таъминланган ҳисобланади, юқори ижтимоий-иқтисодий мавқега эга бўлади. Оиланинг ижтимоий мослашиши иккинчи ташкил этувчиси – унинг психологик муҳити – оила аъзолари кайфияти, уларнинг ҳаётий кечинмалари, бир-бирига муносабати, бошқа одамларга, ишга, атрофдаги ҳодисаларга қарашлари натижаси сифатида юзага келадиган барқарор мустаҳкам эмоционал кайфиятдир. Оиланинг психологик кайфияти ҳолатини баҳолаш учун эр-хотинлар ўртасидаги, болалар ва ота-оналар ва яқин қариндошлари ўртасидаги ўзаро муносабатларини ҳисобга олиш керак бўлади.

Оиланинг психологик кайфияти ҳолати кўрсаткичлари куйидагилар ҳисобланади: эмоционал эркинлиги даражаси, хавотирланиш даражаси, бир-бирини тушуниш, ҳурмат қилиш, қўллаш, ёрдам кўрсатиш, ҳамдардлиги, бир-бирига таъсири даражаси; дам олиш жойи (оилада ёки ундан ташқарида), оиланинг яқин атрофдагилар билан муносабатлари очиклиги.

Тенг ҳуқуқлилик ва ҳамкорлик принципларида қурилган муносабатлар маъқул ҳисобланади. Оилада бир-бирларининг ҳуқуқларини ҳурмат қилишади, бир-бирига боғланганлик мавжуд, эмоционал яқинлик хис этилади. Оиланинг ҳар бир аъзоси ўзаро муносабатлар сифатидан хурсанд. Буларнинг ҳаммаси бўлган ҳолатда – оиланинг ижтимоий-психологик мавқеи юқори деб баҳоланади. Оилада носоғлом психологик муҳит эр-хотинлар ёки ота-оналар ва болалар ўртасида доимий қийинчиликлар ва жанжаллар бўлган ҳолларда юзага келади, оила аъзолари доим хавотирда бўладилар, ўзларини эркин хис эта олмайдилар: оила аъзолари ўртасида бегоналик хисси ҳукмрон бўлади. Буларнинг ҳаммаси оиланинг асосий вазифаларидан бири бўлган –психотерапевтик, яъни стрессни ва чарчокни йўқотиш, жисмоний ва маънавий кучларини тиклаб олиши каби вазифасини бажаришга ҳар бир оила аъзосига ҳалақит қилади. Бундай ҳолатда ижтимоий психологик муҳити – паст даражали бўлади.

Шу билан бирга ёмон муносабатлари инқирозли, бутунлай бир-бирини тушунмаслик, бир-бирига душманлик, жаҳл билан куч ишлатиш (психик, жисмоний, жинсий), ажралиш истаги пайдо бўлиши билан ифодаланувчи ҳолатларга айланиши мумкин. Инқирозли муносабатларга мисоллар: ажралиш, боланинг уйдан қочиб кетиши, қариндошлари билан муносабатлари, алоқаларининг тўхталиши.

Ёмон муносабатлари бўш ифода этилганда доимий бўлмаганда оиланинг оралиқ ҳолатида бўлганда оиланинг ижтимоий-психологик мавқеи ўртача ҳисобланади. Ижтимоий мослашиш тузилиши учинчи ташкил этувчиси – ижтимоий-маданий мослашиш.

Оиланинг умумий маданиятлилигини аниқлашда унинг катта ёшдаги аъзолари билим даражаларини ҳисобга олиш зарур. Катталарнинг билим даражалари болаларни тарбиялашда муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Бундан ташқари оила аъзоларининг турмуш ва ўзини тутиш маданиятларини ҳам ҳисобга олиш керак. Агарда оила одатлар ва анъаналарни давом эттирувчиси, сақловчиси ролини бажара олса (оилавий байрамлар сақланиб қолинса, халқ оғзаки ижоди сақланса) оиланинг маданий даражаси юқори ҳисобланади; қизиқишлари доираси кенг бўлади; маънавий талаблари ривожланган бўлса: оилада турмуш тўғри ташкил этилган, дам олиш турли хилларда бўлади, шу билан бирга дам олиш ва турмуш фаолияти биргаликда

олиб борилади; оила болани ҳар томонлама (эстетик, жисмоний, эмоционал, меҳнат) тарбиялаш билан машғул бўлади ва соғлом турмуш тарзини таъминлайди.

Агарда оиланинг маънавий талаблари ривожланмаган, қизиқишлари доираси тор бўлса, турмуши ташкил этилмаган, уюлмаган, оилани бирлаштирувчи биргаликда маданий хордиқ чиқариш ва меҳнат фаолияти бўлмаса, оила аъзоларининг одобини бошқариш бўш бўлса (хулқини бошқаришда мажбурлаш методлари устун бўлади); оила носоғлом турмуш тарзи олиб борса (носоғлом, хулқи бузук) унда унинг маданияти даражаси – паст бўлади.

Агарда оила маданияти юқори даражалилигининг тўла тўпламга эга бўлмаса, лекин ўзининг маданий даражаси муаммоларини тушуниб етса ва уни ошириш йўналишида фаоллик кўрсатса унда оиланинг ижтимоий-маданий мавқеи ўртачалиги ҳақида гапириш мумкин бўлади.

Тўртинчи кўрсаткичи-вазиятли-ролли мослашиши

Бу мослашиш оилада болага муносабат билан боғлиқ бўлади. Болага оқилона ижобий муносабатда бўлганда, боланинг муаммосини ҳал қилишда оиланинг юксак маданиятлилиги ва фаоллиги бўлган ҳолда унинг вазиятли-ролли мавқеи юқори бўлади: агарда болага ҳаддан ташқари эътиборлилик, унинг муаммоларига аралашуш кўп бўлса, унда 0 ўртача бўлади. Агарда боланинг муаммоларига эътибор берилмаса ва ундан ҳам ёмони болага ёмон муносабатлар бўлса, бу оиланинг паст маданияти ва фаоллиги билан бирга вазиятли-ролли мавқеи – паст бўлади.

Оиланинг типологияси

Оиланинг кўплаб типологиялари мавжуд бўлади: психологик, педагогик, социологик. Ижтимоий педагогнинг фаолияти вазифаларига комплекс типологияси жавоб беради, у жамиятда ижтимоий мослашуви даражаси бўйича фарқ қиладиган оиланинг тўрт категориядаги типларини ажратишни кўзда тутди.

1. Юқори даражаси - мустаҳкам оилалар.
2. Ўртача – хавфи бор оилалар гуруҳи.
3. Паст даражали – нотинч (бахтсиз) оила.
4. Жуда паст – асоциал оилалар.

Тинч, бахтли оилалар ўз вазифаларини бажара оладилар. Ижтимоий педагог ёрдамига деярли муҳтож эмаслар. Бундай оилалар мослашиш қобилиятлари ҳисобига, яъни моддий, психологик ва бошқа ички имкониятларига асосланган қобилияти ҳисобига ўз боласининг талаб-эҳтиёжларига тезликда мослашиб олади ва уни тарбиялаш ва ривожлантириш масаларини муваффақиятли ҳал этади. Муаммолар пайдо бўлган ҳолларда уларга ижтимоий педагогнинг бир марталик ёрдами (маслаҳати) етарли бўлади.

Хавфи бор гуруҳ оилалари қоидалардан бир қанча четланиши билан ифодаланади (тўла бўлмаган оила, кам таъминланган оила ва шу кабилар). Булар оиланинг мослашиш қобилиятини пасайтиради. Улар болани тарбиялаш вазифаларини ўзларининг кўп кучларини ишлатиб бажарадилар, шунинг учун ижтимоий педагог оила ҳолатини кузатиб бориши керак ва керак бўлганида ўз вақтида ёрдамини таклиф этиши зарур.

Нотинч оилалар, бу ҳаёт фаолияти бирор-бир соҳасида ёки бир вақтда бир нечтасидан паст ижтимоий мавқега эга бўлган оилалар. Масалан, оила даромади паст даражада, ёмон психологик муҳит, оилада маданият даражаси паст. Бундай оилалар уларга юклатилган вазифаларни бажара олмайдилар, уларнинг мослашиш қобилиятлари паст, болани оилавий тарбиялаш жараёни қайта қийинчиликлар билан ўтади, натижаси кам бўлади. Бундай турдаги оила учун ижтимоий педагог томонидан фаол ва давомийли ёрдам керак бўлади.

Асоциал оилалар – бу ота-оналари хулқи бузук, қонунга хилоф равишда ҳаёт кечираётган оилалар ва бу оилаларда яшаш – турмуш шароитлари энг оддий санитар-гигиеник талабларга жавоб бермайди. Бундай оилаларда одатда болалар тарбияси билан ҳеч ким шуғулланмайди, болалар қаровсиз қоладилар, ярим оч, ярим яланғоч бўлиб ривожланишдан ортда қоладилар. Ота-оналари томонидан бошқалар томонидан ам жабрланадилар, ижтимоий педагогнинг бундай оилалар билан ишлари ҳуқуқни ҳимоя қилиш органлари билан биргаликда, ҳамда васийлик қилиш органлари билан ҳамкорликда олиб борилиши керак.

3. Оилага ижтимоий-педагогик ёрдам шакллари

Чет эл амалиётида муҳтожларга узоқ вақтли ва қисқа вақтли ишлар шаклларида фойдаланиб ижтимоий-педагогик ёрдам кўрсатиш бой тажрибалари тўпланган.

Оз вақтли шакллари орасида олимлар инқирозинтервент ва муаммоли-йўналтирилган моделни ўзаро алоқларини кўрсатадилар.

Инқирозинтервент модели оила билан ишлашда бевосита инқирозли вазиятларда ёрдам кўрсатишни кўзда тутди. Бундай вазиятлар оиланинг кундалик ҳаёти давомида юзага келиши мумкин ёки тасодифий зарар етказувчи ҳолат бўлиши мумкин. Бундай ноқулай даврлар боланинг ёши инқирози билан боғлиқ, бунда оилада психологик-педагогик муаммолар кучаяди.

Уч ёш инқирози шахснинг асосий индивидуал-психологик сифатлари шаклланиши жараёни билан ва ижтимоий-маънавий сифатларининг ривожланиши учун шарт-шароитлар яратиш билан боғлиқ бўлади.

7-8 ёш инқирози мактаб ўқувчиси янги ижтимоий мавқега мослашиши, ҳаётнинг янги режимини ўзлаштириши, ўқитувчи билан, болалар жамоаси билан муносабатлар ўрнатилиши билан боғлиқдир.

12-17 ёш инқирози ўзини ташкил топтириш, оила аъзолари, ота-оналари билан, умуман катталар билан муносабатларини ўзгартириш даври.

18-21 – ижтимоий ўзини аниқлаш даври.

Оилага инқироз пайтида фақатгина ижтимоий педагог эмас, балки профессионал психолог, ёрдам кўрсатиш норасмий гуруҳлари, махсус ташкилотлар (ижтимоий ҳимоя, реабилитация маркази ва бошқалар) ёрдам кўрсатадилар.

Ўзаро алоқалар муаммоли- йўналтирилган модели (шакли) қисқа вақтли ишлар стратегиясига киради, унинг давомийлиги 4 ойдан ошмайди. Муаммоли-йўналтирилган модели оила мурожаат этган аниқ амалий масалаларни ҳал этишга қаратилган бўлади.

Бу модел диққат марказида муаммо ва ёрдам кўрсатувчи мутахассислар бўладилар, оилага ёрдам кўрсатувчилар ўз кучларини оила англаб етган ва улар бунинг устида ишлашга тайёр бўлган муаммони ҳал этишга қаратишлари керак. Бундай муаммолар болага деструктив муносабатлар (лотинча destructio-бузиш, барбод этиш, бирор нарсанинг нормал тузилишини парчалаш), тарбиялаш нотўғри усули, оиладаги ёмон, кўнгилсиз психологик муҳит бўлиши мумкин. Чет эл давлатлари иш тажрибаларида асосан устун бўлган ишлар олиб бориш узоқ вақтли шакллари мижоз билан узоқ вақт муносабатда бўлишни (4 ой ва ундан кўп) талаб этади ва одатда психологик ёндошишга асосланади.

Оилалар ижтимоий-педагог ва психологик ёрдам сўраб мурожаат этмаса (улар бунга муҳтожлар аслида) унда уларга нисбатан патронаж каби иш усули қўлланилади. Патронаж ижтимоий педагогнинг иш усулларида бир шаклдир, бу усулда ижтимоий-педагог диагностик, текшириш, назорат, мослашиш-реабилитацион мақсадларда оилаларни уйига келиб ишлашидан иборат бўлади. Ўзбекистон республикасида патронаж иш усули мавжуд бўлиб ва педиатрик хизматлар, ногиронлар ва нафақахўрларга ижтимоий хизмат кўрсатиш марказлари томонидан амалга оширилади. Лекин тиббий ва ҳўжалик-турмуш хизматлари патронаж имкониятларини чегараламайди, унинг доирасида турли хил таълим, психологик ёрдамлари амалга ошириши мумкин, шунинг учун ижтимоий педагогнинг оилага келиб ишлаш шакли унинг ажралмас қисми бўлиши керак.

Патронаж билан бир қаторда оила билан ишлаш шаклидан бири сифатида консультацион суҳбатларни кўрсатиш мумкин. Индивидуал консультатив суҳбатлар билан бир қаторда оила билан ишлаш гуруҳли ишлаш методи –тренинг қўлланиши мумкин.

4. “Васийлик” ва “қарамоғига олиш” тушунчаларининг моҳияти. Васийлик ва ғамхўрликка муҳтож болалар категориялари

Васийлик – бу “балоғатга етмаган шахслар шахси ва мол-мулки ҳуқуқларини ҳимоя қилиш шаклидир (ота-онасиз олган болалар, руҳий касаллар)”^{††}. васийлик дейилганда бундай

^{††} Ожегов.С.И. Толковый словарь русского языка. – М, 1994, с. 445

кузатишлар вазифаси юклатилган шахслар ёки ташкилотлар ҳам тушунилади. Васийлик қилиш топширилган шахс васий деб аталади, унинг мажбурияти эса васийлик.

қарамоғига олиш - ўз мазмуни бўйича васийликка яқин тушунчадир, қарамоғига олиш – бу балоғатга етмаган болалар шахсий ва мол-мулкка ҳимоя қилиш шакли (ва бошқа категорияли одамларнинг ҳам), яъни қарамоғига олиш деганда васийликдан фарқли равишда унга анча кенг категориядаги болалар киради. Ҳозирги кунда кундалик нутқда ва назарий тадқиқотларда икки тушунча кенг қўлланилади: етим (ҳеч кими йўқлик) ва ижтимоий етим (ижтимоий ҳеч кими йўқлик).

Етим болалар – бу 18 ёшгача бўлган иккала ота-оналари ёки бирортаси вафот этган шахслардир. Ижтимоий етим – бу биологи кота-оналари бор бола, лекин улар қандайдир сабабларга кўра бола тарбияси билан шуғулланмайдилар ва унга ғамхўрлик кўрсатмайдилар.

Бундай ҳолларда болаларга ғамхўрлик қилиш вазифасини жамият ва давлат ўз зиммасига олади. Шундай қилиб, ота-оналари қаровисиз қолган болалар категорияларига қуйидагилари кирадилар:

- ота-оналари вафот этган.
- Ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум этилган.
- Ота-оналик ҳуқуқлари чекланган;
- Номасълум, дараксиз, йўқ ҳисобланган.
- Ишга яроқсиз (носолғом, иш қобилияти чекланган);
- Жазони ижро этиш колоннияларида жазо олаётган.
- Жиноят қилганликда айбланади ва қамоққа олинган.
- Болаларни тарбиялашдан бош тортади.
- Бола вақтинча жойлаштирилган даволаш, ижтимоий ташкилотлардан болани олиб кетишдан бош тортадилар.

Васийлик ва қарамоғига олиш – етим-болаларни ва ота-онаси қаровисиз қолган болаларни боқиш, тарбиялаш, таълим бериш ва уларнинг ҳуқуқ ва қизиқишларини ҳимоя қилиш учун жойлаштириш шаклидир. Васийлик 14 ёшга етмаган болалар устидан ўрнатилади, қарамоғига олиш 14 ёшдан 18 ёшгача болалар устидан ўрнатилади.

Етимлик – жамият олдида турган жуда жиддий муаммолардан биридир. Ота-онасини йўқотган бола – бу алоҳида жуда ҳам фожеали дунёдир. Ота ва онали бўлиш талаби эҳтиёжи боланинг энг кучли талабларидан биридир.

Ижтимоий етимлик бугунги кунда кўплаб ривожланган ва ривожланаётган давлатлар учун хосдир. Масалан, америкалик тадқиқотчилари бутун дунё бўйича касалхоналар, туғруқхоналар, ижтимоий муассасалар ташлаб кетилган чақалоқлар билан тўлиб кетганлигини айтадилар. Уларни турлича “воз кечилган болалар”, “давлат болалари”, “ташлаб кетиш учун туғилганлар” ҳам деб атайдилар.

Уруш бошланганда Шоаҳмад Шомахмудов ва унинг хотини Баҳри Акрамова артелда темирчи бўлиб ишлаганлар. Токент аёлларининг Ўзбекистон барча аёлларига мурожаат этиб (1942 январ) уларни эвакуация қилиб келинган болаларга нисбатан оналик ғамхўрлигини кўрсатишга чақирганларидан кейин улар турли миллатлардан етим-болаларни тарбияларига олишган. Улар орасида рус, белорус, молдаван, украин, латиш, қозок, татар ва бошқа миллат болалари бор эди. Шомахмудовлар бошпанасиз қолган болаларга ғамхўрлик кўрсатадилар, уларни ўқитиб тарбиялаб бизнинг мамалакатимизга муносиб кишилари қилиб ўстирдилар. 1966 йилда зилзиладан сўнг Шомахмудовлар бошпанасиз қолган болаларни оилага қабул қилдилар. Шомахмудовлар “Ҳурмат белгиси” ордени билан Б.Акрамова “қаҳрамон она” ордени билан ҳам мукофотланганлар. Улар Раҳмат Файзининг “Улуғ инсон” романининг, “Сен етим эмассан” бадиий фильмининг асосий қаҳрамонлари тимсоли қилиб олинганлар. Тошкентнинг кўчаларидан бири Шомахмудовлар номи билан аталади, Халқлар Дўстлиги майдонида “Дўстлик” монументи ўрнатилган. Улардан ташқари яна минглаб ўзбек оилалари уруш йилларида эвакуация қилинган болаларни асраб олганлар. Иккинчи жаҳон уруши йилларида халқ шоири Гофур Гулом ўзининг “Сен етим эмассан” шеърида ўз ота-оналарини ва уйларини йўқотган болаларга қаратилган қалб сўзларини ёзган:

Сен етим эмассан, тинчлан жигарим!

Қуёшдек меҳрибон ватанинг онанг,

Заминдек вазмину меҳнаткаш, мушфик

Халқ бор, отанг бор чўчима жигарим,

Ўз уйингдасан, ухла жигарим

Етимликнинг ҳамма сабабларини айтиб ўтиш қийин, чунки бу турли фан соҳалари олимлари (шифокорлар, психологлар, социологлар, педагоглар ва кўплаб бошқалар) шуғулланадиган кўп қиррали муаммо ва у ҳам охиригача ўрганиб бўлинмаган. Аммо ҳеч бўлмаганда етимликнинг учта сабабларини айтиш мумкин:

1. Ота-оналар (кўпинча оналар) ўзининг балоғатга етмаган боласидан ўз ихтиёри билан воз кечади, шу билан бирга бу кўпинча чақалоқлик ёшида кузатилади: воз кечиш, ташлаб кетилган чақалоқлар.
2. Боланинг қизиқшларини ҳимоя қилиш мақсадида ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум этилганда болани оиладан мажбурлаб тортиб олиш. Бу ҳолат асосан ичкиликбозликка берилган, жамоатчилик, жамият қоидаларига зид равишда ҳаёт кечираётган, носоғлом ота-оналари бўлган, нотинч оилаларда юз беради.
3. Ота-оналари вафот этганда. Бунга аҳолини шошилиш кўчишга мажбур этувчи қандайдир табиий ёки ижтимоий катаклизмлар (уруш, ер қимирилаши ва шу кабилар) оқибатида йўқолиб қолган болаларни ҳам киритиш мумкин. Ҳар қандай жамият ва давлатнинг асосий вазифаси – боланинг оилада тарбияланиш ҳуқуқини амалга оширишдир. Боланинг бу ҳуқуқлари халқаро ҳужжатларда қайд этилгани каби (БМТнинг боланинг ҳуқуқи ҳақидаги конвенция ва бошқалар), Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатларда қайд этилган. Масалан, Ўзбекистон Республикаси оила кодексида энг устун ва мустақил сифатида қуйидаги боланинг ҳуқуқлари кўрсатилади: оилада яшаш ва тарбияланиш ҳуқуқи, ота-оналари ва бошқа қариндошлари билан алоқа қилиш ҳуқуқи, ўзини ҳимоя қилиш ҳуқуқи, исми, фамилияси, отасининг исмига ҳуқуқи. давлат биринчи навбатда болани оилада сақлаб қолишга ва уни давлат муассасаларига тарбиялашга беришни олдини олишга бор кучи билан интилади. Агарда болани оилада сақлаб қолиш мумкин бўлмаса унинг учун янги оила излаш афзал деб ҳисобланади.

Ўзбекистонда ота-оналарисиз қолган етим-болаларга ёрдам кўрсатиш учун “Сен ёлғиз эмассан” Республика ижтимоий фонди ташкил этилган. Ҳар бир мамлакатларда бола тарбияси ва ривожланишига тегишли ижтимоий альтернатив масалалар тизими яратилмоқда, ривожлантирилмоқда ва мустақамланмоқда. Уларга қуйидаги мумкин бўлган усуллари киритиш мумкин:

- Оилага қайтариш.
- Мамлакат ичида асраб олиш.
- Тарбиялаш учун оилага бериш;
- Махсус тарбия муассасаларига бериш.

Етим-болаларга васийлик қилиш икки йўл билан амалга оширилиши мумкин – асраб олиш ёки давлат қарамоғига олиш билан. Асраб олиш қуйидаги йўллар билан амалга оширилади: асраб олган оила, васийлик қилувчи оила, болаликка олган оила.

Фарзанд қилиб олиш – бу болани ҳимоя қилиш махсус чораси, бунда бола ва унинг ҳақиқий ота-онаси бўлмаган одам ёки эр-хотин ўртасида қариндошлик алоқалари юридик ўрнатилади. Боланинг тарбияланиши ва ривожланиши учун болани фарзанд қилиб олганида у айнан оилага эга бўлиши, унга бирор-бир ўрнини босувчи эмас, оилага эга бўлиши муҳим ҳолат ҳисобланади. Бизнинг давримизда кўплаб ҳамюртларимиз меҳрибонлик кўрсатиб ота-онасиз қолган болаларни оилаларига оладилар. Масалан, Низомий номидаги ТДПУ педгогика кафедраси катта ўқитувчиси Ишмухамедов Равшан Джураевич етим қолган бола – корейс болани асраб олди (2003). Ишмухамедовлар оиласида ўзларининг тўртта фарзандлари бор. Бундай ҳаракат ҳақиқий инсонпарварлик ва бегоналар бахтсизлигига ғамхўрлик муносабатини билдиради.

Давлат васийлиги – асраб олинган болага (етим болага) унинг тарбияси ва ривожланиши учун зарур шароитлар яратиб, уни бу мақсадда махсус ташкил этилган ташкилотга жойлаштириш йўли билан амалга оширилади.

Бола болалар уйига (малолетка), вақтинчалик асраб олинган оилага, меҳрибонлик уйига (болалар уйи) мактаб-интернатга жойлаштирилиши мумкин.

Асраб олган оила билан ижтимоий-педагогик фаолият

Асраб олинган бола ҳар хил турдаги қабул қилувчи оилага тушиши мумкин: бу васийлик қиладиган оила ёки бола қилиб олдиган оила бўлиши мумкин. Булар орасида фарқ биринчи ҳолатда бола учун унга қариндош бўлган одамлар топилади, иккинчи ҳолатда – бола билан қариндошлик алоқаси бўлмаган одамлар оила вазифасини бажаришларидан иборат бўлади. Васийнинг вазифаси болани тарбиялаш ва ривожлантириш, унинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳисобланади. Васий вояга етмаган болада мавжуд бўлган мол-мулки ва кўчмас мулкни сақлаш ва фойдаланишини назорат қилишни амалга оширади, лекин ўзи бу мулкдан фойдаланиш ҳуқуқига эга эмас. Бола қилиб олган оила умуман олганда боланинг янги юридик ва ҳақиқий оиласи ҳисобланади, бу ерда у ўз боласи ҳуқуқига эга бўлади.

Бола уни оиласига олган ота-оналарининг фамилиясини олиши мумкин, ҳатто янги исм ҳам. Фарзанд қилиб олинган боланинг ҳамма ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳақиқий ўз болалари ҳуқуқ ва мажбуриятларига тенглаштирилади.

Асраб олувчи оиланинг яна бир тури - вақтинчалик асраб олиш оиласи. Вақтинчалик асраб оладиган оила болаликни ҳимоя қилиш усули сифатида бир қатор ривожланган мамлакатларда жуда ҳам кенг тарқалган ҳисобланади.

Ўзбекистонда асраб оладиган оилалар ҳозирча кенг тадбиқ этиш ва тарқалишга эга эмас.

Вақтинчалик асраб олиш оиласини васийлик оиласи ёки бола қилиб олувчи оиладан фарқи биринчи навбатда бу профессионал мутахассислар оиласи бўлади. Агарда чет элтажрибаларига мурожаат этсак унда вақтинчалик асраб олувчи оиланинг бир неча белгиларини кўрсатиш мумкин:

1. ота-оналарда маълум профессионал малакалари бўлиши керак;
2. Оила керакли профессионал-педагогик тайёргарликка эга бўлиши керак.
3. Бундай оиланинг хизматларига хизмат ҳаққи тўланади.
4. Боланинг оилада бўлишлари асраб олган ота-оналарнинг иш стажи сифатида ҳисобга олинади.
5. Асраб олган ота-оналарнинг иш вақтлари ўз шахсий уйларида ўтади.

Вақтинчалик асраб олиш оиласининг фаолияти боланинг кейинги тақдири ҳал этилгунга қадар боланинг оилада бўлишини кўзда тутати: ўз оиласига қайтиши; болалар уйига жўнатилиши, интернат ёки бошқа муассасаларга юборилиши.

Асраб олган оила билан ижтимоий-педагогик фаолият

Ижтимоий-педагогик фаолият босқичлари	Ижтимоий педагогнинг фаолият вазифалари	Ижтимоий-педагогик фаолияти методлари
1. Асраб оладиган оилани излаш	Ахборот-маълумотлар	Анкета тузиш, суҳбат, интервью, маълумотларни ўрганиш
2. Бўлажак асраб оладиган ота-оналарни ўрганиш	Диагностик (бошланғич диагностика)	Анкета тузиш, суҳбат

3. Бола жойлаштирилган муассасалар ва оиалаларни бориб кўриш (инкироз оила, болалар уйи ва бошқалар)	Воситачилик	Кузатиш, суҳбат
4. Бўлажак оилани ва унинг яқинларини ўрганиш	Диагностик (чуқур диагностика)	Анкета тузиш, тест синовлари, суҳбат, ишонтириш, ҳужжатларни ўрганиб чиқиш
5. Киритиш ўқитиши, лекция, ҳикоя, суҳбат, видеофильмлар	Ўқитиш (бошланғич, дастлабки ўқитиш)	Лекция, суҳбат, кузатиш, ишониш, машқ қилиш
6. Болани асраб олувчи оилага жойлаштириш, асраб олувчи ота-оналарни чуқур ўқитиш курси	Патронаж килувчи. §§	

6. Давлат васийлик ташкилотларида ижтимоий-педагогик фаолият

Агарда бола асраб олинмаса ва бола қилиб оладиган оилага тушмаса унда бу боланинг тарбияси, таълим ва ривожланиши билан давлат ташкилоти шуғулланади. Ҳозирги кунда Ўзбекистонда болалар уйлари (малютка) инвалидлар учун мактаб-интернатлари реабилитацион марказлари ва 28 та меҳрибонлик уйлари (болалар уйлари) мавжуд. Меҳрибонлик уйларида 3400 га яқин болалар яшайдилар. Ота-оналари қаровисиз қолган болалар тарбияланадиган давлат ташкилотлари фаолиятларининг асосий мақсадлари: бу ташкилотлардаги болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш; реабилитацион, тиббий ва ижтимоий хусусиятдаги тадбирларни амалга ошириш; болалар умумий таълим олишларини ташкил этиш.

Болалар меҳрибонлик уйларининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

1. Боланинг ривожланишига ёрдам берувчи уй вазиятига яқинлаштирилган қулай, маиший шароитларни яратиш.
2. Болалар соғлиғини сақлашни таъминлаш.
3. Болаланинг ижтимоий ҳимоясини, унинг тиббий-педагогик ва ижтимоий мослашишини таъминлаш.
4. Тарбияланувчилар ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилиш.
5. Болалар таълим дастурларини олишлари, шахс, жамият ва давлат манфаатларида муносиб таълим олишлари.
6. Тарбияланувчилар умумий маданиятини, уларнинг ҳаётга мослашишларини шакллантириш.
7. Тарбияланувчиларда ўзини ривожлантиришга ва ўзини англашга талабларини юзага келтириш.

§§ Патронаж (лот.patronatus - домийлик иилиш) ота-оналарисиз йолган болаларни давлат органлари ва патронаж иилувчи болани йабул иилиб олувчи шахслар йртасидаги шартнома бййича болани тарбиялашга бериш.

8. Касб-ҳунар таълим дастурларини тушуниб онгли равишда танлаши ва кейинчалик ўзлаштириши учун шароитлар яратиш.

Ижтимоий педагогнинг болалар меҳрибонлик уйидаги ижтимоий-педагогик фаолиятини чуқурроқ кўриб чиқамиз. Ижтимоий-педагогик фаолиятнинг мақсади – болалар уйи тарбияланувчиларини ижтимоийлаштириш (боланинг жамиятга “кириш” жараёни). Бу мақсад турли масалаларни бажариш билан амалга оширилиши мумкин. Жадвалга қаранг, унда ижтимоий педагогик фаолият масалалари, вазифалари, фаолиятини ташкил этиш методлари ва шакллари кўрсатилган.

Болалар меҳрибонлик уйларида ижтимоий-педагогик фаолияти

Ижтимоий педагог масаласи	Ижтимоий педагогик фаолият вазифалари	Фаолиятни ташкил этиш методлари ва шакллари	
1. Боланинг мавқеини аниқлаш	Диагностик	Сухбатлар, анкета, тест синовлари, интервью, бола ҳужжатларини анализ қилиш	
2. Тарбияланувчилар ривожланиши индивидуал дастурини тузиш	Прогностик	Бола ҳақидаги тўпланган маълумотларни таҳлил қилиш, болани психологик педагогик реабилитацияларини аниқлаш	
3. Болани мослаштириш, реабилитация интеграцияси	Тузатиш - реабилитация	Кузатиш, сухбат, ўйин, машқлар, тренинг, рағбатлантириш, жазолаш, йўл кўрсатиш. Боланинг шахсий ишларини олиб бориш ижтимоий хизматлар ва ташкилотлар билан алоқалар олиб бориш.	
4.			

Ҳуқуқни ҳимоя қилиш бошқарув органлари да бола қизиқишл арини манфаатл арини ҳимоя қилиш	Воситачил ик ва патронажл ик	Уқтириш, суҳбат.	
---	---------------------------------------	---------------------	--

Глоссарий – ижтимоий-педагогик тушунчалар ва атамалар лугати

Оила – одамлар орасидаги ўзаро муносабатлар доимий шакли. Ижтимоий институт, унинг доирасида одамларнинг кундалик ҳаёти асосий қисми амалга оширилади: жинсий муносабатлар, бола тарбиялаш, турмуш, бошланғич ижтимоийлашиш, маиший ҳаётнинг катта қисми, таълим ва тиббиёт хизматлари ва бошқалар.

Хавфи бор гуруҳ оилалари - балоғатга етмаганларнинг ота-оналари ёки уларнинг қонуний вакиллари болани тарбиялаш бўйича ўз мажбуриятларини бажармайдиган, ёки уларга нисбатан қонуний ҳаракатлар қилаётган оиладир.

Оиланинг ижтимоий мавқеи – оиланинг индивидуал хусусиятлари билан унинг тузилиш ва функционал параметрлари билан мос келиши ҳисобланади.

Оиланинг қуйидаги тузилишлари хусусиятларини кўрсатилади: никоҳли эр-хотинлар мавжудлиги (тўла, расмий тўла, тўла бўлмаган) оиланинг ҳаётий цикли босқичи (ёш, етук, кекса); никоҳ тузиш тартиби (биринчи, такрорий) оилада авлодлар сони (бир ёки бир неча авлод); болалар сони (кўп болалик, кам болалик). Оилада ҳеч бўлмаганда тўртта мавқеи бўлиши мумкин: ижтимоий-иқтисодий (оиланинг моддий таъминланганлиги ҳолати); ижтимоий-психологик (оиладаги психологик муҳит); ижтимоий-маданий (оиланинг умумий маданияти); ижтимоий-аҳамиятли (оилада болага муносабатлар).

Етимлик – жамиятда ота-оналари вафот этган болалар ҳамда ота-оналари қаровисиз қолган болалар борлиги сабабли ижтимоий ҳолатдир.

Ижтимоий етимлик – биологик ота-оналарига эга бўлган бола, лекин улар бирор-бир сабабларга кўра болани тарбиялаш билан шуғулланмайдилар ва унга ғамхўрлик кўрсатмайдилар; шундай ҳолатда бола ҳақидаги ташвишларни жамият ва давлат ўз зиммасига олади.

Ота-оналари қаровисиз қолган болалар – бу болаларнинг ота-оналари: вафот этган; ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум этилган; ота-оналик ҳуқуқлари чекланган; номаълум сабабларга кўра йўқлар деб тан олинган; лаёқатсиз (ногиронлар); ахлоқ тузатиш колонияларида жазо муддатини ўтаётганлар, жиноят содир этишда айбланадилар ва қамоққа олинган; бола тарбиясидан бош тортадиганлар; бола вақтинчалик жойлаштирилган даволаш, ижтимоий муассасаларидан болани олиб кетишдан бош тортадилар.

Васийлик ва ҳимоясига олиш – етим болаларни ва ота-оналари қаровисиз қолган болаларни боқиш ва тарбиялаш ҳамда уларни ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш учун жойлаштириш шакли; ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш 14 ёшга етмаган болалар устидан, васийлик 14-18 ёшгача болалар устидан ўрнатилади.

Фарзанд қилиб олиш – фарзанд қилиб олинаётган ва фарзанд қилиб олаётганларга ота-оналар ҳамда болалар ўртасидаги мавжуд бўлган каби ҳуқуқ ва мажбуриятларни бериш юридик акт.

Давлат қарамоғига олиш – фарзанд қилиб олинаётган болага (етим болага) уни тарбиялаш ва ривожлантириш учун қулай, зарур шароитлар яратиб берилган махсус ташкилотларга жойлаш

Ўзини текшириш учун саволлар:

1. “Оила” тушунчасини ифодалаб беринг ва унинг асосий вазифаларини кўрсатинг.
2. Оиланинг ижтимоий мавқеи нима? Уни ташкил этувчи ҳам таркибий қисмлари ўзаро боғлиқликларини кўрсатинг. Оилаларнинг ижтимоий мавқеи нуктаи назаридан уларнинг турларини кўрсатинг.
3. Оила билан ишлашнинг асосий модели ва шакли қандай?
4. “Васийлик” ва “қарамоғига олиш” тушунчаларининг моҳияти қандай?
5. Бола асраб олган оила билан ижтимоий педагог олиб борадиган ишлар хусусиятлари нимадан иборат?
6. Ижтимоий педагогнинг болалар меҳрибонлик уйларида бажарадиган ишлари хусусиятлари нимадан иборат?

Ўқув материаллари БББ тезникаси бўйича кўрсатма.

1-илова.

1. Маъруза режасига мос ҳолда 2-устунни тўлдириг.
2. Ўйланг, жуфтликда ҳал этинг ва жавоб беринг, ушбу саволлар бўйича нимани биласиз, 3-устунни тўлдириг.
3. Ўйланг, жуфтликда ҳал этинг ва жавоб беринг, ушбу саволлар бўйича нимани билиш керак, 4-устунни тўлдириг.
4. Маърузани эшитинг.
5. 5-устунни тўлтириг.

Б/Б/Б жадвали (Биламан/Билишни хоҳлайман/Билдим)

№	Мавзу саволи	Биламан	Билишни хоҳлайман	Билдим
1	2	3	4	5
1				
2				

Муҳокама учун эътиборни жамловчи ва муаммоли савол.

2-илова.

“Оиланинг ижтимоий мослашиши” муаммосини “Балиқ скелети” схемаси воситасида таҳлил қилинг.

Мувофиқликни аниқлашга доир тест топшириғи.

3-илова.

1. Оилага ижтимоий педагогик ёрдам шакллари	А) Репродуктив, иқтисодий, рекреатив, регулятив.
2. Оиланинг типологияси.	Б) Ижтимоий-маданий, ижтимоий психологик, ижтимоий-ролли, ижтимоий-иқтисодий.
3. Оиланинг вазифалари.	В) инқироз интервент, муаммоли – йўналтирилган, патронаж.
4. Оиланинг ижтимоий мослашиши.	Г) мустаҳкам, хавфи бор, нотинч, асоционал оилалар

“Ота-оналари назоратсиз қолган болалар ва оилалар билан ижтимоий педагогик фаолият” мавзу бўйича конспект.

4-илова.

1-савол. Оила ва унинг асосий вазифалари.

Оила – бу никоҳ ва (ёки) қон-қариндошчиликка асосланган кичик ижтимоий гуруҳ, унинг аъзолари биргаликда яшайдилар ва уй ишларини бажарадилар, бир-бирига нисбатан ўзаро мажбуриятлар билан бирлашганлар.

Оила – бу ижтимоий институт бўлиб, унда одамлар ўртасида ўзаро муносабатлар барқарор мустаҳкам шаклда бўлади. Ана шу ўзаро муносабатлар доирасида одамларнинг кундалик ҳаёти асосий қисми амалга оширилади: жинсий муносабатлари, фарзанд кўриш, болаланинг бошланғич ижтимоийлаштириш, тарбиялаш, таълим бериш, тиббий хизмат кўрсатиш ва бошқалар.

Оила биринчи тарбиявий институт сифатида иштирок этади, у билан боғлиқликни инсон ўзининг бутун ҳаёти давомида хис этади. Оилада инсоннинг маънавийлигига асос солинади хулқи қоидалари юзага келтирилади шахснинг ички дунёси ва индивидуал сифатлари очиб берилади.

Оиланинг асосий вазифалари.

Репродуктив вазифаси

Иқтисодий ва ҳўжалик-тўрмўш вазифалари

Бошланғич ижтимоийлаштириш вазифаси

126

Тарбиявий вазифаси

Репродуктив вазифаси

(productio лот, сўзидан - ўзини қайта ишлаб чиқиш, кўпайиш, авлод ишлаб чиқариш) инсон зотини давом эттириш заруриятини сабабини асослайди. Оила катталигини қисқариши қуйидаги омиллар сабабли содир бўлмоқда: туғилишнинг камайиши, ёш оилаларнинг ота-оналаридан ажралиб чиқишлари, ажралишларнинг ўсиб бориши натижасида бир ота ёки оналик оилалар сони ортиб бормоқда. Аҳолининг соғлиғи сифати ва мамлакатда соғлиқни сақлаш ривожланиш даражаси. Экспертларнинг баҳолашлари бўйича ёмон экологик шароит, ахлоқсиз ҳаёт кечириши, касаллиги ёмон овқатланиш ва бошқалар сабабли ёши катта аҳолининг 10-15% соғлиғи ҳолати сабабли болага эга бўлиши мумкин эмас.

Иқтисодий ва ҳўжалик-тўрмўш вазифалари

Иқтисодий-оиланинг бир аъзоси томонидан бошқалар учун моддий маблағлар топилиши, вояга етмаганлар ва қарияларни моддий таъминлаш, пул маблағларини тўплаш. Замонавий бозор муносабатлари мулк тўплаш, мулкка эга бўлиш, мерос масалаларида оиланинг иқтисодий вазифасини фаоллашувини талаб қилади

Бошланғич ижтимоийлаштириш вазифаси

Оила боланинг шахси шаклланишига фаол таъсир кўрсатадиган биринчи ва асосий ижтимоий гуруҳдир. Оила ижтимоий микромуҳитдир. Ижтимоий таъсир кўрсатиш омилларидан биридир. У боланинг жисмоиний, психик ва ижтимоий ривожланишига таъсир кўрсатади. Оиланинг вазифаси болани у дунёга келган мамлакат маданиятига ва бола табиатига мос равишда ривожланиб бориши учун уни аста-секин жамиятга киритиб боришдан иборатдир.

Инсоният тўплаган ижтимоий тажрибаларига, у туғилиб ўсаётган мамлакат маданиятига, унинг маънавий қадриятларига ва болани ўргатиш

Тарбиявий вазифаси

Бошланғич ижтимоийлашиш жараёнида болани оилада тарбиялаш муҳим аҳамиятга эга бўлади. Ота-оналар боланинг биринчи тарбиячилари бўлганлар ва шундай бўлиб қоладилар. Болани оилада тарбиялаш мураккаб ижтимоий-педагогик жараёндир. Оиладаги муҳит ва шароит боланинг шахси шаклланишига таъсир кўрсатади.

Тарбия – аниқ мақсад ҳамда ижтимоий-тарихий тажриба асосида ташкил этилиб, шахсни меҳнат ва ижтимоий фаолиятга тайёрлашга йўналтирилган педагогик жараён.

Релаксация (қайта тиклаш) ва психотерапевтик вазифалари

Бунинг мазмуни оила инсон ўзини тўла ҳимояланган деб хис этадиган, тўла қабул қилинган, унинг мавқеи, ташки кўриниши, ҳаётдаги муваффақиятларидан моддий аҳволдан қатъий назар, оила уни қабул қиладиган бошпана бўлишидан иборатдир.

«**Менинг уйим – менинг қасрим**» ибораси соғлом, тинч оила – дунёдаги ҳамма нотинчликлардан вақтинчалик бўлса ҳам яширинишга, дам олиб ўз кучларини тўплаб олишга энг ишончли ва энг яхши бошпана деган маънони яхши ифода этиб беради.

Рафиқаси ўз уйида ўзининг ҳокимининг ҳамма камситишлари ва

Оила – бу инсоннинг ҳаётини тартибга солиш, унинг ҳаётини тартибга солишдан бири – бу оиланинг жамиятда мослашишидир (**лотинча adapto - мослаштираман**), яъни оиланинг замонавий муҳитда (жамиятда) ҳаёт шароитларига мослашиши ҳисобланади. Мослашиш жараёнининг асосий характеристикаси бўлиб, ижтимоий мавқеи иштирок этади, яъни оиланинг жамиятда мослашиш жараёнидаги ҳолати.

Оиланинг тузилиш характеристикалари

I.Никоҳли шерикларнинг мавжудлиги
(*тўла, расман тўла, тўла эмас*).

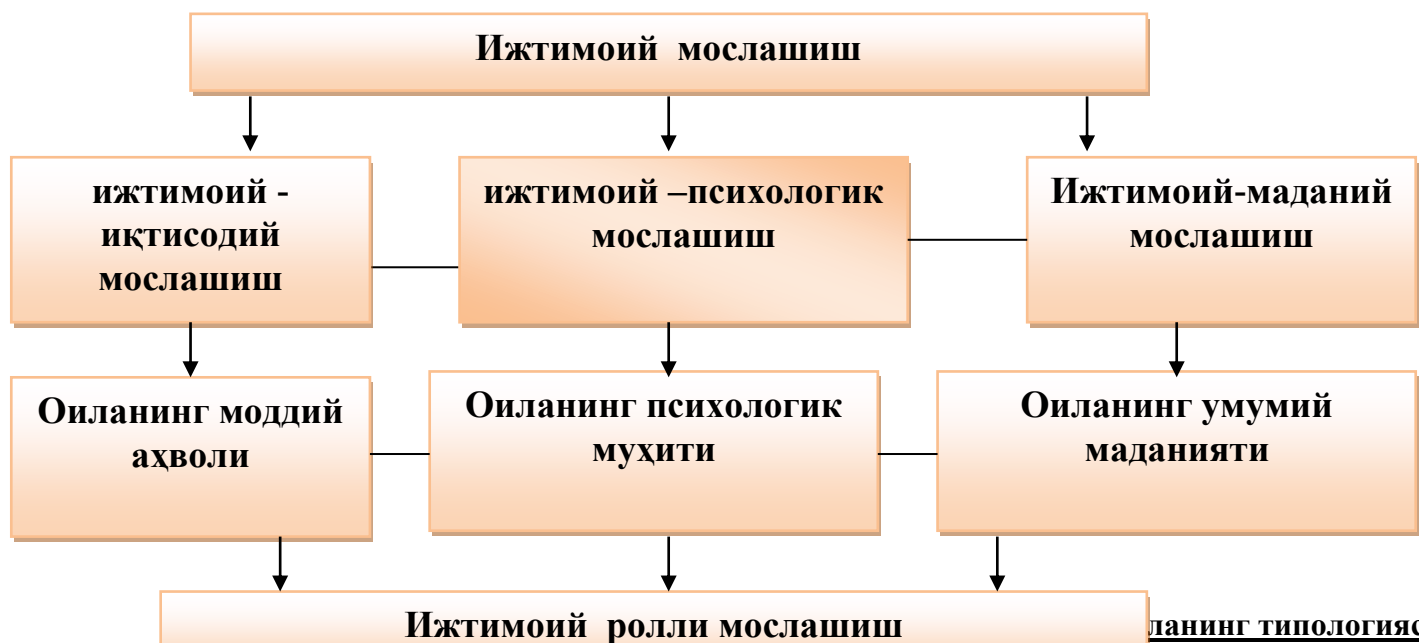
II.Оиланинг ҳаётий цикли босқичи
(*ёш, етуқ, қари*).

III.Никоҳ тузиш тартиби
(*биринчи, такрорий*).

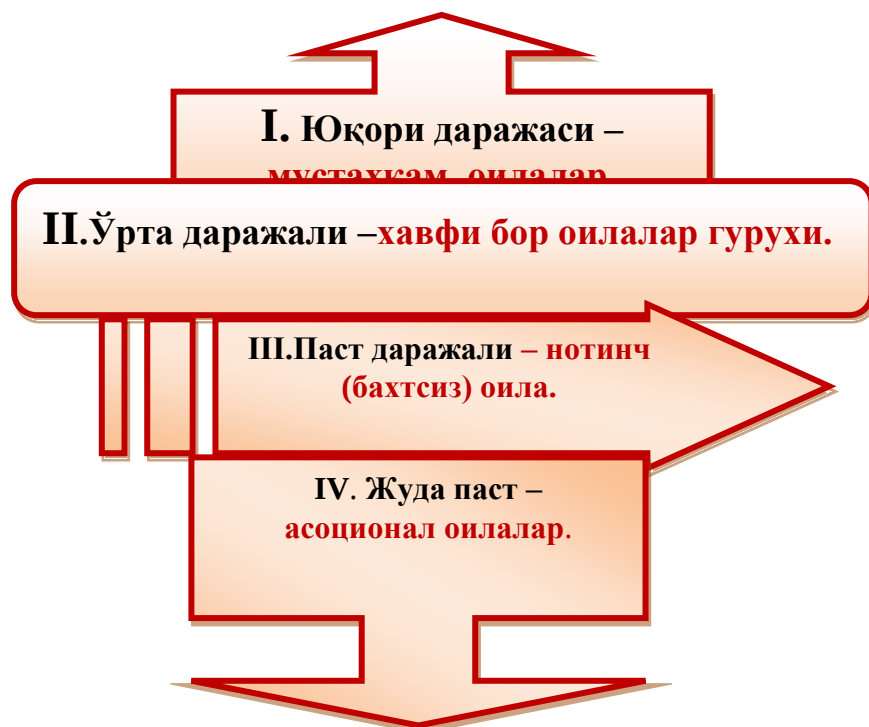
IV.Оиладаги авлодлар сони
(*битта ёки бир неча авлодлар*).

V. Болалар сони
1. (*кўп болалик, кам болалик*).

Оиланинг ижтимоий мослашиши тузилиши

Оиланинг типологияси
 психологик, педагогик, саноатчи, саноатчи-психолог. Ижтимоий педагогнинг фаолияти вазифаларига комплекс типологияси жавоб беради, у жамиятда ижтимоий мослашуви даражаси бўйича фарқ қиладиган оиланинг тўрт категориядаги типларини ажратишни кўзда тутди.

3-савол.Оилага ижтимоий-педагогик ёрдам шакллари.

Чет эл амалиётида муҳтожларга узоқ вақтли ва қисқа вақтли ишлар шаклларида фойдаланиб ижтимоий-педагогик ёрдам кўрсатиш бой тажрибалари тўпланган.

Оз вақтли шакллари орасида олимлар инқирозинтервент ва муаммоли-йўналтирилган моделни ўзаро алоқларини кўрсатадилар.

Инқирозинтервент модели оила билан ишлашда бевосита инқирозли вазиятларда ёрдам кўрсатишни кўзда тутди. Бундай вазиятлар оиланинг кундалик ҳаёти давомида юзага келиши мумкин ёки тасодифий зарар етказувчи ҳолат бўлиши мумкин. Бундай ноқулай даврлар боланинг ёши инқирози билан боғлиқ, бунда оилада психологик-педагогик муаммолар кучаяди.

Уч ёш инқирози

шахснинг
асосий
индивидуал-
психологик
сифатлари
шаклланиши
жараёни билан
ва
ижтимоий-
маънавий
сифатларининг
ривожланиши
учун шарт-
шароитлар
яратиш билан
боғлиқ бўлади.

7-8 ёш инқирози

мактаб
ўқувчиси янги
ижтимоий
мавқега
мослашиши,
ҳаётнинг янги
режимини
ўзлаштириши,
ўқитувчи
билан, болалар
жамоаси билан
муносабатлар
ўрнатилиши
билан
боғлиқдир.

12-17 ёш инқирози

ўзини
ташкил
топтириш,
оила
аъзолари,
ота
оналари
билан,
умуман
катталар
билан
муносабат-
ларини
ўзгартириш
даври.

18-21 ёш ижтимоий ўзини
аниқлаш даври

4-савол. «Васийлик қилиш» ва «ғамхўрлик қилиш» тушунчалари моҳияти.

- **Васийлик** – бу «балоғатга етмаган шахслар шахси ва мол-мулки ҳуқуқларини ҳимоя қилиш шаклидир (ота-онасиз олган болалар, руҳий касаллар)».
- Васийлик дейилганда бундай кузатишлар вазифаси юклатилган шахслар ёки ташкилотлар ҳам тушунилади. Васийлик қилиш топширилган шахс васий деб аталади, унинг мажбурияти эса васийлик.

Қарамоғига олиш - ўз мазмуни бўйича **васийликка яқин тушунчадир**, қарамоғига олиш – бу балоғатга етмаган болалар шахсий ва мол-мулкка ҳимоя қилиш шакли (ва бошқа категорияли одамларнинг ҳам), яъни қарамоғига олиш деганда **васийликдан фарқли равишда унга анча кенг категориядаги болалар киради**. Ҳозирги кунда кундалик нутқда ва назарий тадқиқотларда икки тушунча кенг қўлланилади: етим (ҳеч кими йўқлик) ва ижтимоий етим (ижтимоий ҳеч кими йўқлик).

Етим болалар ва ижтимоий етимларнинг фарқи шундаки, етимларнинг қарамчилиги вафот этган шахслардир. Ижтимоий етимларнинг қарамчилиги бўлиши мумкин, лекин улар қандайдир сабабларга кўра болаликдан қарамликдан кайдилар ва унга ғамхўрлик кўрсатмайдилар.

Ота-оналари қаровисиз қолган болалар категорияларига қуйидагилари кирадилар:

- ❖ ота-оналари вафот этган.
- ❖ Ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум этилган.
- ❖ Ота-оналик ҳуқуқлари чекланган;
- ❖ Номат дум, дарахонга йўқ ҳисобланган.

- Васийлик ва қарамоғига олиш – етим-болаларни ва ота-онаси қаровисиз қолган болаларни боқиш, тарбиялаш, таълим бериш ва уларнинг ҳуқуқ ва қизиқишларини ҳимоя қилиш учун жойлаштириш шаклидир. Васийлик 14 ёшга етмаган болалар устидан ўрнатилади, қарамоғига олиш 14 ёшдан 18 ёшгача болалар устидан ўрнатилади.
- Етимлик – жамият олдида турган жуда жиддий муаммолардан биридир. Ота-онасини йўқотган бола – бу алоҳида жуда ҳам фожеали дунёдир. Ота ва онали
- бўлиш талаби эҳтиёжи боланинг энг кучли талабларидан биридир.
- Асраб олиш қуйидаги йўллар билан амалга оширилади: асраб олган оила, васийлик қилувчи оила, болаликка олган оила.

Етимликнинг учта сабаблари

Ота-оналар (кўпинча оналар) ўзининг балоғатга етмаган боласидан ўз ихтиёри билан воз кечади, шу билан бирга бу кўпинча чақалоқлик ёшида кузатилади: воз кечиш, ташлаб кетилган чақалоқлар.

- Боланинг қизиқишларини ҳимоя қилиш мақсадида ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум этилганда болани оиладан мажбурлаб тортиб олиш.
- Бу ҳолат асосан ичкиликбозликка берилган, жамоатчилик, жамият қоидаларига зид равишда ҳаёт кечираётган, носоғлом ота-оналари бўлган, нотинч оилаларда юз беради.

- Ота-оналари вафот этганда. Бунга аҳолини шошилиш кўчишга мажбур этувчи қандайдир табиий ёки ижтимоий катаклизмлар (уруш, ер қимирлаши ва шу кабилар) оқибатида йўқолиб қолган болаларни ҳам киритиш мумкин.
- Ҳар қандай жамият ва давлатнинг асосий вазифаси – боланинг оилада тарбияланиш ҳуқуқини амалга оширишдир. Боланинг бу ҳуқуқлари ҳадсизроқ ҳужжатларда қайд этилгани каби (БМТнинг

Етим-болаларга васийлик қилиш икки йўл билан амалга оширилиши мумкин – асраб олиш ёки давлат қарамоғига олиш билан.

Фарзанд қилиб олиш – бу болани ҳимоя қилиш махсус чораси, бунда бола ва унинг ҳақиқий ота-онаси бўлмаган одам ёки эр-хотин ўртасида қариндошлик алоқалари юридик ўрнатилади. Боланинг тарбияланиши ва ривожланиши учун болани фарзанд қилиб олганида у айнан оилага эга бўлиши, унга бирор-бир ўрнини босувчи эмас, оилага эга бўлиши муҳим ҳолат ҳисобланади. Бизнинг давримизда кўплаб ҳамюртларимиз меҳрибонлик кўрсатиб ота-онасиз қолган болаларни оилаларига оладилар. Масалан, Низомий номидаги ТДПУ педгогика кафедраси катта ўқитувчиси *Ишмухамедов Равшан Джураевич* етим қолган бола – корейс болани асраб олди (2003). Ишмухамедовлар оиласида ўзларининг тўртта фарзандлари бор. Бундай ҳаракат ҳақиқий инсонпарварлик ва бегоналар бахтсизлигига ғамхўрлик муносабатини билдиради.

Давлат васийлиги –асраб олинган болага (етим болага) унинг тарбияси ва ривожланиши учун зарур шароитлар яратиб, уни бу мақсадда махсус ташкил этилган ташкилотга жойлаштириш йўли билан амалга оширилади. Бола болалар уйига (малолетка), вақтинчалик асраб олинадиган оилага, меҳрибонлик уйига (болалар уйи) мактаб-интернатга жойлаштирилиши мумкин.

5-савол. Асраб олган оила билан ижтимоий-педагогик фаолият.

Асраб олинган **бола** ҳар хил турдаги қабул қилувчи оилага тушиши мумкин: **бу васийлик қиладиган оила ёки бола қилиб олдиган оила бўлиши мумкин**. Булар орасида фарқ биринчи ҳолатда бола учун унга қариндош бўлган одамлар топилади, иккинчи ҳолатда – бола билан қариндошлик алоқаси бўлмаган одамлар оила вазифасини бажаришларидан иборат бўлади.

❖ **Васийнинг вазифаси** болани тарбиялаш ва ривожлантириш, унинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш ҳисобланади. Васий вояга етмаган болада мавжуд бўлган мол-мулки ва кўчмас мулкни сақлаш ва фойдаланишини назорат қилишни амалга оширади, лекин ўзи бу мулкдан фойдаланиш ҳуқуқига эга эмас. Бола қилиб олган оила умуман олганда боланинг янги юридик ва ҳақиқий оиласи ҳисобланади, бу ерда у ўз боласи ҳуқуқига эга бўлади.

❖ Бола уни оиласига олган ота-оналарининг фамилиясини олиши мумкин, ҳатто янги исм ҳам. Фарзанд қилиб олинган боланинг ҳамма ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳақиқий ўз болалари ҳуқуқ ва мажбуриятларига тенглаштирилади.

❖ Асраб олувчи оиланинг яна бир тури - **вақтинчалик асраб олиш оиласи**. Вақтинчалик асраб оладиган оила болаликни ҳимоя қилиш усули сифатида бир қатор ривожланган мамлакатларда жуда ҳам кенг тарқалган ҳисобланади.

Ўзбекистонда асраб оладиган оилалар ҳозирча кенг талбик этиш ва тарқалишга эга эмас.

Агарда чет элтажрибаларига мурожаат этсак унда вақтинчалик асраб олувчи оиланинг бир неча белгиларини кўрсатиш мумкин:

1. Ота-оналарда маълум профессионал малакалари бўлиши керак;
2. Оила керакли профессионал-педагогик тайёргарликка эга бўлиши керак.
3. Бундай оиланинг хизматларига хизмат ҳаққи тўланади.
4. Боланинг оилада бўлишлари асраб олган ота-оналарнинг иш стажи сифатида ҳисобга олинади.
5. Асраб олган ота-оналарнинг иш вақтлари ўз шахсий уйларида ўтади. Вақтинчалик асраб олиш оиласининг фаолияти боланинг кейинги тақдири ҳал этилгунга қадар боланинг оилада бўлишини кўзда тутди: ўз оиласига қайтиши; болалар уйига жўнатилиши, интернат ёки бошқа муассасаларга юборилиши.

Ижтимоий-педагогик фаолият босқичлари	Ижтимоий педагогнинг фаолият вазифалари	Ижтимоий-педагогик фаолияти методлари
5. Асраб оладиган оилани излаш	Ахборот-маълумотлар	Анкета тузиш, суҳбат, интервью, маълумотларни ўрганиш
6. Бўлажак асраб оладиган ота-оналарни ўрганиш	Диагностик (бошланғич диагностика)	Анкета тузиш, суҳбат
7. Бола жойлаштирилган муассасалар ва оилаларни бориб кўриш (инқироз оила, болалар уйи ва бошқалар)	Воситачилик	Кузатиш, суҳбат
8. Бўлажак оилани ва унинг яқинларини ўрганиш	Диагностик (чуқур диагностика)	Анкета тузиш, тест синовлари, суҳбат, ишонтириш, хужжатларни ўрганиб чиқиш
5. Киритиш ўқитиши, лекция, ҳикоя, суҳбат, видеофильмлар	Ўқитиш (бошланғич, дастлабки ўқитиш)	Лекция, суҳбат, кузатиш, ишониш, машқ қилиш
6. Болани асраб олувчи оиллага жойлаштириш, асраб олувчи ота-оналарни чуқур ўқитиш курси	Патронаж қилувчи.	

6-савол. Давлат васийлик ташкилотларида ижтимоий-педагогик фаолият.

Болалар меҳрибонлик уйларининг **асосий вазифалари** қуйидагилардан иборат:

Ижтимоий педагог масаласи	Ижтимоий педагогик фаолият вазифалари	Фаолиятни ташкил этиш методлари ва шакллари
1.Боланинг мавқеини аниқлаш	<u>Диагностик</u>	<u>Сўхбатлар, анкета, тест синовлари, интервью, бола ҳужжатларини анализ қилиш</u>
2.Тарбияланувчилар ривожланиши индивидуал дастурини тузиш	<u>Прогностик</u>	<u>Бола ҳақидаги тўпланган маълумотларни таҳлил қилиш, болани психологик педагогик реабилитацияларини аниқлаш</u>

3. Болани мослаштириш, реабилитация интеграцияси	<u>Тузатиш-реабилитацион</u>	<u>Кузатиш, суҳбат, ўйин, машқлар, тренинг, рағбатлантириш, жазолаш, йўл кўрсатиш. Боланинг шахсий ишларини олиб бориш ижтимоий хизматлар ва ташкилотлар билан алоқалар олиб бориш.</u>
4. Ҳуқуқни ҳимоя қилиш бошқарув органларида бола қизиқишларини манфаатларини ҳимоя қилиш	<u>Воситачилик ва патронажлик</u>	<u>Ўқтириш, суҳбат.</u>

5-мавзу	Девияция ижтимоий педагогик муаммо сифатида		
5.1. Маъруза машғулотининг ўқитиш технологияси			
Вақти – 2 соат		Талабалар сони: 30-60 нафар	
Ўқув машғулотининг шакли		Бинар.	
Маъруза машғулотининг режаси		1. Меъёр ва меъёрдан оғиш тушунчаси ва унинг типлари. 2.Ўсмирлик ёшида девиация ҳолатлари ва унинг турлари. 3.Ўсмирларда девиантлик хулқининг сабаблари. 4.Ўсмирларни девиантлик хулқини олдини олиш йўллари. 5.Девиант хулқини ўсмирларда ижтимоий педагогик реабилитация ишлари.	
Ўқув машғулотининг мақсади: меъёрдан оғиш, девиация турлари ҳамда уларнинг профилактикаси ва реабилитацияси борасидаги билимларини чуқурлаштириш..			

	2.3. Мутахассисга саволлар билан мурожаат қилишни таклиф этади. У девиантлик хулқини сабаблари ва унинг олдини олиш йўллари борасидаги ғояларни ёритиб беради. 2.4. Ўсмирларда ижтимоий педагогик реабилитация ишларини баён қилади.	2.3.Савол берадилар.
3-босқич. Якуний (15 мин.)	3.1. Мавзуга якун ясайди. 3.2. “Девиация” мавзусида эссе ёзишни таклиф қилади. 3.3. Мустақил ишлаш учун вазифа беради: мавзуга доир глоссарий (луғат) тузиш.	3.1.Эшитадилар, саволлар беради. 3.2. Эссе ёзадилар. 3.3. Топшириқни оладилар..

5-мавзу. Ижтимоий педагогикада меъёр ва меъёрдан оғишлик тушунчаси девиация (оғишлик) ижтимоий педагогик муаммо сифатида.девиант (меъёрдан хулқий оғишлик) болалар билан ижтимоий-педагогик фаолият.

Режа:

1. Ахлоқ меъёрларидан четга чиқиш тушунчаси, унга тавсиф ва унинг типлари.
2. Ўсмирлик ёшида меъёрдан оғиш девиация ҳолатлари. Девиация турлари.
3. Ўсмирларда девиантлик хулқининг сабаблари
4. Ўсмирларнинг девиантлик хулқининг олдини олиш (профилактикаси) га асосий ёндошув.
5. Девиант хулқли ўсмирларда ижтимоий-педагогик реабилитация ишлари.

Асосий тушунчалар: Аномаль болалар, иқтидорлилик, ижтимоий меъёрлар, ривожланишида оғишлик бўлган бола, ногирон бола, девиант хулқ, деликвант хулқ, қаровсизлик.

1. Меъёр ва хулқий оғишганлик тушунчаси ва уларни тавсифлаш. Хулқини оғишганлик типлари.

Ривожланишнинг қайси босқичида бўлишидан қатъий назар, қандай жамиятда, у энг ривожланган, фаровон иқтисодий ривожланган мамлакат бўладими, ёки ривожланаётган жамиятми, уларда ўзларига алоҳида эътибор талаб этадиган инсонлар бўлади. Бундай инсонлар бирор-бир жиҳатдан жисмоний, психик ёки ижтимоий ривожланишида нуқсонли мавжуд инсонлардир. Бундай инсонлар жамият ва давлатда доимо алоҳида гуруҳга мансуб бўлиб ажралиб туради. Уларга доимо махсус алоҳида муносабатда бўлиб келинган. Бироқ бу тоифадаги инсонларга жамиятнинг тарихий-маданий шароитига мувофиқ турли даврларда турлича муносабатда бўлиб келинган. Масалан, қадимги Спартада алоҳида қаттиқ жисмоний камситиш (хаста, жисмоний носоғлом болаларни қадимги спартачилар қоялардан улоқтирганлар) билан ажралиб турган. Бошқа жамиятларда эса бундай тоифадаги инсонларга меҳрибонлик ва ғамхўрлик кўрсатилган.

ҳозирги даврда АҚШ ва қатор Европа мамлакатларида носоғлом инсонларга ҳам барча қатори, одатий тенг ҳуқуқли муносабатда бўладилар. Уларга жамиятнинг тенг ҳуқуқли аъзоси сифатида қараб, бу инсонларни муаммоли ёкти имконияти чекланган шахс сифатида алоҳида махсус эътибор берилади.

“Муаммоли инсон” тушунчаси АҚШда кенг қўлланилса Европа мамлакатларида “имконияти чекланган инсонлар” ибораси кўп ишлатилади.

Бугунги кунда иимконияти чекланган инсонларга муносабатда, энг аввало соғлиқ масаласи энг долзарб масала ҳисобланади. Чунки бундай инсонлар сони дунё миқёсида ўсиб бормоқда.

ЮНЕСКОнинг истиқбол бўйича маълумотларида яқин вақтда жаҳон ҳамжамияти бу кўрсаткични ўзгартира олмайди.

Соғлом муҳит доимо инсонлар онгида ўз чегарасига эга бўлиб, чегарадан ташқи бўлганлар “номеъёрий”, “потологик” деб белгиланади. Амалиётда инсон англаган ёки англамаган ҳолда ўзгаларни белгиларига мувофиқ лаёқатли ёки лаёқатсиз деб баҳолайди.

Меъёр тушунчаси тиббиётда, психология, педагогик, социология ва бошқа фанларда кенг қўлланилиб келинади. Бу тушунчага аниқ ва яхлит, ягона таъриф беришга бўлган интилиш муваффақиятсизлик билан якунланган. Масалан, фақатгина тиббиётда олимлар 200 га яқин таъриф берганлар. “Меъёр” тушунчасини ифодалаб беришнинг мураккаблиги шундаки, у нафақат терминологик, балки мазмун, моҳият жиҳатидан ҳам ягона ифодага эга эмас. Масалан, ахлоқий меъёрлар доимо бир хил, ҳамма учун деб белгилана олмайди. Шу сабабли ҳам улар биринчидан, миллий ўзига хослик, бундан ташқари вақт ўтиши билан қайта-қайта ўзгариб турадилар. АҚШда II жаҳон урушидан сўнг икки-уч ўн йилликлар мобайнида чекиш одатий “меъёрий” ҳодиса ҳисобланган бўлиб, унга жамиятда безътибор бўлганлар. ҳозирда, жамият бу ёмон, соғлиқ учун зарарли одатга қарши турган бир вақтда, чекишга ахлоқона ҳуқуқ белгиси сифатида муносабатда бўладилар.

Аслида, қанчалик жамият демократик тузумга асосланган бўлса, шунчалик шахснинг ностандарт шаклдаги хусусиятларига чидамли муносабатда бўлинади – агар тоталитар режимга асосланган бўлса, инсон ҳуқуқини қаттиқ чегара доирасига олади, мабодо ҳуқуқий оғишлик ҳолатларига йўл қўйилса, улар раҳмсизлик билан жазоланадилар. Шунини унутмаслик лозимки, меъёр – бу шундай ғоявий ҳосилаки, унда объектив борлик (реаллик) шартли равишда, ўртача статистик кўрсаткич бўйича, реал ҳақиқат тавсифланади, бироқ унда мавжуд ҳолатлар ифодаланмайди.

Тиббиёт, психология, социологияда меъёрнинг ўз кўрсаткичлари, параметрлари (ўлчами), тавсифномалари мавжуд. Меъёрга мувофиқ бўлмаган ҳолатлар барчаси бошқа сўз “меъёрдан оғишлик” деб юритилади.

Ижтимоий педагогикада “меъёр” ва “меъёрдан оғишлик” тушунчалари жуда муҳимдир. Улар боланинг ижтимоий ҳуқуқ-атвори ривожланиш жараёнини характерлаш учун қўлланилади.

Ҳуқуқий оғишлик негатив ва позитив характерга эга бўлиши мумкин. Масалан, меъёрдан ҳуқуқий оғишлик ҳолати бола ривожланишида ҳам ақлий норасолик ва қобилятлилиқ бўлиб ифодаланиши мумкин.

Бола ҳуқуқ-атворидаги бундай негатив ҳуқуқий оғишлик жиноятчилик, алкоғолизм, гиёҳвандлик ва бошқалар сифатида инсоннинг (нафақат инсоннинг, балки жамиятнинг) ижтисмоий шаклланишига салбий таъсир кўрсатади. Ҳуқуқ-атворига позитив оғишликка ижтимоий ижоднинг барча шакллари тааллуқли бўлиб, улар: иқтисодий тадбиркорлик, илмий ва бадий ижодкорлик ва бошқалар, аксинча эски меъёрлар ўрнига алмашувчи ижтимоий тизим ривожига хизмат қилувчи омил ҳисобланади.

Меъёрдан оғишганлик типлари

Меъёрдан оғишганликни шартли равишда тўрт гуруҳга бўлиш мумкин: жисмоний, психик, педагогик ва ижтимоий меъёрдан жисмоний оғишлик инсоннинг соғлиғи билан боғлиқ бўлиб, тиббий кўрсаткичлар орқали белгиланади. У болаларнинг ёш ва жинсий кўрсаткичлари билан (вазни, бўй узунлиги, кўкрак кенглиги ва бошқалар) ифодаланади. Улар боланинг соғлиғини

характерлайди. Аслида булар идеал кўрсаткичлар бўлиб, бундай кўрсаткичларга тўла мувофиқ келадиган болани топиш қийин бўлса керак. Жисмоний жихатдан меъёрдан оғишган болаларни ижтимоийлаштириш алоҳида қийинчилик билан амалга оширилиб махсус ишларни талаб этади.

Соғлиғи жиҳатидан меъёрдан оғишганлик бирор касаллик асорати ёки авлоддан-авлодга ўтувчи омиллар, баъзан ташқи вазият орқали юзага келиши мумкин. Масалан, оғир экологик вазият, озиқ-овқат, ичимлик сувининг сифатсизлиги, оиланинг умумий яшаш шароитининг оғирлашиши ва бошқалар. Соғлиғи ва ўсишида меъёрдан оғишлик бўлган инсонларнинг кўпгина тоифалари мавжуд. 1980 йили жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти Британиянинг имконияти чекланган шахслар учун уч бўғинли шкаласини қабул қилди.

1. Хасталик – инсон соғлиғидаги ҳар қандй йўқотиш, психик ёки жисмоний функция анатомик тузилмаси элементлари, фаолиятдаги бирор-бир қийинчиликнинг аниқланишидир.

2. Чекланган имконият – инсон учун еъёрадагидек ҳисобланадиган ҳар қандай чекланиш ёки ўз фаолиятининг йўқолиши (нуқсоннинг кўплиги ёки асорати) ёки инсон фаолияти доирасидаги ҳар қандай чекланишлар.

3. Лаёқатсизлик (ногиронлик) – инсон соғлиғидаги нуқсонлар асорати ёки чекланган имконият, меъёрий қайсидир ролнинг бажарилишига тўсиқ бўлган, ёш кўрсаткичлари, жинсий ёки ижтимоий омиллардан келиб чиқадиган ҳолат.

ғарбий давлатларда “Соғлиғида имконияти чекланган шахслар” тушунчаси қабул қилинган. Ўзбекистонда ҳам бу тушунча киритилиб, унга жисмоний (ёки) ва психик камчилиги бўлган болалар тааллуқлидир. Бундай болаларнинг соғлиғидаги нуқсонлари уларнинг стандартдаги таълим олишларида тўсиқлик қилади, шу сабабли таълим олишда махсус шароитлар яратилишини талаб этади.

Шунингдек, “нуқсонли” тушунчаси ҳам киритилган бўлиб, улар жисмоний, психик оғир ва мураккаб каби турларга ажратилган.

Меъёрдан психик оғишлик энг аввал боланинг ақлий ривожланиши, унинг психик нуқсонлари билан боғлиқ.

Бу гуруҳга энг аввало психик ривожланишида тўхталиш (ЗПР) бўлган болалар ва ақлий норасолар ёки олигофрения (юнон тилидан, oligos – кичик ва phren - ақл) лар киради. Болаларда турли даражали руҳий хасталиклар учрайди: енгил – дебиллик, чуқур – идиотия. Шунингдек, психик оғишга нутқдаги нуқсонлилар, хиссий (эмоционал) – иродавий муҳитдаги нуқсонлилар ҳам киради. Бу психик оғишликнинг энг сўнгги шакли бўлиб, аутизм (Юнон тилидан, autos-sam) – психиканинг ҳолати, мулоқотга эҳтиёжи йўқлиги, одамовилиги билан характерланади ва ўз-ўзини ўлдириш, суицитга мойил бўлади.

Меъёрдан психик оғишганлик болаларнинг алоҳида гуруҳига иктидорлилар киради. Бу болага муваффақиятга эришишини таъминловчи, бирон-бир фаолиятни бажаришда ютуқларга эришувида муҳим бўлган болалар истеъдодининг ўзига хос турларидир. ҳозирги даврда болалардаги истеъдодни, улардаги мусикага, санъатга, тасвирий санъат, спорт, ақлий қобилиятлиларини эртароқ аниқловчи ажойиб методикалар ишлаш чиқилган. Бу методикалар болалар қобилиятларини шакллантиришга ҳам хизмат қилади.

Педагогик меъёрдан оғишлик. Бу шундай тушунчаки, ҳозирча педагогика ва ижтимоий педагогикада жуда кам қўлланилади. Педагогик меъёрларда энг аввало стандартлар кўзда тутилади. Улар таълим даражаларини белгилаб беради. Таълимни эгаллаганлик ёки эгаллай олмаганлик меъёрдан оғиш меъёрлари ҳақида фикр юритиш мумкин. Педагогик меъёрлар бўлиб, мамлакатда қабул қилинган умумий таълим стандартлар ҳисобланади. Бу стандартларга мувофиқ маълум ёшдаги бола, шу даврга мувофиқ даражадаги таълимни ўзлаштириши, ўрта маълумот (9-синф)ни олиши ва ўрта махсус ёки касб таълимини олган бўлиши лозим. Ўзбекистон республикаси “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” (1997) га мувофиқ умумий ўрта таълим (9-синф) ҳамма учун мажбурийдир. Шу база асосида мустақил таълим сифатида мажбурий бўлган ўрта махсус ёки кааб таълими ўқиш муддати уч йил давомида амалга оширилади.

Бироқ ўрта маълумотни олмаган болалар ҳам бор. ўзи мустақил касб таълими фаолияти турларини эгаллай олмайдиган болалар ҳам учраб туради. Бундай болаларнинг ўқишга ҳохиши

йўқлиги, ижтимоий аҳамиятга эга бўлган касб фаолияти билан шуғуллана олмаслиги каби хусусиятлари бирлаштиради. Шундай ҳолатларлардан касб таълимига эга бўлмаган болалар келиб чиқади. Бу меъёрдан оғишганликни бартараф этишда мутахассиснинг ижтимоий-педагогик ёрдами зарур бўлади.

Ижтимоий меъёрдан оғишганлик тушунчаси “ижтимоий меъёрлар” тушунчаси билан боғлиқ. Ижтимоий меъёрлар – бу жамиятнинг у ёки бу даврида, босқичида махсус ўрнатилган ҳатти-ҳаракат намуналари ёки йўл қўйилиши мумкин бўлган (рухсат этиладиган ёки мажбурий) қоидалардир.

Умумий қабул қилинган хулқ-атворга оид қоидалар ўз тарихий ривожланиш йўлига эга. Улар Қадимги даврлардан маълумдир. Жамият доимо ўзини сақлаб қолишга ҳаракат қилган. Шу мақсадда инсонлар ўртасидаги ўзаро муносабатларда турли ижтимоий чеклашлар: мифлар, табу (манн қилиш), анъаналар, диний доғмалар (ақидалар) киритилган.

Инсоният жамияти доимо мураккаблашиб ва такомиллашиб борган. Вақт ўтиши билан янада мустаҳкамроқ ҳуқуқий, ахлоқий меъёрлар вужудга келиб, инсонлар хулқ-атворида бўлган муносабатда у ёки бу жамиятда қабул қилинган ахлоқ ва хулқли меъёрдан оғиш ҳолатлари шаклланишига қарши меъёрлаш юзага келди.

Ижтимоий меъёрлар икки катта гуруҳга бўлинади:

1. Универсал меъёрлар, жамиятдан ҳар бир инсонга тааллуқли меъёрлар.
2. Хусусий меъёрлар, инсонларни алоҳида белгиланган касбий фаолиятлари соҳалари ёки инсонлар ҳаётий фаолиятлари (масалан, шифокор, педагог, ака, дўст ва бошқа) га тааллуқли меъёрлар.

Ижтимоий меъёрларга риоя қилиш инсоннинг эҳтиёжи ва одатларига айланиши зарур. Агар бола ижтимоий меъёрларни ва жамият қадриятларини ўзлаштирмаган бўлса, уни хулқий оғишган бола деб атайдилар.

Хулқий оғишган болалар муаммоси социология, психология ва педагогикага оид адабиётларда асосан ишлаб чиқилган. Хулқий оғишганликнинг турларига болалар алкоголиزم, токсикомания, гиёҳвандлик, бузуқлик, қаровсизлик, назоратсизлик, дайдилик, жиноятчилик, ҳуқуқбузарлик ва бошқалар киради.

Илмий педагогик адабиётларда бу тоифадаги болаларни турлича атамалар билан берадилар: “Тарбияси оғир”, “Оғир хулқли”, “девиант бола” хулқи оғишган, асоциал хулқли бола. Ижтимоий ривожланишида хулқий оғишган болалар орасига яна шундай тоифадагилар: Ота-она қарамоғисиз қолган болалар ҳам киради. Бундай болалар – етимлар ва “ижтимоий етимлар” дир. Улар биологик ота-оналари бўла туриб, турли вазият сабабли бирга яшамайдилар. “Ижтимоий майдондан четлатилган” болаларни жамиятга қайтариш учун уларга ёрдам бериш зарур. Шу сабабли ижтимоий педагогнинг бундай болалар билан олиб борадиган ишлари, бир томондан, хулқий оғишликнинг олдини олиш, профилактика ишлари, жамиятда қабул қилинган меъёр ва қоидалар ҳолатларида огоҳлантириш, бошқа томондан, хулқий оғишган болаларни реабилитация қилиш ишларини бажариш лозим.

Меъёрдан оғишганлик типлари

Жисмоний	Психик	Педагогик	Ижтимоий
• Касаллик; • кўр ишида нуқсонли; • эш итишда нуқсонли • ҳар акат аппаратид	• психик ривожлан ишида ортда қолиш; • ақлий заифлик • нутқий нуқсон • эмоционал-	• умумий таълим олишдан оғишлик • касбий таълим эгаллашдаги оғишлик	• етимлик • хулқий оғишлик: алкоголизм, токсикомания, • гиёҳвандлик, бузуқлик, қаровсизлик, дайдилик, ҳуқуқбузарли

аги нуқсонлар	иродавий нуқсонлар • иқтидорл илик		к, жиноятчилик .
------------------	---	--	------------------------

2. Ўсмирлик ёшида девиация (меъёрдан оғишлик) ҳолатлари. Девиация типлари

Ўсмирлик даврини ўтиш босқичи деб атайдилар. Болалар ёш кўрсаткичлари даврида ўтиш босқичи энг қийин ва мураккаб даврдир. Бу даврни яна шу сабабли ҳам ўтиш даври деб ҳисоблайдиларки, бу ўсиш босқичида инсон болалиқдан катталиқ даврига, бола характеридан, етук инсон бўлиб шаклланадиган бир, ўзига хос жараёнлар даврига ўтилади.

Ўсмирлик ёшида ўсмирнинг яхлит ҳаёти ва фаолияти жиддий ўзгаради ва унинг психикаси қайта шаклланишига олиб келади, ўз тенгдошлари билан ўзаро фаолиятда, муносабатларининг янги шакллари вужудга келади. Ўсмирнинг жамиятдаги мавқеи, жамоадаги вазияти, ҳолати алмашинади, унга катталар юқорироқ талаблар қўя бошлайдилар. Бу ёш даврида жинсий етилиш фаоллашади, бироқ ижтимоий шаклланиши орқада қолади. Бу эса жинсий тарбияда ижтимоий-психологик муаммоларни вужудга келтиради.

Ўсмирлик ёшида болада ўз-ўзини англашга эҳтиёж пайдо бўлади. “Мен кимман?”- саволига жавоб бериш уни тез-тез безовта қилади. Унда ўз-ўзига қизиқиш пайдо бўлади. У ёки бу фактларга унда шахсий қараш, мулоҳаза юритиш, ўз баҳосини бериш каби хусусиятлар шаклланади. Бу ёшда вақтинчалик оила ва мактабдан психологик узоқлашиш ҳолатлари бўлиб туради. Ўсмир шахсининг шаклланишида тенгдошларининг таъсири кучайиб эътибор мактаб, оиланинг аҳамиятига камайгандек бўлади. Кўпинча, ўсмир ҳақиқий расмий жамоа ва норасмий гуруҳ билан мулоқот қилишнинг қай бири афзал эканлиги тўғрисидаги танлов олдида туради. Ўсмир ўзини эркин сезадиган, уни ҳурмат қиладиган инсонлар бўлган гуруҳ ва муҳитни кўпроқ хуш кўради.

Бундай муҳит ва жамоага спорт секциялари ва техникага оид тўғараклар бўлиши ёки ўсмирлар йиғилиб, мулоқот қиладиган, чекадиган ва ичадиган ва ҳ.к ертўлалар ҳам бўлиши мумкин.

Бу ёшда айрим ўсмирларнинг катталар, айниқса ота-оналари билан муаммоли вазиятда бўладиган. Ота-оналар уларга ёш болага, гўдак ғамхўрлик қилгандек, муносабатда бўлишни давом эттирадилар. Ўсмир эса бу шароитдан чиқиб кетишга интилади. Шу сабабли катталар билан ўзаро муносабатда жанжалли вазиятлар кўпаяди. Ўсмирда катталиқ ҳисси шаклланади. Бу ёшда ўсмир мустақил, эркин ҳаракат қилади, катталарнинг “ўргатиш”ларига қарши эътироз пайдо бўлади. Ўсмир бу ёшда кумир (ҳавас қиладиган инсони), яъни фильм қаҳрамонлари, кучли катта ёшдаги инсон, кўрсатув қаҳрамони, машҳур спортчи ва бошқаларга тақлид қилиб: унинг ташқи қиёфаси, хулқ-атворида ўхшашлик учун ҳаракат қилиши ҳолатлари кўп учрайди. Ташқиёфа ўсмир учун катта аҳамият касб этади. Ажойиб соч турмги, баъзан икки ёки уч зираклар, йиртиқ жинси, жиду ёрқин рангдаги косметика ва бошқа воситалар ўсмирга ўзини бошқалардан ажралиб туришига имкон беради ҳамда болалар гуруҳларида ўзини тан олишларига ҳаракат қилади.

Шу тариқа, ўсмирлик ёшида ажралиб турадиган характер хусусиятлари ҳақида қуйидагиларни айтиш мумкин; ҳиссий ноетуклик ўз шахсий хулқ атворини етарли даражада назорат қила олмаслик, ўз эҳтиёжларини қондириш имконияти ва истакларини таққослай олмаслиги, юқори таъсирчанлиги, ўзини тан олишларига бўлган истаклари ва катталар каби ўзини тутиш. Ўсмир – бу етарли даражада етилмаган ва етук ақлга эга бўлмаган ижтимоий инсон. Бу босқич болалиқ ва ўспиринликнинг чегарасидир.

Катта деб ҳисобланиши учун етарли даражада ривожланмаган, бироқ шу билан бир вақтда атрофдагилар билан онгли равишда мулоқотга кириша оладиган ҳамда ўз хулқ-атвори ва ҳаракатлари жамият меъёр ва қоидаларига жавоб беришида катта эътибор талаб этадиган босқич ўсмир шахсидир.

Қонун бу ёшдаги болаларни вояга етмаган, бироқ ўз хулқ-атвори ва ҳатти-ҳаракатларига ахлоқий ҳамда ҳуқуқий жиҳатдан масъулиятли бўлишга лаёқатли деб ҳисоблайди. Шу сабабли ўсмирлар учун ўз ҳатти-ҳаракати ва хулқ-атворига чекланган ҳуқуқий жавобгарлик ўрнатилган.

Девияция типлари

Меъёрдан оғиш

Жамиятда қабул қилинган қоида ва хулқ-атвор меъёрларидан оғишган ўсмирлар оғир тарбиялилар деб аталади.

Оғир тарбияли ўсмир жамиятда ўрнатилган қоида ва меъёрларга риоя қилмайди. Бундай ҳолат илмда девиация дейилади (лотин тилида deviation - оғишлик). Масалан, физикада компас магнит стрелкасининг оғиши, биологияда организм ривожланишида оғишлик учрайди.

Девияция (оғишлик) – бир томондан уни ўраб турган инсон ва атроф-муҳитга хос бўлган ўзгарувчанлик ҳодисасидир. Ўзгарувчанлик ижтимоий муҳитда инсон хулқ-атвори билан боғлиқ. Илгари айтиб ўтилгандек, хулқ меъёрдагидек ёки оғишган бўлиши мумкин.

Меъёрий хулқ Ўсмирнинг ривожланишидаги эҳтиёжлари ва имкониятлари, унинг ижтимоийлашувида тўла жавоб берувчи, унга адекват*** монанд келувчи микросоциум билан унинг ўзаро фаолиятидир.

Агар боланинг атрофидаги муҳит ўсмирнинг у ёки бу хусусиятлари, унинг хулқ-атворига доимо (ёки деярли доим) ўз вақтида ва адекват (монанд) бўлса, ўсмирда хулқ-атвор меъёрий бўлади. Бу фикрдан хулқи оғишганликнинг тавсифи ҳам келиб чиқади, бироқ боланинг микросоциум билан ўзаро фаолияти сифатида унинг ривожланишини бузувчи ва ижтимоилашувида ва юзага келувчи хулқи, жамиятда ўрнатилган ахлоқий ҳамда ҳуқуқий оғишганлик ижтимоий дезадаптациянинг (бола учун ижтимоий муҳит шароитларига мослашишга тўсиқлик қиладиган ҳодиса кўринишларидан биридир).

Болалик - ўсмирлик дезадаптацияда қуйидаги патологиялар ўз тасдиғи ни топган: Мактаб ёшидаги болалар, мактабга бормайдилар, етим-болалар, ижтимоий етимлар, гиёҳвандлик ва заҳарли (токсинли) воситаларни қабул қилувчи ўсмирлар; жинсий ахлоқсиз ўсмирлар, ҳуқуқбузарлик фаолиятларига берилган ўсмирлар.

Девияциянинг таркибига девиантлик, делинквент ва криминал хулқ-атворлилар киради.

Девиянт хулқ-атвор-хулқий оғишганликнинг бир тури бўлиб, ўсмирнинг ёшига мувофиқ бўлмаган ижтимоий хулқ-атвор меъёр ва қоидаларининг бузилиши билан боғлиқ бўлган микросоциум муносабатлар (оилавий, мактабдаги) ва кичик жинсий ёш ижтимоий гуруҳлари учун характерли бўлади. Яъни хулқ-атворнинг бу типини интизомсизлик деб аташ мумкин. Девиянт хулқ-атвор кўринишларига ўсмирнинг намоишкорлик, агрессивлик, ўзига эрк бериш, ўқиш ва меҳнат фаолиятидан тизимли оғишлик, уйдан кетиб қолиш, дайдилик, ичкиликбозликка берилиш, алкоголизмга берилиш, гиёҳвандлик ва у билан боғлиқ ассоциал фаолиятлар, жинсий характердаги жамиятга қарши фаолиятлар, суицид†††.

Делинквент хулқ-атвори – девиантликдан фарқли равишда болалар ва ўсмирларнинг ассоциал хулқ-атвори билан характерланади. Бу хулқий ҳаракатларда ҳуқуқий меъёрларни бола бузиб ўтсада, бироқ ҳуқуқий, жиноий жавобгарликка тортилмайди. Сабаби чекланган ижтимоий хавфли ёки бола жиноий жавобгарликка тортилиш ёшига етмаган ҳисобланади.

Делинквент хулқ-атворда: асосан инсон шахсига қарши агрессив-зўравонлик хулқи, ҳақорат, жанжалкашлик, ўт қўйиш, садистлик ҳаракатлари ажралиб туради.

Делинквент (лотин тилидан delinqveng-ҳуқуқбузар)-хулқий оғишган субъект, ўз ҳаракатларида жиноий жазоланадиган фаолиятларни амалга оширади.

- ўаразли хулқ-атвор, ўзида майда ўғрилиқ, босқинчилик, талнчилик, автотранспортни ўғирлаш ва бошқаларни амалга ошириб, моддий манфаат кўринишининг илнжида мулкий тажовуз қилишдан иборат.

- Гиёҳванд моддаларни тарқатиш ва сотиш.

*** Адекват – (лотинчадан adacquatus – тенглашган)- тенг, монанд, тўла мувофи? келувчи

††† Суицид (инглиз тилидан suicide – г?-г???и ?лдириш - ?з-?зини ?лдириш қаракати, кучли руций қолатда ёки психик касаллик таъсирида инсоннинг ?з-?зини ?лдириши)

Криминал (жиноий) хулқ-атвор (лотин тилидан, criminalis-жиноятчилик) ҳуқуқбузарлик ҳаракати бўлиб, жиноий жавобгарлик ёшига етгунча, жиноий иш очишда асос бўлиб хизмат қилувчи ва Жиноят кодексининг белгиланган моддалари билан асосланадиган хулқ-атвор

3. Ўсмирларда девиант хулқ-атвор сабаблари

Инсон тараққиёти кўпгина омиллар ўзаро таъсири билан асосланади: ирсий авлоддан-авлодга ўувчи, муҳит, тарбия, инсоннинг шахсий амалий фаолияти қабилаарга боғлиқ. Вояга етмаганларнинг девиант хулқ-атворини асословчи асосий омилларни ажратиб кўрсатиш мумкин.

1. Биологик омил. Бола организмни ноқулай физиологик ёки анатомик хусусиятлари мавжуд бўлиб, уни ижтимоий мослашувини қийинлаштиради. Буларга: - генетик, авлоддан авлодга ўтувчи хусусиятлар. Уларга ақлий ривожланишнинг бузилиши, эшитиш ва кўришда нуқсонли бўлганлар, асаб системасининг бузилиши қабилаар киради. Бундай болалар ҳали она қорнидаёқ нотўғри овқатланиш, онанинг ичкиликбозлик, чекишга ружу қуйиши, онанинг касалланиши (жисмоний ва психик жароҳатлар, сурункали юқумли касалликлари); ирсий касалликларнинг таъсири, айниқса, ирсийлик, алкоголизм таъсирида бўладилар;

- инсон организмга таъсир этувчи психо-физиологик оғир ташвишлар, жанжалли вазиятлар, атроф-муҳитнинг кимёвий таркиби, энергиянинг янги турлари, соматик⁺⁺⁺, аллергик касалликлари турлари олиб келишига сабаб бўлади.

- Физиологик, ўз таркибига нутқдаги нуқсонли, ташқи киёфадаги нуқсонлар, конституцион-соматик нуқсонлар сабабли атрофдагилар билан муносабатда негатив ҳолатларни юзага келтиради ва шахслараро муносабатда боланинг ўз тенгдошлари, жамоа ўртасидаги чеккага чиқиш, туртилишга олиб келади.

2. Психик омил. Бола психопатологиясида ёки акцентуация^{\$\$\$}сида (ҳаддан ташқари зўриқиш) характерининг алоҳида хусусияти билан ифодаланади. Бу ҳулқий оғишганлик бола асаб-руҳий касалликлар психопатия, невротения билан ҳасталанганлиги орқали вужудга келади. Акцентуирлашган характер хусусиятига эга бўлган болалар турли психологик таъсирларга ўта сезгир, психик меъёрнинг энг четки тури бўлиб, тиббий-ижтимоий реабилитацияга муҳтож ва тарбия характеридаги чора-тадбирларнинг кўрилишини талаб этадиган болалардир.

3. Ижтимоий-педагогик омиллар. Оила, мактаб ва ижтимоий тарбия нуқсонларида намоён бўлади. Бу омил болани эрта ижтимоийлашувдан оғишганликка, болалик давридаёқ мактабда ўзлаштирмовчилик туфайли мактаб билан алоқанинг узилиши (педагогик бўш қўйиш) олиб келади. Ўсмирда мактабга бўлган онгли равишда қизиқишнинг шаклланмаслиги мотивига сабаб бўлади. Бундай болалар мактабга ёмон тайёрланган, уй вазифаларига негатив муносабатда бўлувчи, мактаб баҳоларига бефарқ бўладиган, ўқув дезадаптациясига учровчи бўладилар.

-Ўқув дезадаптация – боланинг мактабга бўлган умумий қизиқишини сақланишида бир ёки икки фанни ўзлаштиришда қийинчиликка дуч келган ҳолатидир.

- мактаб дезадаптация – боланинг ёш хусусиятида таълим олишидаги қийинчиликлар билан бир қаторда ҳулқий бузилиш ҳолатлари ўқитувчилар, синфдошлари билан жанжалли вазиятлар кўринишида ўринга чиқади. Дарс қолдириш одатлари пайдо бўлади.

- ижтимоий дезадаптация – боланинг ўқишга бўлган қизиқиши, мактаб жамоасининг талабларига жавоб беришдан қочиш ҳолатлари, турли асоциал жамоаларга кириб кетиш, спиртли ичимликларга, гиёҳвандлик моддаларига қизиқишининг ортиши билан намоён бўлади.

Боланинг ижтимоий ривожланишидаги оғишганлик омилларга ёмон оилалар сабаб бўлади. Шундай оилавий ўзаро муносабатлар усуллари мавжудки, улар вояга етмаганларнинг асоциал хулқ-атворининг шаклланишига олиб боради:

1. Тарбиявий ва оиланинг ички муносабатларининг дисгармоник усули. Бу усул ўзида бир томондан, бола истакларига кўра бўлса, иккинчи томондан, боланинг жанжалли вазиятларга

⁺⁺⁺ соматик (Юнон тилидан soma- тана) тана билан боғлиқ, организмдаги психикага таърир-таърир бўлган ҳолат.

^{\$\$\$} Характер акцентуацияси – характернинг алоҳида хусусиятларининг та кучли ифодаланиши та уйидаги типлари ажратилади: АХ:1

ёки оилада икки хил ахлоқий қараш мавжудлиги: оила учун бошқа, жамият учун умуман бошқача бўлган тарбиявий ҳолатлар.

2. Барқарор бўлмаган, жанжалли усул нотўлиқ оилаларга тарбиявий таъсир этувчи, эр-хотин ажралиши, ота-она ва болалар узоқ муддат алоҳида яшашлари сабабли юзага келади.

3. Муносабатларнинг ассоциал усули ёмон ташкил этилган оилаларда, доимий спиртли ичимликлар ичиш, гиёҳвандликка берилиш, ахлоқсизлик, ота-онанинг жиноятчилик хулқ-атвори, “оилавий қаҳри қаттиқлик” ва зўравонлик каби иллатларда юзага келади.

Қаҳрли муносабатлар (қаҳорат, хўрлаш) деб болага ғамхўрлик қилувчи, қарамоғига олган одамлар томонидан зарар етказилишининг кўпгина ҳаракатларига айтилади. Бу ҳаракатларга болала жисмоний зарар етказилувчи жисмоний, эмоционал (ҳиссий), жинсий қийноқлар билан азоблаш, кўп такрорланувчи ноўрин жазолар киради.

Қаҳрли муносабатларга болалар уйда, оилада, кўчада, мактабда, болалар меҳрибонлик уйларида, касалхона ва бошқа болалар муассасаларида дуч келишлари мумкин.

Шундай ҳолатлардаги болалар, хавфсизлик ҳиссини сезмайдилар. Уларнинг меъёрий ривожланишида бу ҳиссиётнинг аҳамияти катта.

Бу эса болалага уни ўзи ҳақида, мен ёмонман, ҳеч кимга керакмасман, севимли эмасман деб ўйлашларига сабаб бўлади. Қаҳрли муносабатларнинг ҳар қандай тури бола соғлиғига катта зарар етказди. Унинг ҳаёти ва ижтимоий мослашувчанлигида хавф туғдиради.

4. Ижтимоий-иқтисодий омиллар ижтимоий тенгсизликка сабаб бўлади. Жамиятни бой ва камбағаллар, жамият учун энг аҳамиятли аҳолининг камбағаллашуви, ишсизлик каби қатламларга ажратади. Ижтимоий қабул қилинган ҳалол иш ҳаққини (қонуний) олиш усуллариининг чекланиши, инфляция ва ижтимоий тартиббузарликка олиб келади.

5. Ахлоқий-маънавий омиллар. Ҳозирги даврнинг жамиятда бир томондан маънавий ахлоқий даражанинг пасайиши бўлса, қадриятли, биринч навбатда ахлоқий хулқнинг бузилиши, бошқа томондан, жамиятнинг нейтрал муносабатларида девиант хулқ-атвор муносабатларида юзага келишига олиб келади.

4. Ўсмирларда девиант хулқ-атворнинг олдини олишга асосий ёндашувлар

Турли девиант хулқ-атворнинг узлуксиз равишда ўсиши жамият олдига ижтимоий меъёрлардан оғишган хулқли ўсмирлар ва ёшлар билан олиб бориладиган ишларнинг шакл ва усуллари, технологияларини топиш вазифасини қўйган. Шу сабабли девиант ва делинквент хулқ-атворли ўсмирлар билан ишлашнинг икки асосий технологиялари, профилактик ва реабилитацион ишлар Фан ва амалиётда кенг тарқалган.

Профилактика (олдини олиш)-ўсмирлар хулқ-атворида ижтимоий хулқий оғишганликнинг турли кўринишларига асосий сабаб бўлувчи шароитлардан огоҳлантириш, бартараф қилиш ёки нейтраллашга йўналтирилган давраб, жамиятнинг ижтимоий-тиббий ва ташкилий-тарбиявий чора-тадбирларининг йиғиндисидир. Ўсмирларда девиант хулқ-атворнинг олдини олишга қаратилган бир неча ёндашувлари мавжуд.

1. Ахборотли ёндошув. Бу ёндошув ижтимоий меъёрдан хулқий оғишганлик келиб чиқишида вояга етмаганлар (бу ижтимоий меъёрларни) билмасликлари туфайли уни ўз асосий йўналиши сифатида вояга етмаганларга бу меъёрларга риоя қилиш, ўз ҳуқуқ ва юрчлари ҳақида ахборот беришдан иборат. Давлат ва жамият қўйган талабларини бажаришда болаларнинг ёш кўрсаткичига мос қабул қилинган ижтимоий меъёрлар ҳақида маълумот беришни кўзда тутди.

Бу ишни амалга оширишда оммавий ахборот воситалари (матбуот, радио, телевидение)дан кино, театр, бадиий адабиёт ва бошқа санъат асарларидан фойдаланиш мумкин.

2. Ижтимоий-профилактик ёндошув. Бундай асосий мақсад – негатив ҳолатларнинг сабаблари ва шароитларини аниқлаш, бартараф этиш, нейтраллашдан иборат. Вояга етмаганлар томонидан гиёҳвандлик моддаларини истеъмол қилиниши учун жиноий жавогарликка тортилишлари ҳақида маълумотга эга эмаслар. Улар гиёҳвандлик – шахсий иш деб биладилар, фақат гиёҳвандлик моддаларини тарқатиш жиноят деб ҳисоблайдилар. Ўсмир гиёҳвандлик ва

кучли таъсир этувчи психотрон моддалар тўғрисидаги янги қонун қабул қилиниши муносабати билан бу моддаларни истеъмол қилувчилар ҳам жиноий жавобгарликка тортиладилар.

Бизнинг жамиятимизда ўсмирлар ўртасидаги алкоголизм-ичкиликбозлик профилактикаси муаммоси ҳам муҳим ўрин тутади. Ўсмирлар ичкиликбозлик ва алкоголизмнинг оғир ижтимоий ва психоневрологик оқибатлари ҳақида ҳам билмайдилар.

3. Тиббий-биологик ёндошув. Бу ёндошувнинг моҳияти ижтимоий меъёрлардан оғишганликнинг олдини олишда тиббий-профилактик характердаги турли психик носоғлом шахсларга муносабат-биологик даражада бўлиши лозим. Агар инсонда психик (руҳий) ривожланиши, соғлиғида турли нуқсонлар бўлса, у ўз руҳий хусусиятларига асосан маънавий-ахлоқий меъёрларни бузиши мумкин. Бу ҳолатда инсонга уни ўзгартириб бўлмайдигандек қаралади. Ўсмирда бундай психик носоғломликни ўз вақтида аниқлаш жуда муҳимдир.

Чунки улар умуман ҳаёлга келмайдиган ҳаракатларни содир этишлари мумкин. Ўсмир психиатр мутахассислар кўригидан ўитказилиб, шунга мувофиқ тиббий даво чоралари кўрилиши лозим.

4. Ижтимоий-педагогик ёндошув. Бу ёндошув моҳияти ўсмирни девиантлик хулқ-атворидаги шахсий хусусиятларини қайта тиклаш ёки тўғрилашдан иборат. Айниқса, унинг ахлоқий-иродавий шахсий хусусиятларини қайта тарбиялаш шарт. Ўсмирларда, уларнинг иродавий хусусиятлари, хулқ-атворида қуйидагиларни шакллантириш лозим:

- ўз сўзи ва ишининг эгаси бўлиш;
- ўсмирнинг жиноятга бошловчи, жамиятга зарар етказиш каби иллатларга бўлган қизиқиш ва ҳаракатларини тўхтатиш;
- ҳозирги даврда муҳим бўлган масалалар билан банд қилиш;
- ҳуқуққа қарши бўлмаган, пухта ўйлаб чиқилган мақсадларни қўйиш.

Эрки бўлмаган инсон флюгерга ўхшайди, шамол қай тарафга эсса ўша томонга ўгирилади. Бундай инсондан ижтимоий меъёрларни бузиш, жиноятчиликни кутиш мумкин. Уни енгиллик билан алдаш, ўзгаларнинг сўзларига кулоқ солиши. ўзга ахлоқий қараш ва баҳоларга оғдириш осон. ўзга ахлоқий қарашларга эргашиб, у ҳуқуқбузарлик ва ахлоқсизлик хулқ-атворида эга бўлади. Бундай инсонларни тарбиялашда жамият томонидан унга эркинлик ва ҳуқуқларини бериб, уни ўз-ўзини бошқара олишга ўргатиш зарур.

5. Сакнцияларни қўллаш. Бу ёндошув моҳияти ҳуқуқбузарлик қилган инсонни жиноий қонунлар асосида жазолаш туради.

Бироқ, жаҳон тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, бу Самара бермайдиган ҳолат бўлиб, жамият томонидан қаттиқ санкция бўлиб ҳисобланади, халос. Шу сабабли ижтимоий оғишганлик сабабларини аниқлаш ва бартараф этишда бу фақатгина ёрдамчи восита бўлиб ҳисобланади.

5. Девиант хулқ-атворли ўсмирларга нисбатан ижтимоий-педагогик реабилитация ишлари

Ижтимоий педагогнинг жамиятга мослашаган, хулқий оғишган ўсмирлар билан олиб борадиган иш технологияси уларни реабилитация қилидир.

Реабилитацияни инсонни жамиятга мувофиқлаштиришга киритадиган чора-тадбирлар тизими сифатида қаралиши мумкин. Реабилитация яна инсон шахси, унинг жисмоний алоҳида психикасининг функцияларига таъсир этишнинг натижаси сифатида ҳам қаралиши мумкин. Адаптация (мослашувчанлик)дан фарқли равишда, реабилитация инсон фаолиятини қайта тиклаш деб тушунилади. Реабилитация – бу болани фаол ҳаётга, жамиятга ва ижтимоий фойдали меҳнатга қайтариш мақсадини кўзда тутувчи чора-тадбирлар тизимидир.

Реабилитациянинг қуйидаги турлари белгиланган: тиббий, психологик, педагогик, ижтимоий-иқтисодий, касбий, маиший.

1. Тиббий реабилитация бола организмида ўз функциясини йўқотган у ёки бу жойнинг тўла ёки қисман қайта тикланиши ёки боладаги ривожланаётган касалликни секинлаштириш имкониятини яратишга йўналтирилган.

2. Психологик реабилитация ўсмир руҳиятиг, онгига девиант хулқ-атворнинг керакмаслиги, уни шахс сифатида ҳеч Ким ҳурмат қилмаслигини сингдиришни мақсад қилган.

3. Касбий реабилитация ўсмирни ўқитиш ёки унга тўғри келадиган меҳнат турига қайта ўқитиб тайёрлаш, енгаллаштирилган ва иш куни қисқартирилган меҳнат шароитлари бўлган иш жойи билан таъминлаш.

4. Маиший реабилитация ўсмирнинг ҳаёти учун меъёргадек шароитнинг яратилишини кўзда тутати.

5. Ижтимоий реабилитация – бу ижтимоий муҳитда боланинг ҳаёт фаолиятини қайта тиклаш жараёнидир. Шунингдек, қандайдир сабаблар билан шахс ҳаёт фаолиятининг бузилиши, ижтимоий муҳитдаги чеклашларга йўл қўймасликдир.

6. Ижтимоий-иқтисодий реабилитация – бу ўсмирнинг қонуний, ҳуқуқий манфаатларини ҳимоя қилишга мўлжалланган маблағларни таъминлашга қаратилган чоратadbирлар мажмуидир.

7. Ижтимоий-педагогик реабилитация – бу бола ҳаёт фаолияти учун аҳамиятли бўлган шахсий хусусиятларини шакллантиришга йўналтирилган характердаги тарбиявий чоратadbирлар тизими бўлиб, болани жамиятга мувофиқлаштирувчи фаол ҳаётий ҳолатга тортувчи, ўз-ўзига хизмат қилишда зарур бўлган кўникма ва малакаларни эгаллаши, жамиятда ҳуққ-атвори билан ижобий ижтимоий ролларни бажариш, зарур таълимни олиш кабиларни ўз таркибига олади. Ўсмирларни ижтимоий-педагогик реабилитация қилишда бу ишларни реабилитацион марказ деб аталувчи ижтимоийлаштирилган муассасаларда амалга оширилади. Бу муассасаларнинг вазифаларига:

- қаровсиз қолган, дайди, жамиятга мослаша олмайдиган болалар ва ўсмирларда профилактик олдини олиш чораларини кўриш.

- Ота-оанларининг айблари билан ёки кутилмаган вазиятлар сабабли (шунингдек, жисмоний, психологик зўравонлик, хавфли яшаш жойлари ва бошқалар) оғир ҳаётий вазиятларга тушган болаларга тиббий-психологик ёрдам кўрсатиш

- Ижобий ижтимоий ҳуққ-атвор тажрибаларини, атрофдаги инсонлар билан мулоқот кўникмаларини шакллантириш

- Ота-она қарамоғи ёки воситалар, яшаш жойидан ажраб қолганларни ўз қарамоғига олиш функциясининг бажарилиши

- фавқулодда вазиятларда психик ва педагогик қўллаб-қўвватлаш

- оилага қайтишга ҳамкорлик қилиш

- таълим олиш, меъёргадек ўсишга имконият билан таъминлаш.

- Келгуси касбий ва маиший фаолиятга ғамхўрлик қилиш.

Бундай муассасалар асосий фаолият мақсадлари – ёрдамга муҳтож болаларни ижтимоий ҳимоя қилиш ва қўллаб-қўвватлаш, уларни реабилитация орқали ҳаётларини тўғри йўлга қўйишда ёрдам бериш.

Глоссарий - луғат

Ижтимоий-педагогик тушунча ва термин (атама)лар

Аномал болалар – меъёрий психик ва (ёки) жисмоний ривожланишда оғишганлик ҳолатида бўлган ҳамда уларнинг асоратларини енгиб ўтишда махсус коррекция (тузатиш) методикаларини қўлланилишига муҳтож болалар.

Иқтидорлилик – меъёргади ёш кўрсаткичларига нисбатан аклий ривожланишида ондинда бўлган ёки ривожланишида махсус истеъдоди бўлган (музыка. бадиий ижодда ва ҳ.к) болалар.

Ижтимоий меъёр – Жамият ҳаётига мувофиқ белгиланган маданий қадриятларга монанд ва жамиятнинг барқарорлиги ҳамда яхлитлигини таъминловчи ҳуқуқий, маънавий-ахлоқий ҳўлқий ва инсонлар фаолиятини, ҳатти-ҳаракатини бошқарувчи стандартлар.

Девиант ҳуққ - Ижтимоий ва ахлоқий меъёрларга мос келмайдиган, гуруҳлар ёки яхлит жамият учун мувофиқ бўлмаган ҳуққ-атвор.

Деликнвет ҳуққ - Ўрнатилган ҳуқуқий меъёрларни бузувчи ва ҳуққбузарликка олиб келувчи ҳатти-ҳаракатларни содир этувчи ҳуққ-атвор.

Қаровсизлик – Ота-оналар ёки улар ўрнини босувчи шахслар томонидан тарбиялаш ҳақидаги ғамхўрлик қилинмайдиган болаларнинг ҳуққ-атвори, назоратсиз қоилиши.

Ижтимоий-педагогик профилактика- негaтив хулқ-атворли болаларнинг ижтимоий оғишганлик ҳолатларига олиб борадиган асосий сабаб ва шароитлардан огоҳлантиришга йўналтирилган ташкилий-тарбиявий чора-тадбирлар ёки соғлиғи сабабли жамиятда ўз ўрнига эга бўлмаган (ногирон болалар), ижтимоий мақоми ўзгарган (етим болалар), ҳулқий оғишган (қаровсиз болалар), ҳуқуқбузар болалар ва бошқаларнинг олдини олиш чоралари.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун саволлар

1. Нима учун ижтимоий педагогикада “меъёр” ва “меъёрдан оғишганлик” тушунчалари кўриб чиқиладиган?
2. “Ижтимоий оғишганлик” тушунчасининг моҳияти нимадан иборат?
3. “Девиант ҳулқ”, “деликвент ҳулқ”, “криминал ҳулқ” тушунчалари моҳиятини очиб беринг.
4. Девиант ҳулқли ўсмирнинг асосий сабабларини айтинг ва асослаб беринг
5. Девиант ҳулқни огоҳлантириш ва олдини олишда ахборотли ижтимоий- профилактик, тиббий-биологик ва ижтимоий-педагогик ёндошувларнинг хусусиятлари нималардан иборат?

Адабиётлар:

1. Захаров.И.А. “Как предупредить отклонения в поведении ребенка”. М, 1986
2. Азбука нравственного воспитания. М, 1979
3. Антонян.Ю.Мидр. Неблагоприятные условия формирования личности в детстве и вопросы предупреждения преступности. М, 1983.
4. Нишанова.С. Маънавият дарслари. Т “Ўқитувчи”, 1994.

Ўқув материаллари. Визуал материаллар.

1-савол. Меъёр ва меъёрдан оғиш тушунчаси ва унинг типлари.

1-илова

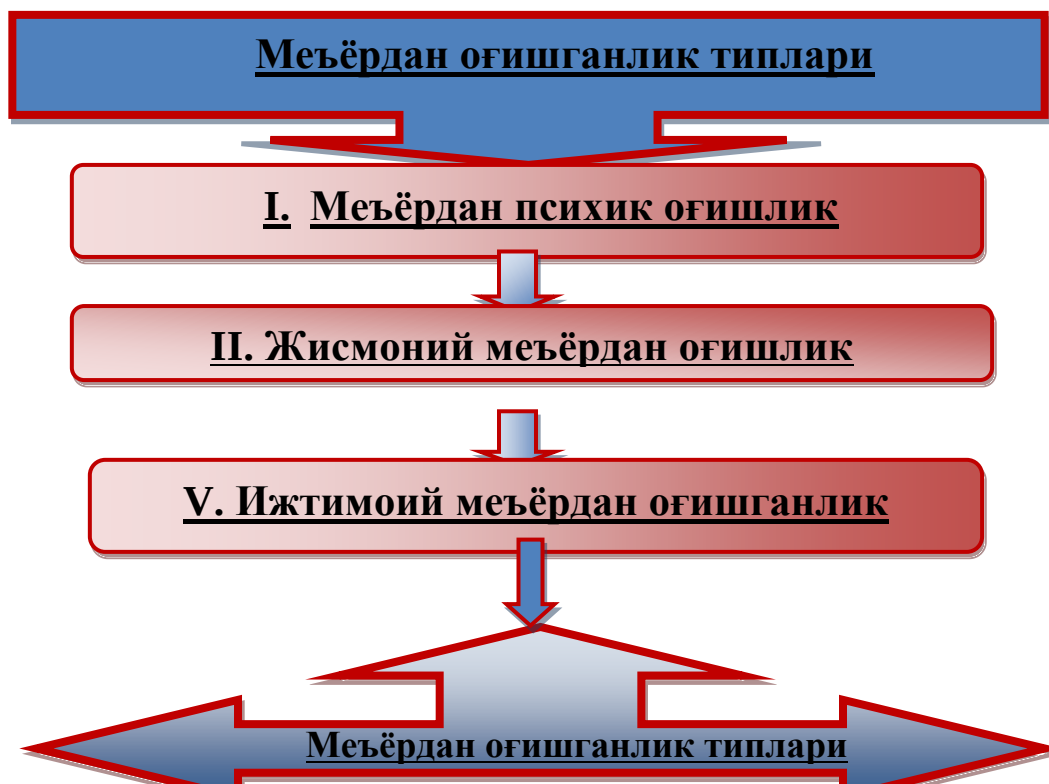
Меъёр тушунчаси тиббиётда, психология, педагогик, социология ва бошқа фанларда кенг қўлланилиб келинади. Бу тушунчага аниқ ва яхлит, ягона таъриф беришга бўлган интилиш муваффақиятсизлик билан яқунланган. Масалан, фақатгина тиббиётда олимлар 200 га яқин таъриф берганлар. **“Меъёр”** тушунчасини ифодалаб беришнинг мураккаблиги шундаки, у нафақат терминологик, балки мазмун, моҳият жиҳатидан ҳам ягона ифодага эга эмас.

“Девиация” лотин тилидан таржима қилинганда **“оғиш”** маъносини англатади.

Ҳулқий оғишлик **негатив** ва **позитив** характерга эга бўлиши мумкин.

Меъёрдан ҳулқий оғишлик ҳолати бола ривожланишида ҳам ақлий норасолик ва қобилиятлилик бўлиб ифодаланиши мумкин. Бола ҳулқ-атворидаги бундай **негатив ҳулқий оғишлик** жиноятчилик, алкоғолизм, гиёҳвандлик ва бошқалар сифатида инсоннинг (нафақат инсоннинг, балки жамиятнинг) ижтимоий ҳаётинингга салбий таъсир кўрсатиши билан алоқадор.

Ҳулқ-атворига **позитив** оғишликка ижтимоий ижоднинг барча шакллари тааллуқли бўлиб, улар: иқтисодий тадбиркорлик, илмий ва бадиий ижодкорлик ва бошқалар, аксинча эски меъёрлар ўрнига алмашувчи ижтимоий тизим ривожига хизмат қилувчи ҳулқ-атворидир.

I.Жисмоний жихатдан меъёрдан оғишган болаларни ижтимоийлаштириш алоҳида қийинчилик билан амалга оширилиб махсус ишларни талаб этади.

1.Хасталик – инсон соғлиғидаги ҳар қандй йўқотиш, психик ёки жисмоний функция анатомик тузилмаси элементлари, фаолиятдаги бирор-бир қийинчиликнинг аниқланишидир.

2.Чекланган имконият – инсон учун меъёрдагидек ҳисобланадиган ҳар қандай чекланиш ёки ўз фаолиятининг йўқолиши (нуқсоннинг кўплиги ёки асорати) ёки инсон фаолияти доирасидаги ҳар қандай чекланишлар.

3.Лаёқатсизлик (ногиронлик) – инсон соғлиғидаги нуқсонлар асорати ёки чекланган имконият, меъёрий қайсидир ролнинг бажарилишига тўсиқ бўлган, ёш кўрсаткичлари, жинсий ёки ижтимоий омиллардан келиб чиқадиган ҳолат.

II. Меъёрдан психик оғишлик энг аввал боланинг ақлий ривожланиши, унинг психик нуқсонлари билан боғлиқ.

Бу гуруҳга энг аввало психик ривожланишида тўхталиш (ЗПР) бўлган болалар ақлий норасолар ёки олигофрения (юнон тилидан, oligos – **кичик** ва phren – **ақл**) киради. Болаларда турли даражали рухий хасталиклар учрайди: енгил – дебил чукур – идиотия. Шунингдек, психик оғишга нутқдаги нуқсонлилар, ҳис (эмоционал) – иродавий муҳитдаги нуқсонлилар ҳам киради. Бу психик оғишлик энг сўнгги шакли бўлиб, аутизм (Юнон тилидан, autos- *сам*) – психиканинг ҳол мулоқотга эҳтиёжи йўқлиги, одамовилиги билан характерланади ва ўз-ўзини ўлдириш суицитига мойил бўлади.

III. Педагогик меъёрдан оғишлик. Бу шундай тушунчаки, ҳозирча педагогика ва ижтимоий педагогикада жуда кам қўлланилади. Педагогик меъёрларда энг аввало стандартлар кўзда тутилади. Улар таълим даражаларини белгилаб беради. Таълимни эгаллаганлик ёки эгаллай олмаганлик меъёрдан оғиш меъёрлари ҳақида фикр юритиш мумкин. Педагогик меъёрлар бўлиб, мамлакатда қабул қилинган умумий таълим стандартлар ҳисобланади. Бу стандартларга мувофиқ маълум ёшдаги бола, шу даврга мувофиқ даражадаги таълимни ўзлаштириши, ўрта маълумот (9-синф)ни олиши ва ўрта махсус ёки касб таълимини олган бўлиши лозим. Ўзбекистон республикаси “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” (1997) га мувофиқ умумий ўрта таълим (9-синф) ҳамма учун мажбурийдир.

«*ижтимоий меъёрлар*» тушунчаси билан боғлиқ. **Ижтимоий меъёрлар** – бу жамиятнинг у ёки бу даврида, босқичида махсус ўрнатилган хатти-ҳаракат намуналари ёки йўл қўйилиши мумкин бўлган (руҳсат этиладиган ёки мажбурий) қоидалардир.

Илмий педагогик адабиётларда бу турдаги меъёрларни турлича атамалар билан берадилар: «**Тарбияси оғир**», «**Оғир хулқли**», «**девиант бола**» хулқи оғишган, асоциал хулқли бола. Ижтимоий ривожланишида хулқий оғишган болалар орасига яна шундай тоифадагилар: Ота-она қарамоғисиз қолган болалар ҳам киради. Бундай болалар – етимлар ва «ижтимоий етимлар» дир. Улар биологик ота-оналари бўла туриб, турли вазият сабабли бирга яшамайдилар. «**Ижтимоий майдондан четлатилган**» болаларни жамиятга қайтариш учун уларга ёрдам бериш зарур.

Меъёрдан оғишганлик типлари

Жисмоний	Психик	Педагогик	Ижтимоий
• Касаллик; • кўришида нуқсонли; • эшитишда нуқсонли • ҳаракат аппаратидаги нуқсонлар	✓ психик ривожланишида ортда қолиш; ✓ ақлий заифлик ✓ нутқий нуқсон • эмоционал-иродавий нуқсонлар • иқтидорлилик	• умумий таълим олишдан оғишлик • касбий таълим эгаллашдаги оғишлик	✓ етимлик ✓ хулқий оғишлик: алкоголизм, токсикомания, гиёҳвандлик, бузуқлик, қаровсизлик, дайдиллик, ҳуқуқбузарлик, жиноятчилик.

2-савол. Ўсмирлик ёшида меъёрдан оғиш девиация ҳолатлари. Девиация турлари.

2-илова.

Ўсмирлик даврини **ўтиш босқичи** деб атайдилар. Болалар ёш кўрсаткичлари даврида ўтиш босқичи энг қийин ва мураккаб даврдир. Бу даврни яна шу сабабли ҳам **ўтиш даври** деб ҳисоблайдиларки, бу ўсиш босқичида инсон **болаликдан катталиқ даврига**, бола характеридан, етук инсон бўлиб шаклланадиган бир, ўзига хос жараёнлар даврига ўтилади.

- ✚ Ўсмирлик ёшида ўсмирнинг яхлит ҳаёти ва фаолияти жиддий ўзгаради ва унинг психикаси қайта шаклланишига олиб келади, ўз тенгдошлари билан ўзаро фаолиятда, муносабатларининг янги шакллари вужудга келади.
- ✚ Ўсмирнинг жамиятдаги мавқеи, жамоадаги вазияти, ҳолати алмашинади, унга катталар юқорироқ талаблар қўя бошлайдилар. Бу ёш даврида жинсий етилиш фаоллашади, бироқ ижтимоий шаклланиши орқада қолади. Бу эса жинсий тарбияда ижтимоий-психологик муаммоларни вужудга келтиради.

Девация таркиблари

Девиянтлик, делинквент ва криминал хулқ- атворлилар киради

Девиянт хулқ-атвор-хулқий оғишганликнинг бир тури бўлиб, ўсмирнинг ёшига мувофиқ бўлмаган ижтимоий хулқ-атвор меъёр ва қоидаларининг бузилиши билан боғлиқ бўлган **микросоциум** муносабатлар (оилавий, мактабдаги) ва кичик жинсий ёш ижтимоий гуруҳлари учун характерли бўлади. Яъни хулқ-атворнинг бу типини интизомсизлик деб аташ мумкин.

Делинквент хулқ-атвори – девиантликдан фарқли равишда болалар ва ўсмирларнинг ассоциал хулқ-атвори билан характерланади. Бу хулқий ҳаракатларда ҳуқуқий меъёрларни бола бузиб ўтсада, бироқ ҳуқуқий, жиноий жавобгарликка тортилмайди. Сабаби чекланган ижтимоий хавфли ёки бола жиноий жавобгарликка

Делинквент хулқ-атворда: асосан инсон шахсига қарши агрессив-зўравонлик хулқи, ҳақорат, жанжалкашлик, ўт қўйиш, садистлик ҳаракатлари ажралиб туради.

Делинквент _____ (лотин тилидан *delinqveng-хуқуқбузар*)-хулқий оғишган субъект, ўз ҳаракатларида жиноий жазоланадиган фаолиятларни амалга оширади.

- *гаразли хулқ-атвор, ўзида майда ўғрилиқ, босқинчилик, талнчилик, автотранспортни ўғирлаш ва бошқаларни амалга ошириб, моддий манфаат*

ўғирлаш ва бошқаларни амалга ошириб, моддий манфаат

Криминал (жиноий) хулқ-атвор (лотин тилидан, *criminalis*-жиноятчилик) ҳуқуқбузарлик ҳаракати бўлиб, жиноий жавобгарлик ёшига етгунча, жиноий иш очишда асос бўлиб хизмат қилувчи ва Жиноят кодексининг белгиланган моддалари билан асосланадиган хулқ-атвор

Катта деб ҳисобланган, бироқ шунинг билан бир вақтда атрофдагилар билан онгли равишда мулоқотга кириша оладиган ҳамда ўз хулқ-атвори ва ҳаракатлари жамият меъёр ва қоидаларига жавоб беришида катта эътибор талаб этадиган босқич ўсмир шахсидир.

3-савол. Ўсмирларда девиантлик хулқининг сабаблари.

❖ Инсон тараққиёти кўпгина омиллар ўзаро таъсири билан асосланади: ирсий авлоддан-авлодга ўтувчи, муҳит, тарбия, инсоннинг шахсий амалий фаолияти кабиларга боғлиқ.

3-илова.

Вояга етмаганларнинг девиант хулқ-атворини асословчи асосий омилларни ажратиб кўрсатиш мумкин:

1. Биологик омил.
2. Психик омил.
3. Ижтимоий-педагогик омил.
4. Ижтимоий-иқтисодий омил.
5. Ахлоқий-маънавий омил.

1. Биологик омил. Бола организмни ноқулай физиологик ёки анатомик хусусиятлари мавжуд бўлиб, уни ижтимоий мослашувини қийинлаштиради.

❖ **Буларга:** - генетик, авлоддан авлодга ўтувчи хусусиятлар. Уларга аклий ривожланишнинг бузилиши, эшитиш ва кўришда нуқсонли бўлганлар, асаб системасининг бузилиши кабилар киради. Бундай болалар ҳали она қорнидаёқ нотўғри овқатланиш, онанинг ичкиликбозлик, чекишга ружу қуйиши, онанинг касалланиши (жисмоний ва психик жароҳатлар, сурункали юқумли касалликлари);

2. Психик омил. Бола психопатологиясида ёки **акцентуация*сида** (хаддан ташқари зўриқиш) характерининг алоҳида хусусияти билан ифодаланади. Бу хулқий оғишганлик бола асаб-руҳий касалликлар психопатия, невротения билан хасталанганлиги орқали вужудга келади. Акцентуирлашган характер хусусиятига эга бўлган болалар турли психологик таъсирларга ўта сезгир, психик меъёрнинг энг четки тури бўлиб, тиббий-ижтимоий реабилитацияга муҳтож ва тарбия характеридаги чора-тадбирларнинг кўрилишини талаб этадиган болалардир.

***Характер акцентуацияси** – характернинг алоҳида хусусиятларининг ўта кучли ифодаланиши қуйидаги типлари ажратилади: АХ:1

3. Ижтимоий-педагогик омиллар. Оила, мактаб ва ижтимоий тарбия нуқсонларида намоён бўлади. Бу омил болани эрта ижтимоийлашувдан оғишганликка, болалик давридаёқ мактабда ўзлаштирмовчилик туфайли мактаб билан алоқанинг узилиши (педагогик бўш қўйиш) олиб келади. ўсмирда мактабга бўлган онгли равишда қизиқишнинг шаклланмаслиги мотивига сабаб бўлади. Бундай болалар мактабга ёмон тайёрланган, уй вазифаларига негатив муносабатда бўлувчи, мактаб баҳоларига бефарқ бўладиган, ўқув **дезадаптациясига** учровчи бўладилар.

-ўқув дезадаптация – боланинг мактабга бўлган умумий қизиқишини сақланишида бир ёки икки фанни ўзлаштиришда қийинчиликка дуч келган ҳолатидир.

- мактаб дезадаптация – боланинг ёш хусусиятида таълим олишидаги қийинчиликлар билан бир қаторда хулқий бузилиш ҳолатлари ўқитувчилар, синфдошлари билан жанжалли вазиятлар кўринишида ўринга чиқади. Дарс қолдириш одатлари пайдо бўлади.

- ижтимоий дезадаптация – боланинг ўқишга бўлган қизиқиши, мактаб жамоасининг талабларига жавоб беришдан қочиш ҳолатлари, турли асоциал жамоаларга кириб кетиш, спиртли ичимликларга, гиёҳвандлик моддаларига қизиқишининг ортиши билан намоён бўлади.

4.Ижтимоий-иқтисодий омиллар ижтимоий тенгсизликка сабаб бўлади. Жамиятни бой ва камбағаллар, жамият учун энг аҳамиятли аҳолининг камбағаллашуви, ишсизлик каби қатламларга ажратади. Ижтимоий қабул қилинган ҳалол иш ҳаққини (қонуний) олиш усуллариининг чекланиши, инфляция ва ижтимоий тартиббузарликка олиб келади.

5.Ахлоқий-маънавий омиллар. Ҳозирги даврнинг жамиятда бир томондан маънавий ахлоқий даражанинг пасайиши бўлса, қадриятли, биринч навбатда ахлоқий хулқнинг бузилиши, бошқа томондан, жамиятнинг нейтрал муносабатларида девиант хулқ-атвор муносабатларида юзага келишига олиб келади.

4-илова

Профилактика (олдини олиш)-ўсмирлар хулқ-атворида ижтимоий хулқий оғишганликнинг турли кўринишларига асосий сабаб бўлувчи шароитлардан огоҳлантириш, бартараф қилиш ёки нейтраллашга йўналтирилган давлат, жамиятнинг ижтимоий-тиббий ва ташкилий-тарбиявий чора-тадбирларининг йиғиндисидир. Ўсмирларда девиант хулқ-атворнинг олдини олишга қаратилган бир неча ёндашувлари мавжуд.

1.Ахборотли ёндошув. Бу ёндошув ижтимоий меъёрдан хулқий оғишганлик келиб чиқишида вояга етмаганлар (бу ижтимоий меъёрларни) билмасликлари туфайли уни ўз асосий йўналиши сифатида вояга етмаганларга бу меъёрларга риоя қилиш, ўз ҳуқуқ ва юрчлари ҳақида ахборот беришдан иборат. Давлат ва жамият қўйган

2. Ижтимоий-профилактик ёндошув. Бундай асосий мақсад – негатив ҳолатларнинг сабаблари ва шароитларини аниқлаш, бартараф этиш, нейтраллашдан иборат. Вояга етмаганлар томонидан гиёҳвандлик моддаларини истеъмол қилиниши учун жиноий жавобгарликка тортилишлари ҳақида маълумотга эга эмаслар. Улар гиёҳвандлик – шахсий иш деб биладилар, фақат гиёҳвандлик моддаларини тарқатиш жиноят деб ҳисоблайдилар. Ёсмир гиёҳвандлик ва кучли таъсир этувчи психотрон моддалар тўғрисидаги янги қонун қабул қилиниши муносабати билан бу моддаларни истеъмол қилувчилар ҳам жиноий жавобгарликка тортиладилар.

3. Тиббий-биологик ёндошув. Бу ёндошувнинг моҳияти ижтимоий меъёрлардан оғишганликнинг олдини олишда тиббий-профилактик характердаги турли психик носоглом шахсларга муносабат-биологик даражада бўлиши лозим. Агар инсонда психик (руҳий) ривожланиши, соғлигида турли нуқсонлар бўлса, у ўз руҳий хусусиятларига асосан маънавий-ахлоқий меъёрларни бузиши мумкин. Бу ҳолатда инсонга уни ўзгартириб бўлмайдигандек қаралади. Ёсмирда бундай психик носогломликни ўз вақтида аниқлаш жуда муҳимдир.

4. Ижтимоий-педагогик ёндошув. Бу ёндошув моҳияти ёсмирни девиантлик хулқ-атворидаги шахсий хусусиятларини қайта тиклаш ёки тўғрилашдан иборат. Айниқса, унинг ахлоқий-иродавий шахсий хусусиятларини қайта тарбиялаш шарт. Ёсмирларда, уларнинг иродавий хусусиятлари, хулқ-атворида қуйидагиларни шакллантириш **ЛОЗИМ:**

- ўз сўзи ва ишининг эгаси бўлиш;
- ёсмирнинг жиноятга бошловчи, жамиятга зарар етказиш каби иллатларга бўлган қизиқиш ва ҳаракатларини тўхтатиш;
- ҳозирги даврда муҳим бўлган масалалар билан банд қилиш;
- ҳуқуққа қарши бўлмаган, пухта ўйлаб чиқилган мақсадларни қўйиш.

Эрки бўлмаган инсон флюгерга ўхшайди, шамол қай тарафга эсса ўша томонга ўгирилади. Бундай инсондан ижтимоий меъёрларни бузиш, жиноятчиликни кутиш мумкин. Уни енгиллик билан алдаш, ўзгаларнинг сўзларига қулоқ солиши. ўзга ахлоқий қараш ва баҳоларга оғдириш осон. ўзга ахлоқий қарашларга эргашиб, у ҳуқуқбузарлик ва ахлоқсизлик ҳулқ-атворига эга бўлади. Бундай инсонларни тарбиялашда жамият томонидан унга эркинлик ва ҳуқуқларини бериб, уни ўз-ўзини бошқара олишга ўргатиш зарур

5-савол. Девиант ҳулқ-атворли ўсмирларга нисбатан ижтимоий-педагогик реабилитация ишлари.
5-илова.

Реабилитация – бу болани фаол ҳаётга, жамиятга ва ижтимоий фойдали меҳнатга қайтариш мақсадини кўзда тутувчи чора-тадбирлар тизимидир.

Реабилитациянинг қуйдаги турлари белгиланган:
тиббий, психологик, педагогик, ижтимоий-иқтисодий,
касбий-профессий.

Тиббий реабилитация бола организмда ўз функциясини йўқотган у ёки бу жойнинг тўла ёки қисман қайта тикланиши ёки боладаги ривожланаётган касалликни секинлаштириш имкониятини яратишга йўналтирилган.

Психологик реабилитация ўсмир руҳиятининг, онгига девиант ҳулқ-атворнинг керакмаслиги, уни шахс сифатида ҳеч Ким ҳурмат қилмаслигини сингдиришни мақсад қилган.

Касбий реабилитация ўсмирни ўқитиш ёки унга тўғри келадиган меҳнат турига қайта ўқитиб тайёрлаш, енгаллаштирилган ва иш куни қисқартирилган меҳнат шaroитлари бўлган иш жойи билан таъминлаш.

Маиший реабилитация ўсмирнинг ҳаёти учун меъёрадагидек шaroитнинг яратилишини кўзда тутди.

Ижтимоий реабилитация – бу ижтимоий муҳитда боланинг ҳаёт фаолиятини қайта тиклаш жараёнидир. Шунингдек, қандайдир сабаблар билан шахс ҳаёт фаолиятининг бузилиши, ижтимоий муҳитдаги чеклашларга йўл қуймасликдир.

Ижтимоий-иқтисодий реабилитация – бу ўсмирнинг қонуний, ҳуқуқий манфаатларини ҳимоя қилишга мўлжалланган маблағларни таъминлашга қаратилган чора-тадбирлар мажмуидир.

Ижтимоий-педагогик реабилитация – бу бола ҳаёт фаолияти учун аҳамиятли бўлган шахсий хусусиятларини шакллантиришга йўналтирилган характердаги тарбиявий чора-тадбирлар тизими бўлиб, болани жамиятга мувофиқлаштирувчи фаол ҳаётий ҳолатга тортувчи, ўз-ўзига хизмат қилишда зарур бўлган кўникма ва малакаларни эгаллаши, жамиятда ҳуқ-атвори билан ижобий ижтимоий ролларни бажариши, зарур таълимни олиши кабиларни ўз таркибига олади. ўсмирларни ижтимоий-педагогик реабилитация қилишда бу ишларни реабилитацион марказ деб аталувчи ижтимоийлаштирилган муассасаларда амалга оширилади.

6-мавзу

шакли сифати бўлиб, унда келтирувчи шаклларга оғишган ўсмирлар билан ижтимоий – педагогик фаолият.

6.1. Маъруза машғулотининг ўқитиш технологияси

Вақти – 2 соат	Талабалар сони: 30-60 нафар
Ўқув машғулотининг шакли	Муаммоли маъруза.
Маъруза машғулотининг режаси	1. Болалар ичкилик бозлиги-ижтимоий педагогик муаммо сифатида. 2. Болалар ичкилик бозлигининг сабаб ва оқибатлари. 3. Болаларда спиртли ичимликлар ичишга берилиш даражалари. 4. Алкогол истеъмол қилишга мойил бўлган

	болалар билан ижтимоий педагогик фаолият юритиш тузилмаси. 5.Алкохол истеъмом қилишга мойил бўлган болалар билан олиб бориладиган ижтимоий педагогик фаолият мазмуни. 6.Алкохол истеъмом қилишга мойил бўлган болаларни ёш кўрсаткичларига кўра олиб бориладиган ижтимоий педагогик фаолият хусусиятлари
Ўқув машғулотининг мақсади: болалар алкоголизм ва унга қарши кураш фаолиятининг асосий йўналишлари тўғрисидаги билимларини чуқурлаштириш..	
Педагогик вазифалар: - “Алкоголизм” тушунчасининг моҳиятини очиб бериш; - Болалар алкоголизмини ўзига хос хусусиятларини айтиб бериш; - Алкоголизм сабаб ва оқибатларини изоҳлаш; - Мойилиги бор бўлган болалар билан олиб бориладиган ижтимоий педагогик фаолият мазмунини тушунтириш.	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: - “Алкоголизм” тушунчасига таъриф беради; - Катталар алкоголизмдан фарқли хусусиятларини санаб беради ва изоҳлай олади; - Мисоллар келтира олади; - Болалар алкоголизмини олдини олиш йўллари баён қила олади..
<i>Ўқитиш услуби ва техникаси</i>	Маъруза, муаммоли усул, ақлий ҳужум, график органайзер: нилуфар гули
<i>Ўқитиш воситалари</i>	Маъруза матни, проектор, визуал материаллар
<i>Ўқитиш шакли</i>	Фронтал, жамoa ва жуфтликда ишлаш
<i>Ўқитиш шарт-шароити</i>	Намунадаги аудитория, проектор ва компьютер билан таъминланган

Маъруза машғулотининг технологик картаси

Босқичлар, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш. (10 мин.)	1.1.Мавзу, мақсад ва маъруза режасини маълум қилади. Ўқув машғулотининг натижалар билан таништиради. 1.2.Мазкур машғулот муаммоли маъруза тарзида ўтишини эълон қилади. “Нилуфар гули” схемасининг тузилиши қоидалари билан таништиради (1-илова).	1.1.Эшитадилар ва ёзиб оладилар. 1.2.Эшитадилар, схемани дафтарларига чизиб оладилар.
2-босқич. Асосий (65 мин.)	2.1. Талабалар фаоллигини ошириш мақсадида “Ақлий ҳужум”дан фойдаланишни таклиф этади. Ҳар қандай фикр қўллаб қуватланади. (“Алкоголизм” тушунчасининг таърифини беринг?). 2.2. Муаммо муҳокамасини ташкил этади. Бунинг учун ҳал қилинадиган кичик муаммолар аниқланади (2-илова). 1)Ўқитувчи маслаҳатчи-арбитр вазифасини	2.1. Ўз фикрларини таклиф этадилар, кўргазмалардан фойдаланиб жавоб берадилар. 2.2.Муаммо саволини ёзиб олади, жуфтликка бўлинади. Биргаликда

	ўтайди. 2)Қўшимча саволлар беради. 3)Жавобларга изоҳ беради, хулоса қилади. Машғулот жараёнида мантиқий схема, визуал материаллардан фойдаланилади (4-илова). 4)Схема ичидаги энг мақбул фикрларни танлайди, шарҳлайди, талабани рағбатлантиради. 2.3.Мавзу бўйича олинган билимларни текшириш мақсадида экранга саволлар ёзилган слайд кўрсатилади ва жавобберишни сўрайди. Айниқса, фаол иштирок этмаган талабалардан кўпроқ сўрашга ҳаракат қилади (3-илова)	муҳокама қиладилар ва ўз мулоҳазаларини илгари сурадилар. Жуфтликда тайёрланган схемаларни намойиш этишиб, изоҳлашади. 2.3.Жавоб берадилар.
3-босқич. Якуний (5 мин.)	3.1. Ўқув фаолиятига якун ясайди, эришилган натижаларни умумлаштиради. Энг яхши фикрларни баҳолайди. Мустақил иш учун топшириқ беради: “Алкоголга берилган ўсмирнинг” киёфасини класетр орқали ифодалаш	3.1.Эшитадилар, мустақил ишлаш учун вазифаларни ёзиб оладилар.

6-мавзу Алкоголизм болалар ҳуқида девиантликни вужудга келтирувчи шакли сифатида.алкагол истеъмол қилишга оғишган ўсмирлар билан ижтимоий – педагогик фаолият.

Режа:

1. Болалар ичкиликбозлиги – ижтимоий-педагогик муаммо сифатида.
2. Болалар ичкиликбозлигининг сабаб ва оқибатлари
3. Болаларда спиртли ичимликлар ичишга (мойиллик) берилиш даражалари
4. Алкогол истеъмол қилишга мойил бўлган болалар билан ижтимоий-педагогик фаолият юритиш тузилмаси.
5. Алкогол истеъмол қилишга мойил бўлган болалар билан олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият мазмуни
6. Алкогол истеъмол қилишга мойил бўлган болалар ёш кўрсаткичларига кўра олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият хусусиятлари

Асосий тушунчалар: алкоголизм, ичкиликбозлик, болалар алкоголизи.

I. Болалар ичкиликбозлиги – ижтимоий-педагогик муаммо сифатида

бугунги кунда болалар алкоголизи энг жиддий ижтимоий-педагогик муаммоларидан биридир. Бу муаммо маданий, сиёсий, ижтимоий-иқтисодий илдизларга эга. Бу муаммога қарши курашишда самарали чора-тадбирлар куришда бу муаммонинг тарихини билиш муҳимдир.

Спиртли ичимликларни истеъмол қилиш одати 8 минг йил илгари вужудга келган. Араб кимёгари Албуказис Коза томонидан ишлаб чиқилган турли ўсимлик моддаларининг ачиши сабабли ҳосил бўладиган этил спирти кенг тарқалиб истеъмол этила бошланди. Ароқ VI асрда кашф этилган. Ароқ бенедектин-манахи томонидан барча монастырларда тарқатила бошланди. Ҳокимлар ҳамма вақт ичкиликбозликка қарши курашиб келганлар. Спиртли ичимликларни сотишни манн этувчи қаттиқ қарорлар чақариб, назорат қилганлар. Иван Грозний, Борис Годунов, Екатерина II лар даврида спиртли ичимликларни истеъмол қилиш ва тарқатишга қарши чиқарган фармонлари бу ичимликларнинг тўла йўқотилишига эришилмади ва аҳолининг ичкиликбозлик муаммоси ҳал этилмади. Бунга қатор сабаблар ҳам мавжуд эди. Биринчиси – ичкиликбозлик одамларни жамиятда мавжуд муаммолардан чалғитувчи воқелик сифатида ўрин тутарди. Иккинчи сабаб – спиртли ичимликларни сотишдан давлатга катта моддий манфаат бор

эди ва мавжуд. Собиқ Иттифоқ давридаги статистик ҳисоботларда, 1980 йил 1950 йилга нисбатан, 10,4 баробар ортиқ спиртли ичимликлар кўпроқ истеъмол қилинган. Бу маълумотга уйда тайёрланган ароқ, мусаллас ва шароблар киритилмаган. Социологларнинг фикрича, жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг маълумотларига кўра, ҳар йили жон бошига 8 литр спиртли ичимлиги тўғри келади. Бу миллатларнинг генофонди ўзгаришига олиб келади. Бу ҳолатда соғлом болаларга нисбатан руҳий, жисмоний оғишган, носоғлом болаларни спиртли ичимликларга жуда ёш даврларидан ва тез ўрганиб қолиши жуда хавотирли омиллардандир.

Алкоголизмнинг бир неча белгилари мавжуд. Тиббий нуқтаи назардан *алкоголизм* сурункали касаллик бўлиб, даволаниши зарур. Ижтимоий жиҳатдан *алкоголизм* - шахсни девиант (хулқий оғишганлик) хулқ-атворининг шакли бўлиб, шахсни ижтимоий деградация^{****} лаш, спиртли ичимликка қарши даволаш патологияси билан характерланади.

Алкоголизм ривожланишининг бошланғич босқичида инсоналоҳида касалманд аҳволга тушади. Доимий равишда спиртли ичимликларни истеъмол қилиш натижасида касаллик ривожланиб ичкиликбозлик деб номланувчи ҳолатга олиб келади. Бу икки ичкиликбозлик ва алкоголизм ҳолати бир-бири билан ўзаро алоқадор бўлиб, қуйидаги ҳолатларга сабаб бўлади: жинойтчилик, ҳуқуқбузарлик, ижтимоий паразитизм (танбаллик), маънавий ахлоқсизлик, хулқ-атвор бузуқлиги, ўз-ўзини ўлдириш. Болалар алкоголизмга 18 ёшгача бўлган ўсмирлардаги касалликнинг биринчи кўринишлари киритилади. Катталарга нисбатан болалар алкоголизми бир қатор ўзига хос хусусиятларга эга:

1. Спиртли ичимликларга тез ўрганиб қолиш. Агар катталарда ичкиликбозликдан алкоголизмгача бўлган давр 5-10 йил бўлса, болаларда сурункали алкоголизмга ўтиш 3-4 марта тезроқ юз бериши мумкин. Бу болалар организмнинг анатомик-физиологик тузилмасига боғлиқ. Болалар мияси катталардан фарқли равишда, сувга бой, оксилнинг камлиги, сувда эса алкоголь яхши эриши ва организмга тез сингиши, унинг 7 % фоизи фақатгина ўпка ва жигарда қолишига олиб келади. Қолган 93 % барча орган ва тизимларни ишдан чиқарувчи заҳар сифатида тарқалади. Бола бу заҳарга тезда ўрганиб қолишига олиб келади.

2. Касалликнинг оғир кечиши. Бу бола организмнинг шаклланиш босқичида турганлиги билан организмнинг асаб тизими алкоголь таъсирига қарши кураша олмаслиги натижасида организм ва асаб тизимини бузувчи, оғир тузатиб бўлмайдиган жараёнга сабаб бўлиши билан ифодаланади.

3. Бола томонидан алкогольни (катта) кўп миқдорда истеъмол қилиш. Бу болаларнинг алкогольни истеъмол қилиши жамият томонидан назорат қилинади, шу сабабли ҳам болалар яширинча, бирданига кўп миқдорда истеъмол қилишга ҳаракат қиладилар.

4. Ичкиликбозликнинг тез ривожланиши. Ўсмирлар истаган бўлар-бўлмас сабаблар туфайли ичишни меъёрий одат қилиб оладилар, енгил мастлик ҳолатидаёқ улар ўзларича ишончсизлик ҳолатини сезадилар. Шу сабабли улар тўлиқ мастлик ҳолатигача ичишга интиладилар. Шундагина ичимликни муваффақиятли, тўлиқ даражали ҳисоблайдилар.

5. Даволашнинг кам самаралилиги. Вояга етмаганлар ўртасидаги ичкиликбозлик хулқий оғишганлик билан узвий боғлиқдир. Ўсмир учун алкоголизмнинг энг асосий хавфлилиги шундаки, у ўз-ўзини назорат қилиш хусусиятини бўшаштиради. Ичкиликбозлик ва жинойтчилик ўртасидаги ўзаро алоқадорлик бир қатор иллатларга сабаб бўлади:

- Вояга етмаганлар кўпгина жинойтларни маст ҳолатда содир этадилар (22 % ўғрилиқ, 76 % безорилиқ, 6 % зўравонлик, 56% босқинчилик). Кўпгина зўравонлик ҳолатлари (агрессив) мастликда содир этилади. Бу ҳолат – мастлик одатий шароитдаги ижтимоий хулқ-атвор кўникмаларининг йўқолишига сабаб бўлади;
- кўпгина жинойтлар спиртли ичимликлар сотиб олиш учун маблағга эга бўлиш мақсадида содир этилади;
- ичкиликбозлик вояга етмаганларда кўпгина жинойтларни содир этишга интилиш (криминологияда “маст мотивация” атамаси мавжуд);

^{****} Деградация - (французча degradation) – доимий ёмонлашиш, о'ғирлашиш, тушиш, ҷаракатнинг ор'ага кетиши

- ичкиликбозлик (криминал) жиноятчилик ҳолатларининг вужудга келишига сабаб бўлади;
- ичкиликбозлик вояга етмаганларнинг жамиятдан хулқий оғишган тенгдошлари гуруҳларига қўшилишларида восита сифатида намоён бўлади;
- ичкиликбозлик вояга етмаганларни жиноятчилик фаолиятига қўшилиб қолишларига сабаб бўлиб, уни кўпинча катта ёшдагилар ташкил этади.

II. Болалар алкоголизмининг сабаблари ва оқибатлари

Болалар турли мутахассислар: тиббиёт ходимлари, педагоглар, психологлар турлича баҳо берадилар. Алкоголизм сабаблари ва оқибатлари куйидаги жадвалда кўрсатилган

Болалар алкоголизмининг сабаблари ва оқибатлари

Ёш кўрсаткичлари	Сабаблар	оқибатлар
Илк болалик даври 0-3 ёш	1. Мастликда ҳосил бўлган ҳомила 2. Бошланғич 3 ой даврида ҳомиладорликдаги ичкилик ичиш 3. Эмизикли даврида алкоголь истеъмол қилиниш	• эпилепсия (тутқаноқлик), акли норасолик; • жисмоний ривожланишдаги норасолик; • рухий ривожланишдаги норасолик
Мактабгача ва кичик мактаб ёши 3-9 ёш	1. Ота-оналарнинг педагогик саводсизлиги 2. Оилавий алкоголизм анъаналари	• организмнинг алкоголь билан заҳарланиши • спиртли ичимликларга қизиқишнинг шаклланиши
Ўсмирлик ва ёшлик даври 9-18 ёш	1. Носоғлом оила 2. Ўз-ўзига бино қўйиш 3. Оммавий ахборот воситаларининг позитив рекламалари 4. Бўш вақтнинг кўплиги 5. алкоголизм оқибатлари ҳақида билимнинг йўқлиги 6. шахснинг психологик хусусиятлари 7. муаммодан қочиш	• алкогольга қизиқишнинг шаклланиши • спиртли ичимликларни истеъмол қилиш одатининг шаклланиши • алкоголизмнинг хулқининг стереотипларини ишлаб чиқиш • алкогольдан мастлик ҳолатида ҳуқуқбузарлик ҳолатларини содир этиш • алкогольдан мастлик ҳолатида ҳуқуқбузарлик ҳолатларини содир этилишининг англамаганлиги • психик муаммоларни ҳал этишда алкогольдан допинг сифатида фойдаланиш • алкогольга бўйсиниб қолиш

Фанда тўпланган маълумотлар ҳомиладор аёлнинг спиртли ичимликлар истеъмол қилиши қанчалик оғир оқибатларга олиб келишини кўрсатади. Бунда ривожланаётган ҳомила билан алкогольнинг қанчалик алоқадор бўлиши зарур моддалар билан таъминланиши она қорнидаги ҳомилани ҳимоя пардаси орқали ўтади. Бироқ этил спирти ва заҳарни ҳимоя парда тўса олмайди. Бошланғич 3 ой мобайнида, ҳомиладорликда ҳомиланинг ички орган ва системалари шаклланиш жараёни содир бўлади. Ҳомиланинг алкоголь билан заҳарланиши турли норасолик ва нуксонларга сабаб бўлади. Ҳомила алкогольдан умуман ҳимоя этилмаслиги туфайли унинг миясига зарар етказди. Шу сабабли бош мияда сув тўпланиши, шишлар, грижалар билан оғриган болалар дунёга келади.

Бундай болалар илк болалик даврида ёки нобуд бўладилар ёки бутун умрга ақлий норасо бўлиб қоладилар.

Иккинчи босқич мактабгача ва кичик мактаб ёшидаги босқич. Бу босқичда икки сабаб бўлиб, ота оналарнинг педагогик саводсизлиги ва оилавий ҳамда мактаб анъаналари ҳисобланади. Педагогик саводсизлик ота оналар алкоғолни (дори дармон) шифовий модда деб ҳисоблайдилар. Алкоғол иштахани кучайтиради, камқонликни тузатади, уйқуни яхшилайти, Тиш чиқишини осонлаштиради. Ота-оналар болаларга ёшлик давридан спиртли ичимликни кичик миқдорларда ичириб турилиши катта бўлганида алкоғолга берилиб кетиши олдини олади деган фикрлар юради.

Болаларнинг ичкиликбозликка одатланишига яқин қариндошларининг спиртли ичимлик истеъмол қилишлари ҳамда оилавий анъаналар сабаб бўлади (тантанали, хурсандчилик ёки ёмон кунларда спиртли ичимликлар ичишлар). Бундай байрам кунларида болаларга ҳам спиртли ичимликлар қуйиб берадилар. Бундай оилаларда спиртли ичимликлар ичиш ёмон ҳисобланмайди, болаларни спиртли ичимлик ичишлари эса ташвиш туғдирмайди. Болалар ичкиликбозлик одатларини спиртли ичимлик ичишга бошладан анча аввал билиб оладилар.

Болалар ўйинларида катталарга тақлид қилиб қадах сўзлари гапирадилар, бакалларни уриштирадилар, уларнинг маст ҳолатларини ўхшатадилар, кичик ёшдаги мактаб болаларида алкоғол тантаналар ва учрашувларда доимий одатий ҳол деган тасаввур пайдо бўлади.

Алкоғолнинг ўзи гендан ўтмаслиги, фақатгина ота-оналаридан олган характери хусусиятларидан келиб чиқувчи унга мойиллигини ўтиши биологик текширишлар билан исботланган. Болаларда ичкиликбозликнинг ривожланишида ота-оналарининг ёмон одатлари, оилада ичкиликбозлик ҳолатлари асосий рол ўйнайти.

Учинчи босқич ўсмирлик ва ёшлик давлари. Асосий сабаблар қилиб қуйидаги етти тасини кўрсатиш мумкин: оилавий шароитлар ёмонлигини; оммавий ахборот воситаларида позитив рекламалар; бўш вақтида ҳеч бир иш билан шуғулланмаслик; алкоғолизм оқибатларини билмаслиги; муаммоларни ҳал этиш билан шуғулланмаслиги; психологик хусусиятлари; ўзини ташкил топтириш.

Бу даврда алкоғолга берилиши юзага келиши содир бўлади, бу берилиш одатга айланади, бу одат эса кўпчилик ҳолларда алкоғолга қарам бўлиб қолиши ҳолларига олиб келади.

1. Алкоғол оилада ноҳуш ҳолат кўрсаткичи сифатида

Болаларни маънавий тарбиялаш ва ривожлантиришнинг муҳим шартлари оилавий муносабатларнинг маънавий-эмоционал томонлари ҳисобланади. Бошқа оилаларга нисбатан болалар кўпроқ спиртли ичимлик истеъмол қилишни бошлайдиган оилаларнинг бир неча турлари мавжуд:

1. Жанжалкаш оилалар. бунда оилавий муносабатлар душманлик, рақиблик, яккаланиш, оила аъзолари орасида кескинлик кўринишида мавжуд бўлади. Оила аъзолари бир-бирларини ёмон хусусиятларини кўрсатиб айблайдилар ва бир-бириларига ёмон ниятда бўладилар. Қандайдир бир ён босишга эришиш учун болалар спиртли ичимликлар истеъмол қила бошлайдилар.
2. Алкоғол ўзини намоён қилиш воситаси сифатида. Ўсмирлар ичкиликбозликларининг сабабларидан бири – бу катталарга ўхшашни исташидир. Спиртли ичимлик ичишни бундай ўсмирлар мардлик ва довюраклик, мустақилликдан белги деб ҳисоблайдилар. Маънавий чекланганлиги, мактаб жамоасида ўзини намоён эта билмаслик бундай ўсмирларни спитли ичимлик ичишга, кўчадаги ўртоқлари орасида ўзини кўрсатишга мажбур этади.
3. Алкоғол реклама сифатида. Спиртли ичимликларни ичишни кино, телевидение, рекламаларда оммалаштириш спиртли ичимликларни истеъмол қилишга ўсмирларни қизиқтиради. АҚШ лик социологлар спиртли ичимлик ичадиган киноқаҳрамонлар намунаси (улар асосан ижобий ролларни ўйнайдилар) ўсмирларни ичкиликбозликка жалб этишининг энг таъсирли усулидир.
4. Алкоғол вақтни ўтказиш воситаси сифатида. Мактабдан ташқари болалар ва ўсмирлар муассасалари сонининг кенгайиб кетиши турли хил таълим хизматлари учун тўланадиган нархларнинг қимматлиги (муסיқа, рақс ва бошқаларга ўргатиш) кўпчилик ўсмирларнинг

бўш вақтлари кўп бўлади. Фойдали иш билан шуғулланмайдиган ўсмирлар кўчаларда тўдаларга қўшилиб одатда спиртли ичимликлар ича бошлайдилар.

5. Алкогол меъёрадагидан психик камчиликлари ўрнини тўлдирувчи восита сифати. Болаларда алкоголизмини ривожланишига кўпинча психик соғломлигидан камчиликлари ёки ижтимоий мослашишига ҳалақит қилувчи жисмоний соғлиғидаги камчиликлар сабаб бўлади. Нуксоннинг пайдо бўлиши сабабидан қатъий назар (туғма камчиликми, психик касалланишми) болада атрофдагилар билан муносабатлар бузилади, ўзига нотўғри баҳо бериш юзага келади. Бундай ҳолларда алкоголь бола шахсидаги мавжуд мослаша олмасликни силлиқлашга имкон берувчи, ўрнини тўлдирувчи омил ҳисобланади, унинг тенгдошлари орасига қийналмасдан кириб боришини таъминлайди.

6. Алкогол ҳаёлий ҳақиқат сифатида. Баъзи бир ўсмирлар ўзидаги мавжуд кескинликни йўқотиш, ёмон ташвишлардан озод бўлиш мақсадида спиртли ичимлик истеъмол қиладилар. Кескин вазиятлар оилада ёки мактаб жамоасида бегоналашиб қолиши сабабли юзага келиши мумкин.

Ўсмирда дунёдаги ҳамма ҳаётий ташвишларни спиртли ичимлик ичиб ҳал қилиш мумкин деган фикр пайдо бўлади.

Алкоголизмнинг оқибатлари

1. Итимоий-иқтисодий (ўқишни ташлаб кетиш, ишлаб чиқариш маҳсулдорлигини кескин пасайиши, ишлаб-чиқариш ва маиший жароҳатлар сонининг ошиб бориши, турли хил алкоголизмга қарши чора-тадбирга ҳаражатлар сарфлаш).

2. Ижтимоий-психологик (оилавий, мактаб, меҳнат ёки бошқа ижтимоий-ижобий алоқаларининг узилиши, шахснинг маънавий ва руҳий барбод бўлиши, микромуҳитда маънавий-психологик вазиятнинг ёмонлашиши).

3. Криминал (жиноятлар содир этиш, бошқа одамлар билан жиноий фаолиятларга қўшилиб кетиш, криминализиция ва виктилизация^{††††} юзага келиши учун қулай вазиятлар яратилиши).

4. Жисмоний (алкогол истеъмол қилган аниқ бир шахснинг ўзигина эмас, балки келажак авлод соғлиғи учун ҳам зарар келтирилади).

III. Спиртли ичимлик ичишга болаларнинг (мойиллик) берилиш даражалари

Катта синф ўқувчиларининг спиртли ичимликлар истеъмол қилишлари жараёнини ўрганиб чиққан олим-физиологларнинг текширишларига таяниб етгита даражаларини кўрсатиш мумкин.

Болаларнинг спиртли ичимлик ичишга берилиш даражалари

Босқич номи	Сабаблари
1. Нолинчи даража	--/--
2. Бошланғич даража	• Катталар дунёсига қўшилиш • “ҳамма каби бўлиш”
3. Алкоголни баъзан истеъмол қилиб туриш	• кайфиятни кўтариш • ўзига ишончини ошириш • ўз кўринишини яхшилаш
4. Юқори даражаси	• организмни қувватини ошириш • эркин хис этиш • дўстлари орасида вақтни хурсандчиликда ўтказиш
5. Яққол психик қарамлиги	• ҳаёт ташвишларидан вақтинчалик чалғиш • ўзига ишончини ошириш
6. Жисмоний боғлиқлик	• ўзини ёмон хис этишини йўқотиш

†††† Виктилизация (лотинча victime-i???он) – ижтимоийлашиши учун но?улай шароит, вазиятлар, Бунинг о?ибатида инсон ?урбон б?либ ?олади

	• аввалги ичганлари таъсирида • ҳаёт ташвишларини эсдан чиқариш учун • ҳаётий куч-қувватини ошириш учун
7. Шахснинг алкоголизм билан бузилиши	• касалманд ҳолатини йўқотишга интилиш

Нолинчи даражаси ўзининг шахсий фикри бўйича соғлом ҳаёт кечиришга интилувчи ҳеч қачон спиртли ичимлик ичмаган балоғат ёшига етмаган болаларни ифодалайди. Спиртли ичимликлар ичишдан бош тортиш сабаблари: спиртли ичимликларнинг организмга, ўзини хис этишига ва ҳулқига ёмон таъсир кўрсатишига ишониши.

Бошланғич босқичида спиртли ичимликларини алоҳида ҳолларда ёки жудакам ҳолларда истеъмол қиладилар

Алкоголни истеъмол қилганда ўзини ёмон хис қилади, спиртли ичимликлар ёкмайди. Алкоголни истеъмол қилиш сабаблари қуйидагилардан иборат: катталар дунёсига қўшилиш, ҳамма каби бўлиш, бу босқич одатда 2-3 ой давом этади.

Вакти-вакти билан спиртли ичимлик ичиш алкоголи бор турли ичимликларни ичиб кўриб билан ифодаланади. Кичик миқдордаги спиртли ичимликлар эйфорияни келтириб чиқаради. Алкоголни истеъмол қилиш сабаблари: кайфиятни кўтариш, ўзига ишончини ошириш, коммуникабелигини кўтариш, бу давр 3-4 ой давом этади.

Юқори хавфли даражали даври ичкилик ичиш учун одатда сабаблари кўпайиб бориши билан ифодаланади, одатда. ойига икки маротабадан кўпроқ. Сабаблари: ўзини тетик хис этиш ёки эркин хис этиш учун, дўстлари билан вақтини хурсандчиликда ўтказиш учун. Бу даврнинг давомийлиги 4-12 ойдан иборат. Бу босқичда алкогольни истеъмол қилишга фаол интилиши намоён бўлади, унинг таъсир кучини тушуниб олади. Алкогол таъсири остида ўсмирларда фақатгина яхши кайфият пайдо бўлибгина қолмай, балки фаоллиги ва тажовускорлиги ҳам ошади. Ўсмирлар ўзларидан бир неча ёш катта болалар билан алоқалар ўрнатадилар.

Катталардан маст ҳолатларини яширишга ўргатадилар. Бу босқичда спиртли ичимликларга одатланиб қолади, лекин ҳали боғланиб, қарам бўлиб қолган эмас.

Алкоголга яққол психик боғланиб қолганлиги даражаси. Алкоголдан маст бўлиш ўсмирларнинг жуда ёктирадиган психик ҳолатига айланиб қолади ва улардан болалар кайфиятини, ҳулқини бошқарувчи сифатида фойдаланадилар. Сабаблари: вақтинчалик ҳаёт ташвишларидан қалғиш, ўзига ишончини ошириш. Психик боғлаб қолиш 1,5 йил давомида юзага келади. Бу босқичда алкогольга психик қарам бўлиб қолиши шаклланади. Спиртли ичимлик истеъмол қилиш кунлик суръати ортиб боради.

Алкогол ичишга интилиш энди фақатгина кечки пайтларда эмас, балки бутун кун давомида давом этади, шу билан бирга суткалик меъёри ортиб боради. Спиртли ичимлик истеъмол қилишни тўхтатган пайтларида жаҳлдор, таъсирчан бўлиб қоладилар. Уларнинг кайфиятлари тез ўзгариб ёмонлашади, кўпинча жанжалкашлик ва жаҳлдорликлари намоён бўлади. Улар кичик болаларни спиртли ичимлик ичишга жалб қилувчи бўладилар. Бундай ҳолларда педагогик ва тарбиявий таъсирлардан ташқари тиббий чоралар – наркологга муражжат этиш ва даволаш зарур бўлади.

Алкоголга жисмоний боғланиб қолиш даражаси. Спиртли ичимликка жуда ўрганиб қолади, боши оғриб, хумор қиладиган бўлиб қолади, алкогольни истеъмол қилиш миқдори назорат қилинмайди. Жисмоний боғлаб қолишлик спиртли ичимлик истеъмол қилганида 3-5 йил давомида юзага келади. Бу даврда алкогольга психик ва жисмоний боғлиқлиги кучайиши содир бўлади. Яққол ифодаланган бош оғриғини йўқотиш синдроми пайдо бўлади. Бош оғриғи пайтида кайфияти ёмонлашиши, хафа бўлиши, кўнгли бўшашиб кетиши, организми физиологик вазифаларининг бузилиши кузатилади: тез терлаб кетади, қўллари қалтирайди, юра қуруши тезлашади. Бу босқичда шахснинг патологик хусусиятлари тез шаклланади, у таъсирчан, жаҳлдор, тажанг, кўпол, берахм бўлиб қолади. Интеллектуал ривожланиши секинлашади. Болалар тез-тез машғулотларни ўтказиб юборадилар, ёмон ўқийдилар. Баъзан уйларида кетиб қолиб дайдиб юрадилар. Бу босқичда дарҳол касалхонада даволаш керак бўлади.

Шахсининг алкоголик бузилиш даражаси сурункали ичкиликбозликнинг ривожланиши билан ифодаланади, спиртли ичимликка чидамлилиги пасаяди. ОГир жисмоний боғлиқлиги шунчалик кучлики, у алкогольдан психик боғлиқликдан ҳам устун бўлади. Сабаблари: ёмон аҳволини тузатишга ҳаракат қилиш. Бундай ҳолатда дарҳол касалхонада даволаш зарур бўлади.

IV. Алкогол истеъмол қилишга мойил бўлган болалар билан ижтимоий-педагогик фаолият юритиш тузилмаси

Ижтимоий-педагогик фаолият – бу аниқ бир болага унинг индивидуал муаммоларини ҳал этиш учун ёрдам кўрсатишга қаратилган фаолиятдир.

Ижтимоий-педагогик фаолият қуйидаги принципларга таянади:

- болага индивидуал-шахсий ёндошиш
- бола шахсининг ижобий томонларига эътиборни қаратиш
- болага ёндошишнинг объективлиги
- конфиденциаллиги^{****}

ижтимоий-педагогик фаолият ҳар қандай бошқа фаолият каби ўз тузилишига эга ва қуйидаги таркибий қисмлардан ташкил топган: мақсад, субъект, объект, функциялари, методлари, шакллари, спиртли ичимлик ичишга одатланган болалар билан ижтимоий-педагогик фаолият олиб боришнинг тузилиши ҳар бир таркибий қисми мазмуни билан танишиб чиқамиз.

Биринчи - ташкилий қисми. Алкоголизмга одатланган ўсмирлар билан ижтимоий-педагогик фаолиятнинг мақсади болаларда алкоголизмни ривожлантиришга имкон берувчи салбий омилларни йўқотишга қаратилган.

Биринчи омили – индивидуал психологик ҳисобланади, бу шахсий хислатлари бузилишига, сабаблилик доирасининг зарарланишини ўз ичига олади. Ўсмирнинг муносабатлар қўникмалари ривожланмаган, педагогик қаровсиз, психик ривожланиши (ЗПР) ортда қолади.

Иккинчи омил – индивидуал-соматик – спиртли ичимлик ичишга одатланган болада наслий соматик касалликлар бўлади, улар жисмоний касалликлар ривожланишдан ортда қолишга олиб келади.

Учинчи омил – ижтимоий-мактабдан ташқари, бу катталар томонидан бола ҳуқуқлари бузилишини, бола қаровсиз қолганини ёки катталар болани ҳаддан ташқари қаттиқ тарбиялаш билан шуғулланишларини англатади, ёки болани ноқонуний ҳаракатларга жалб этадилар, оиланинг ижтимоий мавқеи паст, оилавий ўзаро муносабатлар ёмон бўлади.

Тўртинчи омил – ижтимоий мактаб, яъни синфдаги ёмон таъсир қилувчи психологик муҳит, ўқув гуруҳининг (синфнинг) паст ижтимоий мавқеи. Бу омиллар болага таъсир кўрсатади, унда спиртли ичимликларга боғланиб қолишни ривожлантиради. Шунинг учун, ижтимоий-педагогик фаолият боланинг ижтимоийлашишини қийинлаштирувчи омилларни йўқотишга қаратилган бўлиши керак.

Ижтимоий-педагогик фаолиятнинг мақсадларини қуйидаги вазифаларни ҳал этиш билан амалга ошириш мумкин:

1. Маълум бир ўсмирга фаол ёрдам кўрсатиш ва ҳимоялаш усулларини яратиш.
2. Ўсмирда ижобий қадриятли йўналишлар шакллантириш
3. Ўсмирни ижтимоий-фойдали фаолиятга жалб этиш.
4. Фаол шахсни тарбиялаш. Унга фуқаролик, оилапарварлик сифатларини ривожлантириб, ўзига тўғри баҳо беришини шакллантириб тарбиялаш керак.
5. Боланинг жисмоний ва психик соғломлигини мустаҳкамлаб бориш.
6. Боланинг ҳуқуқий маданияти асосларини шакллантириш.
7. Қийин вазиятларда йўл топа билиш қўникмаларини шакллантириш.

Иккинчи таркибий қисм – бу унинг субъекти. Фаолият субъекти ижтимоий-педагогик ҳисобланади, лекин ундан ташқари махсус ишлар бўйича мутахассислар ҳам валеолог^{§§§§}, психолог ва ота-оналар эалб этилиши мумкин.

^{****} кофиденциал (лотинча confidential - ишониш) – ишонувчи, овоза ?илинмайдиган, махфий

^{§§§§} валеолог (лот. Vale - соI бгл) – болалар со?лом турмуш тарзига ?ргатувчи мутахассис

Учинчи таркибий қисми – бу объектдир, бутун ижтимоий-педагогик фаолият ташкил этиладиган объект. Фаолият объекти алкоголизм жараёнига турли даражаларда берилган болалар ҳисобланадилар.

Тўртинчи таркибий қисм – фаолият вазифалари, бу вазифаларни фаолият субъектлари бажарадилар: ижтимоий-педагог, ижтимоий ишлар бўйича мутахассис, валеолог, психолог, ота-оналар.

Ижтимоий-педагогнинг фаолияти вазифалари қуйидагилардан иборат:

1. Ижтимоий-педагогик- ижтимоий алоқалар ва муносабатларни йўлга қуйишда болага ва оилага ёрдам кўрсатиш, боланинг ривожланиши учун қулай ижтимоий муҳит яратиш.

2. Ижтимоий-ўқитиш вазифалари – болага ичкиликбозлик муаммолари ҳақида билимларни эгаллаб олишга ёрдам кўрсатиш ҳамда ичкиликбозликка берилиш жараёнига қарши туриш ижтимоий маҳоратлари ва кўникмаларини эгаллашига ёрдам кўрсатиш.

3. Ҳуқуқий-ҳимояланиш вазифалари, бу вазифа алкоголизмга берилган боланинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишни ва риоя қилишни кўзда тутди.

Ижтимоий ишлар бўйича мутахассис қуйидаги вазифаларни бажаради:

1) Ижтимоий турмуш – оила ва болага турмуш, тура рўй шароитларини яхшилашда ёрдам кўрсатиш ва қўллаб-қувватлаш.

2) Ижтимоий-иқтисодий - спиртли ичимлик ичадиган бола яшайдиган оилага моддий ёрдам кўрсатишда иштирок этишини кўзда тутди.

Валеолог ижтимоий-тиббий вазифаларни бажаради, бу спиртли ичимлик ичадиган бола соғлиғини сақлаш бўйича ишларни кўзда тутди.

Психолог ижтимоий-психологик вазифаларни амалга оширади, бу ишлар турли хилдаги тестлардан ўтказишни, бола ва ота-оналарга маслаҳатлар беришни кўзда тутди. Боланинг ота-оналари бола шахси шаклланиши ва ривожланиши бўйича тарбиявий вазифаларни амалга оширишлари керак.

Фаолиятнинг бешинчи таркибий қисми методлар ҳисобланиб, улар унинг турли субъектлари фаолиятларига, боланинг ёши хусусиятларига, унинг алкоголизм жараёнига берилганликлари даражасига боғлиқ бўлади.

Фаолият тузилишининг олтинчи таркибий қисми - аниқ методларга биноан белгиланадиган методларни амалга ошириш шакллари.

Ижтимоий-педагогик фаолиятнинг ушбу технологияси комплекс ҳисобланади, чунки бир мақсадга эришишга ҳаракат қилувчи турли мутахассисларни ишларини бирлаштиради.

V. Алкогол истеъмол қилишга одатланган болалар билан ижтимоий-педагогик фаолиятнинг мазмуни

Спиртли ичимлик ичишга одатланган бола билан ишлашда ижтимоий педагогнинг фаолиятида асосий йўналишларини кўрсатиш мумкин:

1. Боланинг ижтимоий мослашиши даражасини ошириш бўйича фаолият.

2. Алкоголизмни олдини олиш бўйича фаолият.

3. Ота-оналарга билим бериш бўйича фаолият

4. Болалар ижтимоий реабилитация қилиш бўйича фаолият

5. Муҳитга мослаштиришга тўсиқ бўлган вазиятларни йўқотиш бўйича бола ва унинг атроф-муҳити ўртасидаги воситачилик фаолияти.

Ижтимоий-педагогик фаолият ижтимоий педагог томонидан қуйидаги асосий вазифаларни бажаришини кўзда тутди.

Биринчи вазифаси – диагностика қилиш. Бу фаолият болаларни спиртли ичимликларга ўрганишлари хавфи омилларини йўқотишга қаратилган. Бу вазифа спиртли ичимлик истеъмол қилишга одатланган бола ҳақида маълумотлар тўплаш йўли билан амалга оширилади. Педагог боланинг хусусиятларини ўрганади, унинг оиласи ҳақида маълумотлар тўплайди, болага ёмон таъсир кўрсатиш манбаларини ўрганади, спиртли ичимлик ичишга ўргатувчиларни аниқлайди, микромуҳитнинг болага таъсирини ўрганади.

Маълумотлар тўплаш боланинг ўзи билан. Унинг ота-оналари. Синф раҳбари билан суҳбатлар, сўровлар (оғзаки ёки ёзма равишда) амалга оширилади. Бундан ташқари стандартлаштирилган интервью олиш, кузатиш, оила ва боланинг ҳужжатларини ўрганиш усуллари ҳам қўлланилади.

Иккинчи вазифаси – тахмин қилиш, унинг мазмуни педагог биринчи вазифаси асосида педагог алкоғолизмга берилган болалар билан ижтимоий-педагогик фаолият дастурини ишлаб чиқишдан иборат бўлади.

Учинчи вазифаси – таълим-тарбиявий. Бу фаолият ижтимоий-педагогик фаолият мазмунини ҳамда уни амалга ошириш методларини танлашни кўзда тутди. Педагог боланинг ижтимоий-реабилитацияси жараёнида унинг қайси сифатлари тарбияланиши кераклигини аниқлайди, боланинг таълим ва тарбиясидаги камчиликларини йўқотади.

Тўртинчи вазифаси - ҳуқуқни ҳимоя қилиш. Педагогик ўз фаолиятини ҳуқуқий асосда қуриши керак, бу боланинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишни ҳамда уларга риоя қилишни билдиради.

Бешинчи вазифаси – ташилотчилик. Бу бола билан ижтимоий-педагогик фаолият олиб боришда турли мутахассисларнинг иштироки ва биргаликда ишларни олиб боришларини талаб этади.

Олтинчи вазифаси – коммуникатив. Унинг мазмуни ижтимоий-педагогик фаолиятни амалга оширишда маълумотлар алмашиш мақсадида унинг иштироклари ўртасида кўпал алоқалар ўрнатилиши зарурияти юзага келишидан иборат бўлади.

Еттинчи вазифаси – олдини олиш – профилактик, бу фаолият олинган яхши натижаларни мустаҳкамлаш ва ичкиликбозлик ва алкоғолизмнинг такрорланиши мумкинлигини йўқотишни таъминлайди.

Ўзининг фаолиятида ижтимоий педагог учта асосий ролларда иштирок этади:

- маслаҳатчи сифатида, у ота-оналар ва болалар ўртасида жанжалсиз, тортишувсиз, келишиб муносабатларда бўлиш муҳимлиги ва мумкинлиги ҳақида оилага маълумотлар беради.
- консультант ролида, оилавий, меҳнат, бошқарув ва жиноий қонунчиликлари ҳамда психологик, педагогик, ижтимоий педагогик масалаларини тушунтиради.
- ота-оналар ёки яқин атрофидагилари томонидан боланинг ҳуқуқлари бузилган ҳолларда ҳимоячи сифатида ҳаракат қилади.

VI. Алкоғол истеъмол қилишга мойил бўлган болалар ёш кўрсаткичларига кўра олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият хусусиятлари

Мактабгача ва кичик мактаб ёшидаги болалар

Бир ёшдан етти ёшгача бўлган болаларда одатлари юзага келишида, унинг ҳаётий йўналишлари шаклланишида ота-оналар катта таъсир кўрсатадилар. Шунинг учун ижтимоий педагогнинг фаолияти биринчи навбатда боланинг оиласи (унинг ота-оналари билан) ҳамда боланинг ўзи билан ишлашдан ташкил топади.

Боланинг бу ёшда спиртли ичимлик ичиш истаги кўп ҳолларда катталарга тақлид қилишдан иборат бўлади.

Агарда бу даврда болада ёмон одатлар пайдо бўлиб, уларнинг орасида алкоғолни истеъмол қилишни маъқуллайдиганлари мавжуд бўлса, унда 7 ёшига келиб улар тўла шаклланади. Бу ёмон одатларни тузатиш, йўқотиш жуда қийин бўлади.

Ота-оналар билан ишлаш икки йўналишларда олиб борилади:

1. Оила аъзолари ўртасида муносабатлар маданиятини шакллантириш. Фақатгина муносиб оилавий муносабатлар мавжудлигидагина маънавий алкоғолга қарши кўрсатмаларни шакллантириш мумкин.

2. Боланинг соғлом ҳаёт фаолияти муҳитини яратиш, бу унда алкоғолга ва спиртли ичимликлар истеъмол қилувчи одамларга нисбатан салбий муносабатларни юзага келтиришни, бу ҳолатни маънавий қоралашни ўз ичига олади.

Бола билан ишлар олиб боришда қуйидаги мақсадлар кўзланади:

1) Кичик ёшдаги мактаб ўқувчисида ўқишга интилишни шакллантириш (бола спиртли ичимлик истеъмол қилишга одатланганда одатда мактабда ўқишда жиддий муаммолар юзага келади ва ўқишни истамайди қолади).

2) Иродаси, ўз кадр-қимматини хис этиш каби шахсий сифатларини шакллантириш ва ривожлантириш

Ишлаш методлари: ёрқин эмоционал ҳикоя қилиш, намоёиш этиш, кўрсатиб бериш, сюжетли-ролли ўйинлар

Ўсмирлар

Ўсмирлик даврида, 11 ёшдан бошлаб, катталар болаларга ўз таъсирларини йўқота бошлайдилар ва ўз тенгдошлари билан муносабатлар катта аҳамиятга эга бўла бошлайди. Ўсмирнинг ижтимоий мавқеи қанчалик паст бўлса, унинг гуруҳга таъсири шунчалик паст бўлади. Шунинг учун у ўзи истамаган ижобий ҳаракатларни амалга оширади. Ўсмир гуруҳдаги қоидалар учунгина шундай йўл тутди. Шунинг учун бу ёшда ижтимоий педагог ишида асосий эътиборни қуйидаги йўналишларда гуруҳлар билан ишлашга қаратиши шарт:

1. Алкоголизм сабаблари ва оқибатларини олдини олиш. Бу ишни алкоголизм билан боғлиқ мавзуда гуруҳли мунозаралар ёки роли ўйинлар ўтказиш ёрдамида амалга ошириш мумкин.

2. Ўсмирларни бўш вақтларини ташкил қилиш, чунки мазмунсиз вақтни ўтказиш ўсмирларнинг спиртли ичимликлар истеъмол қилишлари ривожланиши хавфи асосий омили ҳисобланади.

3. Ўсмирда алкогольга қарши ишончини шакллантиришга қаратилган алкогольга қарши тарбиялаш.

4. Мактаб педагогик жамоасига алкоголизмга қарши билимлар бериш. Алкоголга қарши тарбия элементларини мактаб доирасида фанларга киритиш мумкин. Масалан, “Давлат ва ҳуқуқ асослари” фанига “алкоголизмга берилиб кетиш оқибатида ота-оналик ҳуқуқларидан маҳрум этиш” мавзусини киритиш мумкин; “Тарих” фанига “Қолоқ халқларни уларни қул қилиш мақсадида колонизаторлар томонидан спиртли ичимлик бериб маст қилишлари” мавзусини ва бошқаларни киритиш мумкин.

5. Ижтимоий педагогнинг воситачилик фаолияти – бу олдини олиш ишларига фақатгина ўқувчиларнинг ота-оналарини эмас, балки милиция ходимларини, район поликлиникаси шифокорларини, жамоатчилиқни ҳам жалб қилишдан иборат бўлади.

6. Ўсмирнинг ижтимоий-педагогик қаровчизлигини бартараф қилиш. Бундай қаровсизлик сўз бойлиги камлиги, атроф Дуне ҳақидаги билимларининг етарли эмаслиги, кўпчилик кўникмалар (ҳисоблаш, ўқиш, ёзиш ва бошқалар) яхши ўзлаштирилмаганлиги кўринишларида намоён бўлади.

Ёшлик

Ўсмирлардан фарқли равишда ёшлик даврида, 15-17 ёшида тенгдошлари гуруҳига эмоционал боғлиқлиги кам даражада ифодаланади. индивидуаллигини ифодаловчи ҳуққи усули биринчи ўринда бўлади.

Ижтимоий педагог катта синф ўқувчилари билан индивидуал ишлашга эътиборини қаратиши керак:

1. Индивидуал консультациялар ўтказиш.

2. Шахсни ижтимоий ўқитиш, бу спиртли ичимликларни истеъмол қилиш билан боғлиқ хавфларни тасаввур этишни ўз ичига олади.

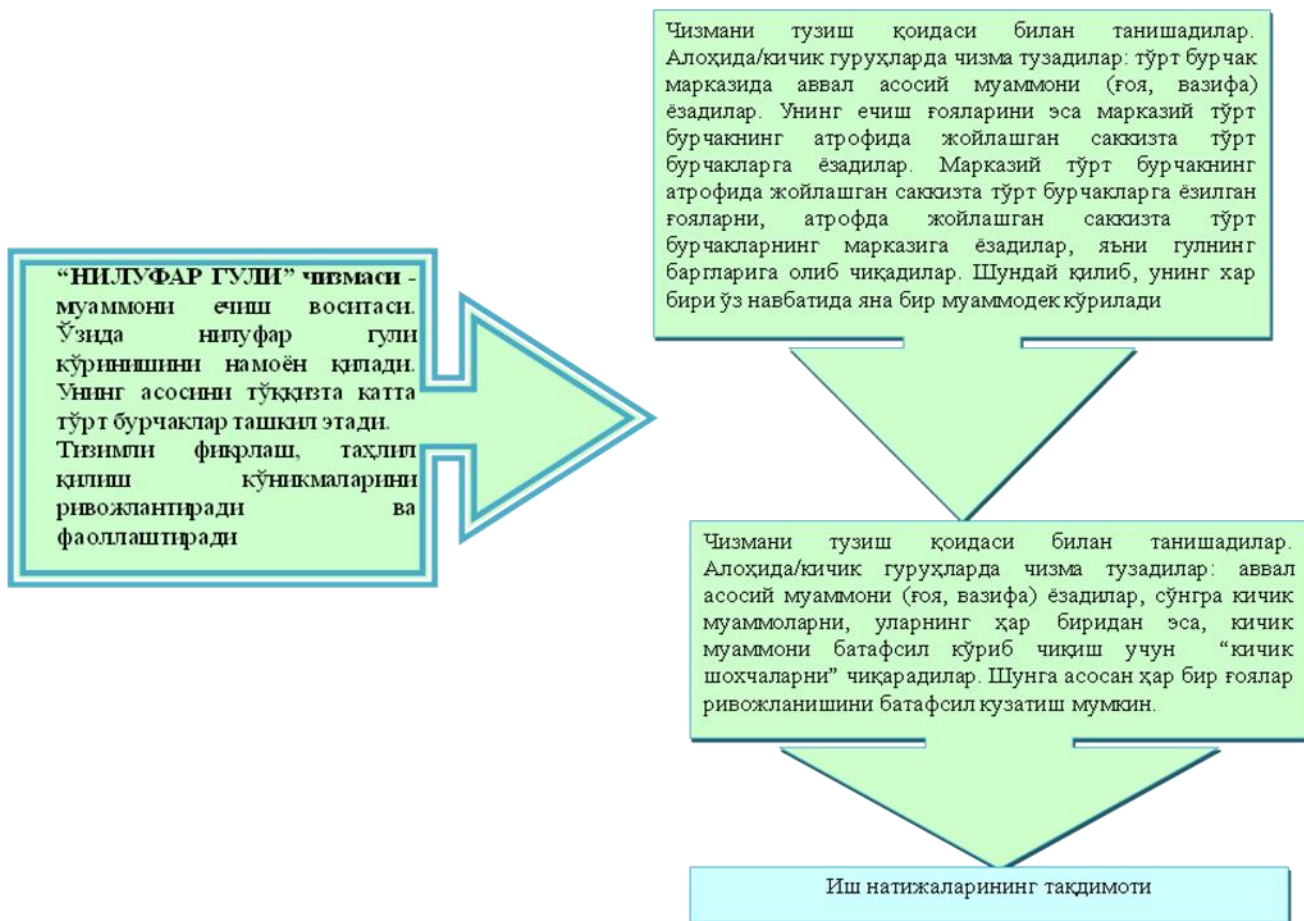
Глоссарий

Алкоголизм – алкогольни суистеъмол қилишдир. қуйидаги турларини кўрсатиш қабул қилинган: маиший ичкиликбозлик, сурункали ичкиликбозлик, алкоголизм психозлари.

Болалар алкоголизи – болаларнинг спиртли ичимликларга патологик ўрганиб қолишлари ва шахснинг итимоий барбод бўлишига олиб келиши билан ифодаланадиган болаларнинг ёмон ҳуққлари шаклидир.

Валеолог (лот. Vale - соғ бўл) – болаларни соғлом турмуш тарзига ўргатувчи мутахассис.

Эйфория (грекча *euphoria*) – юксак кувончли, хурсандчилик кайфияти, вақтичоғлик ва беғамлик. Обьектив вазиятга мос келмайдиган кайфият.

Муҳокама учун муаммоли савол.

2-илова.

“Болалар алкоғолизми” ижтимоий педагогик муаммо (Б).

1. Нима учун ижтимоий педагогик муаммо ҳисобланади? (М)
2. Болалар алкоғолизмининг ўзига хос қандай жиҳатлари мавжуд? (Ж)
3. Спиртли ичимлик ичишга берилиш даражаларини санаб беринг? (Д)
4. Болалар алкоғолизмининг сабаб ва оқибатлари? (С)
5. Алкоғолизмга қарши кураш тарихидан нималарни биласиз? (К)
6. Алкоғолизмни олдини олиш (профилактикаси) йўлларини изоҳлаб беринг? (П)
7. Болаларни ёш давларига қараб олиб бораладиган ижтимоий педагогик фаолият хусусиятлари намалардан иборат? (Ё)
8. Алкоғолизмни даволаш (реабилитацияси) ҳақидаги тушунчаларингизни баён қилинг? (Р)

Блиц-сўровнома

3-илова.

1. Болалар алкоғолизми хусусиятларини нималарда кўрасиз?
2. Болалар алкоғолизмига оиланинг таъсирини изоҳланг?
3. Бўш вақтнинг болалар алкоғолизмига таъсири?
4. Алкоғолизмни олдини олиш учун мураббийларга қандай методик тавсияларни берасиз?

1-савол. Болалар ичкиликбозлиги – ижтимоий-педагогик муаммо сифатида.

4-илова.

Алкоголизмнинг бир неча белгилари мавжуд.

- ❖ Тиббий нуқтаи назардан *алкоголизм* сурункали касаллик бўлиб, даволаниши зарур.
- ❖ Ижтимоий жиҳатдан *алкоголизм* - шахсни девиант (хулқий оғишганлик) хулқ-атворининг шакли бўлиб, шахсни ижтимоий деградация****лаш, спиртли ичимликка қарши даволаш патологияси билан характерланади.

Деградация - (французча *degradation*) – доимий ёмонлашиш, оғирлашиш, тушиш, ҳаракатнинг орқага кетиши

Болалар алкоголизмига 18 ёшгача бўлган ўсмирлардаги касалликнинг биринчи кўринишлари киритилади.

Катталарга нисбатан болалар алкоголизи бир қатор

6. **Спиртли ичимликларга тез қўлиб қолиш.** Агар катталарда ичкиликбозликдан алкоголизмгача бўлган давр 5-10 йил бўлса, болаларда сурункали алкоголизмга ўтиш 3-4 марта тезроқ юз бериши мумкин. Бу болалар организмининг анатомик-физиологик тузилмасига боғлиқ. Болалар мияси катталардан фарқли равишда, сувга бой, оксилнинг камлиги, сувда эса алкоголь яхши эриши ва организмга тез сингиши, унинг 7 % фоизи фақатгина ўпка ва жигарда қолишига олиб келади. қолган 93 % барча орган ва тизимларни ишдан чиқарувчи захар сифатида тарқалади. Бола бу захарга тезда ўрганиб қолишига олиб келади.

7. **Касалликнинг оғир кечиши.** Бу бола организмининг шаклланиш босқичида турганлиги билан организмнинг асаб тизими алкоголь таъсирига қарши кураша олмаслиги натижасида организм ва асаб тизимини бузувчи, оғир тузатиб бўлмайдиган жараёнга сабаб бўлиши билан ифодаланади.

8. **Бола томонидан алкогольни (катта) кўп миқдорда истеъмол қилиш.** Бу болаларнинг алкогольни истеъмол қилиши жамият томонидан назорат қилинади, шу сабабли ҳам болалар яширинча, бирданига кўп миқдорда истеъмол қилишга ҳаракат қиладилар.

9. **Ичкиликбозликнинг тез ривожланиши.** Ўсмирлар истаган бўлар-бўлмас сабаблар туфайли ичишни меъёрий одат қилиб оладилар, енгил мастлик ҳолатидаёқ улар ўзларича ишончсизлик ҳолатини сезадилар. Шу сабабли улар тўлиқ мастлик ҳолатигача ичишга интиладилар. Шундагина ичимликни муваффақиятли, тўлиқ даражали ҳисоблайдилар.

10. **Даволашнинг кам самаралилиги.** Вояга етмаганлар ўртасидаги ичкиликбозлик хулқий оғишганлик билан узвий боғлиқдир. Ўсмир учун алкоголизмнинг энг асосий хавфлилиги шундаки, у ўз-ўзини назорат қилиш хусусиятини бўшаштиради.

Ичкиликбозлик ва жиноятчилик ўртасидаги ўзаро алоқадорлик бир қатор иллатларга сабаб бўлади:

- ❖ Вояга етмаганлар кўпгина жиноятларни маст ҳолатда содир этадилар (22 % ўғрилик, 76 % безорилик, 6 % зўравонлик, 56% босқинчилик). Кўпгина зўравонлик ҳолатлари (агрессив) мастликда содир этилади. Бу ҳолат –

мастлик одатий шароитдаги ижтимоий хулқ-атвор қўникмаларининг йўқолишига сабаб бўлади;

- ❖ кўпгина жиноятлар спиртли ичимликлар сотиб олиш учун маблағга эга бўлиш мақсадида содир этилади;
- ❖ ичкиликбозлик вояга етмаганларда кўпгина жиноятларни содир этишга интилиш (криминологияда «маст мотивация» атамаси мавжуд);
- ❖ ичкиликбозлик (криминал) жиноятчилик ҳолатларининг вужудга келишига сабаб бўлади;
- ❖ ичкиликбозлик вояга етмаганларнинг жамиятдан хулқий оғишган тенгдошлари гуруҳларига қўшилишларида восита сифатида намоён бўлади;
- ❖ ичкиликбозлик вояга етмаганларни жиноятчилик фаолиятига қўшилиб қолишларига сабаб бўлиб, уни кўпинча катта ёшдагилар ташкил этади.

2-савол. Болалар алкоголизмининг сабаблари ва оқибатлари.

Ёш кўрсаткичлари	Сабаблар	оқибатлар
Илк болалик даври 0-3 ёш	1.Мастликда ҳосил бўлган ҳомила 2. Бошланғич 3 ой даврида ҳомиладорликдаги ичкилик ичиш 3.Эмизикли даврида алкоголь истеъмол қилиниш	➤ эпилепсия (тутқаноқлик), ақли норасолик; ➤ жисмоний ривожланишдаги норасолик; ➤ руҳий ривожланишдаги норасолик
Мактабгача ва кичик мактаб ёши 3-9 ёш	1. Ота-оналарнинг педагогик саводсизлиги 2. Оилавий алкоголизм анъаналари	➤ организмнинг алкоголь билан заҳарланиши ➤ спиртли ичимликларга қизиқишнинг шаклланиши

Ўсмирлик ва ёшлик даври 9-18 ёш	1. Носоғлом оила 2. Ўз-ўзига бино қўйиш 3. Оммавий ахборот воситаларининг позитив рекламалари 4. Бўш вақтнинг кўплиги 5. Алкоголизм оқибатлари ҳақида билимнинг йўқлиги 6. Шахснинг психологик хусусиятлари 7. муаммодан қочиш	• алкогольга қизиқишнинг шаклланиши • спиртли ичимликларни истеъмол қилиш одатининг шаклланиши • алкоголизмнинг ҳулқининг стереотипларини ишлаб чиқиш • алкогольдан мастлик ҳолатида ҳуқуқбузарлик ҳолатларини содир этиш • алкогольдан мастлик ҳолатида ҳуқуқбузарлик ҳолатларини содир этилишининг англомаганлиги • психик муаммоларни ҳал этишда алкогольдан допинг сифатида фойдаланиш • алкогольга бўйсиниб қолиш
---	---	--

Алкоголизмнинг оқибатлари

1. Итимоий-иқтисодий (ўқишни ташлаб кетиш, ишлаб чиқариш маҳсулдорлигини кескин пасайиши, ишлаб-чиқариш ва маиший жароҳатлар сонининг ошиб бориши, турли хил алкоголизмга қарши чора-тадбирга ҳаражатлар сарфлаш).
2. Ижтимоий-психологик (оилавий, мактаб, меҳнат ёки бошқа ижтимоий-ижобий алоқаларининг узилиши, шахснинг маънавий ва руҳий барбод бўлиши, микромуҳитда маънавий-психологик вазиятнинг ёмонлашиши).
3. Криминал (жиноятлар содир этиш, бошқа одамлар билан жиноий фаолиятларга қўшилиб кетиш, криминализиция ва виктилизация юзага келиши учун қулай вазиятлар яратилиши).

Виктилизация (лотинча victime-қурбон)– ижтимоийлашиши учун ноқулай шароит, вазиятлар, Бунинг оқибатида инсон қурбон бўлиб қолади.

4. *авлод соғлиги учун ҳам зарар келтирилади).* жаск

3-савол. Спиртли ичимлик ичишга болаларнинг (мойиллик) берилиш даражалари. Болаларнинг спиртли ичимлик ичишга **берилиш даражалари**

Босқич номи	Сабаблари
1. Нолинчи даража	--/--
2. Бошланғич даража	➤ Катталар дунёсига қўшилиш

	➤ «ҳамма каби бўлиш»
3.Алкоголни баъзан истеъмол қилиб туриш	• кайфиятни кўтариш • ўзига ишончини ошириш • ўз кўринишини яхшилаш
4.Юқори даражаси	➤ организмни қувватини ошириш • эркин хис этиш • дўстлари орасида вақтни хурсандчиликда ўтказиш
5.Яққол психик қарамлиги	➤ ҳаёт ташвишларидан вақтинчалик чалғиш ➤ ўзига ишончини ошириш
6.Жисмоний боғлиқлик	➤ ўзини ёмон хис этишини йўқотиш • аввалги ичганлари таъсирида • ҳаёт ташвишларини эсдан чиқариш учун • ҳаётий куч-қувватини ошириш учун
7.Шахснинг алкоголизм билан бузилиши	➤ касалманд ҳолатини йўқотишга интилиш

Нолинчи даражаси ўзининг шахсий фикри бўйича соғлом ҳаёт кечиришга интилувчи ҳеч қачон спиртли ичимлик ичмаган балозат ёшига етмаган болаларни ифодалайди. Спиртли ичимликлар ичишдан бош тортиш сабаблари: спиртли ичимликларнинг организмга, ўзини хис этишига ва ҳулқига ёмон таъсир кўрсатишига ишониши.

1

Бошланғич боскичида спиртли ичимликларини алоҳида ҳолларда ёки жудакам ҳолларда истеъмол қиладилар.Алкоголни истеъмол қилганда ўзини ёмон хис қилади, спиртли ичимликлар ёқмайди. Алкоголни истеъмол қилиш сабаблари қуйидагилардан иборат: катталар дунёсига қўшилиш, ҳамма каби бўлиш, бу босқич одатда 2-3 ой давом этади

2

Вақти-вақти билан спиртли ичимлик ичиш алкоголи бор турли ичимликларни ичиб кўриб билан ифодаланади. Кичик миқдордаги спиртли ичимликлар эйфорияни келтириб чиқаради. Алкоголни истеъмол қилиш сабаблари: кайфиятни кўтариш, ўзига ишончини ошириш, коммуникабеллигини кўтариш, бу давр 3-4 ой давом этади.

3

Юқори хавфли даражали даври ичкилик ичиш учун одатда сабаблари кўпайиб бориши билан ифодаланади, одатда. ойига икки маротабадан кўпроқ. **Сабаблари:** ўзини тетик хис этиш ёки эркин хис этиш учун, дўстлари билан вақтини хурсандчиликда ўтказиш учун. Бу даврнинг давомийлиги 4-12 ойдан иборат.

4

Алкоголга яққол психик боғланиб қолганлиги даражаси. Алкоголдан маст бўлиш ўсмирларнинг жуда ёқтирадиган психик ҳолатига айланиб қолади ва улардан болалар кайфиятини, ҳулқини бошқарувчи сифатида фойдаланадилар. **Сабаблари:** вақтинчалик ҳаёт ташвишларидан чалғиш, ўзига ишончини ошириш. Психик боғлаб қолиш 1,5 йил давомида юзага келади.

5

Алкоголга жисмоний боғланиб қолиш даражаси. Спиртли ичимликка жуда ўрганиб қолади, боши оғриб, хумор қиладиган бўлиб қолади, алкогольни истеъмол қилиш миқдори назорат қилинмайди. **Жисмоний боғлаб қолишлик спиртли ичимлик истеъмол қилганида 3-5 йил давомида юзага келади.**

4-савол.Алкогол истеъмол қилишга мойил бўлган болалар билан ижтимоий-педагогик фаолият юритиш тузилмаси.

Ижтимоий-педагогик фаолият – бу аниқ бир болага унинг индивидуал муаммоларини ҳал қилиш учун ёрдам кўрсатишга қаратилган фаолиятдир.

Ижтимоий-педагогик фаолият қуйидаги принципларга таянади:

- ❖ болага индивидуал-шахсий ёндошиш
- ❖ бола шахсининг ижобий томонларига эътиборни қаратиш
- ❖ болага ёндошишнинг объективлиги
- ❖ **конфиденциаллиги**
(лотинча *confidential* - *ишончи*) –
ишонувчи, овоза қилинмайдиган,
махфий

Ижтимоий-педагогик фаолият ҳар қандай бошқа фаолият каби ўз тузилишига эга ва қуйидаги таркибий қисмлардан ташкил топган: **мақсад, субъект, объект, функциялари, методлари, шакллари**, спиртли ичимлик ичишга одатланган болалар билан ижтимоий-педагогик фаолият олиб боришнинг тузилиши ҳар бир таркибий қисми мазмуни билан танишиб чиқамиз.

Ижтимоий - педагогик фаолиятнинг мақсадларини қуйидаги вазифаларни ҳал этиш билан амалга ошириш мумкин:

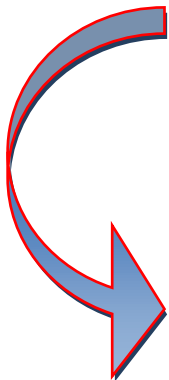
1. Маълум бир ўсмирга фаол ёрдам кўрсатиш ва ҳимоялаш усуллари яратиш.
2. Ўсмирда ижобий қадриятли йўналишлар шакллантириш
3. Ўсмирни ижтимоий-фойдали фаолиятга жалб этиш.
4. Фаол шахсни тарбиялаш. Унга фуқаролик, оилапарварлик сифатларини ривожлантириб, ўзига тўғри баҳо беришини шакллантириб тарбиялаш керак.
5. Боланинг жисмоний ва психик соғломлигини мустаҳкамлаб бориш.
6. Боланинг ҳуқуқий маданияти асосларини шакллантириш.
7. қийин вазиятларда йўл топа билиш кўникмаларини шакллантириш.

Ижтимоий-педагогнинг фаолияти вазифалари

1. Ижтимоий-педагогик-ижтимоий алоқалар ва муносабатларни йўлга қуйишда болага ва оилага ёрдам кўрсатиш, боланинг ривожланиши учун қулай ижтимоий муҳит яратиш.
2. Ижтимоий-ўқитиш вазифалари – болага ичкиликбозлик муаммолари ҳақида билимларни эгаллаб олишга ёрдам кўрсатиш ҳамда ичкиликбозликка берилиш жараёнига қарши туриш ижтимоий маҳоратлари ва кўникмаларини эгаллашига ёрдам кўрсатиш.

5-савол. Алкогол истеъмол қилишга одатланган болалар билан ижтимоий- педагогик фаолиятнинг мазмуни .

❖ Боланинг ижтимоий мослашиши даражасини

Ижтимоий-педагогик фаолият ижтимоий педагог томонидан **қуйидаги асосий вазифаларни** бажаришини кўзда тутади.

Биринчи вазифаси – диагностика қилиш.

- Бу фаолият болаларни спиртли ичимликларга ўрганишлари хавфи омилларини йўқотишга қаратилган.
- Бу вазифа спиртли ичимлик истеъмол қилишга одатланган бола ҳақида маълумотлар тўплаш йўли билан амалга оширилади.
- Педагог боланинг хусусиятларини ўрганади, унинг oilаси ҳақида маълумотлар тўплайди, болага ёмон таъсир кўрсатиш манбаларини ўрганади, спиртли ичимлик ичишга ўргатувчиларни аниқлайди, микромуҳитнинг болага таъсирини ўрганади.

Иккинчи вазифаси – тахмин қилиш

- Унинг мазмуни педагог биринчи вазифаси асосида педагог алкоголизмга берилган болалар билан ижтимоий-педагогик фаолият дастурини ишлаб чиқишдан иборат бўлади.

Учинчи вазифаси – таълим-тарбиявий.

- Бу фаолият ижтимоий-педагогик фаолият мазмунини ҳамда уни амалга ошириш методларини танлашни кўзда тутади.
- Педагог боланинг ижтимоий-реабилитацияси жараёнида унинг қайси сифатлари тарбияланиши кераклигини аниқлайди, боланинг таълим ва тарбиясидаги камчиликларини йўқотади.

Тўртинчи вазифаси - ҳуқуқни ҳимоя қилиш.

- Педагогик ўз фаолиятини ҳуқуқий асосда қуриши керак, бу боланинг ҳуқуқларини ҳимоя қилишни ҳамда уларга риоя қилишни билдиради.

Бешинчи вазифаси – ташкилотчилик.

- Бу бола билан ижтимоий-педагогик фаолият олиб боришда турли мутахассисларнинг иштироки ва биргаликда ишларни олиб боришларини талаб этади.

Олтинчи вазифаси – коммуникатив.

- Унинг мазмуни ижтимоий-педагогик фаолиятни амалга оширишда маълумотлар алмашиш мақсадида унинг иштироклари ўртасида кўплаб aloқалар ўрнатилиши зарурияти юзага келишидан иборат бўлади.

Еттинчи вазифаси – олдини олиш – профилактик,

- Бу фаолият олинган яхши натижаларни мустаҳкамлаш ва ичкиликбозлик ва алкоголизмнинг такрорланиши мумкинлигини йўқотишни таъминлайди.

7-мавзу: Гиёҳвандлик болаларда девиантлик хулқи вужудга келиш шакли сифатида

7-мавзу	Гиёҳвандлик болаларда девиантлик хулқи вужудга келиш шакли сифатида
---------	---

7.1. Маъруза машғулотининг ўқитиш технологияси

Вақти – 2 соат		Талабалар сони: 30-60 нафар
Ўқув машғулотининг шакли	Ахборот, визуал-маъруза.	
Маъруза машғулотининг режаси	1.Гиёҳвандлик муаммоси. 2.Гиёҳванд моддаларнинг турлари. 3.Ўсмирлар орасида гиёҳвандликнинг сабаб ва оқибатлари. 4.Ўсмирлар орасида гиёҳвандликнинг хусусиятлари. 5.Ўсмирларнинг гиёҳванд моддаларнинг истеъмол қилишга берилганлик даражалари.	
Ўқув машғулотининг мақсади: гиёҳвандликнинг сабаб ва оқибатлари, профилактикаси тўғрисида аниқ билимлар бериш.		
Педагогик вазифалар: - Гиёҳвандлик ижтимоий муаммо эканлигини изоҳлайди; - Гиёҳванд моддаларга тавсиф беради; - Гиёҳвандликнинг сабаб ва оқибатларини баён қилади; - Ўсмирлар гиёҳвандлиги хусусиятларини тушунтириб беради.	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: - Далил ва рақамларни келтириб шарҳлай олади; - Гиёҳванд моддаларнинг турларини санаб беради ва изоҳлай олади; - Мисоллар келтира олади; - Ўсмирлар гиёҳвандлигини тавсифлай олади.	
Ўқитиш услуби ва техникаси	Визуал-маъруза, инсерт, Венн диаграммаси	
Ўқитиш воситалари	Гуруҳий, индивидуал	
Ўқитиш шакли	Маъруза матни, проектор, ЎТВ, доска, қоғоз, график органайзер	
Ўқитиш шарт-шароити	Жиҳозланган аудитория	

Маъруза машғулотининг технологик картаси

Босқичлар, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш. (10 мин.)	1.1.Маъруза машғулотининг мавзуси, режаси мақсад ва натижалари эълон қилиниб, дарс ўтиш режаси билан таништиради. Аввалга мавзудан асосий тушунчаларни эслашни таклиф қилади . 1.2.Аввалга машғулот сўнгида вазифа берилган: уйда инсерт усули ёрдамида маъруза матни билан танишиш.	1.1.Эшитадилар ва ёзиб оладилар.
2-босқич. Асосий (55 мин.)	2.1. Вазифани эслатади: иинсерт техникасини қўллаб, маъруза матнини ўқиб чиқиш. 2.2.Талабалар маъруза матни билан танишгач, ушбу мавзудан қандай янги билимлар олганлигини сўрайди. Асосий тушунчаларни доскага ёзади. 2.3. Талабалардан маъруза матнини ўқиш давомида тушунмаган, аниқлик киритилмаган жойлари борлигини сўрайди. 2.4.Визуал маълумотлардан фойдаланиб маърузани тушунтиради, асосий тушунчаларни ёздирди (1-6 -илова) 2.5. Катталар ва ўсмирлар гиёҳвандлигини Венн диаграммаси орқали қиёслашни топширади. 2.6. Айрим бажарилган ишлар кўрсатилади.	2.1. Топширикни бажаради. 2.2.Саволга жавоб беради. Асосий тушунчаларни айтади. 2.3. Жавоб берадилар. 2.4. Эшитади ва конспект қилади. 2.5.Индивидуал, сўнг жуфтликда бажаришади.
3-босқич. Якуний (5 мин.)	3.1. Машғулотга якун ясайди, олинган билимларни келажакдаги аҳамиятини таъкидлайди. 3.2. Мустақил иш учун вазифа беради: “Гиёҳвандлик сўзига кластер тузиш”	3.1.Эшитади. 3.2. Вазифани ёзиб олади

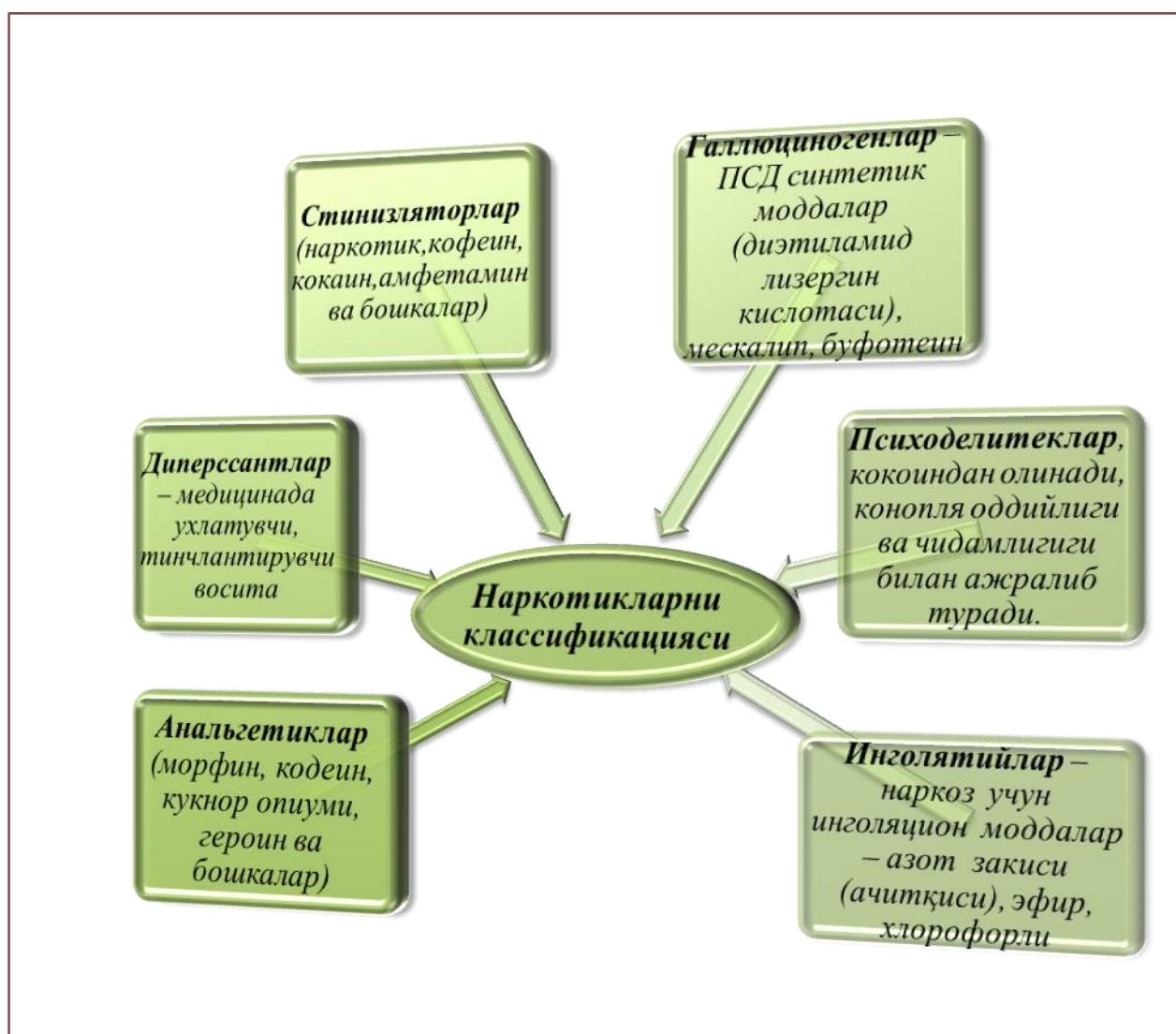
эйфория (объектив вазиятга мос келмайдиган кучли хурсандчилик кайфияти, шодлик, хушвактликл халолатини хис этиши) холатини келтириб чиқарувчи моддаларга хавас қилиб берилиб кетишидир. Бу моддалар таркиби бўйича ҳам ва инсон организмига таъсир кўрсатиши бўйича ҳам турлича бўлади. Уларни намоён қилиши инсоннинг ўзига ҳам ва умуман жамиятга ҳам зарар келтиради.

Пайдо бўлиш тарихи.

2-илова.

1805 йили аптекачи Зертюнер опиумнинг 1 алколоидини ажратиб олади ва унга уйқу юнон худоси Морфей шарафига “морфей” деб ном беради. 1853 йили Эдинбурглик врач Александр Буд тери остига дори юбориши учун нинани ихтиро қилади. Бундан кейин наркотикларни инсон организмига қон томири орқали юборила бошланди ва бу холат янги муаммоларни келтириб чиқаради. XVIII асрга келиб наркотикларни истеъмол қилиши сиёсий тус олди. Наркотикларни оммавий истеъмол қилиши бир давлатнинг иккинчисини ўзига бўйсундириши мақсади билан боғлиқ эди.

3-илова

5-илова.

6-илова.

Наркоманиянинг оқибатлари.

• **Биологик оқибатлари** – бу инсон фаоллигини кескин пасайиб бориши, шахснинг энергетик имконияти камайиши, қизиқиши, ҳаваслари, биологик талаблари сўнади (овқат ейиши, уйқу) бола организмнинг чидамлилиги пасайиши ва ҳолсизланиши.

Биологик

• **Ижтимоий-психологик оқибатлари** – бу бола шахсий маънавий-аълоқий бузилиши. Наркотикларга бўлган талабдан бошқа ҳамма талаблари, қизиқишлари аввал пасаяди, кейин эса бутунлай қадр-қимматини йўқотади.

Ижтимоий-психологик

• **Криминал оқибатлари** – наркоман ўзининг эҳтиёжси, қизиқишини қондириш учун аввалига ўқини ёки шидан қолишга одатланади, кейин эса умуман ташилаб юборилади, наркотикларни доимий сотиб олишга маблағи етмаётганлиги сабабли наркоман ноқонуний йўллар билан уларни сотиб олишга ҳаракат қилади

8-мавзу	Жиноятчилик болаларда делинквентлик хулқи вужудга келиш шакли сифатида. Вояга етмаган ҳуқуқбузарлар билан ижтимоий – педагогик фаолият.
---------	---

8.1. Маъруза машғулотининг ўқитиш технологияси

Вақти – 2 соат

Талабалар сони: 30-60 нафар

Ўқув машғулотининг шакли <i>Маъруза машғулотининг режаси</i>	Талабалар билан ҳамкорликда бинар маъруза 1.Вояга етмаганлар жиноятчилиги муаммоси. 2. тарбиялаш колонияларида бўлган балоғатга етмаган жазоланувчиларнинг ёшлик хусусиятлари. 3.Жиноятни содир этиш сабаблари. 4.Балоғатга етмаган жазога ҳукм этилганлар муносабатларининг хусусиятлари. Уларнинг катталардан фарқларини кўрсатувчи белгилари. 5.Балоғат ёшига етмаган ҳуқуқ бузарнинг шахсига индивидуал профилактик таъсир кўрсатиш. 6. Балоғат ёшига етмаган ҳуқуқ бузар билан ишлаш индивидуал профилактик дастурининг тузилиши ва мазмуни. 7.Тарбиялаш колонияларида ижтимоий педагогик фаолиятнинг реабилитацион дастурлари
Ўқув машғулотининг мақсади: жиноятчилик муаммоси, унинг сабаб ва оқибатлари ҳамда профилактикаси борасидаги билимларини тизимлаштири, чуқурлаштириш.	
Педагогик вазифалар: - Болалар жиноятчилиги ҳақида маълумот бериш; - Жиноят содир этиш сабабларини тушунтириш; - Балоғатга етмаган ҳуқуқ бузарлар билан индивидуал-профилактик ишлаш мазмунини баён қилиш; - Вояга етмаган ҳуқуқ бузарлар ижтимоий реабилитациясини тушунтириш.	Ўқув фаолиятининг натижалари: Талаба: - Мисоллар, рақамлар ва далиллар келтиради; - Жиноят содир этишнинг сабаб ва оқибатларини санаб беради ва изоҳлайди; - Вояга етмаган ҳуқуқ бузарлар ижтимоий педагогик профилактикасини шарҳлайди; - Реабилитация ишларини изоҳлай олади.
<i>Ўқитиш услуби ва техникаси</i>	Маъруза, 2 кишилик (бинар) диалог, кластер, “балиқ скелети” схемаси.
<i>Ўқитиш воситалари</i>	Маъруза матни, проектор, график органайзер, чизмалар ЎТВ/КТ.
<i>Ўқитиш шакли</i>	Фронтал, коллектив, гуруҳли
<i>Ўқитиш шарт-шароити</i>	Намунадаги аудитория

Маъруза машғулотининг технологик картаси

Босқичлар, вақти	Фаолият мазмуни	
	Ўқитувчи	Талаба
1-босқич. Кириш. (10 мин.)	1.1.Мавзу, мақсад ва режалаштирилган ўқув натижаларни маълум қилади . 1.2.Режа ва бинар маърузани хусусияти билан таништилади. 1.3.Маърузадаги асосий категория ва тушунчаларни, мустақил ишлаш учун	1.1.Эшитадилар. 1.2.Ёзиб оладилар. 1.3.Аниқлик

	саволларни, қўшимча адабиётлар рўйхатини келтиради.	киритадилар.
2-босқич. Асосий (60 мин.)	2.1. “Делинквентлик” тушунчасига кластер тузишни таклиф қилади. 2таси намойиш қилинади. 2.2. Визуал материаллардан фойдаланиб, балоғатга етмаган жазоланувчиларнинг ёшлик хусусиятларига тавсиф беради. 2.3.Жиноят содир этиш сабабларини санаб, оқибатларига ҳам тўхталади. Мисоллар келтиради. 2.4.Хуқуқ бузарнинг шахсига индивидуал профилактик таъсир кўрсатиш, реабилитацион дастурлар борасида мутахассисга мурожаат қилади ва саволлар беришни таклиф қилади. Талабалар саволига жавоб беради.	2.1. Жуфтликда бажаришади. 2.2. Эшитадилар. 2.3.Ёзиб оладилар, эсда олиб қоладилар. 2.4.Саволлар берилади.
3-босқич. Якуний (10 мин.)	3.1. Мавзу бўйича якун ясайди, талабалар эътиборини асосий масалага қаратади. 3.2. Жиноятчиликнинг сабаблари билан боғлиқ “Балиқ скелети” схемасини тузиш.. 3.3. 2та энг яхши схема намойиш қилинади, баҳоланади. 3.4. Мустақил ишлаш учун топшириқ беради: “Жиноятчиликнинг олдини олиш” мавзусида эссе ёзиш..	3.1.Схема чизилади. 3.2. Намойишга тайёрланади. 3.4.Ёзиб оладилар.

8-мавзу: . Жиноятчилик болаларда делинквентлик ҳуққи вужудга келиш шакли сифатида.Вояга етмаган ҳуқуқбузарлар билан ижтимоий –педагогик фаолият.

Режа:

1. Балоғат ёшига етмаганлар жиноятчилиги муаммоси.
2. Тарбиялаш колонияларида бўлган балоғатга етмаган жазоланувчиларнинг ёшлари хусусиятлари.
3. Жиноят содир этиш сабаблари
4. Балоғатга етмаган (жазоланувчилар) жазога ҳукм этилганлар муносабатларининг хусусиятлари. Уларнинг катталардан фарқларини кўрсатувчи белгилари.
5. Балоғат ёшига етмаган ҳуқуқбузарнинг шахсига индивидуал профилактик таъсир кўрсатиш.
6. Балоғат ёшига етмаган ҳуқуқбузарлар билан ишлаш индивидуал профилактик дастурининг тузилиши ва мазмуни.
7. Тарбиялаш колонияларида ижтимоий-педагогик фаолиятнинг реабилитацион дастурлари.

Асосий тушунчалар: болалар жиноятчилиги, ҳуқуқбузарлик, жиноят, махсус ўқув-тарбиявий муассасалар, тарбиялаш колониялари.

1. Балоғат ёшига етмаганлар жиноятчилик муаммолари

Балоғат ёшига етмаганлар ва ёшлар ўртасидаги жиноятчилик бутун дунёда энг долзарб ижтимоий муаммолардан бири ҳисобланади. Бундай жиноятчиликнинг ўсиши энг аввал ривожланган капиталистик мамлакатлар учун хосдир. Балоғат ёшига етмаганлар ва ёшлар ўртасида жиноятчиликнинг асосий сабаблари деб ғарб мутахассислари ёшлар ўртасидаги ишсизликни, ёшларнинг келажакларига ишонмасликлари, жамиятни бошқариш ҳозирги замон усулларида қоникмасликларини кўрсатадилар.

Масалан, Германия полицияси маълумотлари бўйича 1996 йили ҳибсга олинган ҳамма ҳуқуқбузарлардан 14 % доимий иш жойига эга эмас эди. Аниқ ҳаракатлар билан ўғрилик қилган жиноятчилар орасида ишсизлар тўртдан бир қисмини ташкил этдилар, улар томонидан шахсларга нисбатан жиноятлар 28 %, 34 % босқинчиликлар амалга оширилган.

Ўабр мутахассислари балоғат ёшига етмаганлар орасида жиноятчиликнинг ўсиб бориши сабаблари ҳақида бошқа фикрларни ҳам айтадилар. Масалан, балоғат ёшига етмаганлар учун одил суд ва ҳуқуқбузарликни олидини олиш АҚШ федерал бюроси раҳбари А.Регнери ўсмирлар орасида жиноятчиликнинг асосий сабаблари оилаларнинг бузилиши, болалар билан берахм муносабатларда бўлиш, болаларнинг таълим олиш ва тарбияланиш ҳуқуқларининг бузилиши, яшаш учун қулай шароитларининг бўлмаслиги ва натижада болаларнинг уйдан кетиб қолишлари деб ҳисоблайди. Коннектикут штатида балоғат ёшига етмаганларни текшириш жуда жиддий зулм ўтказган жиноятчилар орасида 75 % ўзларига ҳам ота-оналари ва бошқа шахслар томонидан шавқатсиз муносабат кўрсатилганини аниқлаб берди. Улар куч ишлатиб жиноят содир этишларнинг умумий сонидан 33 % ни содир этганлар.

Япониялик мутахассислар ўз мамлакатларида балоғат ёшига етмаганлар жиноятлари ҳозирча ўсиб бориши сабабларини ўзига хос баҳолайдилар. Улар жиноятчилик ўсиши турмуш шароитларинг, фаровонликнинг ўсиши ва ўқиш билан, оилада тарбиянинг етарли бўлмаслиги, оиланинг анъанавий қадриятлари бузилиши, индивидуализмнинг намоён бўлиши билан боғлиқ оқибатлар-стресслар сабабли деб ҳисоблайдилар. Японияда ўтказилган текширишлар балоғатга етмаган ҳуқуқбузарлар кўпинча ота-онасиз ўсгарлар, ҳамда кам таъминланган оилалардан чиққан болалар бўлиб чиқишини кўрсатди.

Россиялик мутахассислар ҳам жиноятчиликнинг ўсишини кўрсатадилар. Ҳозирги даврда ўсмирлар Россияда аҳолининг энг криминоген зарарланган қисми ҳисобланадилар.

Ўзбекистон Республикаси жиноят Кодексига биноан балоғат ёшига етмаган ҳуқуқбузар деб жиноят содир этиш пайтига келиб 14 ёшга тўлган, лекин ҳали 18 ёшга тўлмаган шахслар ҳисобланадилар. Балоғат ёшига етмаганлиги жавобгарликни юмшатовчи ҳолат сифатида қаралади. Масалан, балоғат ёшига етмаганларга нисбатан баъи бир жазолар кўзда тутилмаган, хусусан, ўлим жазоси.

Ўзбекистон Республикаси суд амалиётида ҳукми ижро этишни кечиктиришдан кенг фойдаланишни алоҳида таъкидлаш керак, бундан ҳозирги кунда озодликдан маҳкум этиладиган ҳамма балоғат ёшига етмаганларнинг тахминан ярмига нисбатан қўлланилмоқда.

Бундан ташқари, ҳуқуқбузарларнинг маълум қисми (20 % дан ортиғи) жазо берилишдаги ёки жиноий жавобгарликдан озод этилмоқда. Бу ишлар бўйича материаллар ёки балоғатга етмаганлар ишлари бўйича комиссияларга юборилади ёки уларга нисбатан мажбурий тарбиялаш чоралари қўлланилади, масалан, қуйидагилар: 1) огоҳлантириш;

2) уларни ота-оналари ёки уларни ўрнини босувчи шахслар, ёки махсус давлат органлари назоратига топширилади.

3) келтирган зарарини қоплаш мажбурияти юклатилади.

4) бўш вақти чекланади ва бошқалар.

Тарбиявий таъсир чораларини мунтазам бажармай келган ҳолатида суд жиноий жавобгарликка тортиши мумкин.

Шундай қилиб, ҳақиқатда жиноий жазолар жиноий жазонадиган ҳаракатлар амалга оширган ўсмирларнинг ярмидан камига нисбатан қўлланилмоқда. Алоҳида балоғат ёшига етмаганлар учун мумкин бўлган жазо (амалга ошириш) асосий тури озодликдан маҳрум этиш ҳисобланади, бу жазони улар тарбиялаш колонияларида ўтайдилар. Агарда ҳуқуқбузарлик содир этган ўсмир

14 ёшга тўлмаган бўлса (яъни жиноий жавобгарликка тортиш ёшига тўлмаган бўлса) уни махсус ўқув-тарбиявий ташкилотга юборадилар.

Ижтимоий-педагогикада деликвент хулқи деб ўрнатилган ҳуқуқий қоидаларни бузиш ва ҳуқуқбузарликка олиб келадиган хулқи тушунилади:

Деликвент (лотинча *delinquens* - ҳуқуқбузар) - хулқи ўзининг кескин кўринишларида жиноий жазоланадиган ҳаракатлардан иборат хулқи ёмон субъект.

Деликвентлик (лотинча *delinquens* – жиноий ҳаракат амалга оширувчи ҳуқуқбузар) – социологияда ва юриспруденцияда милиция рўйхатида турадиган ёки жиноий жазога олиб келиши мумкин бўлган қоидабузарликларга мунтазам амалга оширувчи тарбияси қийин ўсмирнинг қонунга хилоф ҳаракатларини кўрсатиш.

Шуни ҳам алоҳида айтиш керакки, балоғатга етмаганлар ва ёшлар ишлари бўйича Комиссия, “Камолот” ёшлар ижтимоий ҳаракати, маҳалла жамоатчиликлари, мактаб ўқитувчилари ва ота-оналар томонидан биргаликда катта профилактик ишларни амалга оширилиши натижасида Ўзбекистонда балоғатга етмаганлар орасида жиноятчилик камайиб бормоқда.

Ана шу ҳақида 7.03.04 ____ “Дўстлик” каналининг радиоэшиттиришида Чирчиқ шаҳрининг прокурори ёрдамчиси Анора Эргашева гапирди. Лекин шулар билан бирга ЧирчиК шаҳридаги безорилик қилмишлари ҳолатлари ҳақида гапириб ўтди.

2003 йили 10-синф ўқувчиси Никитин Евгений милицияга кўнғироқ қилиб унинг мактабида бомба қўйилганлигини хабар қилади, 2004 йили февраль ойида бошқа икки ўқувчилар Коршунов Александр 9-синф ўқувчиси ва 6-синф ўқувчиси Носов Иванлар уларнинг мактабларида бомба яширилган деб милицияга кўнғироқ қиладилар. Қоидабузувчиларни дарҳол топдилар. Лекин, бундан аввал мактабдан ҳаммани эвакуация қилдилар, мутахассислар – саперлар келдилар. Дарсларни бекор қилиш, мутахассисларни чақириш давлат учун 60 минг сўмга тушди. Кейинчалик болаларнинг биринчи дарслари йўқлиги ва улар зериккаларида милицияга кўнғироқ қилганликлари уларнинг гапларидан маълум бўлди.

Иккала ўқувчилар ҳам яхши оилалардан бўлиб чиқдилар: Носовнинг отаси ҳам, онаси ҳам бор, Коршунов.А.нинг оиласида иккита бола ва унинг оиласи моддий таъминланган, яхши оила бўлиб чиқди.

Ота-оналари болалари тарбиясида қандайдир камчиликка йўл қўйганлар, уларнинг бўш вақтларини, дам олишларини ташкил эта олмагандирлар.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясида ота-оналар ўз фарзандлари учун жавобгарлар деб ёзиб қўйилган. Портлаш мосламаси ҳақида ёлғон чакирув – бу жиноий жазоланадиган жиноятдир. Агарда бола кўнғироқ қилган бўлса, унинг ота-онасидан жарима ундирилади, агарда ўсмир бўлса уни балоғатга етмаганлар ишлари бўйича Комиссия рўйхатига оладилар.

2. Тарбиялаш колонияларидаги балоғатга етмаган ҳукм этилганларнинг ёши хусусиятлари

Жиноят кодексига биноан, тарбиялаш колонияларида озодликдан маҳрум этишга ҳукм этилганлар, 14 ёшдан 18 ёшгача бўлган балоғатга етмаганлар ҳамда улар 21 ёшга етгунча тарбиялаш колонияларида қолдирилишга ҳукм этилганлар жазо ўтайдилар.

Ёши кўп жиҳатдан инсоннинг жисмоний ҳолатини, унинг хулқини, қизиқишларини, ҳаётдаги имкониятларини белгилаши ҳаммага маълум.

Жазони ўташ даврида ҳам ёши катта аҳамиятга эга бўлади. Улар тарбиялаш жараёнини ташкил этишда, ҳукм этилганлар жамоаларини тузишда ва бошқаларда ҳисобга олинади. Балоғатга етмаган жазоланувчи – бу ўсмирдир. Ўсмирлик даври организмнинг кескин жисмоний ривожланиши, куч-қуввати, фаоллиги, ташаббускорлиги билан ажралиб туради. Ўсмирнинг каттиқ эмоционаллиги, таъсирчан, енгилтаклиги интизомни бузиш сабаби бўлиши мумкин. Балоғатга етмаган жазоланувчилар ташқи таъсирларга шу билан бирга ижобий томонга ҳам, салбий томонга ҳам жуда таъсирчан бўладилар. Кўпчилик ўсмирлар ўзларига танқидий кўз билан қарамайдилар. Бу маънавий беқарорликка олиб келади, у хулқини ижтимоий бошқариш самарасини пасайтиради. Булар уларда ижтимоий фойдали кўрсатмалар,

қарашлар ва ишончларини шаклланишини қийинлаштиради. Шу билан бир вақтда маънавий беқарорлиги, “осон ва чиройли” ҳаёт кечиришга интилиши, маданийлик даражаси пастлиги хулқини маънавий ўзи бошқаришига зарар келтиради. Бу ҳолат одоб-ахлоқсизлик ҳаракатлардан улар осонгина ноқонуний ишларни амалга оширишга ўтишларига олиб келади.

Бу ёшдаги ўсмирнинг хулқи ва фаолиятига ўзича баҳо бериши таъсир кўрсатади, у кўпчилик ҳолларда ёки ошириб юборилган ёки пасайтирилган бўлади. Ўзига юқори баҳо беришда ўсмир ўзини ҳаммадан устун деб ҳисоблайди, бошқалар орасида ажралиб туришни истайди. Бундай жазоланувчилар колония ходимларининг маслаҳатларига кам қулоқ соладилар, тарбиячиларга кинояли муносабатда бўладилар, уларда маънавий ўзини такомиллаштиришга истак уйғонишга интилишга эътиборсизлик билан қарайдилар. Ўзини баҳолаши паст бўлган жазоланувчилар ўзларида ишончсизликни ҳис этадилар, кўрқадилар, бошқалардан ёмон кўринадилар. Бунинг оқибатида улар бошқалар таъсири остида қоладилар.

Балоғатга етмаган жазоланувчиларда бу ёшда иродаси ва иродавий сифатлари шаклланиши жараёни боради. Бу давр давомида тарбияланувчилар ўзларини шахс сифатида, кучли ва иродали шахсларни намуна қилиб олиб ўзларини тарбиялашга қодир экаликларини англаб етадилар.

Аммо ташқи кўриниши уларда кўпинча қилган ишлари маънавий мазмунини тўсиб қўяди. Бунинг натижасида маънавий намуна сифатида уларда жиноятчилик романтикаси ишқивозлари ўрин олади.

Кўпчилик балоғатга етмаган жазоланувчилар учун дунёқарашлари қарама-қаршиликлари хосдир. Уларнинг қарашлари ва ишончлари мантиқсиз ва қарама-қаршидир. Жазоланувчиларнинг ўзлари бу мантиқсизликни, тартибсизликни камчилик деб тушунадилар. Бундай ўсмирларни қарама-қаршиликка ишонтириш ва уларда тўғри хулқ қоидаларини тарбиялаш осон бўлади, лекин педагогик ва ижтимоий анча қаровсиз жазоланувчи балоғатга етмаганлар гуруҳлари бор.

Улар мантиқий тартиб билан ва асослаб ўз қарашларини ҳимоя қилишлари мумкин. Бундай турдаги ўсмирлар билан ишлаш анча қийин. Социологик текширишлар кўпчилик ўсмирлар жазоланишларидан аввал милицияда рўйхатда турганлар билан муносабатларда бўлганликларини кўрсатади. Улар китоб ўқиш, мусиқа билан қизиқмаганлар, улардан камдан-камларигина спорт билан қизиққанлар. Текширишлар кўрсатишича жазоланувчиларнинг 70 % дан кўпроғи ҳукм этилишларидан аввал 5-8 соат бўш вақтлари бўлганлигини кўрсатди, улар ҳеч нарса билан машғул бўлмаганлар, мактабга бормаганлар, ишламаганлар, уй ишларини бажармаганлар. Уларнинг билим даражалари одатда 2-3-синфни ташкил этган: ўсмирлар орасида умуман саводсизлари ҳам учрайди. Балоғат ёшига етмаган жазоланувчиларнинг кўпчилиги касб-ҳунарга эга эмас, иш стажлари йўқ.

Бўш вақтларининг кўплиги, уларнинг алкохол ичимликлари, наркотиклар истеъмол қилишларига, эрта жинсий алоқаларни бошлашларига олиб келган. Бундай ҳаёт уларни ижтимоий фойдали машғулолардан четга тортади, кўпинча қариндошчилик муносабатларининг узилишига, ўқишга қизиқиши йўқолишига, охир оқибат жиноят содир этишига олиб келган.

Жазоланувчиларнинг кўпчилик қисми (53 %) тўла бўлмаган оилаларда, болалар уйларида тарбияланганлар. Ота-оналарининг йўқлиги маънавий-ахлоқий тарбияланишини қийинлаштиради. Бундай ҳолларда асосан бола қорни тўқлиги ва эни бутунлиги ҳақидаги қайғурилади. Иккала ота-онаси бўлган оилаларда катталар ва болалар ўртасида бир-бирини тушуниш йўқлиги, ўсмирнинг маънавий ахлоқий муаммолари, дўстларига ота-оналарнинг бефарқлиги аниқланди.

Ана шу масала бўйича текширишларни таҳлил қилиш куйидагича хулосага келишга имкон беради:

1. Замонавий оилаларнинг катта аъзолари юқори даражада банд бўлишлари сабабли таълим муассасалари педагогик жамоалари билан (мактаб, коллеж, лицей) ўзаро алоқалари йўқ. Шунинг учун ота-оналар ўсмирнинг ҳақиқий ички дунёси ҳақида, унинг қизиқишлари ва талаблари ҳақида тўла тасаввурга эга бўлмайдилар. Булар ота-оналарда болага кўр-кўрона муҳаббатни юзага келтиради.

Ота-оналарнинг бундай бир томонлама қарашларини ота-оналарнинг мактаб (лицей, коллеж) билан алоқаларини яхшилаш йўли билан йўқотиш мумкин эди. Маълумки, ўқув юртларида ўсмирнинг хулқи ёмон белгиларини анча объектив баҳолайдилар (унинг хулқи оғишини, жамоатчилик тартибига зид ҳаракатлари ва ҳуқуқбузарликларини). Бундай ҳолларда ота-оналарга педагоглар малакали ёрдам кўрсатишлари мумкин бўлади.

2. Ўсмирнинг оиладан ташқаридаги яқин одамлари ҳақида ота-оналар қуйидаги йўллар билан хабардор бўладилар:

а) уларнинг қизиқтирган унинг ўзи ҳақидаги ва унинг дўстлари ҳақидаги муаммоларни қўпол ва одобсиз усулда талаб этадилар.

б) бундай маълумотларни учинчи шахсдан оладилар.

в) боланинг хулқини ўзлари кузатишлари натижасида.

Ота-оналар одатда болага ўзларига ёққан болалар билан дўст-ўртоқ бўлишни мажбур қилишга ҳаракат қиладилар. Айнан ана шу болани ота-онасидан узоқлаштиради, уни ёлғончи қилади.

Ота-оналар бола билан муомалани билмайдилар. Шунинг учун ота-оналарни умумий педагогик ўқитиш тизимини яратиш зарур, масалан, махсус семинарлар ўтказиш йўли, бу мақсадларда оммавий ахборот воситалардан фойдаланиш йўли билан, ёки ижтимоий педагоглар ва психологлар ёрдамида ишлаб чиқилган “оила хизмати” тизимлари ёрдамида.

3. Бугунги кундаги ота-оналар кўп томондан ҳуқуқий ва педагогик соҳада тайёр эмаслар. Шунинг учун улар болаги нисбатан жиноий хавф солинганда ўз фарзандларига тўғри ҳаракат қилиш бўйича бирор-бир масалаҳат беришга қодир эмаслар. Шу сабабли ота-оналарнинг ўзлари орасида ва оиланинг катта аъзолари орасида профилактик ишларни амалга ошириш зарурати юзага келади.

Ота-оналар маълум юзага келган вазиятда ўзини қандай тутиш кераклигини тушунтириб беришлари, болани айниқса, нотаниш одамлар билан танишишда ёки нотаниш янги жойларда бўлишларида диққат-этиборли, эҳтиёткор бўлишларини тушунтиришлари керак. Катта шаҳар шароитида ўсмир учун зарар тегиши хавфи айниқса, юқори бўлади. Бу ерда ўсмирнинг хулқи асосий йўналиши уларга хавфли жойларга боришни таъқиқлаган ота-оналарининг талабларини қатъий бажариши бўлади.

4. Болалар ва ўсмирларнинг жинсий тарбияси замонавий ҳолати ҳақида олинган маълумотлар бу муаммони ҳал этишда кўплаб жиддий хатолар ва камчиликлар борлигини кўрсатади.

Кичик ва катта синф ўқувчилари жинсий тарбия масалалари бўйича фақатгина қисқа маълумотлар оладилар.

Ҳозирги пайтда 4-11-синфлар учун республикамизда янги Фан киритилган, “Соғлом авлод тарзи (асослари?)”. Бу фаннинг дастурида жинсий тарбия ҳақида бўлим бор. Лекин фақатгина жинсий масалаларни ўрганишнинг ўзигина етарли эмас.

Балоғат ёшига етмаганлар жинсий жажлсизлигига жиноий тажовуз қилиш билан курашиш бугунги кунда жуда долзарб ҳисобланади. Чунки бу ҳолат аниқ бир балоғатга етмаган ёки ўсмирнинг ўзига эмас, балки унинг атрофидагиларга ҳам жуда катта маънавий зарар кўрсатади.

Бафарқлик, берахмлик билан жиноят содир этиш усули ўсмирлар томонидан (тарбиясида камчиликлари бўлганларида) фаол ҳуқуқбузарлик фаолиятига, шунга ўхшаш ҳаракатларни амалга оширишга чақириқ деб қабул қилиниши мумкин. Бошқа томондан бу ўсмирга унинг тенгдошлари ва катталар билан ўзаро муносабатларини шакллантиришда салбий таъсир кўрсатиши мумкин (яъни, ўсмирлар тенгдошлари ва катталарга ишончсизлик ва эҳтиёткорлик билан муносабатда бўладиган бўлиб қоладилар).

Шундан келиб чиқиб, бундай жиноятларнинг ижтимоий хавфлилигига тўғри баҳо бериш ва оммавий ахборот воситалари, педагоглар, ота-оналарни жалб этиб профилактик ишларни олиб бориш зарурияти юзага келади.

Тиббиёт ходимлари ва ҳуқуқий муҳофаза қилиш органлари сексуал асосда тажовузкор хулқли шахсларни ўз вақтида аниқлаш ва уларга нисбатан тегишли чора кўриш бўйича биргаликда иш олиб боришлари керак.

5. Ўғил болалар ва қизлар ўзаро муносабатлари муаммолари ўсмирнинг жинсий етилиш ёшидан анча аввал юзага келади. Болалар ва қизлар орасидаги яқин алоқалар, муносабатлар ҳақидаги маълумотлар одатда нотўғри тушунилади. Бола бу ҳақида ишончли манбалардан қанчалик кам маълумотларга эга бўлса, у бу соҳага шунчалик кўп қизиқади. Шунинг учун жинсий тарбиялаш асослари эрта болалик ёшидан бошланиши керак бўлади.

Акселерация сабабли бугунги кунда ўсмирларнинг эрта динсий етилишлари ва унинг ижтимоий ташкил топиши жараёни анча узоқ давом этиши ўртасида узилиш юзага келган. Бу ҳолат бир қатор муаммоларни келтириб чиқарди, масалан, доимий равишда киномотография, видеофильмлар, матбуотдаги мақолалар ва бошқа эротик манбалар томонидан кўзгатиб келинаётган жинсий инстинктларининг узоқ қондирилмаслиги каби.

Бу муаммони ҳал этиш ўсмирларни спортга оммавий жалб этиш, ижтимоий жамоатчилик ишларида иштирок эттириш билан мумкин бўлади.

Шу сабабли бизнинг фикримизча бундай ишларнинг ҳамда ўсмирлар ўртасида ҳуқуқбузарликни олидини олиш бўйича фаолиятлар маркази умумтаълим мактаб бўлиши керак деб тўғри фикр айтилмоқда, мактаб оилага нисбатан ва бошқа ижтимоий институтларни бошқариши керак бўлади.

Ҳақиқатан, мактаб оилага, ота-оналарга ёрдам кўрсатишни тартибга солувчи бўлиши керак. Мактаб бу ишга ижтимоий педагогларни, тиббиёт ходимларини, ҳуқуқий ҳимоя қилиш органларини жалб этиши керак. Бу ишлар мактабнинг ота-оналар ва болалар ўртасидаги қийинчиликларни бартараф қилишда тарбиявий-профилактик вазифаларни анча кенгайтиради.

Бу ишда кўшимча таълим, болаларнинг дам олишлари ва ижод билан шуғулланишлари, болалар ва ёшлар ижтимоий ташкилотларининг ҳам роли катта.

3. Жиноят содир этишнинг сабаблари (мотивлари)

Оғир моддий таъминланганлик ҳолати ўсмирларнинг ўз эҳтиёжлари ва қизиқишларини қондириш учун имкониятларини камайтиради, бу кўпинча ўсмирларни жиноят содир этишга мажбур этади. Бирор-бир буюм харид қилиб олиш учун маблағнинг етишмаслигини улар ноқонуний усул билан тўлдирадилар. Балоғатга етмаган ҳукм этилганлар учун номусига тегиш, ўғрилиқ, босқинчилик, одам ўлдириш, тан жароҳати етказиш, автомашиналарни ўғрилаш каби жиноятлар хосдир. Ёмон ниятда жиноят содир этишнинг сабаблари қуйидагилар: қимматбаҳо буюмни эгаллаб олиш истаги, буюмлар сотиб олиш учун шахсий пулига эга бўлиш истаги. Бу жиноятлар асосида модадан қолмаслик тенгдошлари эга бўлган нарсаларга эга бўлиш, ҳатто жиноят содир этиб бўлса ҳам эга бўлиш истаги ётади. Куч ишлатиб жиноят содир этишнинг энг кўп учрайдиган сабаблари: қасос олиш, “эркаклигини” кўрсатиб қуйиш, “иродасини мустаҳкамлаш”, “ҳеч нарсадан кўркмаслик” ва шунга ўхшаш. Кўпчилик жиноятлар “хавфи бўлганига жавобан”, “дўстини сотмаслик”, “ўртоқларини ишонтиришга” кат сабабли содир этилади.

Рецедивлар (такрорий жиноят содир этиш) сабаблари орасида “жабрланувчилар қаршилиқ кўрсатмадилар”, “ўзига ишониш хисси пайдо бўлди”, “ўғрилган нарсани сотиш осонлиги”, “тажрибали йўлбошчининг раҳбарлиги” каби сабаблар учрайди.

Асоссиз бешавқатлик хусусиятига эга оғир жиноятлар, одам ўлдириш, безорилик, оғир тан жароҳати етказишнинг кўпчилик қисми ўсмирлар томонидан маст ҳолатда ёки наркотик истеъмол қилган ҳолатда содир этилади. Бундай ҳолатларда жиноят содир этиш айбни оғирлаштирувчи ҳисобланади. Ҳукм этилганларнинг кўпчиликлари эрта чекишни бошлаганликлари, спиртли ичимлик ичганлари аниқланди, бунга катталар, шу жумладан ота-оналари ибрат бўлганлар, яна ўртоқларидан токсик моддаларни хидлашга, наркотиклар истеъмол қилишга ўрганиш сабаб бўлган.

Жиноятларнинг бир қисми ўсмирлар томонидан катталар билан бирга содир этилади. Бундай жиноятлар одатда олдиндан тайёрланади. Катта ёшли жиноятчилар, жиноят фош этилган тақдирда ўсмир “ўртоқлик хисси” ва қасам ичганлиги сабабли айбни ўз бўйнига олади деб ўйлайдилар, агарда суд бўладиган бўлса унга катта муддат бермайдилар, шартли ёки ижро этишни орқага суриш берилади деб ишонтирадилар. Мустақил ва ҳеч кимга қарам бўлмасликка

интилиб, лекин бунга хали тайёр бўлмай ўсмирлар жамоатчиликка ёт элементларнинг психологик таъсир кўрсатишларига осонгина кўнадилар. Ўсмир бир ўзи ҳеч қачон жазм эта олмайдиган ишни у гуруҳда амалга ошира оладиган бўлади.

Баъзи ўсмирлар жиноят содир этиб буни шўхлик деб баҳолайдилар. Улар тартиб бузиш билан жиноят орасидаги чегарани кўрмайдилар. Ўтказилган сўровлар натижасида ҳукм этилган балоғатга етмаганларнинг 50 % гина улар жиноят содир этаётганларини билганлар. 20 % тахмин қилганликлари, қолганлари эса ҳатто ҳаёлларига ҳам келтирмаганликлари аниқланди. Уларнинг кўпчиликлари ўз ҳуқуқбузарликларини жасорат, мадрлик ва иродасини кўрсатиш деб баҳолайдилар.

4.Балоғатга етмаган ҳукм этилганлар муносабатлари ўзига хосликлари. Уларнинг катталардан фарқ қилиш хусусиятлари

Балоғатга етмаганларга тарбиялаш колонияларида бўлиши бошланғич даври, ҳаёт шароитига мослашишлари катта таъсир кўрсатади. Мослашиш яхши ва ёмон ҳам бўлиши мумкин, лекин салбий ва ижобий ҳам белгиларга эга бўлиши мумкин. Бу даврда юқори ўринни эгаллаш, жамоадаги ролларини тақсимлаш учун кураш боради. Бу даврда тартибни бузиш ва жиноятлар содир этишнинг ўсиши кузатилади. Ташқи дунёдан ажратиб қўйилиши ҳукм этилганларнинг муносабатларига катта таъсир кўрсатади. Режимли ташкилотларда муносабатлар икки турга ажратилади: расмий ва норасмий. Расмий муносабатлар жазони ўташ режими ва ички тартиб билан бошқарилади. Норасмий муносабатлар - ҳукм этилганларнинг норасмий муносабатлар тизимида тутган ўрнига биноан уларни категорияларга ажратувчи “бошқа ҳаёт” қоидалари билан бошқарилади.

Стратификация^{††††} ҳукм этилганнинг ўз гуруҳида балоғатга етмаганларни “ўзлариники ва бегоналарга” ажратиш мавқеини қатъий белгилашдан иборат бўлади.

Рецидивистлар^{*****} кенг жиний алоқаларга эга бўлиб, улар анча юқори мавқега эга бўладилар. Кўплаб сонли гуруҳлар мавжуд бўлишига қарамай ҳукм этилганлар иккита асосий гуруҳларга ажратилади:

- 1) Юқори мавқели - мустаҳкам, қатъийлар, “ўғил болалар”
- 2) паст статусли – эзилганлар, “пастлар” хўрланганлар.

Бу гуруҳлардан ҳар бири ўз гуруҳларига эга, бу кўплаб жанжаллар келиб чиқишига олиб келади.

Тарбиялаш колониясига келган янги одамни мавқеи одатда “рўйхатга олиш” йўли билан аниқланади. Янги болани фахм-фаросатлилигини, ақлини, ўзини ҳимоя қила олишини текшириб кўрадилар.

Кўпинча бу синовлар бешавқат ва берахмлик кўринишида бўлади. Синовдан ўтаётганнинг соғлиғи учун маълум хавф мавжуд бўлади. Балоғатга етмаган ҳукм этилганларнинг катталардан фарқи кўпчилик ўсмирларда маълум ҳаётий режалари, келажакдаги истиқболлари йўқлигидан иборат бўлади, бу улар билан тарбиявий ишлар олиб боришни анча қийинлаштиради.

Шундай қилиб, балоғатга етмаган ҳукм этилганларнинг шахси ва гуруҳлари белгилари қуйидаги хусусиятлар билан белгиланади:

1. Ёши хусусиятлари – организмнинг тез жисмоний ривожланиши
 - Маънавий бекарорлиги.
 - Мос бўлмаган равишда ўзига баҳо бериш (юқори баҳолаш, паст баҳолаш)
 - Иродаси жадал шаклланиши жараёни.
 - дунёқарашнинг қарама-қаршилиги.
2. Педагогик ва маънавий тарбиясизлиги.
 - бўш вақтининг ташкил этилмаганлиги.

^{††††} стратификация – (лотинча stratum - i??ам) – даромади катталигига, билим даражаси, докимияти катталиги, касби обр?си катта-кичикликларига ?араб ю?оридан пастга ?араб ижтимоий ?атламларнинг жойлашиши. Статус (лотинча status-вазияти, молати) – индивиднинг гуруҳ ёки жамиятдаги ижтимоий вазияти (молати).

^{*****} Рецидивист (лот. Recidivus- ор?ага ?айтувчи)- илгари жазоланган жиноятига ?хшаш жиноят содир этган ва ?атти?ро? жазо олиши керак б?лган одам.

- Билим, маънавий ва профессионал даражаси пастлиги.
3. оиладаги муаммолар.
 - Ота-оналарининг йўқлиги, ёки оиласи тўлиқ эмаслиги.
 - Ота-оналарининг ёки қариндошларининг жамоат тартиб-қоидаларини бузишлари.
 - қариндошлик алоқалари узилиши.
 4. Жиноят содир этиш мотивлари.
 - Сотиб олишга қурби етмаган нарсага эга бўлиш истаги.
 - ўғил болалигини кўрсатиб қўйиш, гуруҳда обрўга эга бўлиш.
 - Жиноят содир этаётганлигини яхши тушуниб етмаслик.
 5. Девиант (оғиш, четланишлар) ёмон ахлоққа одатланиши
 6. Катта ёшдаги жиноятчиларга бўйсунлиши.
 7. Ҳуқуқий билими пастлиги.
 8. ташкилот тарбияси ва тартибига қарши бўлиш.
 9. Ташкилот шароитларига мослашиб олиш имкониятлари.
 10. Ҳукм этилганларнинг стратификацияси (статус-ролли муносабатлар)
 11. Маълум ҳаётий режаларнинг йўқлиги.

Шундай қилиб, балоғатга етмаган ҳукм этилгалар – бу шахси ижтимоийлашиши жараёни охирига етмаган одамлар, бу жараён турли ижтимоий ўрин эгаллашни, ижтимоий алоқалар ва муносабатлар тизимига қўшилишини кўзда тутди.

Ўсмирни жиноят содир этганда айбдор деб ҳисобладилар. Уни тарбиялаш колониясига, яъни ёпиқ турдаги тарбиялаш ташкилотига юборадилар. Бу албатта шахснинг ижтимоийлашиш жараёнини тўхтатиб қўяди ва унинг бир текис ривожланишини янада қийинлаштиради.

Ижтимоийлашиш якунланмаган жараёнини жамиятдан ажратиб қўйилган ҳолатда давом эттиришга тўғри келади. Бу Ушбу жараённинг моҳиятига қарама-қаршидир. Кўпчилик ўсмирлар (жиноят содир этган) ижтимоий муҳит учун жиддий хавф туғдирадилар. Шунинг учун уларни жамиятдан ажратиб қўйиш зарурдир. Шу сабабли улар учун озодликдан маҳрум этиш жазосини қўллашдан бош тортишнинг иложи бўлмай қолади.

Шунда қарама-қаршилик юзага келади: ўсмирни жамиятдан ажратиб қўйиш зарурлиги ва шу билан бир вақтда уни ижтимоийлаштириш жараёнини якунига етказиш.

Миллий ва чет эл тажрибаларининг кўрсатишига жазо чораларини кучайтириш, қаттиқ назорат қилиш ўсмирлар орасида жиноятчиликнинг ўсиши муаммосини самарали ҳал этиш йўли деб қаралиши мумкин эмаслигини кўрсатди. Жиноятчиликни йўқ қилиш – бу биринчи навбатда ижтимоий муаммодир.

Жиноятчилик даражаси фақатгина уни юзага келтирувчи омилларни йўқотиб борилган ҳолдаги аста-секин пасайиб бориши мумкин. Балоғатга етмаганлар жиноятчилиги билан комплекс ва самарали курашиш мақсадларида давлат миллий дастури режалаштирилмокда ва амалга оширилмокда. Масалан, 70-йилларда АҚШда ахлоқи бузилган ёшлар ҳаёти ижтимоий, турмуш маданий ва моддий шароитларини яхшилаш бўйича 36 дастур амалга оширилди. XX асрнинг 90-йилларида АҚШда ёшлар орасида ахлоқи бузилганлар билан курашиш бўйича 65 та дастур амалга оширилган. Ана шу дастурларни бажариш учун конгресс 15 млрд. доллар ажратди. Европа парламенти эксперт комиссияси 1996 йили балоғатга етмаганлар орасида жиноятчилик муаммоларини кўриб чиқиб ёшлар ва балоғатга етмаганлар орасида жиноятчилик билан курашиш самарадорлиги ошириш бўйича таклифларни ишлаб чиқди. Улар асосан қуйидагилардан иборат: полиция ходимлари, ижтимоий ташкилотлар ва ёшлар, балоғатга етмаганлар ишлари бўйича миллий ташкилотларнинг жиноятчиликни олдини олиш соҳасидаги ҳамкорликларини анча кучайтириш керак; балоғатга етмаган ҳуқуқбузарларни жиноий жавобгарликка тортиш ва уларни тергов пайтида ушлаб туриш амалиётини ўзгартириш керак; Ўсмирларни жазр ўташ муддатларини икки йил билан чегаралаш, муддатидан аввал озод этиш ҳуқуқини бериш. Умуман олганда балоғатга етмаган ҳуқуқбузарларни тузатиш ташкилотларига жойлаштирмай қайта тарбиялашни афзал билиш таклиф этилади.

Озодликдан маҳрум этиш кўринишидаги жиноий жазодан тўла бош тортишга эришиш масаласи мумкин бўлмаганлиги сабабли кўпчилик мутахассислар жазо чоралари

белгиланаётганда ўсмир ҳуқуқбузарларнинг ундан психологик таъсирланишлари ва уларнинг ёши хусусиятларини ҳисобга олишни тавсия этадилар. Тарбиялаш колонияларига жойлаштирилган балоғат ёшига етмаган ҳуқуқбузарлар билан ишлашда тарбиявий таъсир кўрсатиш чоралари, мактаб ва ўсмирларнинг озод этилишига психологик тайёргарлиги асосий рол ўйнаши керак

5. Балоғатга етмаган ҳуқуқбузар шахсига индивидуал профилактик таъсир кўрсатиш

Бугунги кунда бизнинг жамиятимиз олдида турган энг долзарб ва ижтимоий аҳамиятга эга бўлган масалалардан бири сўзсиз ёшлар орасида жиноятчиликнинг ўсишини пасайтириш йўллари излаш ва уларни олдини олиш самарадорлигини ошириш ҳисобланади.

Профилактика (лотинча *prophylaktikos* – олдини олувчи, сақловчи) – тарбияси қийин ўсмирлар деликвент (ноқонуний) ва девиант (оғувчи) ҳуқуқларини юзага келиши, тарқалишини олдини олишга қаратилган чора-тадбирлар тўплами.

Уюшган жиноятчилик доирасига борган сари кўпроқ балоғат ёшига етмаганлар тортиб борилмоқда. Ўсмирлардан ташкил топган криминал гуруҳлар томонидан хавфли жиноятлар содир этилмоқда. Жиноятчилик ёшариб бормоқда ва мустаҳкам рецидив (такрорланувчи) хусусиятга эга бўлиб бормоқда.

Бу кескин муаммони ҳал этишда ижтимоий педагогика асосий аҳамиятга эга бўлади, бироқ бу муаммони жамиятнинг ҳамма кучларини жалб этиш, комплекс усуллар билангина ҳалд этиш мумкин. Аниқ бир ҳуқуқбузар билан индивидуал иш олиб бориш, тарбиявий-профилактик жараёни ташкил этиш соҳасида аниқ бир системанинг йўқлиги оқибатида тарбиялаш тизимида кўпчилик камчиликларни юзага келтиради. Баъзи педагоглар индивидуал ёндошишни ҳуқуқда оғиш бўлган ўғил болалар ва қизларнинг хусусий хусусиятларини ҳисобга олиш деб тушунадилар. “Индивидуал ёндошиш – деб ёзади А.С.Макаренко – шахснинг алоҳида инжиқликлари билан шуғулланишни билдирмайди. Индивидуал ёндошиш баҳонасида якка индивидуалистик тарбияни тушуни керак эмас. Ўқувчи камчиликларига кўз юмувчи, унинг инжиқликларига кўнувчи, тарбиялаш ва характерни тузатиш ўрнига унинг айтганини қиладиган педагог кучсиз, иложсиз бўлади. Индивидуал ёндошиш унинг индивидуал қобиляти ва имкониятларига мос равишда тарбиялаш ижтимоий хусусияти билан белгиланадиган шахс сифатларини унга етказишдан иборат бўлади”§§§§§.

А.С.Макаренконинг фикрича иккита хато жуда кўп учрайди: биринчи хато “ҳаммани бир хил тенг кўриш”дан иборат бўлиб, одамни стандарт намунага киритиш, инсон турлари тор сериясини тарбиялашга интилиш ҳисобланади. Иккинчиси - ҳар бир индивиднинг хусусиятларига пассив эътибор қилиш, ҳар бир одам билан алоҳида тартибсиз шуғулланиш билан ҳаммани бир вақтда бошқаришга натижасиз уриниш. Бу – гипертрофиядир (лотинча - ҳаддан ташқари ошириб юбориш).

Ҳуқуқбузарликни индивидуал профилактика қилиш тузатиш-йўналтиришдан бири сифатида элементида иборат бўлади, лекин фақатгина ундан иборат бўлмайди. Бу шахсни мақсадга мувофиқ қайта тарбиялаш жараёнидир.

У ҳуқуқбузарларнинг тарбиячилар, жамоатчилик ва атрофдагилар таъсири остида ўзлари тўғри қарашлар ва ишончлар, тушунчалар ишлаб чиқишларидан иборат. Ижтимоий-ижобий ҳуқуқ кўникмалари ва одатларини эгаллайдилар, ўз ҳиссиётлари ва иродаларини ривожлантирадилар. Шу тариқа қизиқишлари, интилишлари ва лаёқатларини ўзгартирадилар. Бошқа томондан индивидуал профилактика аниқ бир шахсга атроф-муҳитнинг таъсир кўрсатишини бартараф қилишга қаратилади. Ушбу жараёни самарали бошқариш учун қуйидагиларни таъминловчи профилактик методларни танлаш керак:

1. Маънавий онгини ишлаб чиқиш.
2. Позитив ҳуқуқ кўникма ва одатларини шакллантириш

3. Жамоатчилик тартибига зид таъсирларга қарши тура олишга имкон берувчи иродавий кучларини тарбиялаш.
4. Микромухитни ижтимоий соғломлаштириш.

Ҳуқуқбузарликни профилактика қилиш асосий вазифалари:

1. Ижтимоий ҳуқуқ оғган ва ҳуқуқбузарликка қодир бўлган шахсларни ҳамда уларга салбий таъсир кўрсатадиган ота-оналар ва бошқа шахсларни ўз вақтида аниқлаш.

2. Ёш инсоннинг жамият билан келишмовчилигига йўл қўймаслик, бунга имкон яратувчи сабаблар ва ҳолатларга йўл қўймаслик мақсадида балоғатга етмаган ҳуқуқбузарларнинг шахси ёши ва психологик хусусиятларини ўрганиш

3. Ҳуқуқбузарларга ва уни ўраб турган муҳитга индивидуал тарбиявий профилактик таъсир кўрсатиш дастурини ишлаб чиқиш.

4. Тарбиявий ва профилактик ишларда ижтимоий-педагогик фаолият ҳамма субъектларининг биргаликдаги ҳаракатларини ва мослигини ташкил этиш, ҳуқуқ бузилган ўсмирлар ҳаёт кечиришини кундалик, мунтазам назорат қилишни амалга оширишни ташкил қилиш.

Қайта тарбиялаш - қайта куч талаб этадиган, жиддий, машаққатли, турли хил профилактик ва маънавий таъсир кўрсатиш усулларида фойдаланишни талаб этадиган мураккаб жараёндир, чунки оилада ҳам, мактабда ҳам ва меҳнат жамоаларида ҳам ҳуқуқ ижобий қўникмаларига ўрганилмаган тарбиявий ва педагогик мазмунда энг оғир қолган одамлар билан ишлашга тўғри келади.

Қайта тарбиялаш жараёнини ташкил этишда қуйидаги категориядаги балоғатга етмаганларга алоҳида эътибор берилиши керак:

1. Жазо олиб тарбиялаш колонияларидан қайтиб келган, лекин уларнинг ҳуқуқлари ташвиш уйғотадиган шахсларга.

2. Озодликдан маҳрум этиш ҳукмини ижро этиш кечиктирилган балоғатга етмаган ҳуқуқбузарларга нисбатан.

3. Жиноят содир этиб, лекин жиноий жавобгарликдан жамоатчилик ёки административ таъсир кўрсатиш, ёки амнистия сабабли озод этилган ҳамда жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин бўлган ёшгача ижтимоий хавфли ҳаракатлар содир этганларга.

4. Махсус ўқув-тарбиявий ташкилотлардан қайтиб келганларга.

5. Жамоатчилик ёки административ таъсир кўрсатиш чораларига олиб келувчи ҳуқуқбузарлик содир этганларга нисбатан.

6. Спиртли ичимлик ёки наркотик моддалар истеъмол қилувчилар.

7. Илгари судланмаган, лекин бир йил давомида икки марта административ жавобгарликда айбланган, ёки расмий огоҳлантирига такрор олиб келувчи шахслар.

8. Ўқишни доимий қилиб қилишчилар.

9. Доимий қимор ўйнайдиган ва жамоатчилик тартибига риоя қиймай ҳаёт кечирдиганлар.

Профилактик таъсир хусусиятлари ва тенденцияларини ҳисобга олганда ва унинг ички ҳиссиётлари билан, интилишлари билан мос келганда оптимал бўлади. Шунда ташқи профилактик таъсир кўрсатиш гўёки ўзини тарбиялаш, ўзини ривожлантириш жараёни билан уйғунлашади.

6. Балоғатга етмаган ҳуқуқбузарлар билан ишлаш индивидуал профилактик дастурнинг тузилиши ва мазмуни.

Ҳуқуқбузар шахсини ижтимоий соғломлаштириш профилактик дастури қуйидаги муҳим компонентларни ўз ичига олиши керак:

1. Индивидуал-профилактик таъсир кўрсатиш мақсадини, улардан асосийси - ўсмирда ахлоқ ва ҳуқуқ қоидалари талабларига доимий риоя қилиш зарурлиги ҳақида ишончини юзага келтиришдир.

2. Ўсмирда қандай етишмайдиган сифатларни тарбиялаш ва қандай салбий хислатларни йўқотиш зарурлигини ҳисобга олувчи шахсга тарбиявий ва назорат таъсири методлари ва усуллари.

3. Шахсга салбий таъсир кўрсатувчи омилларни йўқотиш учун унинг атрофига бевосита таъсир кўрсатиш ва шахслараро муносабатларни қайта тарбиялашга имкон берувчи тизимли шакллантириш усуллари.

4. Ушбу болага нисбатан энг кўп тарбиявий таъсир кўрсата оладиган айнан ана шу меҳнат, ўқув жамоалари, ижтимоий гуруҳлар, жамоатчилик ва давлат ташкилотларининг индивидуал-профилактик таъсир кўрсатиш воситаларини.

5. Шахсни ижтимоий соғломлаштириш профилактик дастурини амалга ошириш асосий босқичларини.

Профилактик дастурни амалга оширишда қуйидаги талабларга амал қилиш керак:

1. Қайта тарбиялаш жараёнининг мазмунлилиги, йўналтирилганлиги, мунтазамлилиги.
2. Қайта тарбиялаш фойдалилигини тушуниб олиш.
3. Бир томондан жамиятнинг балоғатга етмаган ҳуқуқбузарга талабларини ва иккинчи томондан - ўсмир шахси индивидуал хусусиятларини ва ривожланиш умумий қоидаларини ўрганиш.
4. Қайта тарбиялашда мажбурлаш ва талабчанликнинг бўлмаслиги.
5. Тарбиявий профилактик жараён иштирокчиларининг ҳаммаси чидамлилиги ва сабр қилишлари.
6. Ўсмирнинг ўзининг фаоллиги, у ўзига кўрсатилаётган тарбиявий таъсири тушуниб етиш, шу билан бирга ўз ташаббус кўрсатиш ва иродасини намоён этсин.

Индивидуал профилактик таъсир кўрсатиш дастурининг асосий мақсади балоғатга етмаганнинг шахсини умумий қабул қилинган қоидалар, тартиб ва бошқа ижтимоий қадриятлар томонига ўзгартиришдир. Бу мақсадга дарҳол эришиб бўлмайди, ойлар ва йиллар талаб этилиши мумкин.

Қўйилган мақсаддан келиб чиқиб вазифалар аниқланади. Улардан асосийлари қуйидагилар ҳисобланади: балоғатга етмаганнинг нормал позитив қизиқшларини тиклаш ва ривожлантириш; нормал муносабатларни; ижтимоий масъулиятини ва интизом ва жавобгарлик хиссини.

Балоғатга етмаганни қайта тарбиялаш қўйилган масалаларини ҳал этиш учун Ушбу ўсмирнинг ҳаёт тарзидаги позитив вазиятларини, уларнинг мустаҳкамлигини Ҳамда унинг талаб-истакларини, қизиқишларини, лаёқатини аниқлаш мақсадида боланинг психологик, ижтимоий, маънавий “қиёфасини” тузиб олиш муҳимдир.

Индивидуал профилактик таъсир кўрсатиш методларини танлаш боланинг фаолияти устун доирасини ҳисобга олиб қурилади. Ҳуқуқбузарликни индивидуал профилактика қилишда рағбатлантириш, сустрлаштириш методларидан фаол фойдаланиш мумкин. Ўзининг мазмуни бўйича улар анъанавий рағбатлаштириш ва жазолаш методларидан анча бойдир. Рағбатлантириш методик усуллари қаторига маъқуллаш, мақтов, ишониш, баҳолаш, муқофотлаш, миннатдорчилик билдириш ва бошқаларни киритиш мумкин. Йигит ва қизлардан ирода ва меҳнатсеварликни талаб этадиган ҳаракатлар ва ишларинигина рағбатлантириш керак. Улар кўп куч сарфламай ва вақт сарфламай амалга оширганларини эмас сустрлаштириш (тартибга чақириш, йўлга солиб туриш) методлари усуллари танбеҳ бериш, қойиш, огоҳлантириш, яъни қоида бузувчи шахсига нисбатан қаттиқ талаблардан иборат бўлади. Улар инсоннинг ҳулқига жамоатчилик талаблари алоҳида шаклидан иборат бўлади, унда бир вақтнинг ўзида нима нотўғри бажарилганлигини қоралаш ҳам, кейинчалик қандай ҳаракат қилишга кўрсатма ҳам берилади ҳамда қилган ишини такрорлаши мумкинлигини олдини олиш мақсадида келажакда огоҳлантириш берилади.

Торможение (секинлаштириш, тартибга чақириш йўлга солиш) инсонга ҳар куни керак бўлади ва у тарбияланган бўлиши керак, одат бўлиши, ҳар бир жисмоний ва психик ҳаракатда ифодланиши, айниқса тортишув жанжалларда керак бўлади. Йўлга солиш усуллари агарда уларни жамоа, жамоатчилик ташкилотлари томонидан қўллаб-қувватланса, айниқса яхши таъсир кўрсатиши мумкин.

Умуман йўлга солиш учта асосий вазифани бажариши керак: ўз камчиликларини тушуниб етишга, уларнинг ёмонлигини англашга, хулқини ўзи бошқариш билан бу камчиликларни йўқотиш.

Шундан кейин мақсадларга мувофиқ ва шахс хусусиятларини ҳамда вақтни ўтказиш энг нозик даврини (назоратни кучайтириш учун) ҳисобга олувчи воситаларни аниқланади. Улар кўпчилик ҳолларда бўладиган оғзаки ўргатишдангина иборат бўлмай, балки турли хил комплекс чоралардан иборат бўлиши керак.

Профилактик воситалар, ҳатто тушунтириш, суҳбат ёки жамоатчилик таъсири, уқтириш каби кенг тарқалганлари ҳам ҳар доим ҳам жуда фойдали деб ҳисобланиши мумкин эмас. Бундан ташқари воситалар ҳар қандай тизимини доимий деб тавсия этиб бўлмайди, чунки бола шахси ривожланиш жараёнида ўзгаради, янги муносабатларга киришади, унинг ҳаёт фаолияти шароитлари ўзгаради.

Ёш ҳуқуқбузарни қайта тарбиялаш самарали воситаларидан бири ўзига индивидуал бўлган, динамик, инсоннинг ички дунёси ҳамма бошқа томонлари билан мураккаб муносабатларда бўлган унинг эмоционал-иродавий доирасига таъсир кўрсатиш ҳисобланади. Шахснинг эмоционал-иродавий соҳаси тушунчасига психологияда сезги ва иродасини киритадилар. Сезги – инсоннинг ҳаётида содир бўлаётган, у идрок этаётган ёки амалга ошираётган ишга турли шаклдаги ҳаяжонланиш, таъсирланиш ички муносабати сезиш таъсирланиш турли шакллари – эмоция, аффект, кайфият, стресс ҳолати, завқ ҳам ва ниҳоят сезги тор маънода бу – шахснинг эмоционал доирасини ташкил этади.

Асосий эмоционал ҳолатини психологияда ижобий ажратиш қабул қилинган – бу қизиқиш, қувонч, ҳаяжонланиш, ҳайратланиш, эмоционал ҳолат сифатида ижобий ёки салбий эмоционал таъсирланиш белгисига эга эмас. Салбий эмоционал ҳолатга эса азобланиш, ғазаб, нафрат, жирканиш, кўрқинч, уят ҳисобланади.

Шахснинг эмоционал ҳолатини ифодаловчи барқарор сезгидан бири муҳаббат хисси ҳисобланади. Ирода – бу инсоннинг ўз олдига қўйган мақсадига эришишдаги қийинчиликларни бартараф этишга қаратилган ўз фаолияти ва хулқини ташкил этиш ва ўзини бошқаришдир. Ирода – бу инсоннинг ўзи белгилаб олган мақсади билан белгиланадиган шахснинг фаоллиги алоҳида усули, унинг хулқини ташкил этиш алоҳида туридир.

Ирода икки бир-бири билан боғлиқ вазифаларни бажаришни таъминлайди – рағбатлантирувчи, уйғотувчи ва йўлга солувчи, уларда ўзини намоён этади. Уйғотувчи вазифалари инсоннинг фаоллиги билан таъминланади. Ироданинг йўлга солувчи вазифалари, уйғотувчи вазифаси билан биргаликда иштирок этиб, шахснинг кераксиз, нохуш ҳаракатларини тўхтатиб ушлаб қолишда намоён бўлади.

Ҳуқуқбузарлар билан ишлаш усуллари турлича бўлиши мумкин: китоб ўқишга, санъатга қизиқтириш, ижобий йўналишдаги норасмий гуруҳга қўшиш; кеч қолиш, дарс қолдириш одатларини йўқотиш. Ёш ҳуқуқбузар шахсига тарбиявий-профилактик таъсир кўрсатиш методлари, восита ва усуллари танлаш кўп ҳолатларга боғлиқ бўлади. Улардан бир қисмини юқорида кўрсатиб ўтдик. Индивидуал профилактика шахснинг фаоллигини, керакли чоратadbирларни ўтказишга истаги ёки қаршилигини ҳисобга олишни талаб этади.

7. Тарбиялаш колонияларида ижтимоий-педагогик фаолият реабилитацион дастурлари

Ҳуқуқбузарлик содир этган ўсмирлар билан асосий профилактик ишлар асосан очик социумда (ўсмир кичик ҳуқуқбузарлик содир этган бўлса ёки шартли ҳукм этилган бўлса) ўтказилса ёки махсус ўқув тарбиявий ташкилотларда олиб борилса, тарбиялаш колонияларида асосан балоғатга етмаган ҳукм этилганларга ёрдам реабилитацион дастурлари амалга оширилади.

Балоғатга етмаганлар учун колонияларда тарбиялаш жараёни “катталар” колонияларидан анча фарқ қилади. Бу колонияларда қонун ҳукм этилганлар билан ишлаш учун катта имкониятлар яратиб беради, таъсир кўрсатиш позитив чоралари қўлланилади, бу имтиёзлар сонини анча оширади ва жазо чораларини анча камайтиради. Ўсмирлар билан ишлашда умумтаълим ва профессионал тайёргарликдан иборат ўқув-тарбиявий ишларга асосий эътибор

қаратилади. Ҳамма тарбияланувчилар учун улар касб эгаллашлари учун керакли шароитлар яратилади: шу билан бирга касб танлаш кенг ва ихтиёрий имкониятлари таъминланади. Регион ва меҳнат бозори талаблари, ёши, жисмоний ва психик хусусиятлари ҳисобга олинади. Меҳнат тарбиясининг самаралилигини ошириш ўсмирларни ижтимоийлаштириш масаласини, уларни мустақил ҳаётга тайёрлашнинг муҳим шартини ҳисобланади.

Ҳукм этилганларнинг қўпчилиги колонияга келишидан авва мактабларда коллежларда ўқигарлар, имтизомни бузувчи, тартиббузарликни бошловчи ва жанжалларда иштирок этувчи деб таърифланадилар, улар дарслардан қочиб кетадилар, тенгдошлари ва ўқитувчиларни ҳақоратлаганлар. Шунинг учун ўқитувчилар ва ишлаб чиқариш таълими усталари билан ҳукм этилган ўқувчилар орасидаги ўзаро муносабатларни ташкил этишга жиддий эътибор қаратиш керак. Ўз фанига қизиқтириш, фойдали ишларга жалб эта билиш маҳорати, чидамли бўлиш ва қўйилган мақсадга эришишда қатъий, тиришқоқ бўлиш – мана шулар бу турдаги балоғатга етмаганлар билан ишловчи педагогнинг профессионал маҳорати мезонларидир.

Ҳукм этилганларнинг билим олишга, меҳнатга муносабатларини ўзгартириш, тарбияланувчиларни ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва маданияти юқори даражали иш билан, технологиялар билан таъминлаш жуда муҳим аҳамиятга эга бўлади. Бажарган ишларига ҳақ тўлашни таъминлашга эришиш зарур, бу ўсмирларнинг ўз меҳнатлари натижасига қизиқишларини оширади. Жиноятчиларни тузатиш жараёнини таъминловчи асосий воситаларга умумтаълим ўқитиш киради. Умумтаълим ўқитиш балоғатга етмаганларга таъсир кўрсатиш воситаси сифатида алоҳида рол ўйнайди. Чунки тарбиялаш колониясида ташкилотнинг асосий тузилиш элементи ва амалда колонияда олиб бориладиган тарбиявий ишларнинг маркази ҳисобланувчи умумтаълим мактабида ҳамма ҳукм этилганлар билим оладилар. Колонияга келганларида ҳамма ҳукм этилганлар умумтаълим мактабининг керакли синфларига тақсимланадилар, отрядлар бўйича тақсимлаш уларнинг билим даражаларидан келиб чиқиб “бўлим-синф” принципи асосида амалга оширилади. Ишлаб чиқаришда ишлаш ёки касб-хунар коллежида ўқитиш фақатгина мактабдан бўш вақтида амалга оширилиши мумкин.

Колонияда тарбиялаш жараёнида мактаб ўқитувчиларининг, отрядлар тарбиячилари ва касб-хунар коллежи ўқитувчилари, ишлаб чиқариш мураббийларининг аниқ ўзаро алоқалари жуда муҳимдир. Колонияда энг кенг тарқалган тарбиявий ишлар усуллари суҳбатлар, лекция, мунозаралар, қизиқарли инсонлар билан учрашувлар ҳисобланади.

Охирги пайтларда ҳалол ҳаёт кечираётган колониянинг собиқ тарбияланувчилари билан ҳукм этилганларнинг қариндошлари, жамоатчилик ва диний ташкилотлар вакиллари билан учрашувлар кенг қўлланила бошланди. Озодликдан маҳрум этилиш шароитларида ўқишдан ва ишдан бўш вақтларини тўғри ташкил этиш керак бўлади. Колонияда бу вақт тартибли белгилаб қўйилган бўлади. Шунинг учун, улар расмий кўринишда бўлмаслиги учун (ҳисобот учун) ҳукм этилганлар учун бўш вақти чора-тадбирларни аниқ режалаштириш зарурдир. Чора-тадбирлар ўсмирларда ҳаётга қизиқиш уйғотиши, иродалилик сифатлари ва уларнинг жамоатчилик тартибига зид таъсирларга қарши туришга имкон берувчи характери хусусиятларини шакллантириш керак. Ҳукм этилганларнинг қариндошлари билан ижтимоий-фойдали алоқалардан фойдаланиш катта аҳамиятга эга бўлади, улар тарбиявий ишлар жараёнини фаоллаштиради, илгари яратилган жамоатчилик тартиб қоидаларига зид ҳаёт тарзи ва ҳулқини бузишга имкон беради. Ҳукм этилган балоғатга етмаганларга тузатувчи таъсир кўрсатишлар самаралилиги умумий критерийлар бўйича белгиланади. Бу критерийлар маълум тузатиш дарадаларига асосланган бўлади: “тузатиш йўлига кирди”, “тузатиш йўлидан аниқ бормоқда”.

Бу тушунчалар ўртасида чегара қандай? Афсуски бу баҳолаш критерийлари ҳамма тузатиш колониялари учун ягона ҳисобланади ва ҳақиқий жараёнларни мос равишда акс эттирмайди.

Демак, тузатиш таъсир кўрсатишининг самаралилигини белгиловчи аниқ кўрсаткич озод этилгандан сўнг жиноятчининг ҳулқи рецидиви (қайта такрорлаш) ҳисобланади.

Балоғатга етмаган ҳукукбузарлар учун тузатиш таъсир кўрсатиши амалиётида жазо турларини қўллашни кенгайтириш мақсадга мувофиқдир. Узоқ муддатга озодликдан маҳрум этиш жазо турига муқобил жазолар турларидан бири қисқа муддатга қамоққа олиш бўлиши

мумкин, бу усул Европа мамлакатларида кенг қўлланилади. Шартли равишда ҳукм этиш ҳақида гапирсак жазолашнинг бу турига жуда эҳтиёткорлик билан ёндошиш керак ва уни қўлланилган ўсмирларни аниқ назорат қилиш керак бўлади. Бу талаб бажарилмаганда ўсмирлар ўз ҳолига ташлаб қўйилган бўлади ва қилган жиноий ҳаракатлари учун жазоланмаслигини ҳис қилади.

Балоғатга етмаганлар ҳуқуқбузарлик ва рецидив жиноятчиликларини профилактика қилишда исталган самарага улар билан тарбиявий ишларга ижтимоий педагог-профессионалларни жалб этилгандагина самарага эришиш мумкин. Пенитенциар**** ташкилотлар бошида бундай юксак ва қийин масалани ҳал этишга қодир бўлган – юристлар, психологлар, ижтимоий педагогларнинг энг яхшилари туришлари керак.

Ўзини текшириш учун саволлар:

1. Шахс ва балоғатга етмаган ҳукм этилганлар гуруҳи асосий характеристикаларини айтиб беринг
2. Балоғатга етмаганларнинг жиноят содир этишлари асосий сабабларини айтиб беринг.
3. Балоғатга етмаган ҳукм этилганларнинг катталардан муҳим фарқи нимада?
4. Балоғатга етмаган ҳуқуқбузарлар билан индивидуал-профилактик ишлаш мазмунини айтиб беринг.
5. Балоғатга етмаган ҳуқуқбузарлар билан индивидуал ишлашга комплекс ёндошиш нимадан иборат?
6. Балоғатга етмаганларни тарбиялаш колонияларида ижтимоий тарбиялаш хусусиятлари нималардан иборат?

Визуал материаллар.

1-савол. Балоғат ёшига етмаганлар жиноятчилиги муаммоси.

1-илова

- Уюшган жиноятчилик доирасига борган сари кўпроқ балоғат ёшига етмаганлар тортиб борилмоқда.
- Ўсмирлардан ташкил топган криминал гуруҳлар томонидан хавфли жиноятлар содир этилмоқда.
- Жиноятчилик ёшариб бормоқда ва мустаҳкам рецидив (такрорланувчи) хусусиятга эга бўлиб бормоқда.

Ўзбекистон Республикаси жиноят Кодексига биноан балоғат ёшига етмаган ҳуқуқбузар деб жиноят содир этиш пайтига келиб 14 ёшга тўлган, лекин ҳали 18 ёшга тўлмаган шахслар ҳисобланадилар. Балоғат ёшига етмаганлиги жавобгарликни юмшатувчи ҳолат сифатида қаралади. Масалан, балоғат ёшига етмаганларга нисбатан баъи бир жазолар кўзда тутилмаган, хусусан, ўлим жазоси.

Ижтимоий-педагогикада деликвент ҳулқи деб ўрнатилган ҳуқуқий қоидаларни бузиш ва ҳуқуқбузарликка олиб келадиган ҳулқи тушунилади:

Деликвент (лотинча *delinquens* - ҳуқуқбузар) - ҳулқи ўзининг кескин кўринишларида жиноий жазоланадиган ҳаракатлардан иборат ҳулқи ёмон субъект.

Деликвентлик (лотинча *delinquens* – **жиноий ҳаракат амалга оширувчи ҳуқуқбузар**) – социологияда ва юриспруденцияда милиция рўйхатида турадиган ёки жиноий жазога олиб келиши мумкин бўлган қоидабузарликларга мунтазам амалга оширувчи тарбияси қийин ўсмирнинг қонунга хилоф ҳаракатларини кўрсатиш.

2-савол.Тарбиялаш колонияларида бўлган балоғатга етмаган жазоланувчиларнинг ёшлик хусусиятлари.

2 -илова

Жиноят кодексига биноан, тарбиялаш колонияларида озодликдан маҳрум этишга ҳукм этилганлар, *14 ёшдан 18 ёшгача* бўлган балоғатга етмаганлар ҳамда улар *21 ёшга* етгунча тарбиялаш колонияларида қолдирилишга ҳукм этилганлар жазо ўтайдилар.

Балоғатга етмаган жазоланувчи – бу ўсмирдир.

- **Ўсмирлик даври** организмнинг кескин жисмоний ривожланиши, куч-қуввати, фаоллиги, ташаббускорлиги билан ажралиб туради.
- **Ўсмирнинг** қаттиқ эмоционаллиги, таъсирчан, енгилтаклиги интизомни бузиш сабаби бўлиши мумкин.
- **Балоғатга етмаган жазоланувчилар** ташқи таъсирларга шу билан бирга ижобий томонга ҳам, салбий томонга ҳам жуда таъсирчан бўладилар. Кўпчилик **ўсмирлар** ўзларига танқидий кўз билан қарамайдилар. Бу маънавий беқарорликка олиб келади, у хулқини ижтимоий бошқариш самарасини пасайтиради. Булар уларда ижтимоий фойдали кўрсатмалар, қарашлар ва ишончларини шаклланишини қийинлаштиради. Шу билан бир вақтда маънавий беқарорлиги, «осон ва чиройли» ҳаёт кечиришга интилиши, маданийлик даражаси пастлиги хулқини маънавий ўзи бошқаришига зарар келтиради. Бу ҳолат одоб-ахлоқсизлик ҳаракатлардан улар осонгина ноқонуний ишларни амалга оширишга ўтишларига олиб келади.
- **Балоғатга етмаган жазоланувчиларда** бу ёшда иродаси ва иродавий сифатлари шаклланиши жараёни боради. Бу давр давомида тарбияланувчилар ўзларини шахс сифатида, кучли ва иродали шахсларни намуна қилиб олиб ўзларини тарбиялашга қодир эканликларини англаб етадилар.

3-савол. Жиноят содир этиш сабаблари.

3-илова.

Рецедивистлар (такрорий жиноят содир этиш) сабаблари орасида *«жабрланувчилар қаршилик кўрсатмадилар», «ўзига ишониш хисси пайдо бўлди», «ўзрилган нарсани сотиш осонлиги», «тажрибали йўлбошчининг раҳбарлиги»* каби сабаблар учрайди.

- Асосиз бешавқатлик хусусиятига эга оғир жиноятлар, одам улдириш, безорилик, оғир тан жароҳати етказишнинг кўпчилик қисми ўсмирлар томонидан маст ҳолатда ёки наркотик истеъмол қилган ҳолатда содир этилади.
- Бундай ҳолатларда жиноят содир этиш айбни оғирлаштирувчи ҳисобланади.
- Ҳукм этилганларнинг кўпчиликлари эрта чекишни бошлаганликлари, спиртли ичимлик ичганлари аниқланди, бунга катталар, шу жумладан ота-оналари ибрат бўлганлар, яна ўртоқларидан токсик моддаларни хидлашга, наркотиклар истеъмол қилишга ўрганиш сабаб бўлган.
- Жиноятларнинг бир қисми ўсмирлар томонидан катталар билан бирга содир этилади. Бундай жиноятлар одатда олдиндан тайёрланади.
- Катта ёшли жиноятчилар, жиноят фош этилган тақдирда ўсмир «ўртоқлик хисси» ва қасам ичганлиги сабабли айбни ўз бўйнига олади деб ўйлайдилар, агарда суд бўладиган бўлса унга катта муддат бермайдилар, шартли ёки ижро этишни орқага суриш берилади деб ишонтирадилар.

4-савол. Балоғатга етмаган (жазоланувчилар) жазога ҳукм этилганлар муносабатларининг хусусиятлари. Уларнинг катталардан фарқларини кўрсатувчи белгилари.

4-илова.

Балоғатга етмаган ҳукм этилганларнинг шахси ва гуруҳлари белгилари қуйидаги хусусиятлар билан белгиланади:

1. Ёши хусусиятлари – организмнинг тез жисмоний ривожланиши

- Маънавий беқарорлиги.
- Мос бўлмаган равишда ўзига баҳо бериш (юқори баҳолаш, паст баҳолаш)
- Иродаси жадал шаклланиши жараёни.
- Дунёқарашнинг қарама-қаршилиги.

2. Педагогик ва маънавий тарбиясизлиги.

- Бўш вақтининг ташкил этилмаганлиги.
- Билим, маънавий ва профессионал даражаси пастлиги.

3. Оиладagi муаммолар.

- Ота-оналарининг йўқлиги, ёки оиласи тўлиқ эмаслиги.
- Ота-оналарининг ёки қариндошларининг жамоат тартиб-қоидаларини бузишлари.
- Қариндошлик алоқалари узилиши.

4. Жиноят содир этиш мотивлари.

- Сотиб олишга қурби етмаган нарсага эга бўлиш истаги.
- ўғил болалигини кўрсатиб қўйиш, гуруҳда обрўга эга бўлиш.
- Жиноят содир этаётганлигини яхши тушуниб етмаслик.

5. Девиант (оғиш, четланишлар) ёмон ахлоққа одатланиши

6. Катта ёшдаги жиноятчиларга бўйсунishi.

7. Ҳуқуқий билими пастлиги.

8. Ташкилот тарбияси ва тартибига қарши бўлиш.

9. Ташкилот шароитларига мослашиб олиш имкониятлари.

10. Ҳуқм этилганларнинг стратификацияси (статус-ролли муносабатлар)

11. Маълум ҳаётий режаларнинг йўқлиги.

5-савол. Балоғат ёшига етмаган ҳуқуқбузарнинг шахсига индивидуал профилактик таъсир кўрсатиш.

5-илова.

Профилактика (лотинча *prophlaktikos* – олдини олувчи, сақловчи) – тарбияси қийин ўсмирлар деликвент (ноқонуний) ва девиант (оғувчи) ҳуққларини юзага келиши, тарқалишини олдини олишга қаратилган чора-тадбирлар тўплами.

А.С.Макаренконинг фикрича иккита хато жуда кўп учрайди:

биринчи хато «ҳаммани бир хил тенг кўриш»дан иборат бўлиб, одамни стандарт намунага киритиш, инсон турлари тор сериясини тарбиялашга интилиш ҳисобланади. **Иккинчиси - ҳар бир индивиднинг хусусиятларига пасив эътибор қилиш**, ҳар бир одам билан алоҳида тартибсиз шуғулланиш билан ҳаммани бир вақтда бошқаришга натижасиз уриниш.

Профилактик методлари

Маънавий онгини ишлаб чиқиш.

Жамоятчилик тартибига
зид
таъсирларга
қарши тура олишга имкон берувчи
иродавий кучларини тарбиялаш.

Позитив ҳулқи кўникма ва одатларини шакллантириш

Микромуҳитни ижтимоий соғломлаштириш

- Ижтимоий ҳулқи оғган ва **ҳуқуқбузарликка** қодир бўлган шахсларни ҳамда уларга салбий таъсир кўрсатадиган ота-оналар ва бошқа шахсларни ўз вақтида аниқлаш.
- Ёш инсоннинг жамият билан келишмовчилигига йўл қўймаслик, бунга имкон яратувчи сабаблар ва ҳолатларга йўл қўймаслик мақсадида балоғатга етмаган **ҳуқуқбузарларнинг** шахси ёши ва психологик хусусиятларини ўрганиш
- **Хуқуқбузарларга** ва уни ўраб турган муҳитга индивидуал тарбиявий профилактик таъсир кўрсатиш дастурини ишлаб чиқиш.
- **Тарбиявий ва профилактик ишларда ижтимоий-педагогик фаолият** ҳамма субъектларининг биргаликдаги ҳаракатларини ва мослигини ташкил этиш, ҳулқи бузилган ўсмирлар ҳаёт кечиришини кундалик, мунтазам назорат қилишни амалга оширишни ташкил қилиш.

Қайта тарбиялаш - қайта куч талаб этадиган, жиддий, машаққатли, турли хил **профилактик ва маънавий** таъсир кўрсатиш усулларида фойдаланишни талаб этадиган мураккаб жараён, чунки оилада ҳам, мактабда ҳам ва меҳнат жамоаларида ҳам ҳулқи ижобий кўникмаларига ўрганилмаган тарбиявий ва педагогик мазмунда энг ортда қолган одамлар билан ишлашга тўғри келади.

Қайта тарбиялаш жараёнини ташкил этишда қуйидаги категориядаги балоғатга етмаганларга алоҳида эътибор берилиши керак:

10. Жазо олиб тарбиялаш колонияларидан қайтиб келган, лекин уларнинг ҳуққлари ташвиш уйғотадиган шахсларга.

11. Озодликдан маҳрум этиш ҳукмини ижро этиш кечиктирилган балоғатга етмаган ҳуқуқбузарларга нисбатан.

12. Жиноят содир этиб, лекин жиноий жавобгарликдан жамоатчилик ёки административ таъсир кўрсатиш, ёки амнистия сабабли озод этилган ҳамда жиноий жавобгарликка тортилиши мумкин бўлган ёшгача ижтимоий хавфли ҳаракатлар содир этганларга.

13. Махсус ўқув-тарбиявий ташкилотлардан қайтиб келганларга.

14. Жамоатчилик ёки административ таъсир кўрсатиш чораларига олиб келувчи ҳуқуқбузарлик содир этганларга нисбатан.

15. Спиртли ичимлик ёки наркотик моддалар истеъмол қилувчилар.

16. Илгари судланмаган, лекин бир йил давомида икки марта административ жавобгарликда айбланган, ёки расмий огоҳлантирига такрор олиб келувчи шахслар.

17. Ўқишни доимий қодирувчилар.

18. Доимий қимор ўйнайдиган ва жамоатчилик тартибига риоя қиймай ҳаёт керадиганлар.

6-савол. Балоғат ёшига етмаган ҳуқуқбузарлар билан ишлаш индивидуал профилактик дастурининг тўзилиши ва мазмуни.

6-илова

Ҳуқуқбузар шахсини ижтимоий соғломлаштириш профилактик дастури қуйидаги муҳим компонентларни ўз ичига олиши керак:

1. **Индивидуал-профилактик таъсир** кўрсатиш мақсадини, улардан асосийси - ўсмирда ахлоқ ва ҳуқуқ қоидалари талабларига доимий риоя қилиш зарурлиги ҳақида ишончини юзага келтиришидир.

2. Ўсмирда қандай етишмайдиган сифатларни тарбиялаш ва қандай салбий хислатларни йўқотиш зарурлигини ҳисобга олувчи шахсга **тарбиявий ва назорат таъсири методлари ва усуллари**.

3. Шахсга салбий таъсир кўрсатувчи омилларни йўқотиш учун унинг атрофига бевосита таъсир кўрсатиш ва шахслараро муносабатларни қайта тарбиялашга имкон берувчи тизимли шакллантириш усуллари.

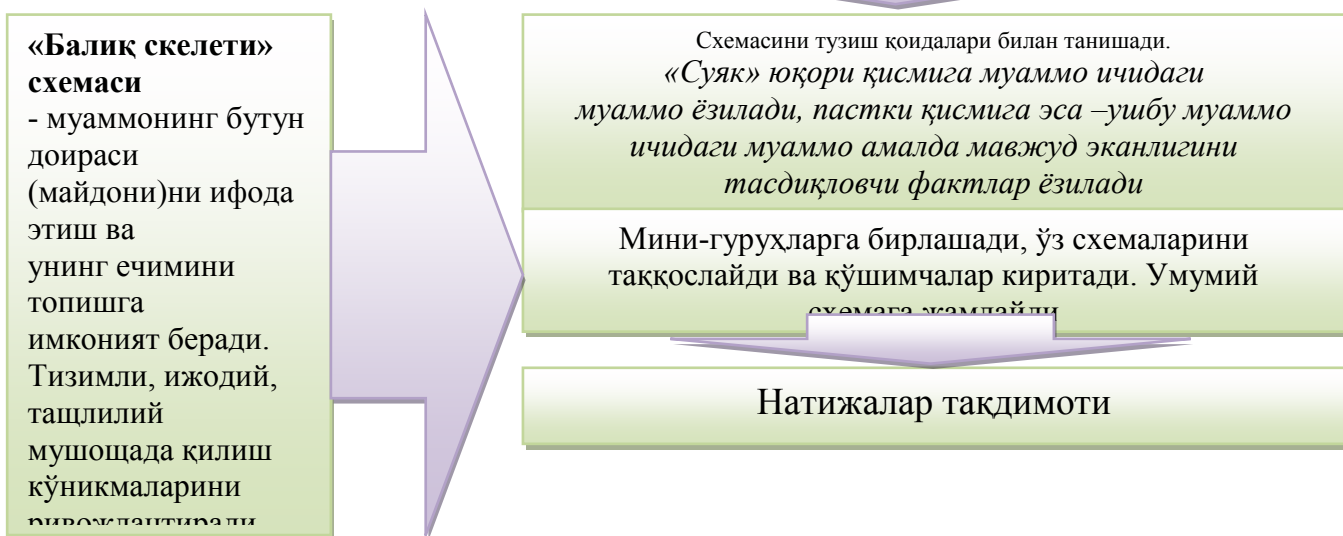
4. Ушбу болага нисбатан энг кўп тарбиявий таъсир кўрсата оладиган айнан ана шу меҳнат, ўқув жамоалари, ижтимоий гуруҳлар, жамоатчилик ва давлат ташкилотларининг индивидуал-профилактик таъсир кўрсатиш воситаларини.

5. Шахсни ижтимоий соғломлаштириш профилактик дастурини амалга ошириш асосий босқичларини.

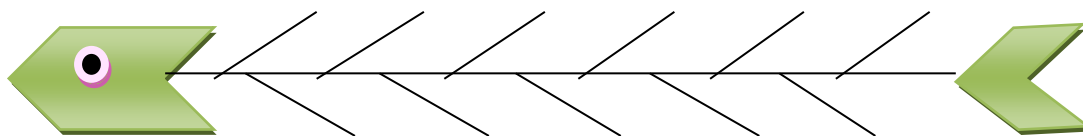
Профилактик дастурни амалга оширишда қўйидаги талабларга амал қилиш керак:

1. **Қайта тарбиялаш** жараёнининг мазмунлилиги, йўналтирилганлиги, мунтазамлилиги.
2. **Қайта тарбиялаш** фойдалилигини тушуниб олиш.
3. Бир томондан жамиятнинг балоғатга етмаган ҳуқуқбузарга талабларини ва иккинчи томондан - ўсмир шахси индивидуал хусусиятларини ва ривожланиш умумий қоидаларини ўрганиш.
4. **Қайта тарбиялашда** мажбурлаш ва талабчанликнинг бўлмаслиги.
5. Тарбиявий **профилактик** жараён иштирокчиларининг ҳаммаси чидамлилиги ва сабр қилишлари.
6. Ўсмирнинг ўзининг фаоллиги, у ўзига кўрсатилаётган тарбиявий таъсири тушуниб етиш, шу билан бирга ўз ташаббус кўрсатиш ва иродасини намоён этсин.

-Илова

«Балиқ скелети» схемаси

Адабиётлар

1. Қуроноф М., Қурбонниёзова З. Ижтимоий педагогика – Т.: РТМ, 2002.
2. Эгамбердиева Н. Ижтимоий педагогика / Олий таълим муассасалари учун дарслик. – Т.: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2009.
3. Эгамбердиева Н. Талабаларни шахсий ва касбий ижтимоийлаштиришнинг замонавий йўналишлари /Услубий қўлланма. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2009.
4. Эгамбердиева Н. Талабаларни шахсий ва касбий ижтимоийлаштириш технологияси /Услубий қўлланма. – Т.: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2009.
5. Баратов Ш. Таълимда психологик хизмат асослари. – Бухоро: Бухоро давлат университети, 1999.
6. Каримова В.М. Ижтимоий психология ва ижтимоий амалиёт /Ўқув қўлл. – Т.: Университет, 1999.
7. Махмудова Д.Й. Махсус таълим муассасалари тарбияланувчиларига психологик хизмат кўрсатишнинг амалий жиҳатлари (Методик тавсиянома). – Т.: Т.Н.Қори Ниёзий номидаги ЎзПФИТИ, 2007.
8. Психология /Қисқача изоҳли луғат. – Т.: Низомий номидаги ТДПУ, 1998.
9. Расулова М.Ш. Болаларни мактабга тайёрлаш ва тайёрлигини аниқлаш мезонлари. – Т.: ЎзПФИТИ, 1994.
10. Усмонхўжаев А., Акромова Ф. Руҳиятни соғломлаштириш усуллари (шифокор ва психолог ҳамкорлиги). – Т.: Янги аср авлоди, 2002.
11. Хурвалиева Т.Л. Мактабда психологик хизматни ташкил қилиш (мактаб амалиётчи психологлари учун услубий тавсиялар). – Т.: А.Авлоний номидаги ХТХҚТМОМИ, 2006.
12. Содиқова Ш.А. Талабаларни ижтимоий-педагогик фаолиятга тайёрлаш. Услубий қўлланма. – Тошкент: ТДПУ, 2009.
13. Салиева З.Т. Маънавий-ахлоқий фазилатлар – шахс ижтимоийлашуви омили сифатида.Услубий қўлланма. – Тошкент: “Fan va texnologiya” нашриёти, 2009.

Глоссарий:

10. Стратификация – (лотинча stratum - қатлам) – даромади катталигига, билим даражаси, ҳокимияти катталиги, касби обрўси катта-кичикликларига қараб юқоридан пастга қараб ижтимоий қатламларнинг жойлашиши.
11. Статус (лотинча status-вазияти, ҳолати) – индивиднинг гуруҳ ёки жамиятдаги ижтимоий вазияти (ҳолати).
9. Рецидивист (лот. Recidivus- орқага қайтувчи)- илгари жазоланган жиноятига ўхшаш жиноят содир этган ва янада қаттиқроқ жазо олиши керак бўлган одам.
2. Деликвент (лотинча delingnens - ҳуқуқбузар) - ҳулки ўзининг кескин кўринишларида жиноий жазоланадиган ҳаракатлардан иборат ҳулки субъект.
3. Деликвентлик (лотинча delingnens – жиноий ҳаракат амалга оширувчи ҳуқуқбузар) – социологияда ва юриспруденцияда милиция рўйхатида турадиган ёки жиноий жазога олиб келиши мумкин бўлган доимий қоидабузарликларга мунтазам амалга оширувчи тарбияси қийин ўсмирнинг қонунга хилоф ҳаракатларини кўрсатиш.

4. Профилактика (лотинча *prophylaktikos* – олдини оловчи, сақловчи) – тарбияси қийин ўсмирлар деликвент (ноқонуний) ва девиант (оғувчи) ҳуққларини юзага келиши, тарқалишини олдини олишга қаратилган чора-тадбирлар тўплами
5. Пенитенциар – (лотинча *poenitens*) – жиноятчиликни олдини оловчи тузатиш тизими.
1. Тарбиялаш колониялари - озодликдан маҳрум этишга ҳукм этилган балоғатга етмаганлар ҳамда улар 21 ёшга етгунча тарбиялаш колонияларида қолдирилишга ҳукм этилганлар жазо ўтайдиган ташкилот.
6. Болалар жиноятчилиги - Балоғатга етмаганларнинг жиноий жавобгарликка тортилиши кўзда тутилган ҳамма содир этадиган ноқонуний ҳаракатлари тўпламидан иборат негатив ижтимоий-ҳуқуқий ҳолатдир.
7. Ҳуқуқбузарлик – бирор-бир ҳуқуқни бузувчи ҳар қандай ҳаракат. Ҳуқуқбузарликлар қилмиш ва жиноятларга ажратилади.
8. Жиноят – шахсга тажовус солувчи ҳамда бошқа жиноий қонунчилик томонидан ҳимояланадиган бошқа объектларга тажавуз солувчи ва уларга жиддий зарар етказувчи жиноий қонуният билан ижтимоий хавфли ҳаракатдан иборат бўлган деликвент ҳуққи кўриниши.
9. Махсус ўқув-тарбиявий ташкилот – ижтимоий хавфли ҳуққига эга болаларни психологик-педагогик, тиббий ва ижтимоий реабилитация қилишни таъминловчи умумтаълим мактаблари ва касб-ҳунар коллежлари.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

АНДИЖОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ПЕДАГОГИКА

ИЖТИМОЙ
ФАНИДАН

КАФЕДРАСИ

ПЕДАГОГИКА

СЕМИНАР ИШЛАНМАЛАРИ

Тузувчи: п.ф.н,

доцент А.Негматова

Андижон – 2012

Семинар машғулотининг таълим технологияси

Мавзу: Ижтимоий педагогикага эҳтиёж ва замонавий жамият ривожининг зарурий шартлари. Ижтимоий педагогик фаолият ривожининг тарихий шарт-шароитлари

1.1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 26 та
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкамлаш юзасидан семинар
Амалий машғулот режаси	1. Бугунги кунда ижтимоий педагогикага қизиқиш жамият тараққиёти эҳтиёжлари ва давлатнинг ижтимоий буюртмаси асосида келиши 2. “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”нинг ҳар томонлама баркамол шахсни шакллантиришга қаратилган ижтимоий педагогик чоралар мажмуаси сифатида жорий қилиниши. 3. Жамиятнинг ижтимоийлашуви жараёнида шахснинг ижтимоий муаммолари билан боғлиқ бўлган педагогик масалаларни ҳал қилишга ёрдам берувчи мутахассисга-ижтимоий педагогика эҳтиёж пайдо бўлиши 4. Ижтимоий педагогик фаолият ривожининг тарихий шарт-шароитлари

Ўқув машғулотининг мақсади: Бугунги кунда ижтимоий педагогикага эҳтиёж ва замонавий жамият ривожининг тарихий шарт-шароитлари ҳақида тушунча бериш, олган билим, кўникма ва малакаларини мустаҳкамлаш, жамиятнинг ижтимоийлашуви жараёнида шахснинг ижтимоий муаммолари билан боғлиқ бўлган педагогик масалаларни ҳал қилишга ёрдам берувчи мутахассисга-ижтимоий педагогика эҳтиёж пайдо бўлиши ҳақида тушунча бериш	
Педагогик вазифалар: 1. Ижтимоий педагогика фанига бўлган талабни ўқиб ўрганиш ва конспектлаштириш 2. “Ижтимоий педагогика” сўзига таъриф бериш 3. Ижтимоий педагогиканинг фан сифатида ривожланишининг босқичлари 4. Кучли ижтимоий сиёсатни Республика тараққиётининг устувор йўналиши сифатида эълон қилиниши 5. Аҳолининг кам таъминланган қатламларини ҳимоя қилиш юзасидан бир қатор қонун ва фармонларнинг қабул қилиниши 6. Мавзу бўйича мустақил фикрлашини шакллантириш ва билимини кенгайтириш.	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Ижтимоий педагогика фанига бўлган эҳтиёж ва талабларни ўрганади, мавзу юзасидан ўзлаштирган билим, кўникма ва малакаларни намоиш этади 2. Ижтимоий педагогик фаолият ривожининг тарихий шарт-шароитларини ўрганади 3. Олимларнинг ижтимоий педагогика фанига қўшган хиссаларини ва таърифларини қийслаб ўтади 4. Олимларнинг ижтимоий педагогика фани учун яратган дарсликларига тасниф беради 5. Ижтимоий педагогика фанининг ривожланиш тарихи ҳақида тасниф беради ва таъриф беради 6. Ижтимоий педагогика атамаси ким томонидан ва қачон фанга киритилгани ҳақида фикр билдиради.
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров
Таълим бериш шакллари	“Мулоқот технологияси”, Оммавий гуруҳларда ишлаш
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гуруҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Назорат ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб

1.2. Ижтимоий педагогикага эҳтиёж ва замонавий жамият ривожининг зарурий шартлари. Ижтимоий педагогик фаолият ривожининг тарихий шарт-шароитлари
мавзусидаги амалий машғулотнинг технологик картаси

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзунини аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқув-билиш топшириқларини ишлаб чиқади. Эксперт гуруҳлар иш натижаларини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.	

1. Ўқув машғулотига кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулот мавзуси, унинг мақсади ва кути- лаётган натижалар билан таништилади, уларнинг ахамиятлилиги ва долзарлаблигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкор- сўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаш- тиради.	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништилади. Ҳар бир гуруҳ мавзу режаси асосида такдимот тайёрла-шини айтади. 2.2. Ўқув курси мавзулари бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади. 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Такдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Такдимот бошланишини эълон қилади. Гу- руҳларда сардорлар такдимотини ташкиллашти- ради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокама- сини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳо- лайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўй- ича ишлайдилар. Фаол қатнашади- лар, такдимот учун материаллар тайёр- лайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг такдимотида ҳам- корлик қиладилар. Саволларга жавоб берадилар. Тинглайдилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзулар мақсадига эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган жойларини қайта ўқиб чиқишни тавсия этади.	Тинглайдилар.

1-илова

КИЧИК ГУРУҲЛАРДА ИШЛАШ ҚОИДАСИ

1	Аудитория гуруҳ вакилларининг мунтазам равишда жой алмашишларига ротация жараёнини амалга ошириш учун куллай бўлмоғи лозим.
2	Ўқитувчи талабаларни катта ёки кичик гуруҳларга бўлишда, талабаларнинг сон ва интеллектуал қобилиятларини тенг меъёردа тақсимлаши зарур.
3	Талабалар топшириқни бажариш учун зарур билим ва малакаларга эга бўлмоғи лозим.
4	Гуруҳларга аниқ топшириқлар берилади.

5	Кичик гуруҳ олдида қўйилган топшириқни бажариш учун етарли вақт ажратилади.
6	Гуруҳлардаги фикрлар чегараланмаганлиги, таъқиққа учрамаслиги ҳақида огоҳлантирилиши зарур.
7	Гуруҳ иш натижаларини қандай тақдим этишини аниқ билишлари учун ўқитувчи томонидан талабаларга йўриқнома берилади.

2-илова

"САЁҲАТ" технологияси

Мақсади: “Саёҳат” технологияси мураккаб, кўп тармоқли, мумкин қадар муаммо ҳарактердаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Технологиянинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бирийўла ахборот берилади, уларнинг ҳар бири алоҳида муҳокама этилади. Талабаларда мантикий, таҳлилий, танқидий фикрлашни ривожлантиришни ҳамда ўз ғояларини, қобилиятларини ўстиришга хизмат қилади.

Қўлланиши: Бу технология кичик гуруҳларда (талаба сони 20 тагача бўлган) олиб борилади, Барча иштирокчилар 4-5 кишидан иборат кичик гуруҳчаларга бўлинадилар. Мавзудан келиб чиққан ҳолда бир қанча давлатларнинг таълим тизими ёритилган тарқатмалар материаллар ҳар бир гуруҳга тарқатилади. 15 дақиқа давомида ҳар бир гуруҳ ўз тасаввуридан келиб чиқиб, гуруҳга берилган маълум бир давлат таълим тизимини бирор бир чизма шаклида ифодалайди ва гуруҳдан бир киши чиқиб чизмадаги фикрларни оғзаки баён қилади, ижобий ва салбий томонлари, афзаллик ва камчиликлари муҳокама қилинади.

3-илова

Ижтимоий педагогиканинг жамият тараққиётидаги асосий омиллари:

ДАВЛАТ ВА ЖАМИЯТ		ЎЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ
	ШАХС	

ИШЛАБ ЧИҚАРИШ	ФАН
---------------	-----

ШАХС – кадрлар тайёрлаш тизимининг бош субъекти ва объекти, таълим соҳасидаги хизматларнинг истеъмолчиси ва уларни амалга оширувчиси

ДАВЛАТ ВА ЖАМИЯТ – таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимининг фаолиятини тартибга солиш ва назорат қилишни амалга оширувчи кадрлар тайёрлаш ва уларни қабул қилиб олишнинг кафили

УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМ – малакали рақобатбардош кадрлар тайёрлашнинг асоси бўлиб, таълимни барча турларини давлат таълим стандартларини, кадрлар тайёрлаш тизими тузилмаси ва унинг фаолият кўрсатиш муҳитини ўз ичига олади

ФАН – юқори малакали мутахассислар тайёрловчи ва улардан фойдаланувчи илғор педагогик ва ахборот технологияларини ишлаб чиқувчи

ИШЛАБ ЧИҚАРИШ – кадрларга бўлган эҳтиёжни, шунингдек уларнинг тайёргарлик сифати ва савиясига нисбатан қўйиладиган талабларни белгиловчи асосий буюртмачи, кадрлар тайёрлаш тизимини молия ва моддий техника жиҳатдан таъминлаш жараёнининг қатнашчиси

4-илова

ТУШУНЧАЛАР ТАҲЛИЛИ МЕТОДИНИНГ ЎТКАЗИШ БОСҚИЧЛАРИ

Методнинг мақсади: Мазкур метод бирор тушунча, ёки мавзу бўйича ўрганилган ахборотлар тизимини солиштириш, мустақил муносабатни шакллантиришга имконият яратиш мақсадида қўлланилади.

Бунда таълим олувчи шахсидаги:

Мустақил ва ижодий фикрлаш, берилган тушунчаларни изоҳлаш, мулоқотчанлик ва таҳлил қилиш, жамоада ишлаш кўникмалари, ўз-ўзини назорат қилиш ва баҳолаш каби сифатлар ривожлантирилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

1. Ўқитувчи таълим олувчиларни тренинг ўтказишга қўйилган талаблар ва бажарилиши зарур бўлган топшириқ шартлари билан таништиради;

2. Тарқатмалар (иловадаги) таълим олувчиларга берилади ва таклиф этилган схема асосида қатнашчилар тушунчага ёки муаммога нисбатан ўзининг мустақил фикрини билдиради;

3. Билдирилган фикрлар керакли устунчаларга ёзилади;

4. Белгиланган вақт (10-15 дақиқа) якунига етгач, барча таълим олувчиларнинг тафсилотлари ёрдамида презентация ташкил этилади;

5. Барча таълим олувчилар якуний хулосалари ўқиб эшиттирилганидан сўнг, ўқитувчи таълим олувчилар ишини баҳолайди ва қўшимча тўлдиришларни киритади.

Кутиладиган натижа: Ўқувчилар мавзу юзасидан зарурий билимларни ўзлаштиради, мустаҳкамлайди, мавзунинг моҳияти ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлади ва шахсий муносабати шаклланади.

ТУШУНЧАЛАР ТАҲЛИЛИ

Тушунчалар	Тушунчалар мазмуни	Касбий фаолиятингиздаги ўрни	Қўшимча маълумот
“Кадрлар тайёрлаш миллий дастури”	- Таълим олувчи шахс эгаллаши лозим бўлган билим ва малакаларнинг концептуал асоси		
Ижтимоий педагогика	Кадрлар тайёрлашнинг илмий ҳал этиш тизими		
Маҳалла	Ўз-ўзини бошқариш органи		
Ижтимоий педагогиканинг тадқиқот методлари	Эмпирик, назарий,		
Тарбия	Авлоддан-авлодга ҳаётий тажрибаларни етказиш.		
Ривожланиш	Микдор ўзгаришларидан сифат ўзгаришларига ўтиш, ўсиш.		

Мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Кадрлар тайёрлаш Миллий модели нимаси билан фарқ қилади?
2. “Ижтимоий педагогика ” тушунчасига нималар киради?

3. “Ижтимоий педагогика ” фанининг мақсад ва вазифалари нималардан иборат?
4. “Ижтимоий педагогиканинг” фанининг бошқа фанлар билан боғлиқлигини қандай ифодалайсиз?

Семинар машғулотининг таълим технологияси
Мавзу: Ижтимоий педагогика фан ва амалий фаолият соҳаси сифатида. Ижтимоийлашув
ижтимоий педагогик жараён.

2.1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 26 та
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкам-лаш юзасидан семинар
Амалий машғулот режаси	1. Ижтимоий педагогиканинг тадқиқот объекти ва ижтимоий педагогика ривожланиши тарихидан 2. Ижтимоий педагогика ва ижтимоий иш 3. Ижтимоийлашув ва ижтимоий педагогик жараён 4. Ижтимоий педагогик фаолият ривожининг тарихий шарт-шароитлари
Ўқув машғулотининг мақсади: Ижтимоий педагогика фан ва амалий фаолият соҳаси сифатида эканлиги ва ижтимоийлашув ижтимоий педагогик жараён ҳақида тасаввурга эга бўлиш, семинарда талабаларнинг фаоллигини таъминлаш	
Педагогик вазифалар: 1. XX аср ижтимоий педагогика вакилларининг қарашларини баён этиш 2. Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг анъана ва тамойилларини тикланиши мураккаб шароитларда амалга оширилиши ҳақида тушунча бериш 3. Ижтимоий педагогика ривожланиш тарихига таъриф бериш 4. Ижтимоий тузулмаларни инсонпарварлаштиришнинг янги тамойиллари ўзгариб бораётган бир пайтда ижтимоий муаммоларни ечиш алоҳида аҳамият касб этиши ҳақида тушунча бериш 5. Мавзу бўйича мустақил фикрлашини шакллантириш ва билимини кенгайтириш.	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Ижтимоий педагогика фанига бўлган эҳтиёж ва талабларни ўрганади, мавзу юзасидан ўзлаштирган билим, кўникма ва малакаларни намойиш этади 2. Ижтимоий педагогик фаолият ривожининг тарихий шарт-шароитларини ўрганади 3. Олимларнинг ижтимоий педагогика фанига қўшган хиссаларини ва таърифларини қиёслаб ўтади 4. Олимларнинг ижтимоий педагогика фани учун яратган дарсликларига тасниф беради 5. Ижтимоий педагогика фанининг ривожланиш тарихи ҳақида тасниф беради ва таъриф беради 6. Ижтимоий педагогика атамаси ким томонидан ва қачон фанга киритилгани ҳақида фикр билдиради.
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров
Таълим бериш шакллари	“Баҳслашув технологияси”, Оммавий гуруҳларда ишлаш
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гуруҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Назорат ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб

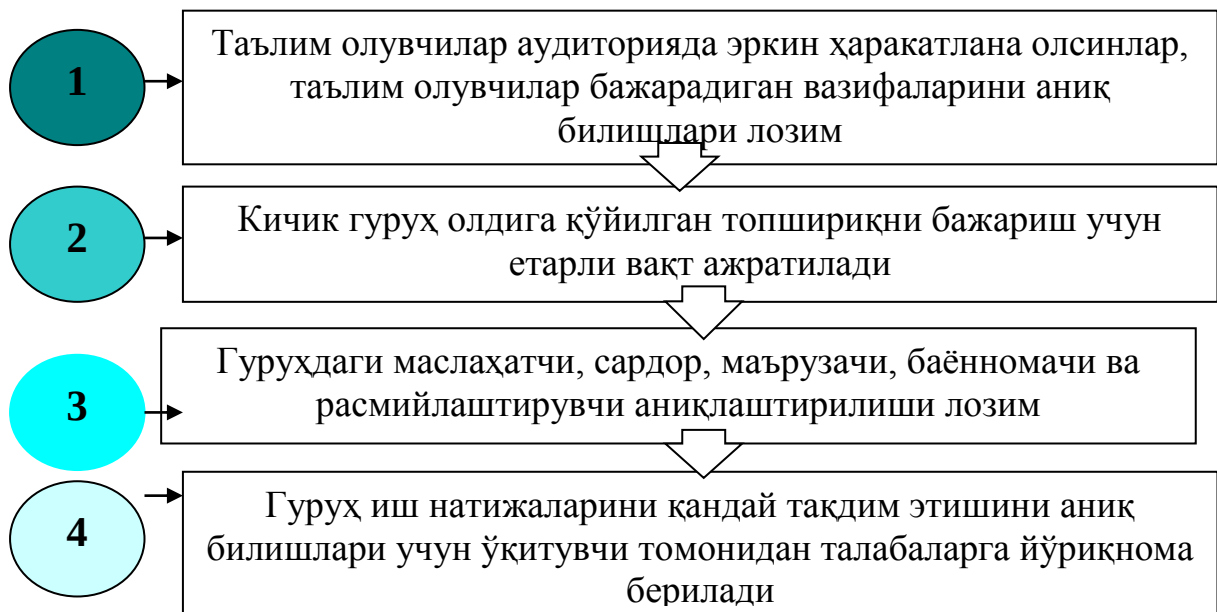
2.2. Ижтимоий педагогика фан ва амалий фаолият соҳаси сифатида. Ижтимоийлашув ижтимоий педагогик жараён.

мавзусидаги амалий машғулотнинг технологик картаси

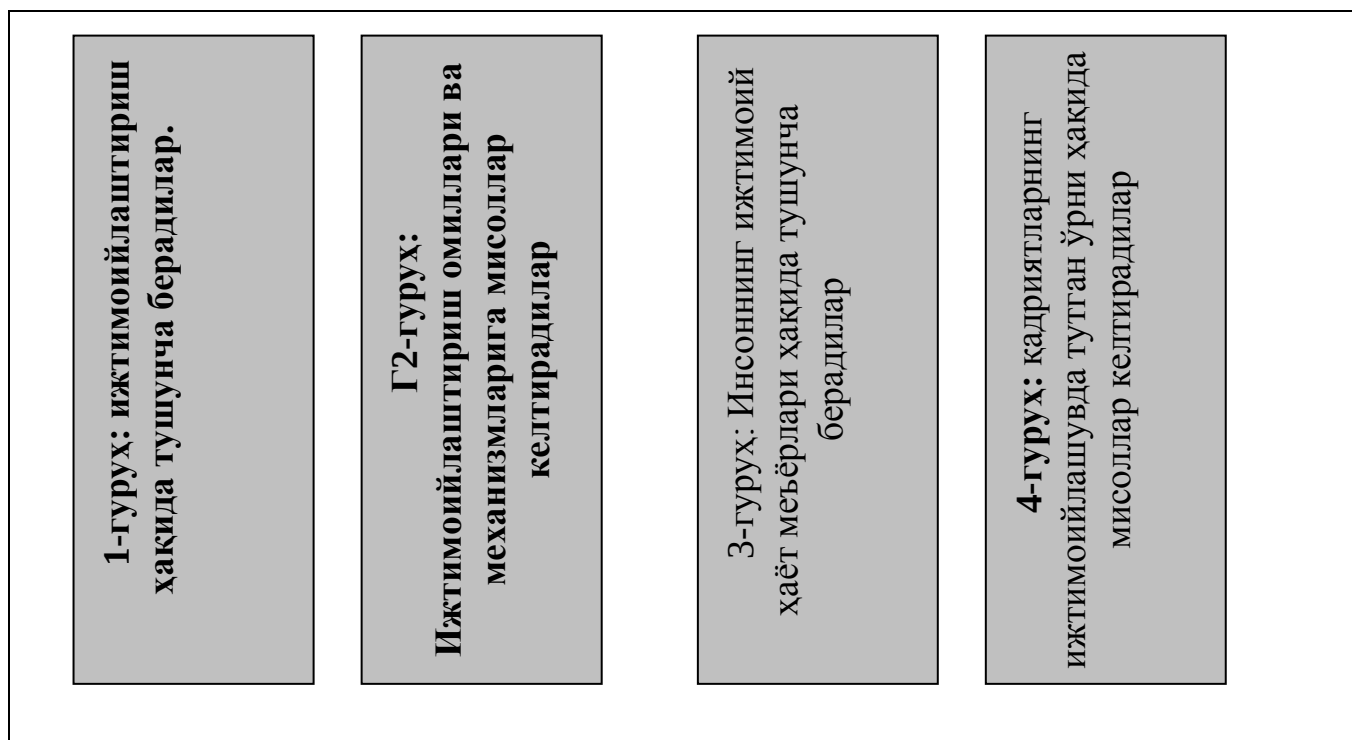
Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзуни аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқув-билиш топшириқларини ишлаб чиқади. Эксперт гуруҳлар иш натижаларини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.	
1. Ўқув машғулотида кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулот мавзуси, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг ахамиятлилиги ва долзаррлаблелигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкор-сўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаштиради.	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништиради. Ҳар бир гуруҳ мавзу режаси асосида такдимот тайёрла-шини айтади. 2.2. Ўқув курси мавзулари бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади. 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Такдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Такдимот бошланишини эълон қилади. Гуруҳларда сардорлар такдимотини ташкиллашти-ради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокама-сини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳо-лайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўй-ича ишлайдилар. Фаол қатнашади-лар, такдимот учун материаллар тайёр-лайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг такдимотида ҳам-корлик қиладилар. Саволларга жавоб берадилар. Тинглайдилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзулар мақсадига эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган жойларини қайта ўқиб чиқишни тавсия этади.	Тинглайдилар.

2-мавзу:	Ижтимоий педагогика фан ва амалий фаолият соҳаси сифатида
Режа:	1. 1. Ижтимоий педагогиканинг тадқиқот объекти ва ижтимоий педагогика ривожланиши тарихидан 2. Ижтимоий педагогика ва ижтимоий иш 3. Ижтимоийлашув ва ижтимоий педагогик жараён 4. Ижтимоий педагогик фаолият ривожининг тарихий шарт-шароитлари
Мақсад:	Ижтимоий педагогиканинг асосий объекти, ривожланиш тарихи ҳақида маълумот бериш. Ижтимоийлашув жараёнида ижтимоий педагогиканинг тугган ўрнини тушунтириш.

КИЧИК ГУРУҲЛАРДА ИШЛАШ ҚОИДАСИ

«ЭКСПЕРТ ҚОҒОЗЛАРИ» топшириқлар
--

4-илова

“ФСМУ” МЕТОДИНИНГ ЎТКАЗИШ БОСҚИЧЛАРИ.

Методнинг мақсади: Мазкур метод ўқувчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

- Талабаларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;
- Ҳар бир талабага ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади:

Ф – фикрингизни баён этинг.

С – фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг.

М – кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг.

У – фикрингизни умумлаштиринг.

- Ҳар бир талаба якка тартибда тарқатилган қоғозларгадаги ФСМУ нинг тўрт босқичини таклиф этилган хулоса ёки ғояга нисбатан ўз мустақил мулоҳазаларини бўйича ёзма баён этган ҳолда тўлдиради;
- Навбатдаги босқичларда талабалар кичик гуруҳларга бўлинадилар ва ҳар бир тингловчи ўзи ёзган ФСМУ билан гуруҳ аъзоларини таништиради;
- Гуруҳ аъзолари барча фикрларни ўрганиб, уларни умумлаштирадилар ва ўз тақдимотларини ўтказадилар;
- Ўқитувчи томонидан барча тақдимотлар умумлаштирилади, керакли хулосалар шакллантирилади ва тренинг якунланади.

Масалан, «Сув ҳаёт манбаидир», «Математика ақл гимнастикаси», «Жанговор тайёргарлик- ғалаба асоси», «Инсонпарварлик-педагогиканинг асосидир», «Инновацион технологиялар- таълим-тарбия самарадорлигини оширади» каби мавзуларда «ФСМУ» ўтказиш мумкин.

Намуна:

Инновацион технологиялар - таълим-тарбия самарадорлигини оширади.

Ф - ҳа, албатта

С - чунки, инновацион таълим технологиялар орқали педагогик жараённинг ташкил этилиши ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини оширади, бундай фаолият билимларни тез, самарали ва қулай ўзлаштирилишини таъминлайди.

М – Ақлий ҳужум, Кластер, Бумеранг, Синквейн, ишбилармон ўйинлар орқали ўқитишни ташкил этиш ўқувчиларнинг мустақил фикрлаши, билиш фаоллиги ва ижодий кўникмаларини шакллантиради.

У – Ҳақиқатдан ҳам таълим-тарбия мазмунини модернизациялаш жараёнида инновацион ўқитиш технологиялари муҳим омил саналади.

ФСМУ: «Бўлажак касбингиз фаолиятида инновацияларни яратиш, қўллаш ва тадбиқ этишга тайёرمىсиз?»

ФИКР ингизни баён этинг:	...
Фикрингизнинг баёнига САБАБ кўрсатинг:	...
Фикрингиз исботлашга МИ-СОЛ келтиринг:	...
Фикрингизни умумлаштиринг	

5-илова

“Т – СХЕМА” МЕТОДИ

Методнинг мақсади: Мазкур метод бирор тушунча, ёки мавзу бўйича ўрганилган ахборотлар тизимини қиёсий таҳлил этиш, солиштириш, мустақил муносабатни шакллантиришга имконият яратиш мақсадида қўлланилади.

Бунда таълим оловчи шахсидаги:

- Мустақил ва ижодий фикрлаш;
- Ахборотлар тизимини таҳлил этиш;
- Ўз позициясида қатъий туриш;
- Ўз-ўзини назорат қилиш ва баҳолаш;
- Мулоқотчанлик ва ўзгалар фикрига ҳурмат;
- Жамоада ишлаш кўникмалари ривожланади.

Методни амалга ошириш тартиби:

6. Ўқитувчи ўқувчиларни миқдор жihatдан тенг гуруҳларга ажратади;
7. Ўқувчиларни тренинг ўтказишга қўйилган талаблар ва бажарилиши зараур бўлган топшириқ шартлари билан таништиради;
8. Тароқатмалар (иловадаги) ўқувчилар гуруҳига берилади ва таклиф этилган схема асосида қатнашчилар тушунчага ёки муаммога нисбатан ўзининг мустақил фикрини билдиради;
9. Билдирилган фикрлар ижобий ва салбий йўналишга ажратилиб, керакли устунчаларга ёзилади;
10. Белгиланган вақт (10-15 дақиқа) якунига етгач, барча гуруҳларнинг фасилитаторлари ёрдамида презентация ташкил этилади;
11. Барча гуруҳларнинг якуний хулосалари ўқиб эшиттирилганидан сўнг, тренер-ўқитувчи гуруҳлар ишини баҳолайди ва қўшимча тўлдиришларни киритади.

Кутиладиган натижа: Ўқувчилар мавзу юзасидан зарурий билимларни ўзлаштиради, мустаҳкамлайди, мавзунинг моҳияти ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлади ва шахсий муносабати шаклланади.

Тарбия – ижтимоийлаштириш омили
сифатида

Тўсиқлари	Ютуқлари

ХУЛОСА

Қадриятларнинг тарбияда тутган ўрни

Тўсиқлари	Ютуқлари

ХУЛОСА

Ижтимоийлаштиришда хулқ-атвори шакллантириш омиллари

Ижобий томонлари	Салбий томонлари

ХУЛОСА

Мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Ижтимоийлаштириш нима
2. Ижтимоий иш ҳақида тушунча беринг.
3. Ижтимоий педагогик фаолият ривожининг тарихий шарт-шароитлари?
4. ижтимоийлашув ва ижтимоий педагогика фани

Семинар машғулотининг таълим технологияси
Мавзу: Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривожланиш тарихи.

3.1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 26 та
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкам-лаш юзасидан семинар
<i>Амалий машғулот режаси</i>	1. “Авесто” ва адабий манбаларда ижтимоий педагогик ғоялар 2. Ўрта асрларда Ўрта Осиё қомусий олимларининг ижтимоий педагогик ғоялари 3. XVIII-XIX аср маърифатпарварларининг ижтимоий педагогик қарашлари 4. XX аср бошларида ижтимоий-педагогик фаолият 5. II – жаҳон уруши йилларида ижтимоий педагогик фаолият
Ўқув машғулотининг мақсади: Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривожланиши тарихи ҳақида тасаввурга эга бўлиш. Ўрта Осиё қомусий олимларининг педагогик ғоялари ҳақида тушунча бериш ва уларни фикрини таққослаш, уларнинг илмий меросини ўқиб ўрганиш орқали талабаларда миллий ғурурни тарбиялаш, семинарда талабаларнинг фаоллигини таъминлаш	
Педагогик вазифалар: 1. Қомусий олимларнинг илмий меросини ўқиб ўрганиб, концептлаш 2. XIX-XX аср маърифатпарвар шоирларининг ижтимоий-педагогик қарашларига таъриф бериш 3. 1917-1940 йиллардаги ижтимоий-педагогик фаолиятнинг асосий йўналишлари ҳақида тушунча бериш 4. Уруш йиллари (1941-1945) да аҳолига ижтимоий педагогик ёрдам кўрсатиш чора-тадбирларини шарҳлаб бериш 5. Ўзбекистонда оммавий мактабгача таълим муассасаларининг ривожланиши ва унда болаларнинг ижтимоийлашуви тарихи ҳақида маълумот бериш 6. Мавзу бўйича мустақил фикрлашини шакллантириш ва билимини кенгайтириш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Ўзбекистонда ижтимоий-педагогика фани ривожланишини даврларга бўлиб кўрсатиш 2. Ўзбек маърифатпарварларининг ижтимоий педагогик қарашлари нималардан иборат эканлигини таърифлаб бериш 3. 1917-1940 йилларда ижтимоий педагогик фаолиятининг асосий йўналишларини кўрсатиб бериш 4. II-жаҳон уруши даврида Ўзбекистонда ижтимоий педагогик фаолиятнинг асосини нималар ташкил этишини таърифлаб бериш 5. Ижтимоий педагогика фанининг ривожланиш тарихи ҳақида тасниф беради ва таъриф беради 6. Олимларнинг ижтимоий педагогика фанига қўшган хиссаларини ва таърифларини қиёслаб ўтади
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров
Таълим бериш шакллари	“Бумеранг технологияси”, Оммавий гуруҳларда ишлаш
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гуруҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Назорат ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб

3.2. Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривожланиш тарихи.
мавзусидаги амалий машғулотнинг технологик картаси

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзуни аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқувбилиш топшириқларини ишлаб чиқади. Эксперт гуруҳлар иш натижаларини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.	
1. Ўқув машғулотига кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулот мавзуси, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг ахамиятлилиги ва долзаррлаблелигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкорсўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаштиради.	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништиради. Ҳар бир гуруҳ мавзу режаси асосида такдимот тайёрлашини айтади. 2.2. Ўқув курси мавзулари бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади. 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Такдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Такдимот бошланишини эълон қилади. Гуруҳларда сардорлар такдимотини ташкиллаштиради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокама-сини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳолайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўйича ишлайдилар. Фаол қатнашадилар, такдимот учун материаллар тайёрлайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг такдимотида ҳамкорлик қиладилар. Саволларга жавоб берадилар. Тинглайдилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзулар мақсадига эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган жойларини қайта ўқиб чиқишни тавсия этади.	Тинглайдилар.

Мавзу:	Ўзбекистонда ижтимоий педагогиканинг ривожланиш тарихи
Режа:	“Авесто” ва адабий манбаларда ижтимоий педагогик ғоялар 2. Ўрта асрларда Ўрта Осиё қомусий олимларининг ижтимоий педагогик ғоялари 3. XVIII-XIX аср маърифатпарварларининг ижтимоий педагогик қарашлари 4. XX аср бошларида ижтимоий-педагогик фаолият 5. II – жаҳон уруши йилларида ижтимоий педагогик фаолият
Мақсад:	Ижтимоий педагогиканинг вужудга келиш тарихи хусусида билим ва тушунча бериш, ижтимоий педагогиканинг фан сифатида шаклланиш тарихини ёритиб бериш

КИЧИК ГУРУХЛАРДА ИШЛАШ ҚОИДАСИ

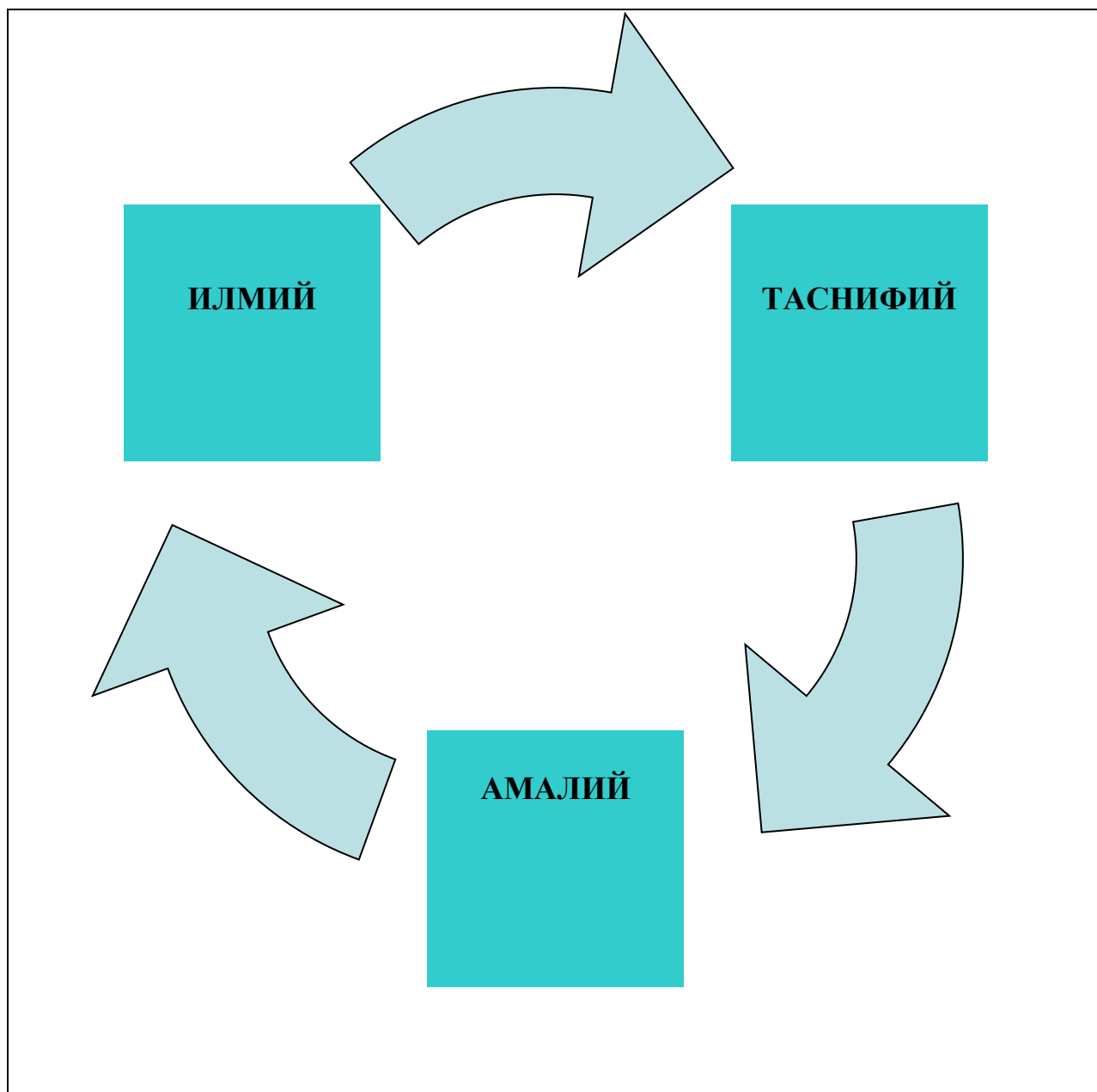
Аудитория гуруҳ вакилларининг мунтазам равишда жой алмашишларига ротация жараёнини амалга ошириш учун қулай бўлмоғи лозим.
Ўқитувчи талабаларни катта ёки кичик гуруҳларга бўлишда, талабаларнинг сон ва интеллектуал қобилиятларини тенг меъёрда тақсимлаши зарур.
Талабалар топшириқни бажариш учун зарур билим ва малакаларга эга бўлмоғи лозим.
Гуруҳларга аниқ топшириқлар берилади.
Кичик гуруҳ олдида қўйилган топшириқни бажариш учун етарли вақт ажратилади.
Гуруҳ иш натижаларини қандай тақдим этишини аниқ билишлари учун ўқитувчи томонидан талабаларга йўриқнома берилади.

Ижтимоий педагогиканинг МЕЗОНЛАРИ

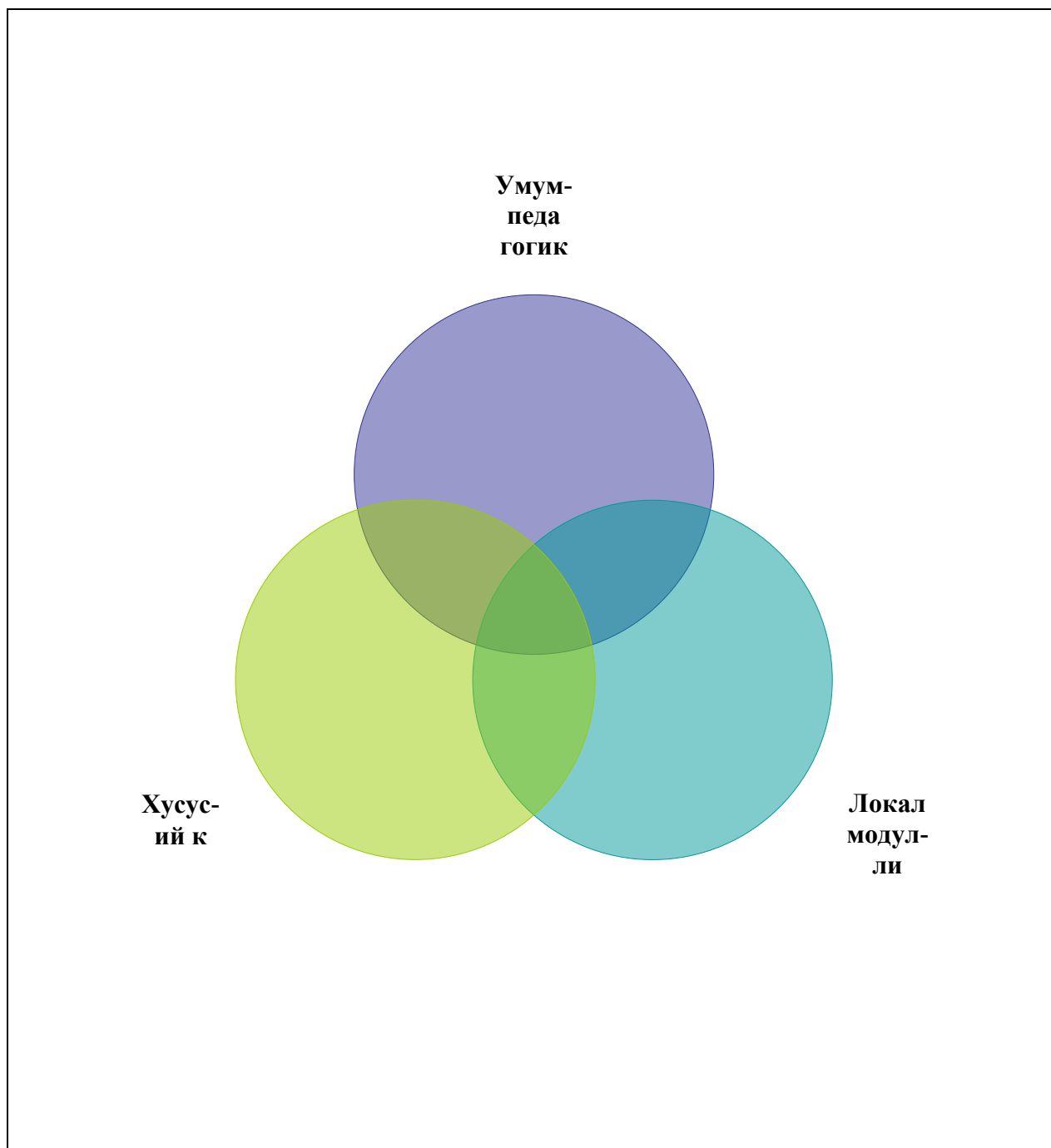
Ижтимоий педагогиканинг таълим мақсадларига эришиш фалсафий, психологик, дидактик ва ижтимоий-педагогик асосларини ичига олувчи маълум илмий концепцияга таяниш хос бўлиши керак...		концетуаллик
... Ижтимоий педагогика системалилик белгиларига эга бўлиши керак: жараённинг мантиқи, унинг ҳамма қисмлари боғлиқлиги, яхлитлиги...		системалилик
... ўқитиш жараёни диагностик мақсадни кўзлаш, режалаштириш, лоҳалаштириш, босқисма-босқич диагностика қилиш, натижаларни тузатиш мақсадида восита ва методларни ўзлаштириш мумкинлигини кўзда тутди...		бошқарилув-чанлик
...замонавий педагогик тушунчаларнинг аниқ шароитларда мавжуд ва натижалар бўйича самарали, ҳаражатлар бўйича оптимал бўлиши, ўқитишнинг маълум стандартига эришишни кафолатлаши керак...		самаралилик
... ижтимоий педагогиканинг бошқа бир турдаги таълим муассасаларида, бошқа субъектлар билан қўлланилишини, такрорланишини ёки қайта тикланишини назарда тутди...		қайта янгиланиши

Ижтимоий педагогиканинг АСПЕКТЛАРИ

--

ИЖТИМОЙ ПЕДАГОГИКАНИНГ ДАРАЖАЛАРИ

4-илова:

«3 X 4» МЕТОДИ

Методнинг таснифи: Ушбу машғулот талабаларнинг аниқ бир муаммони якка холда фикрлаб ҳал этиш, ечимини топиш, кўп фикрлардан керагини аниқлаш, танлаб олинган фикрларни умумлаштириш ва улар асосида қўйилган муаммо юзасидан аниқ бир тушунча ҳосил қилишга, шунингдек, ўз фикрларини маъқуллай олишга ўргатади.

«3 X 4» Методининг мақсади: Талабаларнинг мустақил ва мантикий фикрлашга, жамоа бўлиб ишлашга, изланишга, фикрларни жамлаб, улардан назари ва амалий тушунча ҳосил қилишга, жамоага ўз фикрини ўтказишга уни маъқуллашга, қўйилган муаммони ечишда ва мавзуга умумий тушунча беришда ўтилган мавзулардан эгалланган билимларни қўллай олишга ўргатиш.

«3 X 4» Методининг ўтказиш тартиби:

Талабаларнинг умумий сонига қараб 3-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

Ўқитувчи машғулотнинг мақсади ва ўтказиш тартиби билан таништиради ва ҳар хил кичик гуруҳга қўғознинг юқори қисмига «Педагогик технология - бу» тушунчаси ёзилган варақларни тарқатади;

Ўқитувчи гуруҳларни тарқатмаларга ёзилган тушунчага нисбатан муносабатни фақат 3 та сўз билан ифодалашни айтади ва бунинг учун аниқ вақт белгилайди;

Ушбу вазифа соат миллари бўйича айлантирилади ва ҳар гал янги тушунчалар ёзиб борилади;

Гуруҳ аъзолари тарқатмадаги тушунчалар билан танишиб яхлит бир таъриф келтириб чиқарадилар.

Ҳар бир гуруҳнинг таърифларини гуруҳ аъзоларидан бири тақдимот қилади;

Ўқитувчи педагогик технологияларга берилган таърифни изохлаб, таҳлил қилиб уларни баҳолайди.

5-илова

ИККИ ҚИСМЛИ КУНДАЛИК МЕТОДИ.

Методнинг мақсади – бу метод нафақат матннинг мазмунини оғранишга, уни озининг шахсий тажрибаси билан боғлашга ва оқиганининг мазмунига ўз муносабатини ёзма ифода этишга имкон берувчи оддий ва самарали усул бўлиб қолмай, ўқувчилардаги шахсий позицияни шакллантиришга ҳам ёрдам беради.

Методни ўткази тартиби:

1-қадам. Дафтар варағи вертикал чизик бўйича иккига бўлинади.

2-қадам. Чап томонга талаба унда таассурот уйғотган, ёққан ёки савол туғдирган, баъзи фикр келтириб чиқарган муаллифнинг цитата ёки фикрларини ёзади (масалан, жуда ақлли таъриф, ёки хато туюлиши, ёки маълумотнинг бир қисми далил ёки сабаб ва бошқалар).

3-қадам. Ўнг томонда оқувчи муаллифнинг цитатаси ёки фикрига озининг шарҳларини ёзади, яъни оқилганга ўз фикрини билдиради: уни бу цитатада айнан нима ёзиб олишга ундади? Бу уни нима ҳақда оёлашга мажбур этди? Бу цитата бўйича у қандай саволларни оёлади?

4-қадам. Матнни оқётганида талаба тўхтаб, кундаликка ёзиб боради.

5-қадам. Ишни якунлагандан оёнг оқувчилар жуфтликларда ишлашлари, ишлари билан алмашишлари, оёртоқлари ишида уларга ёққан фикрни муҳокама этишлари ва кўрсатишлари мумкин.

Мисол:

Тушунча	Шарҳ
Педагогика тарихи	
Ижтимоий педагогика	

Ўқитувчига тавсиялар

- Сиз олдиндан тушунчаларни белгилаб олишингиз мумкин - ҳаммаси матн характерига, сиз ўз олдингизга оёйган мақсадга ва сизнинг педагогик услубингизга боғлиқ бўлади.
- 5 қадамни қуйидаги вариантларда ўзгартириш киритиш мумкин бўлади:
 - Учликларда ишлаш

- Кичик гуруҳларда ишлаш
- Блиц-сўров – Сиз бир қатор ўқувчилардан фақат битта тушунчаларинини ва фақат биргина шарҳни ўқиб беришни сўрайсиз.

Яқунлар мунозара тайёрлаш ёки ўтказиш учун, иншо ёзиш ёки асосланган эссе ёзиш учун хизмат қилиши мумкин.

Мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. “Авестода” фандай педагогик фикрлар илгари сурилган.
2. Уйғониш даври мутафаккирларининг педагогик фикрлари.
3. XX аср бошларида ижтимоий педагогиканинг ривожланиш тарихи.
4. Мустақиллик йилларида ижтимоий педагогиканинг фан сифатида шаклланиши?

Семинар машғулотининг таълим технологияси
Мавзу: Хорижда ижтимоий-педагогиканинг ривожланиш тарихидан

4.1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 26 та
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустақкам-лаш юзасидан семинар
<i>Амалий машғулот режаси</i>	1. Антик даврда ижтимоий педагогиканинг ривожланиши 2. XIV-XV асрларда ижтимоий-педагогик ғояларнинг риволаниши 3. XVI-XIX асрларда ижтимоий-педагогик фаолият 4. XX асрнинг 20-йилларида ижтимоий-педагогик ғоялар ва педагогик фаолиятнинг тубдан янгиланиши 5. Ижтимоий-педагогиканинг босқичлари
Ўқув машғулотининг мақсади: Хорижда ижтимоий-педагогиканинг ривожланиши тарихи ҳақида тасаввурга эга бўлиш. Ижтимоий педагогика ривожланиши босқичлари ва унинг етук вакиллариининг фикрлари билан танишиш	
Педагогик вазифалар: 1. Ижтимоий-педагогика – педагогика фани соҳаси сифати эканини тушунтириб ўтиш. 2. Хорижда ижтимоий-педагогика тараққиётининг асосий босқичларини санаб ўтиш. 3. XX аср ижтимоий-педагогика вакиллариининг қарашларини баён этиш 4. Нима сабабдан XX асрда ижтимоий-педагогика фани ва фаолиятига ижтимоий талаб кучайгани ҳақида маълумот бериш 5. Мавзу бўйича мустақил фикрлашини шакллантириш ва билимини кенгайтириш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Хорижда ижтимоий-педагогика фанининг ривожланиши юзасидан ўзлаштирган билим, кўникма ва малакаларини намоиш этади 2. Ижтимоий-педагогика вакиллариининг педагогик ғояларининг моҳиятини тушунтириб беради. 3. XX аср бошларида ижтимоий-педагогик фаолиятининг асосий йўналишлари ва хусусиятлари ҳақида фикр билдиришади. 4. Хорижда ижтимоий-педагогика тараққиётининг 2-босқичига қисқача таъриф беради 5. Хорижда ижтимоий-педагогика тараққиётининг 3-босқичига қисқача таъриф беради
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров
Таълим бериш шакллари	“Елпиғич технологияси”, Оммавий гуруҳларда ишлаш
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гуруҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Назорат ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб

4.2. Хорижда ижтимоий-педагогиканинг ривожланиш тарихидан
мавзусидаги амалий машғулотнинг технологик картаси

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзуни аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқувбилиш топшириқларини ишлаб чиқади. Эксперт гуруҳлар иш натижаларини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.	
1. Ўқув машғулотиغا кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулот мавзуси, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг ахамиятлилиги ва долзарлаблигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкор-сўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаштиради.	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништиради. Ҳар бир гуруҳ мавзу режаси асосида такдимот тайёрла-шини айтади. 2.2. Ўқув курси мавзулари бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади. 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Такдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Такдимот бошланишини эълон қилади. Гуруҳларда сардорлар такдимотини ташкиллашти-ради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокама-сини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳо-лайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўй-ича ишлайдилар. Фаол қатнашади-лар, такдимот учун материаллар тайёр-лайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг такдимотида ҳам-корлик қиладилар. Саволларга жавоб берадилар. Тинглайдилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзулар мақсадига эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган жойларини қайта ўқиб чиқишни тавсия этади.	Тинглайдилар.

Мавзу:	Хорижда ижтимоий-педагогиканинг ривожланиш тарихидан
Режа:	1. Антик даврда ижтимоий педагогиканинг ривожланиши 2. XIV-XV асрларда ижтимоий-педагогик ғояларнинг риволаниши 3. XVI-XIX асрларда ижтимоий-педагогик фаолият
Мақсад:	Жаҳон фанида ижтимоий педагогика ҳақида тушунчаларнинг вужудга келиши, илмий педагогик ғояларнинг вужудга келиш шарт-шароитлари ҳақида тушунчалар бериш

ФСМУ: «Бўлажак касбингиз фаолиятида ўзингиз шахсни ўзини бошқариш механизмлари ўзлашдирдингизми?»

ФИКР ингизни баён этинг:	...
Фикрингизнинг баёнига САБАБ кўрсатинг:	...
Фикрингиз исботлашга МИ-СОЛ келтиринг:	...
Фикрингизни умумлаштиринг	...

«ЧАРҲПАЛАК» МЕТОДИ

Методнинг мақсади: таълим олувчиларда муайян мавзу бўйича ўзлаштирилган ахборотларни анализ-синтез қилиш, баҳолаш ва мустақил-ижодий ишлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

1-босқич. Талабалар тўрт кишидан иборат кичик гуруҳларга бўлинади ва уларга аниқ мавзу бўйича тайёрланган тарқатма материаллар тарқатилади;

2-босқич. Берилган ҳаракат хусусиятлари ичидан ўзлари тўғри деб топган ҳаракатни кўрсатилган катаклар ичига махсус белгилар (+, -, X, Y) билан белгилаш тушунтирилади;

3-босқич. Ҳар бир гуруҳ аъзоси индивидуал тарзда кўрсатилган катакларга ўз жавобларни белгилайди ва ўқитувчи навбатдаги босқичда гуруҳларнинг жавоблар варақасини соат стрелкаси тартибида алмаштиради;

4-босқич. Бу ҳаракат то ҳар бир гуруҳнинг дастлабки иши ўзига қайтиб келгунига қадар такрорланади. Тарқатма материаллар ўз эгаларига етиб келганидан сўнг ўқитувчи тўғри жавобларни ўқиб эшиттиради.

5-босқич. Талабалар тўғри жавобларни дастлабки белгилари бўйича текшириб, ҳар бир тўғри жавобни «1» балл билан баҳолайдилар.

6-босқич. Тренинг якунида ўқитувчи баҳолаш мезонини ўқиб эшиттиради ва ҳар бир талаба ўз-ўзини баҳолайди. (Масалан, ҳаракатлар 20 та бўлса, бунда: 18-20 тўғри жавоб учун «аъло», 15-17 та тўғри жавоб учун «яхши», 12-14 та тўғри жавоб учун «қониқарли» баҳо берилади.)

Шахснинг сифатлари тузилиши

№	Ҳаракат хусусиятлари	Темперамент сатҳи	Шахсга йўналганлик сатҳи	Психик жараёнлар сатҳи	Шахс тажрибаси сатҳи
1.	Сезги			+	
2.	Билим				+
3.	Меланхолик	+			
4.	Қизиқишлар		+		
5.	Диққат			+	
6.	Холерик	+			
7.	Эҳтиёжлар		+		
8.	Хотира			+	
9.	Малака				+
10.	Сангвиник	+			
11.	Идрок			+	
12.	Қўникма				+
13.	Ҳаёл			+	
14.	Тафаккур			+	
15.	Флегматик	+			
16.	Одат				+
17.	Ирода			+	
18.	Қобилият			+	
19.	Муносабат		+		
20.	Атроф-мухит		+		

Илова: 18-20 та тўғри жавоб «аъло»;
 15-17 та тўғри жавоб «яхши»;
 12-14 та тўғри жавоб «қониқарли».

Мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Антик давр мутафаккирларининг педагогик тушунчалари ҳақида нималарни биласиз.
2. Ижтимоий педагогик ғояларнинг жамиятда тутган ўрни?
3. Ижтимоий педагогик боскичлар ҳақида тушунча беринг?
4. педагогик фаолиятда ижтимоий педагогик тушунчаларнинг тутган ўрни?

Семинар машғулотининг таълим технологияси
Мавзу: Жисмоний, психик, ижтимоий, педагогик меъёрдан оғишиш

5.1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 26 та
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкам-лаш юзасидан семинар
<i>Амалий машғулот режаси</i>	1. Меъёр ва меъёрдан оғиш: тушунча ва тавсиф 2. Меъёрдан оғиш турлари 3. Меъёрдан оғиш назарияси 4. Меъёрдан оғиш ва девиация – ижтимоий-педагогик муаммо сифатида
Ўқув машғулотининг мақсади: Ижтимоий-педагогикада “меъёр” ва “меъёрдан оғиш” тушунчаси, меъёрдан оғишиш типлари ҳақида тушунча бериш, семинарда талабаларнинг фаоллигини таъминлаш	
Педагогик вазифалар: 1. Болалардаги меъёрдан оғишишнинг сабабларини тушунтириш 2. Ижтимоий-педагогикада меъёр ва меъёрдан оғиш тушунчаларини шарҳлаб бериш 3. Меъёрдан оғишнинг назариялари ҳақида тушунча бериш 4. Жисмоний, рухий педагогик меъёрдан оғиш ҳақида тушунча бериш 5. Ижтимоий девиация ҳақида тушунча бериш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. “Ижтимоий оғиш” тушунчасининг молҳиятини тушунтириб беради 2. Педагогик меъёрдан оғиш тушунчасини шарҳлаб беради 3. Нима учун ижтимоий-педагогикада “меъёр” ва “меъёрдан оғиш” тушунчалари ўрганилиши ҳақида тушунча беради. 4. Девиант ҳулқ-атвор сабабалари: биологик, психологик, ижтимоий-педагогик, ижтимоий-иқтисодий, ахлоқий, сабалари ҳақида фикр юритади 5. Меъёрдан оғишнинг назариялари ҳақида тушунча беради
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров
Таълим бериш шакллари	“ФСМУ технологияси”, Оммавий гуруҳларда ишлаш
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гуруҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Назорат ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб

5.2. Жисмоний, психик, ижтимоий, педагогик меъёрдан оғишиш
мавзусидаги амалий машғулотнинг технологик картаси

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзуни аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқув-билиш топшириқларини ишлаб чиқади. Эксперт гуруҳлар иш натижаларини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.	
1. Ўқув машғулотида кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулот мавзуси, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг ахамиятлилиги ва долзаррлаблелигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкор-сўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаштиради.	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништиради. Ҳар бир гуруҳ мавзу режаси асосида такдимот тайёрла-шини айтади. 2.2. Ўқув курси мавзулари бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади. 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Такдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Такдимот бошланишини эълон қилади. Гуруҳларда сардорлар такдимотини ташкиллашти-ради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокама-сини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳо-лайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўй-ича ишлайдилар. Фаол қатнашади-лар, такдимот учун материаллар тайёр-лайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг такдимотида ҳам-корлик қиладилар. Саволларга жавоб берадилар. Тинглайдилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзулар мақсадига эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган жойларини қайта ўқиб чиқишни тавсия этади.	Тинглайдилар.

Мавзу:	Жисмоний, психик, ижтимоий, педагогик меъёрдан оғишиш
Режа:	Меъёр ва меъёрдан оғиш: тушунча ва тавсиф 2. Меъёрдан оғиш турлари 3. Меъёрдан оғиш назарияси 1. 4. Меъёрдан оғиш ва девиация – ижтимоий-педагогик муаммо сифатида
Мақсад:	Психологик нормадан четга чиқиш, оғиш турлари ҳақида тушунча бериш

КИЧИК ГУРУҲЛАРДА ИШЛАШ ҚОИДАСИ

Аудитория гуруҳ вакилларининг мунтазам равишда жой алмашишларига ротация жараёнини амалга ошириш учун қўллай бўлмоғи лозим.
↓
Талабалар топшириқни бажариш учун зарур билим ва малакаларга эга бўлмоғи лозим
↓
Гуруҳларга аниқ топшириқлар берилади.
↓
Кичик гуруҳ олдида қўйилган топшириқни бажариш учун етарли вақт ажратилади
↓
Гуруҳ иш натижаларини қандай тақдим этишини аниқ билишлари учун ўқитувчи томонидан талабаларга йўриқнома берилади.

Оғиш турлари

асосий йўналишлари бўйича амалга оширилади:

Меъёр тушунчаси	Оғиш тушунчаси	Меъёрдан оғиш	“Ижтимоий оғиш”	Оғиш турлари
✓ ✓ ✓				
✓ ✓ ✓				
✓ ✓ ✓				
✓ ✓ ✓				

«ХУЛОСАЛАШ» технологияси

Н. Гузик технологияси	
афзаллиги	камчилиги
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
Хулоса:	

Трамп- режаси	
афзаллиги	камчилиги
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
Хулоса:	

В. Шаталовнинг технологияси	
афзаллиги	камчилиги
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
Хулоса:	

Г. Селевко технологияси	
афзаллиги	камчилиги
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
Хулоса:	

С. Лисенкова технологияси	
афзаллиги	камчилиги
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓

Хулоса:	

Ш.Амонашвили технологияси	
афзаллиги	камчилиги
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
Хулоса:	

И. Унт, А. Границкая, В. Шадриков технологиялари	
афзаллиги	камчилиги
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
Хулоса:	

МУСТАҲКАМЛАШ ҚИЛИШ УЧУН ТЕСТЛАР:

1. Оғиш характери...

- A** муаммоли ва қисман изланиш;
- B** интегратив ва ахборот – репродуктив;
- C** Ижобий ва салбий
- D** фақат A ва B жавоблар тўғри.

2. Нормадан четга чиқиш неча гуруҳга бўлинади?

- A** 1 гуруҳга;
- B** 2 гуруҳга
- C** 3 гуруҳга;
- D** Тўғри жавоб йўқ.

Семинар машғулотининг таълим технологияси
Мавзу: Ижтимоий-педагогнинг касбий фаолияти. Боланинг социумда ривожланиши.
Маҳалла ижтимоийлашувнинг анъанавий омили сифатида

6.1. Таълим бериш технологиясининг модели

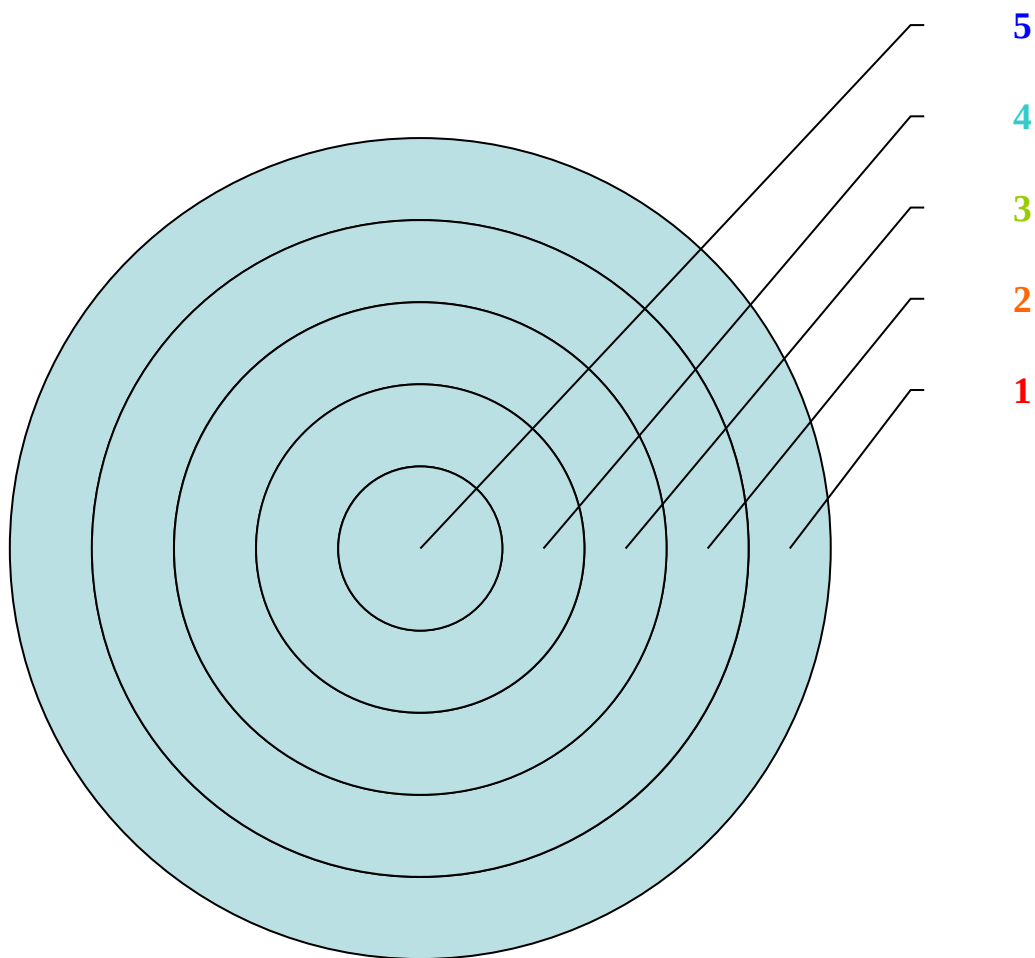
Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 26 та
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкам-лаш юзасидан семинар
Амалий машғулот режаси	1. Ижтимоий-педагог касбий фаолиятининг ўзига хослиги 2. Касбий фаолиятнинг тузилиши 3. Ижтимоий педагог касбий фаолият субъекти сифати: шахсий тавсиф ва касбий билимдонлик 4. Боланинг илк ижтимоийлашув даври 5. Боланинг ижтимоийлашувида оила, таълим-тарбия воситалари, маданият, дин ва маҳалланинг ўрни 6. Маҳаллалар- ижтимоий ўз-ўзини бошқариш органи
Ўқув машғулотининг мақсади: Ижтимоий-педагогнинг касбий фаолияти ҳақида тушунчага эга бўлиш, боланинг социумда ривожланиши ҳақида, маҳаллалар – ижтимоий ўз-ўзини бошқариш органи ҳақида тасаввурга эга бўлиш	
Педагогик вазифалар: 1. Ижтимоий-педагогнинг касбий фаолиятининг тузулиши ҳақида тушунча бериш 2. Ижтимоий-педагогнинг касбий фаолияти соҳалари ҳақида тушунча бериш 3. Боланинг социумда ривожланиши ҳақида тушунча бериш 4. Маҳалланинг пайдо бўлиши ҳақида тушунча бериш 5. Маҳаллада кадрятлар ва ижтимоий онг трансляцияси ҳақида тушунча бериш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Ижтимоий-педагогнинг касбий фаолияти субъекти сифатида: шахсий тавсиф ва касбий билимдонлик ҳақида фикр алмашиш 2. Боланинг ижтимоийлашувида оила, таълим-тарбия муассасалари, маданият, дин ва маҳалланинг ўрнини қиёслаш 3. Маҳалланинг пайдо бўлиши тарихи ҳақида фикр алмашиш 4. “Ижтимоий-педагогик” фаолият категориясининг мазмун ва моҳиятини очиб беради 5. Маҳалланинг демократлашув, ижтимоийлашув, инсонийлашув ва мукаммаллашув жараёнларига таъсирига баён этилади 6. 1999 йил 14 апрелдаги Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органи ҳақида”ги Қонуни тўғрисида фикр юритилади
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров
Таълим бериш шакллари	“Баҳслашув технологияси”, Оммавий гуруҳларда ишлаш
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гуруҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Назорат ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб

**6.2. Ижтимоий-педагогнинг касбий фаолияти. Боланинг социумда ривожланиши.
Маҳалла ижтимоийлашувнинг анъанавий омили сифатида
мавзусидаги амалий машғулотнинг технологик картаси**

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзуни аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқувбилиш топширқларини ишлаб чиқади. Эксперт гуруҳлар иш натижаларини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.	
1. Ўқув машғулотиغا кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулот мавзуси, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг ахамиятлилиги ва долзарлаблигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкорсўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаштиради.	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништиради. Ҳар бир гуруҳ мавзу режаси асосида такдимот тайёрлашини айтади. 2.2. Ўқув курси мавзулари бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади. 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Такдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Такдимот бошланишини эълон қилади. Гуруҳларда сардорлар такдимотини ташкиллаштиради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокама-сини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳолайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўйича ишлайдилар. Фаол қатнашадилар, такдимот учун материаллар тайёрлайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг такдимотида ҳамкорлик қиладилар. Саволларга жавоб берадилар. Тинглайдилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзулар мақсадига эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган жойларини қайта ўқиб чиқишни тавсия этади.	Тинглайдилар.

Мавзу:	Ижтимоий-педагогнинг касбий фаолияти. Боланинг социумда ривожланиши. Маҳалла ижтимоийлашувнинг анъанавий омили сифатида
Режа:	1. Ижтимоий-педагог касбий фаолиятининг ўзига хослиги 2. Касбий фаолиятнинг тузилиши 3. Ижтимоий педагог касбий фаолият субъекти сифати: шахсий тавсиф ва касбий билимдонлик 4. Боланинг илк ижтимоийлашув даври 5. Боланинг ижтимоийлашувида оила, таълим-тарбия воситалари, маданият, дин ва маҳалланинг ўрни 6. Маҳаллалар- ижтимоий ўз-ўзини бошқариш органи
Мақсад:	Ижтимоий педагогиканинг касбий фаолият сифатида шахсни тавсифловчи ва касбий билими оширувчи факторларни ўрганишдаги муҳим тушунчалари ҳақида маълумот бериш.

КИЧИК ГУРУҲЛАРДА ИШЛАШ ҚОИДАСИ

1. Аудитория гуруҳ вакилларининг мунтазам равишда жой алмашишларига ротация жараёнини амалга ошириш учун қулай бўлмоғи лозим.
2. Талабалар топшириқни бажариш учун зарур билим ва малакаларга эга бўлмоғи лозим.
3. Гуруҳларга аниқ топшириқлар берилади.
4. Кичик гуруҳ олдига қўйилган топшириқни бажариш учун етарли вақт ажратилади.
5. Гуруҳ иш натижаларини қандай тақдим этишини аниқ билишлари учун ўқитувчи томонидан талабаларга йўриқнома берилади.

3-илова:

“АГАР МЕН...” РОЛЛИ-ИШЧАН ЎЙИН МЕТОДИ

Методни ўтказиш босқичлари:

Мазкур метод тарбиявий жараёндаги бирор-бир муаммоли вазиятни ҳар томонлама, аниқ таҳлил этиш ва мазкур муаммони ечимига олиб келувчи турли омилларни таққослаш имконини беради. Талабаларни мустақил-ижодий фикрлашга, фаолликка ундайди, маълум муаммоли вазиятда тўғри ҳаракат қилиш ҳамда ечимини топиш кўникмасини шакллантиради. Ўқитувчи: Ўйин қоидалари билан талабаларни таништиради ва ролларни тақсимлайди.

Ўтказиш тартиби:

- ✓ талабалар карточкалардан танлаб оладилар ва қайси ҳарф ёзилганига қараб (мисол учун “Ў” – ўқитувчи, “Т” - талаба ҳарфини олганлар) ўз жойларига ўтирадилар.
- ✓ талабалар даврада (столларсиз) ўтирадилар ва уларга айнан тарбиявий жараёнга тегишли бўлган бирор муаммоли вазият оғзаки, сюжетли ёки фильм шаклида кўрсатилади.

БББ МЕТОДИ

ЎЙИНЛИ ТЕХНОЛОГИЯ ФУНКЦИЯЛАРИ	БИЛАМАН	БИЛИШНИ ХОХЛАЙМАН	БИЛИБ ОЛДИМ
Болалик			
Оила			
Маҳалла			
маданият			
дин			
Ота-она			
Ижтимоийлашув			

“Блиц-ўйин” методи.
Методни ўтказиш босқичлари:

Ўқитувчи: Ўйинни ўтказиш тартиби билан таништиради.

1. Талабаларга алоҳида – алоҳида тарқатма материаллар беради ва улардан материални синчиклаб ўрганишни талаб этади ва берилган ўн учта ҳаракатни кетма – кетлигини белгилаш кераклигини, белгилашда эса қоғоздаги алоҳида ажратилган бўлимга рақамлар билан белгилаш кераклигини тушунтиради. Вазифа якка тартибда бажарилади.

2. Тартиб рақамлари тарқатма материалдаги “Якка баҳо” бўлимига белгилашни тушунтиради ва бунинг учун 10 дақиқа вақт беради.

3. Ўқитувчи талабалардан уч кишидан иборат кичик гуруҳлар ташкил этишларини сўрайди. Гуруҳ аъзолари ўз фикрлари билан таништирадilar, ўзаро тортишиб, баҳслашиб бир-бирига таъсир ўтказиб, ўз фикрларига ишонтириб келишган ҳолда бир муқимга келиб уларга тарқатилган қоғоздаги “Гуруҳ баҳоси” бўлимига рақамлар билан белгилаб чиқадilar. Бу вазифа учун 20 дақиқа вақт берилади.

4. Барча кичик гуруҳлар ўз ишларини тугатгач ҳаракатлар кетма- кетлигини “Тўғри жавоб” бўлимига белгилашни сўрайди.

5. Энди “Тўғри жавоб” бўлимида берилган рақамлардан “Якка баҳо” бўлимида берилган рақамларни (ёки аксинча), “Якка хато” бўлимига чиққан фаркни ёзишни сўрайди. “Якка баҳо” бўлимидаги сонларни юқоридан пастга қараб қўшиб чиқиб умумийсини ҳисоблаш кераклигини ўқтиради.

6. Худди шу тартибда “Тўғри жавоб” ва “Гуруҳ баҳоси” ўртасидаги фарқ каттадан кичигини айириш орқали бажарилади, чиқарилган фарқлар сони “Гуруҳ хатоси” бўлимига ёзиб юқоридан пастга қараб қўшилади ва умумий сон келтириб чиқарилади.

7. Ўқитувчи якка ва гуруҳ хатоларини тўпланган умумий сонлар бўйича алоҳида-алоҳида шархлаб беради.

Талаба: Маълумотларни қабул қилади.

1. Ҳаракатлар кетма-кетлигини 10 дақиқа ичида белгилаб чиқади.

2. Гуруҳларга бўлинади ва ишлаб, ўзаро тортишиб фикрлашадilar, бир-бирларига таъсир ўтказиб, “Гуруҳ баҳоси” бўлимига тартиб рақамларини кўядilar.

3. “Тўғри жавоб” бўлимини тўлдириб чиқадilar.

4. Ёзиб олган “Тўғри жавоб” бўлимида берилган рақамлардан “Якка хато” бўлимида берилган рақамларни айирадilar. “Якка баҳо” бўлимидаги сонларни юқоридан пастга қараб қўшиб чиқадilar.

5. Худди шу ҳаракатни “Гуруҳ баҳоси” бўлими билан бажарадilar.

6. Натижани ўқитувчи таҳлили орқали билаб оладilar.

Кутиладиган натижа: Талабалар “Блиц-ўйин” технологиясини амалиётга тадбиқ этишни ўрганадilar.

Намуна

Блиц-ўйин. «Оила жамият ижтимоий ҳаётининг муҳим бўлаги»

Гуруҳ баҳоси	Гуруҳ хатоси	Тўғри жавоб	Якка хато	Якка баҳо	Гуруҳ ишидан четлашиш	Ҳаракатлар мазмуни
		5		5		
		7		7		
		6		6		
		9		9		
		8		8		
		10		10		
		2		2		
		4		4		
		1		1		
		3		3		

«РЕЗЮМЕ» технологияси

<i>Имитацион ўйинлар</i>	
<i>ташқил этишида енгиллиги</i>	<i>ташқил этишида қийинчилиги</i>
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
<i>Резюме:</i>	

<i>Операцион ёки воқеий ўйинлар</i>	
<i>ташқил этишида енгиллиги</i>	<i>ташқил этишида қийинчилиги</i>
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
<i>Резюме:</i>	

<i>Роль ижро этиш ўйинлари</i>	
<i>афзаллиги</i>	<i>камчилиги</i>
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
<i>Резюме:</i>	

<i>Тадбиркорлик театри</i>	
<i>ташқил этишида енгиллиги</i>	<i>ташқил этишида қийинчилиги</i>
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
<i>Резюме:</i>	

<i>Психодрама ва Социодрама</i>	
<i>ташқил этишида енгиллиги</i>	<i>ташқил этишида қийинчилиги</i>
✓	✓

✓ ✓	✓ ✓
Резюме:	

5-илова:

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммо- га ечим топи- ши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл – «аъло» **12-10** балл – «яхши» **09-06** балл – «қониқарли»

Мустақамлаш учун саволлар:

1. Маҳалла ижтимоий ўз-ўзини бошқариш органи эканлигини тушунтиринг?
2. Боланинг ижтимоийлашувида оиланинг ўрнини очиб беринг.
3. Таълим-тарбия воситалари деганда нимани тушунаси?

Семинар машғулотининг таълим технологияси
Мавзу: Ижтимоий-педагогика тамойиллари

7.1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 26 та
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкам-лаш юзасидан семинар
<i>Амалий машғулот режаси</i>	1. “Тамойил” ва “қоида” тушунчаси 2. Таънат билан уйғунлик тамойили 3. Маданият билан уйғунлик тамойили 4. Инсонпарварлик тамойили 5. Ижтимоий таълим 6. Тарбия ва ижтимоий тарбия
Ўқув машғулотининг мақсади: Ижтимоий-педагогиканинг тамойиллари ҳақида назарий билимга эга бўлиш, семинарда талабаларнинг фаоллигини таъминлаш	
Педагогик вазифалар: 1. 2. Ижтимоий-педагогнинг касбий фаолияти соҳалари ҳақида тушунча бериш 3. Боланинг социумда ривожланиши ҳақида тушунча бериш 4. Маҳалланинг пайдо бўлиши ҳақида тушунча бериш 5. Маҳаллада кадриятлар ва ижтимоий онг трансляцияси ҳақида тушунча бериш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Ижтимоий-педагогнинг касбий фаолияти субъекти сифатида: шахсий тавсиф ва касбий билимдонлик ҳақида фикр алмашиш 2. Боланинг ижтимоийлашувида оила, таълим-тарбия муассасалари, маданият, дин ва маҳалланинг ўрнини қиёслаш 3. Маҳалланинг пайдо бўлиши тарихи ҳақида фикр алмашиш 4. “Ижтимоий-педагогик” фаолият категориясининг мазмун ва моҳиятини очиб беради 5. Маҳалланинг демократлашув, ижтимоийлашув, инсонийлашув ва мукаммаллашув жараёнларига таъсирига баён этилади 6. 1999 йил 14 апрелдаги Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органи ҳақида”ги Қонуни тўғрисида фикр юритилади
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров
Таълим бериш шакллари	“Баҳслашув технологияси”, Оммавий гурӯҳларда ишлаш
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гурӯҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Назорат ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб

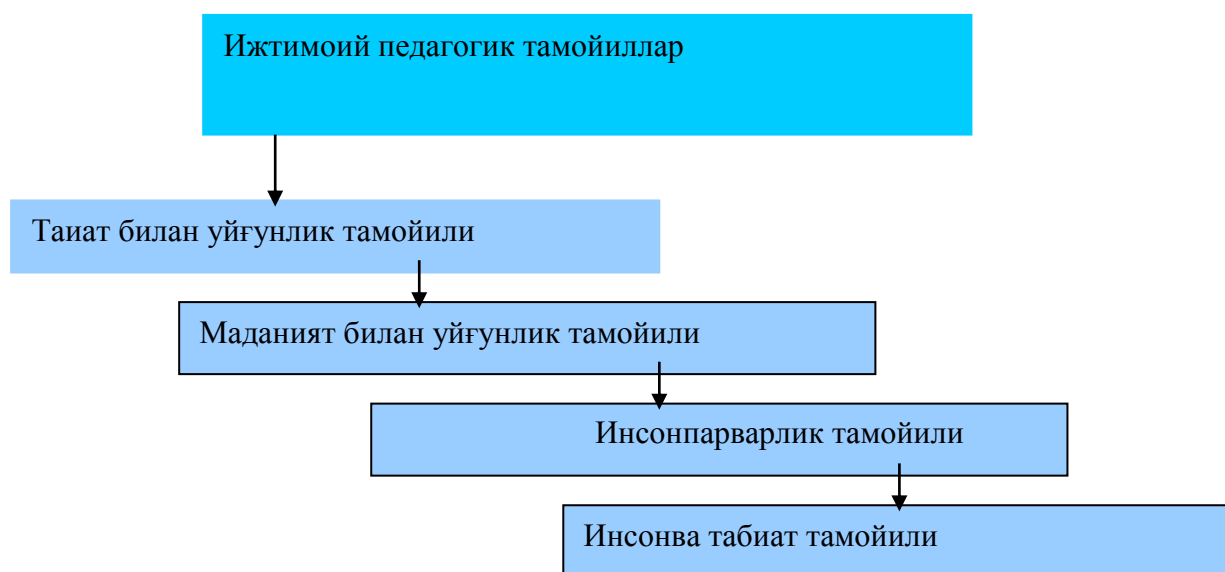
7.2. Ижтимоий-педагогнинг касбий фаолияти. Боланинг социумда ривожланиши.
Маҳалла ижтимоийлашувнинг анъанавий омили сифатида
 мавзусидаги амалий машғулотнинг технологик картаси

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзуни аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқувбилиш топшириқларини ишлаб чиқади. Эксперт гуруҳлар иш натижаларини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.	
1. Ўқув машғулотида кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулот мавзуси, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг аҳамиятлилиги ва долзарблигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкорсўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаштиради.	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништиради. Ҳар бир гуруҳ мавзу режаси асосида такдимот тайёрлашини айтади. 2.2. Ўқув курси мавзулари бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади. 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Такдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Такдимот бошланишини эълон қилади. Гуруҳларда сардорлар такдимотини ташкиллаштиради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокама-сини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳолайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўйича ишлайдилар. Фаол қатнашадилар, такдимот учун материаллар тайёрлайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг такдимотида ҳамкорлик қиладилар. Саволларга жавоб берадилар. Тинглайдилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзулар мақсадига эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган жойларини қайта ўқиш чикишни тавсия этади.	Тинглайдилар.

Мавзу:	Ижтимоий-педагогика тамойиллари
Режа:	“Тамойил” ва “қоида” тушунчаси 2. Табиат билан уйғунлик тамойили 3. Маданият билан уйғунлик тамойили 4. Инсонпарварлик тамойили 5. Ижтимоий таълим 6. Тарбия ва ижтимоий тарбия
Мақсад:	Ижтимоий ҳаётда табиат ва инсон уйғунлиги, инсонпарварлик тушунчаларини шакллантирувчи омиллар ҳамда ижтимоий тарбия омиллари ҳақида тушунча бериш

КИЧИК ГУРУХЛАРДА ИШЛАШ ҚОИДАСИ

Аудитория гуруҳ вакилларининг мунтазам равишда жой алмашишларига ротация жараёнини амалга ошириш учун қуллаш бўлмоғи лозим.
↓
Талабалар топшириқни бажариш учун зарур билим ва малакаларга эга бўлмоғи лозим
↓
Гуруҳларга аниқ топшириқлар берилади.
↓
Кичик гуруҳ олдида қўйилган топшириқни бажариш учун етарли вақт ажратилади
↓
Гуруҳ иш натижаларини қандай тақдим этишини аниқ билишлари учун ўқитувчи томонидан талабаларга йўриқнома берилади.

“МУАММОЛИ ВАЗИЯТ” МЕТОДИ

Методни ўтказиш босқичлари:

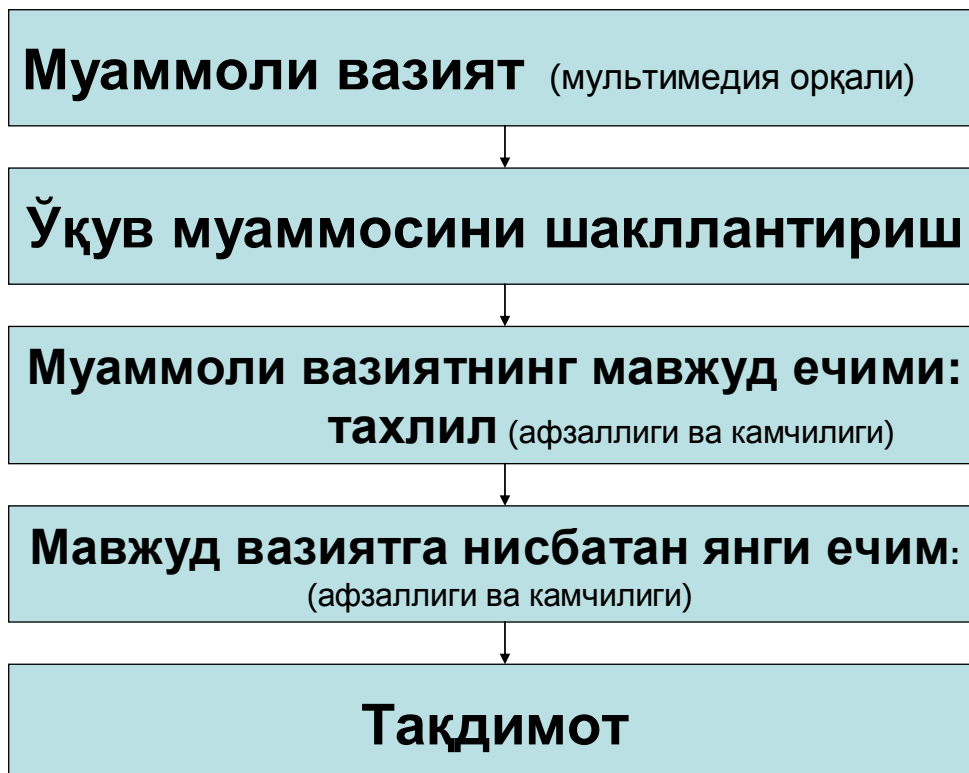
- Ўқитувчи:
1. Технологияни ўтказиш йўллари тушунилади ва тарқатма материаллар тарқатади.
 2. Муаммоли вазиятнинг фойдали ва муаммоли томонлари кўриб чиқилади.
 3. Ҳақиқий муаммо танлаб олиниб ва ўқитувчи кўрсатмаси билан кичик гуруҳларга бўлинишлари илтимос қилинади.
 4. Ҳар бир гуруҳга маълум бир муаммони белгилаб беради.
 5. Гуруҳлар ўз фикрларини ёзма равишда баён этишлари уқтирилади, ҳимояга чиқишлари ташкиллаштирилади.
 6. Ўқитувчи фикр мулоҳазаларни таҳлил этади, натижани белгилайди.
- Талаба:
1. Технологияни ўтказиш йўллари тушуниб олади.
 2. Муаммоли вазиятнинг фойдали ва муаммоли томонларини таҳлил этади.
 3. Ҳақиқий муаммо танлаб олиниб ва ўқитувчи кўрсатмаси билан кичик гуруҳларга бўлинадилар.
 4. Ҳар бир гуруҳга маълум бир муаммони танлаб олади.
 5. Гуруҳлар ўз фикрларини ёзма равишда баён этадилар ва ҳимояга чиқадиладар.

6. Фикр мулоҳазаларни таҳлил этадилар ва натижани қўлга киритадилар.
Кутиладиган натижа: Талабалар технологияни амалиётга тадбир этишни ўрганадилар.

«КЕЙС-СТАДИ» ТУЗИШ БЎЙИЧА ТАЛАБАЛАРГА УСЛУБИЙ КЎРСАТМАЛАР

<i>иш босқичлари</i>	<i>маслаҳат ва тавсияномалар</i>
кейс ва унинг ахборот таъминоти билан танишиш	
муаммоли топшириқлар билан танишиш	
муаммоли топшириқни таҳлил этиш	
муаммоли топшириқларни ечиш усул ва воситаларини танлаш ҳамда асослаш	

Кейс- стади методи

<i>муаммонинг хусусияти</i>	<i>муаммони келиб чиқиш сабаблари</i>	<i>муаммони ечиш йўллари ва педагогнинг ҳаракатлари</i>
<i>лоқайд талаба</i>	✓ ўқишга қизиқмаслиги; ✓ иш ёқмаслиги; ✓ бу талабага эътиборнинг камлиги; ✓ ўқитувчи талабани дарсга жалб қила олмаслиги.	✓ индивидуал ёндошув; ✓ ота-оналар билан суҳбат; ✓ бошқа фан ўқитувчилари билан суҳбат; ✓ ўқитувчининг рефлексив қобилиятини ривожлантириш; ✓ ўқитувчининг ижодий фаолиятини ривожлантириш.

Мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. “Тамойил” ва “қоида” тушунчаси ҳақида тушунча беринг
2. Таиат билан уйғунлик тамойили деганда нимани тушунасиз?
3. Маданият билан уйғунлик тамойили деганда нимани тушунасиз?

Семинар машғулотининг таълим технологияси
Мавзу: Ижтимоий-педагогика тамойиллари

8.1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 26 та
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкам-лаш юзасидан семинар
<i>Амалий машғулот режаси</i>	1. “Тамойил” ва “қоида” тушунчаси 2. Таънат билан уйғунлик тамойили 3. Маданият билан уйғунлик тамойили 4. Инсонпарварлик тамойили 5. Ижтимоий таълим 6. Тарбия ва ижтимоий тарбия
Ўқув машғулотининг мақсади: Ижтимоий-педагогиканинг тамойиллари ҳақида назарий билимга эга бўлиш, семинарда талабаларнинг фаоллигини таъминлаш	
Педагогик вазифалар: 1. 2. Ижтимоий-педагогнинг касбий фаолияти соҳалари ҳақида тушунча бериш 3. Боланинг социумда ривожланиши ҳақида тушунча бериш 4. Маҳалланинг пайдо бўлиши ҳақида тушунча бериш 5. Маҳаллада кадриятлар ва ижтимоий онг трансляцияси ҳақида тушунча бериш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Ижтимоий-педагогнинг касбий фаолияти субъекти сифатида: шахсий тавсиф ва касбий билимдонлик ҳақида фикр алмашиш 2. Боланинг ижтимоийлашувида оила, таълим-тарбия муассасалари, маданият, дин ва маҳалланинг ўрнини қиёслаш 3. Маҳалланинг пайдо бўлиши тарихи ҳақида фикр алмашиш 4. “Ижтимоий-педагогик” фаолият категориясининг мазмун ва моҳиятини очиб беради 5. Маҳалланинг демократлашув, ижтимоийлашув, инсонийлашув ва мукаммаллашув жараёнларига таъсирига баён этилади 6. 1999 йил 14 апрелдаги Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларнинг ўз-ўзини бошқариш органи ҳақида”ги Қонуни тўғрисида фикр юритилади
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров
Таълим бериш шакллари	“Баҳслашув технологияси”, Оммавий гурӯҳларда ишлаш
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гурӯҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Назорат ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб

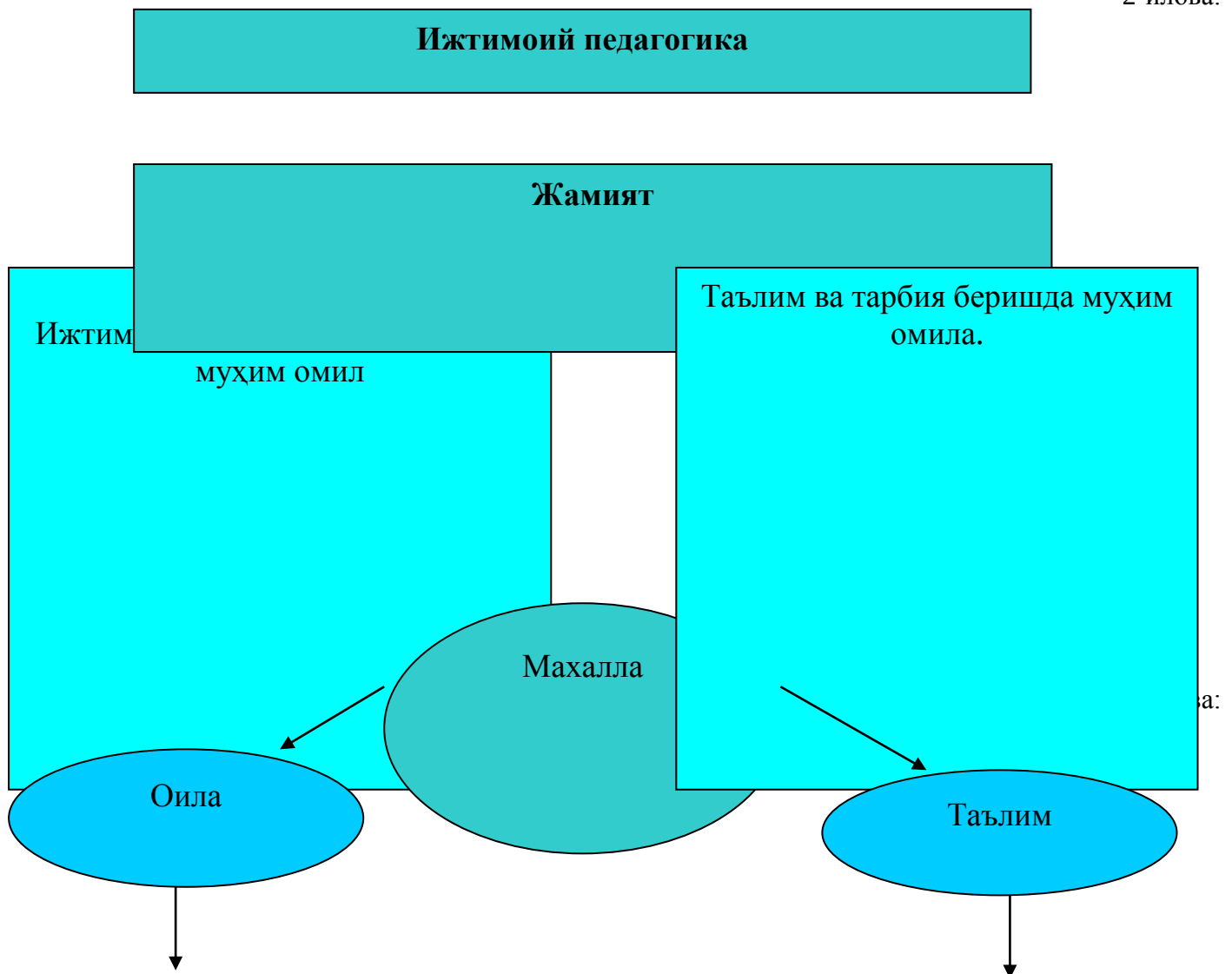
8.2. Ижтимоий-педагогнинг касбий фаолияти. Боланинг социумда ривожланиши.
Маҳалла ижтимоийлашувнинг анъанавий омили сифатида
мавзусидаги амалий машғулотнинг технологик картаси

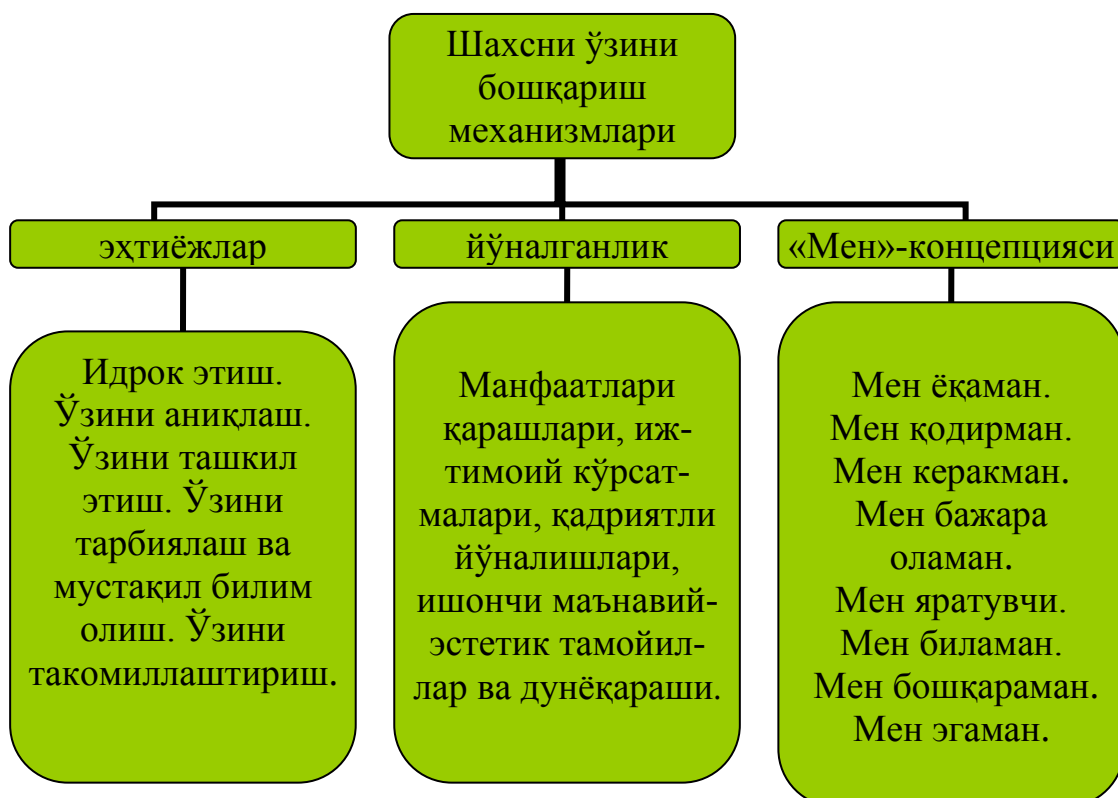
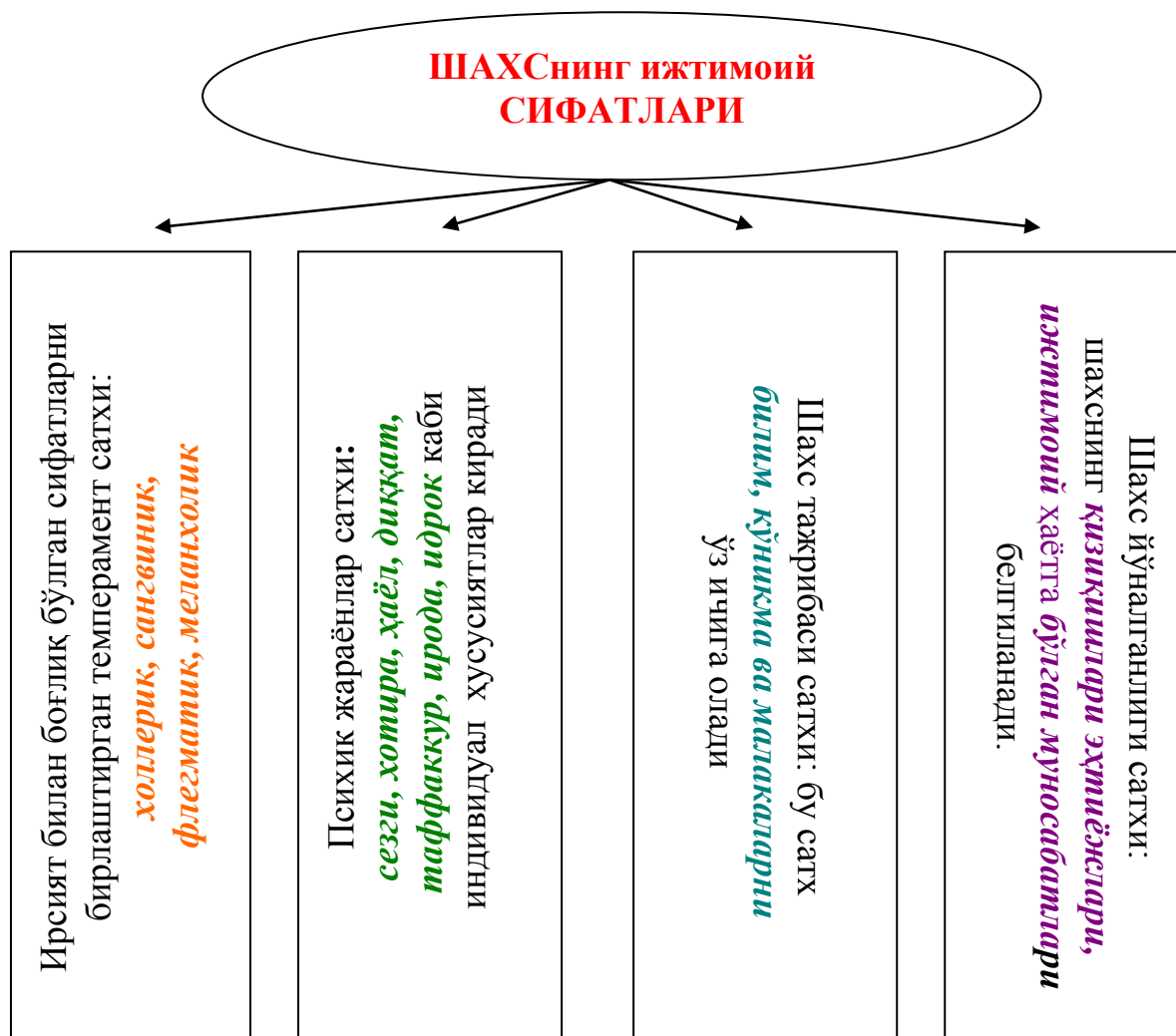
Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзуни аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқувбилиш топшириқларини ишлаб чиқади. Эксперт гуруҳлар иш натижаларини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.	
1. Ўқув машғулотиغا кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулот мавзуси, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг ахамиятлилиги ва долзарблигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкорсўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаштиради.	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништиради. Ҳар бир гуруҳ мавзу режаси асосида такдимот тайёрлашини айтади. 2.2. Ўқув курси мавзулари бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади. 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Такдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Такдимот бошланишини эълон қилади. Гуруҳларда сардорлар такдимотини ташкиллаштиради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокама-сини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳолайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўйича ишлайдилар. Фаол қатнашадилар, такдимот учун материаллар тайёрлайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг такдимотида ҳамкорлик қиладилар. Саволларга жавоб берадилар. Тинглайдилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзулар мақсадига эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган жойларини қайта ўқиш чизиғини тавсия этади.	Тинглайдилар.

1-илова

Мавзу:	Ижтимоий-педагогнинг касбий фаолияти. Боланинг социумда ривожланиши. Маҳалла ижтимоийлашувнинг анъанавий омили сифатида
Режа:	.
Мақсад:	Таълим жараёнида таълим олувчи шахси, шахс сифатларининг тузилиш даражалари, маҳалланинг ижтимоилашувда тутган анъанавий омиллари ҳақида тушунча беради.

2-илова:

ФСМУ: «Бўлажак касбингиз фаолиятида ўзингиз шахсни ўзини бошқариш механизмларни ўзлашдирдингизми?»

ФИКР ингизни баён этинг:	...
Фикрингизнинг баёнига САБАБ кўрсатинг:	...
Фикрингиз исботлашга МИ-СОЛ келтиринг:	...
Фикрингизни умумлаштиринг	...

«ЧАРҲПАЛАК» МЕТОДИ

Методнинг мақсади: таълим олувчиларда муайян мавзу бўйича ўзлаштирилган ахборотларни анализ-синтез қилиш, баҳолаш ва мустақил-ижодий ишлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

1-босқич. Талабалар тўрт кишидан иборат кичик гуруҳларга бўлинади ва уларга аниқ мавзу бўйича тайёрланган тарқатма материаллар тарқатилади;

2-босқич. Берилган ҳаракат хусусиятлари ичидан ўзлари тўғри деб топган ҳаракатни кўрсатилган катаклар ичига махсус белгилар (+, -, X, Y) билан белгилаш тушунтирилади;

3-босқич. Ҳар бир гуруҳ аъзоси индивидуал тарзда кўрсатилган катакларга ўз жавобларни белгилайди ва ўқитувчи навбатдаги босқичда гуруҳларнинг жавоблар варақасини соат стрелкаси тартибида алмаштиради;

4-босқич. Бу ҳаракат то ҳар бир гуруҳнинг дастлабки иши ўзига қайтиб келгунига қадар такрорланади. Тарқатма материаллар ўз эгаларига етиб келганидан сўнг ўқитувчи тўғри жавобларни ўқиб эшиттиради.

5-босқич. Талабалар тўғри жавобларни дастлабки белгилари бўйича текшириб, ҳар бир тўғри жавобни «1» балл билан баҳолайдилар.

6-босқич. Тренинг якунида ўқитувчи баҳолаш мезонини ўқиб эшиттиради ва ҳар бир талаба ўз-ўзини баҳолайди. (Масалан, ҳаракатлар 20 та бўлса, бунда: 18-20 тўғри жавоб учун «аъло», 15-17 та тўғри жавоб учун «яхши», 12-14 та тўғри жавоб учун «қониқарли» баҳо берилади.)

Намуна

Шахс сифатлар тузилиши

№	Ҳаракат хусусиятлари	Темперамент сатҳи	Шахсга йўналганлик сатҳи	Психик жараёнлар сатҳи	Шахс тажрибаси сатҳи
21.	Сезги			+	
22.	Билим				+
23.	Меланхолик	+			
24.	Қизиқишлар		+		
25.	Диққат			+	
26.	Холерик	+			
27.	Эҳтиёжлар		+		
28.	Хотира			+	
29.	Малака				+
30.	Сангвиник	+			

31.	Идрок			+	
32.	Кўникма				+
33.	Ҳаёл			+	
34.	Тафаккур			+	
35.	Флегматик	+			
36.	Одат				+
37.	Ирода			+	
38.	Қобилият			+	
39.	Муносабат		+		
40.	Атроф-мухит		+		

Илова: 18-20 та тўғри жавоб «аъло»;
15-17 та тўғри жавоб «яхши»;
12-14 та тўғри жавоб «қониқарли».

Мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Боланинг социумда ривожланиши деганда нимани тушунаси?
2. Махалланинг ижтимоийлашувдаги ўрнини тушунтириб беринг?

Семинар машғулотининг таълим технологияси

Мавзу: Тарбия ва ижтимоий тарбия. Ижтимоийлашув механизмлари, ирсият, муҳит ва бола ривожланиши

9.1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 26 та
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкам-лаш юзасидан семинар
Амалий машғулот режаси	1. Ижтимоийлашувга таъсир этувчи омиллар. 2. Ташқи ва ички омиллар 3. Микро, мезо ва макро омиллар 4. Шахс ижтимоийлашувига сиёсий, иқтисодий, экологик омилларнинг таъсири
Ўқув машғулотининг мақсади: Ижтимоийлашув омиллари ва воситали ҳақида тасаввурга эга бўлиш, мавзу бўйича олган билим, кўникма ва малакаларни мустаҳкамлаш.	
Педагогик вазифалар: 1. Тарбия жараёнини профессионал бошқариш ҳақида тушунча бериш 2. Ижтимоийлашув воситалари, омиллари ва механизмлари ҳақида тушунча бериш 3. Муомала ва фаолият жараёнида ижтимоийлашув ҳақида маълумот бериш 4. Ижтимоийлашувнинг микро-лизо-макро омилларини шахлаб бериш 5. Биологик ва ижтимоий омилларнинг ўрни ҳақида маълумот 6. Мавзу бўйича мустақил фикрлашини шакллантириш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Мавзу юзасидан ўзлаштирган билим, кўникма ва малакаларни намойиш этади. 2. “Ижтимоий мослашув” тушунчасига таъриф беради. 3. Ижтимоийлашув воситаларига нималар кириши ҳақида фикр алмашишади 4. Ижтимоийлашув омилларини тушунтириб, уларга таъриф беради 5. Биологик ва ижтимоий омилларнинг ўрни ҳақида фикр юритишади
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров
Таълим бериш шакллари	“Педагогикада тренинги”, Оммавий гуруҳларда ишлаш
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гуруҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Назорат ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб

9.2. Тарбия ва ижтимоий тарбия. Ижтимоийлашув механизмлари, ирсият, муҳит ва бола ривожланиши

мавзусидаги амалий машғулотнинг технологик картаси

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзунини аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқув-билиш топшириқларини ишлаб чиқади. Эксперт гуруҳлар иш натижаларини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.	
1. Ўқув машғулотида кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулот мавзуси, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг аҳамиятлилиги ва долзарблигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкор-сўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаштиради.	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништиради. Ҳар бир гуруҳ мавзу режаси асосида такдимот тайёрла-шини айтади. 2.2. Ўқув курси мавзулари бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади. 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Такдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Такдимот бошланишини эълон қилади. Гуруҳларда сардорлар такдимотини ташкиллашти-ради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокама-сини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳо-лайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўй-ича ишлайдилар. Фаол қатнашади-лар, такдимот учун материаллар тайёр-лайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг такдимотида ҳам-корлик қиладилар. Саволларга жавоб берадилар. Тинглайдилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзулар мақсадига эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган жойларини қайта ўқиш чизиғини тавсия этади.	Тинглайдилар.

Мавзу:	Тарбия ва ижтимоий тарбия. Ижтимоийлашув механизмлари, ирсият, муҳит ва бола ривожланиши
Режа:	1. Ижтимоийлашувга таъсир этувчи омиллар. 2. Ташқи ва ички омиллар 3. Микро, мезо ва макро омиллар 4. Шахс ижтимоийлашувига сиёсий, иқтисодий, экологик омилларнинг таъсири
Мақсад:	Ижтимоийлашувга таъсир этувчи ички ва ташқи омиллар, микро ва макро омиллар ҳақида тушунча бериш, мазмун-моҳияти хусусида маълумот бериш

КИЧИК ГУРУҲЛАРДА ИШЛАШ ҚОИДАСИ

Аудитория гуруҳ вакиллариининг мунтазам равишда жой алмашишларига ротация жараёнини амалга ошириш учун қуллаб бўлмоғи лозим.
↓
Талабалар топшириқни бажариш учун зарур билим ва малакаларга эга бўлмоғи лозим
↓
Гуруҳларга аниқ топшириқлар берилади.
↓
Кичик гуруҳ олдида қўйилган топшириқни бажариш учун етарли вақт ажратилади
↓
Гуруҳ иш натижаларини қандай тақдим этишини аниқ билишлари учун ўқитувчи томонидан талабаларга йўриқнома берилади.

Ижтимоийлашув механизмлари асосий йўналишлари бўйича амалга оширилади:

Ташқи ва ички омиллар	Микро ва макро омиллар	Шахс ижтимоийлашувининг сиёсий аҳамияти	Ижтимоилашувнинг иқтисодий омили	Ижтимоий таъсирлар
✓ ✓ ✓				
✓ ✓ ✓				

✓	
✓	
✓	
✓	
✓	
✓	

4-илова

«ХУЛОСАЛАШ» технологияси

Н. Гузик технологияси	
<i>афзаллиги</i>	<i>камчилиги</i>
✓	✓
✓	✓
✓	✓
<i>Хулоса:</i>	

Трамп- режаси	
<i>афзаллиги</i>	<i>камчилиги</i>
✓	✓
✓	✓
✓	✓
<i>Хулоса:</i>	

В. Шаталовнинг технологияси	
<i>афзаллиги</i>	<i>камчилиги</i>
✓	✓
✓	✓
✓	✓
<i>Хулоса:</i>	

Г. Селевко технологияси	
<i>афзаллиги</i>	<i>камчилиги</i>
✓	✓
✓	✓

✓	✓
<i>Хулоса:</i>	
С. Лисенкова технологияси	
<i>афзаллиги</i>	<i>камчилиги</i>
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
<i>Хулоса:</i>	

Ш.Амонашвили технологияси	
<i>афзаллиги</i>	<i>камчилиги</i>
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
<i>Хулоса:</i>	

И. Унт, А. Границкая, В. Шадриков технологиялари	
<i>афзаллиги</i>	<i>камчилиги</i>
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
<i>Хулоса:</i>	

Семинар машғулотининг таълим технологияси
Мавзу: Ижтимоий педагогик тадқиқотнинг моҳияти

10.1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 26 та
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкам-лаш юзасидан семинар
<i>Амалий машғулот режаси</i>	1. Илмий тадқиқотнинг моҳияти. 2. Ижтимоий-педагогикада илмий тадқиқотнинг вазифалари 3. Ижтимоий-педагогик тадқиқотнинг босқичлари 4. Ижтимоий педагогик тадқиқот методлари
Ўқув машғулотининг мақсади: Ижтимоий-педагогик тадқиқотлар ҳақида тасаввурга эга бўлиш, семинарда талабаларнинг фаоллигини таъминлаш	
Педагогик вазифалар: 1. Ижтимоий-педагогик тадқиқотларни ўқиб-ўрганиб конспектлаш 2. Ижтимоий-педагогикада илмий тадқиқот вазифалари ҳақида тушунча бериш 3. Ижтимоий педагогикада тадқиқотнинг босқичлари ва методлари шарҳлаб бериш 4. Мавзу бўйича мустақил фикрлашни шакллантириш ва билимини кенгайтириш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Мавзу бўйича ўзлаштирган билим, кўникма ва малакаларини намоён этиши. 2. Ижтимоий-педагогик тадқиқотларга тавсиф беради. 3. Ижтимоий-педагогик тадқиқотнинг босқичлар ҳақида фикр билдиради ва уларни қийинлаштиради 4. Мавзу бўйича ўз мулоҳазасини билдиради
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров
Таълим бериш шакллари	“Панорама тренинги”, Оммавий гуруҳларда ишлаш
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гуруҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Назорат ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб

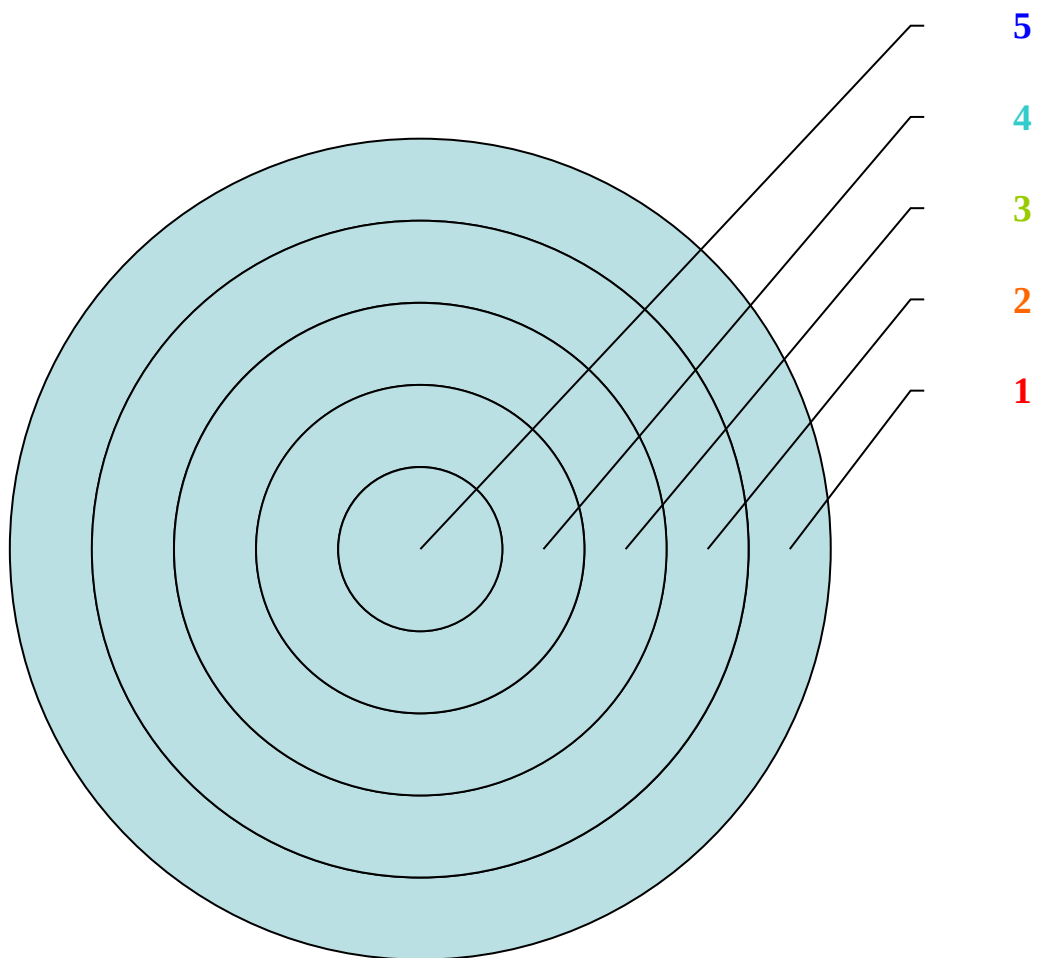
10.2. Ижтимоий педагогик тадқиқотнинг моҳияти

мавзусидаги амалий машғулотнинг технологик картаси

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзуни аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқув-билиш топшириқларини ишлаб чиқади. Эксперт гуруҳлар иш натижаларини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.	
1. Ўқув машғулотиغا кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулот мавзуси, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг ахамиятлилиги ва долзаррлаблелигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкор-сўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаштиради.	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништиради. Ҳар бир гуруҳ мавзу режаси асосида такдимот тайёрла-шини айтади. 2.2. Ўқув курси мавзулари бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади. 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Такдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Такдимот бошланишини эълон қилади. Гуруҳларда сардорлар такдимотини ташкиллашти-ради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокама-сини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳо-лайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўй-ича ишлайдилар. Фаол қатнашади-лар, такдимот учун материаллар тайёр-лайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг такдимотида ҳам-корлик қиладилар. Саволларга жавоб берадилар. Тинглайдилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзулар мақсадига эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган жойларини қайта ўқиб чиқишни тавсия этади.	Тинглайдилар.

Мавзу:	Ижтимоий педагогик тадқиқотнинг моҳияти
Режа:	1. Илмий тадқиқотнинг моҳияти. 2. Ижтимоий-педагогикада илмий тадқиқотнинг вазифалари 3. Ижтимоий-педагогик тадқиқотнинг босқичлари 4. Ижтимоий педагогик тадқиқот методлари
Мақсад:	Ижтимоий педагогикада илмий тадқиқот ўтказишдан кўзланган мақсад, босқичлари ва методлари ҳақида тушунча бериш.

КИЧИК ГУРУҲЛАРДА ИШЛАШ ҚОИДАСИ

6. Аудитория гуруҳ вакиллари нинг мунтазам равишда жой алмашишларига ротация жараёни амалга ошириш учун қулай бўлмоғи лозим.
7. Талабалар топшириқни бажариш учун зарур билим ва малакаларга эга бўлмоғи лозим.
8. Гуруҳларга аниқ топшириқлар берилади.
9. Кичик гуруҳ олдида қўйилган топшириқни бажариш учун етарли вақт ажратилади.
10. Гуруҳ иш натижаларини қандай тақдим этишини аниқ билишлари учун ўқитувчи томонидан талабаларга йўриқнома берилади.

3-илова:

“АГАР МЕН...” РОЛЛИ-ИШЧАН ЎЙИН МЕТОДИ

Методни ўтказиш босқичлари:

Мазкур метод тарбиявий жараёндаги бирор-бир муаммоли вазиятни ҳар томонлама, аниқ таҳлил этиш ва мазкур муаммони ечимига олиб келувчи турли омилларни таққослаш имконини беради. Талабаларни мустақил-ижодий фикрлашга, фаолликка ундайди, маълум муаммоли вазиятда тўғри ҳаракат қилиш ҳамда ечимини топиш кўникмасини шакллантиради.

Ўқитувчи: Ўйин қоидалари билан талабаларни таништиради ва ролларни тақсимлайди.

Ўтказиш тартиби:

- ✓ талабалар карточкалардан танлаб оладилар ва қайси ҳарф ёзилганига қараб (мисол учун “Ў” – ўқитувчи, “Т” - талаба ҳарфини олганлар) ўз жойларига ўтирадилар.
- ✓ талабалар даврада (столларсиз) ўтирадилар ва уларга айнан тарбиявий жараёнга тегишли бўлган бирор муаммоли вазият оғзаки, сюжетли ёки фильм шаклида кўрсатилади.

БББ МЕТОДИ

ЎЙИНЛИ ТЕХНОЛОГИЯ ФУНКЦИЯЛАРИ	БИЛАМАН	БИЛИШНИ ХОХЛАЙМАН	БИЛИБ ОЛДИМ
Педагогика			
Ижтимоийлашув			
Ижтимоий муҳит			

Илмий тадқиқот			
метод			
Хулоса			
Иижтимоий педагогик кўникма			

“Блиц-ўйин” методи.

Методни ўтказиш босқичлари:

Ўқитувчи: Ўйинни ўтказиш тартиби билан таништиради.

1. Талабаларга алоҳида – алоҳида таркатма материаллар беради ва улардан материални синчиклаб ўрганишни талаб этади ва берилган ўн учта ҳаракатни кетма – кетлигини белгилаш кераклигини, белгилашда эса қоғоздаги алоҳида ажратилган бўлимга рақамлар билан белгилаш кераклигини тушунтиради. Вазифа якка тартибда бажарилади.

2. Тартиб рақамлари таркатма материалдаги “Якка баҳо” бўлимига белгилашни тушунтиради ва бунинг учун 10 дақиқа вақт беради.

3. Ўқитувчи талабалардан уч кишидан иборат кичик гуруҳлар ташкил этишларини сўрайди. Гуруҳ аъзолари ўз фикрлари билан таништирадilar, ўзаро тортишиб, баҳслашиб бир-бирига таъсир ўтказиб, ўз фикрларига ишонтириб келишган ҳолда бир муқимга келиб уларга тарқатилган қоғоздаги “Гуруҳ баҳоси” бўлимига рақамлар билан белгилаб чиқадилар. Бу вазифа учун 20 дақиқа вақт берилади.

4. Барча кичик гуруҳлар ўз ишларини тугатгач ҳаракатлар кетма- кетлигини “Тўғри жавоб” бўлимига белгилашни сўрайди.

5. Энди “Тўғри жавоб” бўлимида берилган рақамлардан “Якка баҳо” бўлимида берилган рақамларни (ёки аксинча), “Якка хато” бўлимига чиққан фаркни ёзишни сўрайди. “Якка баҳо” бўлимидаги сонларни юқоридан пастга қараб қўшиб чиқиб умумийсини ҳисоблаш кераклигини уқтиради.

6. Худди шу тартибда “Тўғри жавоб” ва “Гуруҳ баҳоси” ўртасидаги фарқ каттадан кичигини айириш орқали бажарилади, чиқарилган фарқлар сони “Гуруҳ хатоси” бўлимига ёзиб юқоридан пастга қараб қўшилади ва умумий сон келтириб чиқарилади.

7. Ўқитувчи якка ва гуруҳ хатоларини тўпланган умумий сонлар бўйича алоҳида-алоҳида шархлаб беради.

Талаба: Маълумотларни қабул қилади.

1. Ҳаракатлар кетма-кетлигини 10 дақиқа ичида белгилаб чиқади.

2. Гуруҳларга бўлинади ва ишлаб, ўзаро тортишиб фикрлашадилар, бир-бирларига таъсир ўтказиб, “Гуруҳ баҳоси” бўлимига тартиб рақамларини кўядилар.

3. “Тўғри жавоб” бўлимини тўлдириб чиқадилар.

4. Ёзиб олган “Тўғри жавоб” бўлимида берилган рақамлардан “Якка хато” бўлимида берилган рақамларни айирадилар. “Якка баҳо” бўлимидаги сонларни юқоридан пастга қараб кўшиб чиқадиладар.

5. Худди шу ҳаракатни “Гуруҳ баҳоси” бўлими билан бажарадилар.

6. Натижани ўқитувчи таҳлили орқали билаб оладиладар.

Кутиладиган натижа: Талабалар “Блиц-ўйин” технологиясини амалиётга тадбиқ этишни ўрганадилар.

Намуна

Блиц-ўйин. «Мен педагог бўлсам»

Гуруҳ баҳоси	Гуруҳ хатоси	Тўғри жавоб	Якка хато	Якка баҳо	Гуруҳ ишидан четлашиш	Ҳаракатлар мазмуни
		5		5		
		7		7		
		6		6		
		9		9		
		8		8		
		10		10		
		2		2		
		4		4		
		1		1		
		3		3		

4-илова

«РЕЗЮМЕ» технологияси

Имитацион ўйинлар	
<i>ташқил этишида енгиллиги</i>	<i>ташқил этишида қийинчилиги</i>
✓	✓
✓	✓
✓	✓
<i>Резюме:</i>	

Операцион ёки воқеий ўйинлар	
<i>ташқил этишида енгиллиги</i>	<i>ташқил этишида қийинчилиги</i>
✓	✓
✓	✓
✓	✓
<i>Резюме:</i>	

Роль ижро этиш ўйинлари

<i>афзаллиги</i>	<i>камчилиги</i>
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
<i>Резюме:</i>	

<i>Тадбиркорлик театри</i>	
<i>ташкил этишида енгиллиги</i>	<i>ташкил этишида қийинчилиги</i>
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
<i>Резюме:</i>	

<i>Психодрама ва Социодрама</i>	
<i>ташкил этишида енгиллиги</i>	<i>ташкил этишида қийинчилиги</i>
✓ ✓ ✓	✓ ✓ ✓
<i>Резюме:</i>	

5-илова:

БАҲОЛАШ МЕЗОНИ

Гуруҳлар	Саволнинг тўлиқ ва аниқ ёритилиши 0-5 балл	Мисоллар билан муаммо- га ечим топи- ши 0-5 балл	Гуруҳ аъзоларининг фаоллиги 0-5 балл	Жами балл

15-13 балл – «аъло» **12-10** балл – «яхши» **09-06** балл – «қониқарли»

Мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Тадқиқот турлари неча гуруҳга бўлинади?
2. Ижтимоий педагогикада тадқиқот босқичлари нечта?

Семинар машғулотининг таълим технологияси
Мавзу: Ижтимоий педагогик фаолият методикаси ва технологиялари

11.1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 26 та
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкам-лаш юзасидан семинар
Амалий машғулот режаси	1. “Методика” тушунчаси 2. Ижтимоий-педагогик фаолият методлари моҳияти 3. Ижтимоий-педагогик технологиялар
Ўқув машғулотининг мақсади: Ижтимоий-педагогик фаолият методикаси ва технологияси ҳақида тасаввурга эга бўлиш, ижтимоий-педагогик фаолиятда метод ва технологияларни қўллаш ҳақида тасаввурга эга бўлиш.	
Педагогик вазифалар: 1. “Метод”, “усул” ва “восита” тушунчаларига таъриф бериш 2. Ижтимоий-педагогик метод ва технологиялар таснифи 3. Ижтимоий-педагогик технология алгоритми ва босқичлари ҳақида тушунча бериш 4. Технологияларнинг ижтимоий-педагогик амалий фаолиятда тутган ўрни ва аҳамияти ҳақида тушунча бериш 5. Мавзу бўйича мустақил фикрлашини шакллантириш ва билимини кенгайтириш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Ижтимоий-педагогик фаолият методикасига таъриф беради 2. Ижтимоий-педагогик технология моҳиятини очиб беради. 3. Ижтимоий-педагогик фаолият методлари ва технологияларни таснифлаб беради. 4. Ижтимоий-педагогик технологияларини ижтимоий ва педагогик технологиялар билан алоқаси ҳақида фикр билдиради 5. Мавзу бўйича ўз фикр мулоҳазасини билдиради
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров
Таълим бериш шакллари	“Баҳслашув технологияси”, Оммавий гуруҳларда ишлаш
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гуруҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Назорат ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб

11.2. Ижтимоий педагогик фаолият методикаси ва технологиялари мавзусидаги амалий
машғулотнинг технологик картаси

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзуни аниқлайди, таълимий мақсадни белги- лайди ва кутилаётган натижаларни шакллан- тиради. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқув- билиш топширқларини ишлаб чиқади. Эксперт гуруҳлар иш натижаларини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.	
1. Ўқув машғулотиغا кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулот мавзуси, унинг мақсади ва кути- лаётган натижалар билан таништиради, уларнинг ахамиятлилиги ва долзарлаблигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкор- сўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаш- тиради.	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништиради. Ҳар бир гуруҳ мавзу режаси асосида такдимот тайёрла-шини айтади. 2.2. Ўқув курси мавзулари бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади. 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Такдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Такдимот бошланишини эълон қилади. Гу- руҳларда сардорлар такдимотини ташкиллашти- ради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокама- сини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳо- лайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўй- ича ишлайдилар. Фаол қатнашади- лар, такдимот учун материаллар тайёр- лайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг такдимотида ҳам- корлик қиладилар. Саволларга жавоб берадилар. Тинглайдилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзулар мақсадига эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган жойларини қайта ўқиб чиқишни тавсия этади.	Тинглайдилар.

Мавзу:	Ижтимоий педагогик фаолият методикаси ва технологиялари
Режа:	1. “Методика” тушунчаси 2. Ижтимоий-педагогик фаолият методлари моҳияти 3. Ижтимоий-педагогик технологиялар
Мақсад:	Ижтимоий педагогик фаолиятни ташкил этиш методлари ҳақида билим ва кўникмаларни ҳосил қилиш

КИЧИК ГУРУХЛАРДА ИШЛАШ ҚОИДАСИ

Аудитория гуруҳ вакилларининг мунтазам равишда жой алмашишларига ротация жараёнини амалга ошириш учун қўллай бўлмоғи лозим.
↓
Талабалар топшириқни бажариш учун зарур билим ва малакаларга эга бўлмоғи лозим
↓
Гуруҳларга аниқ топшириқлар берилади.
↓
Кичик гуруҳ олдида қўйилган топшириқни бажариш учун етарли вақт ажратилади
↓
Гуруҳ иш натижаларини қандай тақдим этишини аниқ билишлари учун ўқитувчи томонидан талабаларга йўриқнома берилади.

“МУАММОЛИ ВАЗИЯТ” МЕТОДИ

Методни ўтказиш босқичлари:

- Ўқитувчи: 1. Технологияни ўтказиш йўллари тушунтиради ва тарқатма материаллар тарқатади.
2. Муаммоли вазиятнинг фойдали ва муаммоли томонлари кўриб чиқилади.
3. Ҳақиқий муаммо танлаб олиниб ва ўқитувчи кўрсатмаси билан кичик гуруҳларга бўлинишлари илтимос қилинади.
4. Ҳар бир гуруҳга маълум бир муаммони белгилаб беради.
5. Гуруҳлар ўз фикрларини ёзма равишда баён этишлари уқтирилади, ҳимояга чиқишлари ташкиллаштирилади.

6. Ўқитувчи фикр мулоҳазаларни таҳлил этади, натижани белгилайди.
Талаба: Технологияни ўтказиш йўллари тушуниб олади.
 2. Муаммоли вазиятнинг фойдали ва муаммоли томонларини таҳлил этади.
 3. Ҳақиқий муаммо танлаб олиниб ва ўқитувчи кўрсатмаси билан кичик гуруҳларга бўлинадилар.
 4. Ҳар бир гуруҳга маълум бир муаммони танлаб олади.
 5. Гуруҳлар ўз фикрларини ёзма равишда баён этадилар ва ҳимояга чиқадиладар.
 6. Фикр мулоҳазаларни таҳлил этадилар ва натижани қўлга киритадилар.
- Кутиладиган натижа: Талабалар технологияни амалиётга тадбир этишни ўрганадилар.

«КЕЙС-СТАДИ» ТУЗИШ БЎЙИЧА ТАЛАБАЛАРГА УСЛУБІЙ КЎРСАТМАЛАР

<i>иш босқичлари</i>	<i>маслаҳат ва тавсияномалар</i>
кейс ва унинг ахборот таъминоти билан танишиш	
муаммоли топшириқлар билан танишиш	
муаммоли топшириқни таҳлил этиш	
муаммоли топшириқларни ечиш усул ва воситаларини танлаш ҳамда асослаш	

Кейс- стади методи

Муаммоли вазият (мультимедия орқали)

Ўқув муаммосини шакллантириш

Муаммоли вазиятнинг мавжуд ечими:
тахлил (афзаллиги ва камчилиги)

Мавжуд вазиятга нисбатан янги ечим:
(афзаллиги ва камчилиги)

Тақдимот

4-илова

<i>муаммонинг хусусияти</i>	<i>муаммони келиб чиқиш сабаблари</i>	<i>муаммони ечиш йўллари ва педагогнинг ҳаракатлари</i>
<i>лоқайд талаба</i>	✓ ўқишга қизикмаслиги; ✓ иш ёқмаслиги; ✓ бу талабага эътиборнинг камлиги; ✓ ўқитувчи талабани дарсга жалб қила олмаслиги.	✓ индивидуал ёндошув; ✓ ота-оналар билан суҳбат; ✓ бошқа фан ўқитувчилари билан суҳбат; ✓ ўқитувчининг рефлексив қобилиятини ривожлантириш; ✓ ўқитувчининг ижодий фаолиятини ривожлантириш.

Мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. “Методика” тушунчасига изоҳ беринг?
2. Ижтимоий педагогик фаолиятни ташкил этиш методикаси ҳақида тушунча беринг.

Семинар машғулотининг таълим технологияси
Мавзу: Оила билан ижтимоий-педагогик фаолият. Васийлик ва ҳомийлик. Ота-она қарамоғида бўлмаган болалар билан ижтимоий-педагогик иш юритиш

12.1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 26 та
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкам-лаш юзасидан семинар
Амалий машғулот режаси	1. Ижтимоий педагогик нуқтаи назардан оила турлари 2. Оиланинг ижтимоий вазифалари 3. Ижтимоий педагогиканинг оилалар билан олиб борадиган ишлари шакл, метод ва воситалари 4. Васийлик ва ҳомийлик тушунчаси 5. Васийлик ва ҳомийликнинг меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда акс эттирилиши
Ўқув машғулотининг мақсади: Ота-она васийлигисиз қолган болалар билан ижтимоий-педагогик фаолият олиб бориш ҳақида назарий билимга эга бўлиш, васийлик ва ҳомийлик ҳақида тасаввурга эга бўлиш	
Педагогик вазифалар: 1. Оила ижтимоийлашувнинг энг муҳим микроомили сифатида эканлиги ҳақида тушунча бериш 2. Оилага ижтимоий-педагогик ёрдам кўрсатишнинг шакллари ва турлари ҳақида маълумот беради. 3. Етимлик муаммоси ва сабаблари ҳақида фикр билдиради 4. Васийлик ва ҳомийлик ҳақида тушунча беради 5. Ўзбекистон ва чет элларда васийлик ва ҳомийлик ҳақида маълумот беради ва уларни қиёслайди 6. Бола асраб олган оила билан олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият ҳақида таништириш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Ижтимоий педагогиканинг оила билан иш олиб бориши ҳақида маълумотга эга бўлади 2. Оиланинг бугунги кундаги муаммолари ҳақида фикр билдиради 3. Ижтимоий педагогиканинг гўдақлар уйидаги фаолиятининг хусусиятларини таърифлайди 4. “Қабул қилувчи оила” деганда нимани тушуниши ҳақида фикр-мулоҳаза билдиради 5. Ижтимоий педагогиканинг бола асраб олувчи оила билан ишлашининг асосий методлари ҳақида фикр билдиради
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров
Таълим бериш шакллари	“Муаммо технологияси”, Оммавий гуруҳларда ишлаш
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гуруҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Назорат ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб

12.2. Оила билан ижтимоий-педагогик фаолият. Васийлик ва ҳомийлик. Ота-она қарамоғида бўлмаган болалар билан ижтимоий-педагогик иш юритиш технологик картаси

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзуни аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқув-билиш топшириқларини ишлаб чиқади. Эксперт гуруҳлар иш натижаларини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.	
1. Ўқув машғулотига кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулот мавзуси, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг аҳамиятлилиги ва долзаррлаблелигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкор-сўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаштиради.	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништиради. Ҳар бир гуруҳ мавзу режаси асосида такдимот тайёрла-шини айтади. 2.2. Ўқув курси мавзулари бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади. 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Такдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Такдимот бошланишини эълон қилади. Гуруҳларда сардорлар такдимотини ташкиллашти-ради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокама-сини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳо-лайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўй-ича ишлайдилар. Фаол қатнашади-лар, такдимот учун материаллар тайёр-лайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг такдимотида ҳам-корлик қиладилар. Саволларга жавоб берадилар. Тинглайдилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзулар мақсадига эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган жойларини қайта ўқиб чиқишни тавсия этади.	Тинглайдилар.

КИЧИК ГУРУХЛАРДА ИШЛАШ ҚОИДАСИ

1	Аудитория гуруҳ вакилларининг мунтазам равишда жой алмашишларига ротация жараёнини амалга ошириш учун қўллай бўлмоғи лозим.
2	Ўқитувчи талабаларни катта ёки кичик гуруҳларга бўлишда, талабаларнинг сон ва интеллектуал қобилиятларини тенг меъёрга тақсимлаши зарур.
3	Талабалар топшириқни бажариш учун зарур билим ва малакаларга эга бўлмоғи лозим.
4	Гуруҳларга аниқ топшириқлар берилади.
5	Кичик гуруҳ олдига қўйилган топшириқни бажариш учун етарли вақт ажратилади.
6	Гуруҳлардаги фикрлар чегараланмаганлиги, таъқиқча учрамаслиги ҳақида огоҳлантирилиши зарур.
7	Гуруҳ иш натижаларини қандай тақдим этишини аниқ билишлари учун ўқитувчи томонидан талабаларга йўриқнома берилади.

"САЁҲАТ" технологияси

Мақсади: “Саёҳат” технологияси мураккаб, кўп тармоқли, мумкин қадар муаммо ҳарактердаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Технологиянинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бирйўла ахборот берилади, уларнинг ҳар бири алоҳида муҳокама этилади. Талабаларда мантикий, таҳлилий, танқидий фикрлашни ривожлантиришни ҳамда ўз ғояларини, қобилиятларини ўстиришга хизмат қилади.

Қўлланиши: Бу технология кичик гуруҳларда (талаба сони 20 тагача бўлган) олиб борилади, Барча иштирокчилар 4-5 кишидан иборат кичик гуруҳчаларга бўлинадилар. Мавзудан келиб чиққан ҳолда бир қанча давлатларнинг таълим тизими ёритилган тарқатмали материаллар ҳар бир гуруҳга тарқатилади. 15 дақиқа давомида ҳар бир гуруҳ ўз тасаввуридан келиб чиқиб, гуруҳга берилган маълум бир давлат таълим тизимини бирор бир чизма шаклида ифодалайди ва гуруҳдан бир киши чиқиб чизмадаги фикрларни оғзаки баён қилади, ижобий ва салбий томонлари, афзаллик ва камчиликлари муҳокама қилинади.

ТУШУНЧАЛАР ТАҲЛИЛИ МЕТОДИНИНГ ЎТКАЗИШ БОСҚИЧЛАРИ

Методнинг мақсади: Мазкур метод бирор тушунча, ёки мавзу бўйича ўрганилган ахборотлар тизимини солиштириш, мустақил муносабатни шакллантиришга имконият яратиш мақсадида қўлланилади.

Бунда таълим олувчи шахсидаги:

Мустақил ва ижодий фикрлаш, берилган тушунчаларни изоҳлаш, мулоқотчанлик ва таҳлил қилиш, жамоада ишлаш кўникмалари, ўз-ўзини назорат қилиш ва баҳолаш каби сифатлар ривожлантирилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

12. Ўқитувчи таълим олувчиларни тренинг ўтказишга қўйилган талаблар ва бажарилиши зарур бўлган топшириқ шартлари билан таништиради;

13. Тарқатмалар (иловадаги) таълим олувчиларга берилади ва таклиф этилган схема асосида катнашчилар тушунчага ёки муаммога нисбатан ўзининг мустақил фикрини билдиради;

14. Билдирилган фикрлар керакли устунчаларга ёзилади;

15. Белгиланган вақт (10-15 дақиқа) якунига етгач, барча таълим олувчиларнинг тафсилотлари ёрдамида презентация ташкил этилади;

16. Барча таълим олувчилар якуний хулосалари ўқиб эшиттирилганидан сўнг, ўқитувчи таълим олувчилар ишини баҳолайди ва қўшимча тўлдиришларни киритади.

Кутиладиган натижа: Ўқувчилар мавзу юзасидан зарурий билимларни ўзлаштиради, мустаҳкамлайди, мавзунинг моҳияти ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлади ва шахсий муносабати шаклланади.

ТУШУНЧАЛАР ТАҲЛИЛИ

Тушунчалар	Тушунчалар мазмун	Касбий фаолиятингиздаги ўрни	Қўшимча маълумот
Васийлик			
Хомийлик			
Оила			
Маҳалла			
Жамият			
Давлат			

Семинар машғулотининг таълим технологияси

Мавзу: Мактабгача тарбия ёшида болалар билан олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият. Ижтимоий педагогиканинг мактаб ёшидаги болалар билан иш юритиши

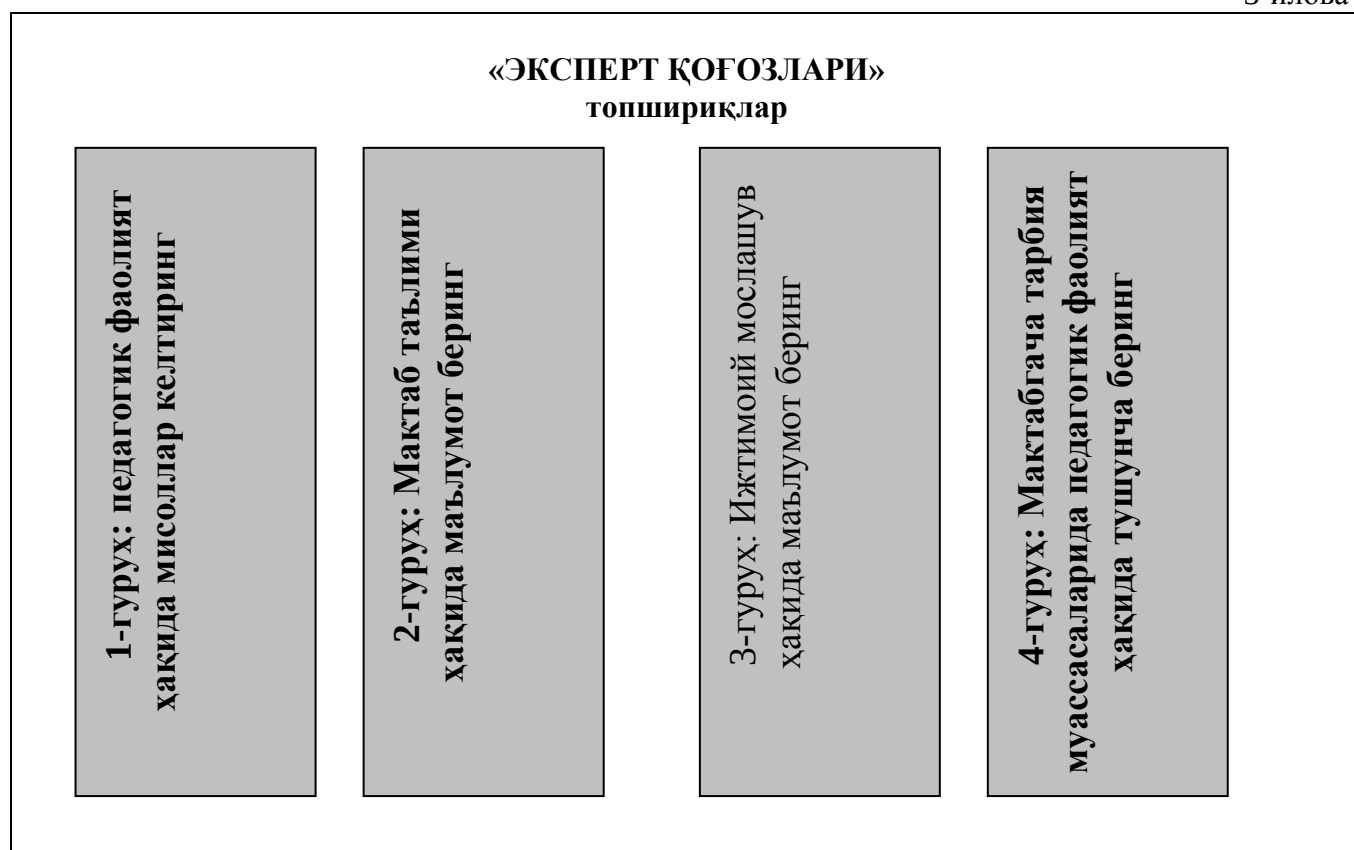
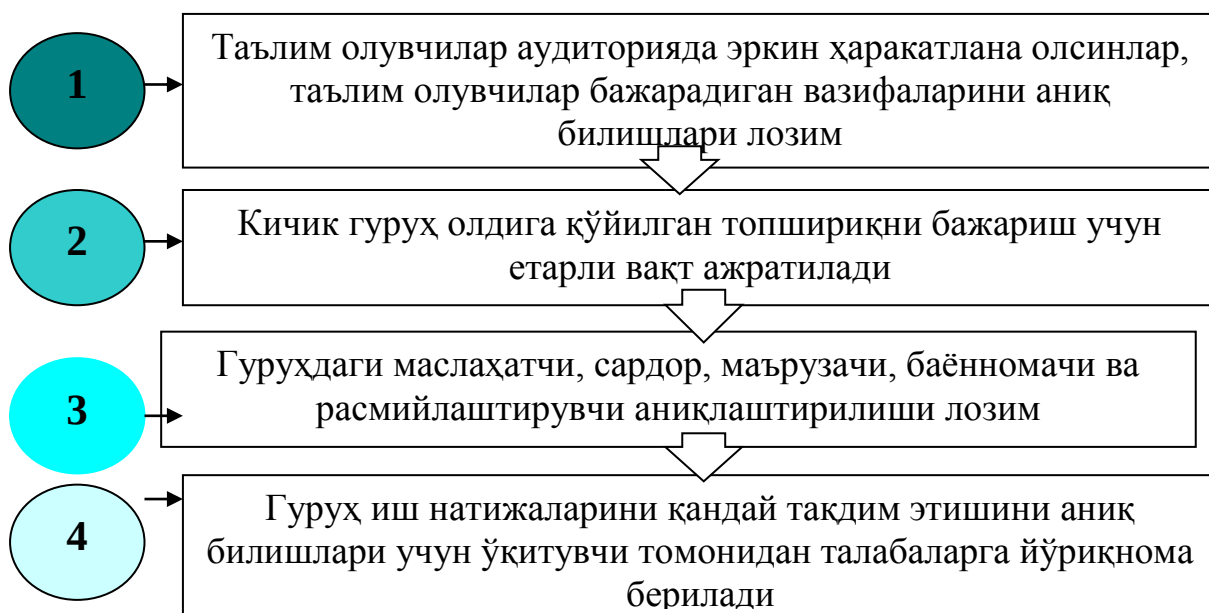
13.1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 26 та
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкам-лаш юзасидан семинар
Амалий машғулот режаси	1. Чақалоқлик даврида ижтимоий мослашув 2. Гўдаклик даврида ижтимоий мослашувнинг ўзига хосликлари 3. Мактабгача таълим муассасаларда олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият 4. Мактабдан ташқари вақтни тўғри ташкил этишда ижтимоий-педагогнинг ўрни
Ўқув машғулотининг мақсади: Мактабгача тарбия ёшидаги болалар билан олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият ҳақида тасаввурга эга бўлиш, семинар талабалар фаоллигини таъминлаш	
Педагогик вазифалар: 1. Мактабгача таълим муассасаларда олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият ҳақида тушунча беради 2. Адаптация ва ижтимоий адаптацияга таъриф беради 3. Болаларнинг таълим муассасаларида муваффақиятли адаптацияларини таъминлашда ижтимоий педагогнинг вазифалари нималардан иборат эканлиги ҳақида маълумот беради 4. Ижтимоий педагогнинг ўқитувчиларни касб танлашга йўналтиришга оид вазифалари ҳақида маълумот беради 5. Мавзу бўйича мустақил фикрлашни шакллантириш ва билимини кенгайтириш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Мавзу бўйича ўзлаштирган билим, кўникма ва малакаларни намойиш этади. 2. Болалар ижтимоийлашуви жараёнида тенгдошлар жамияти ва болалар субмаданиятининг аҳамияти ҳақида фикр билдиради 3. Мактаб ёшидаги болалар билан ижтимоий педагогик иш олиб бориш хусусиятлари ҳақида мулоҳаза билдиради 4. Мактабда педагогик жиҳатдан меъёрдан оғишганлар билан ижтимоий педагогнинг олиб борадиган ишлари шакл, метод ва воситалари ҳақида ўз мулоҳазаларини билдиради 5. Мавзу бўйича ўз мулоҳазаларини билдиради
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров
Таълим бериш шакллари	“Ташвиқот технологияси”, Оммавий гуруҳларда ишлаш
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гуруҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Назорат ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб

13.2. Мактабгача тарбия ёшида болалар билан олиб бориладиган ижтимоий-педагогик фаолият. Ижтимоий педагогиканинг мактаб ёшидаги болалар билан иш юритиши картаси

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзуни аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқувбилиш топшириқларини ишлаб чиқади. Эксперт гуруҳлар иш натижаларини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.	
1. Ўқув машғулотига кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулот мавзуси, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг ахамиятлилиги ва долзарлаблигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкорсўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаштиради.	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништиради. Ҳар бир гуруҳ мавзу режаси асосида такдимот тайёрлашини айтади. 2.2. Ўқув курси мавзулари бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади. 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Такдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Такдимот бошланишини эълон қилади. Гуруҳларда сардорлар такдимотини ташкиллаштиради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокама-сини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳолайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўйича ишлайдилар. Фаол қатнашадилар, такдимот учун материаллар тайёрлайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг такдимотида ҳамкорлик қиладилар. Саволларга жавоб берадилар. Тинглайдилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзулар мақсадига эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган жойларини қайта ўқиш чикишни тавсия этади.	Тинглайдилар.

КИЧИК ГУРУХЛАРДА ИШЛАШ ҚОИДАСИ

“ФСМУ” МЕТОДИНИНГ ЎТКАЗИШ БОСҚИЧЛАРИ.

Методнинг мақсади: Мазкур метод ўқувчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

- Талабаларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;
- Ҳар бир талабага ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади:

Ф – фикрингизни баён этинг.

С – фикрингизни баёнига сабаб кўрсатинг.

М – кўрсатган сабабингизни исботлаб мисол келтиринг.

У – фикрингизни умумлаштиринг.

- Ҳар бир талаба якка тартибда тарқатилган қоғозларгадаги ФСМУ нинг тўрт босқичини таклиф этилган хулоса ёки ғояга нисбатан ўз мустақил мулоҳазаларини бўйича ёзма баён этган ҳолда тўлдиради;
- Навбатдаги босқичларда талабалар кичик гуруҳларга бўлинадилар ва ҳар бир тингловчи ўзи ёзган ФСМУ билан гуруҳ аъзоларини таништиради;
- Гуруҳ аъзолари барча фикрларни ўрганиб, уларни умумлаштирадилар ва ўз тақдимотларини ўтказадилар;
- Ўқитувчи томонидан барча тақдимотлар умумлаштирилади, керакли хулосалар шакллантирилади ва тренинг якунланади.

Масалан, «Сув ҳаёт манбаидир», «Математика ақл гимнастикаси», «Жангвор тайёргарлик- талаба асоси», «Инсонпарварлик-педагогиканинг асосидир», «Инновацион технологиялар- таълим-тарбия самарадорлигини оширади» каби мавзуларда «ФСМУ» ўтказиш мумкин.

Намуна:

Инновацион технологиялар - таълим-тарбия самарадорлигини оширади.

Ф - ҳа, албатта

С - чунки, инновацион таълим технологиялар орқали педагогик жараённинг ташкил этилиши ўқитувчи ва ўқувчиларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини оширади, бундай фаолият билимларни тез, самарали ва қулай ўзлаштирилишини таъминлайди.

М – Ақлий ҳужум, Кластер, Бумеранг, Синквейн, ишбилармон ўйинлар орқали ўқитишни ташкил этиш ўқувчиларнинг мустақил фикрлаши, билиш фаоллиги ва ижодий кўникмаларини шакллантиради.

У – Ҳақиқатдан ҳам таълим-тарбия мазмунини модернизациялаш жараёнида инновацион ўқитиш технологиялари муҳим омил саналади.

ФСМУ: «Бўлажак касбингиз фаолиятида инновацияларни яратиш, қўллаш ва тадбиқ этишга тайёرمىсиз?»

ФИКР ингизни баён этинг:	...
Фикрингизнинг баёнига САБАБ кўрсатинг:	...
Фикрингиз исботлашга МИ-СОЛ келтиринг:	...
Фикрингизни умумлаштиринг	

5-илова

“Т – СХЕМА” МЕТОДИ

Методнинг мақсади: Мазкур метод бирор тушунча, ёки мавзу бўйича ўрганилган ахборотлар тизимини қиёсий таҳлил этиш, солиштириш, мустақил муносабатни шакллантиришга имконият яратиш мақсадида қўлланилади.

Бунда таълим олувчи шахсидаги:

- Мустақил ва ижодий фикрлаш;
- Ахборотлар тизимини таҳлил этиш;
- Ўз позициясида қатъий туриш;
- Ўз-ўзини назорат қилиш ва баҳолаш;
- Мулоқотчанлик ва ўзгалар фикрига ҳурмат;
- Жамоада ишлаш кўникмалари ривожланади.

Методни амалга ошириш тартиби:

17. Ўқитувчи ўқувчиларни миқдор жиҳатдан тенг гуруҳларга ажратади;
 18. Ўқувчиларни тренинг ўтказишга қўйилган талаблар ва бажарилиши зараур бўлган топшириқ шартлари билан таништиради;
 19. Тароқатмалар (иловадаги) ўқувчилар гуруҳига берилади ва таклиф этилган схема асосида қатнашчилар тушунчага ёки муаммога нисбатан ўзининг мустақил фикрини билдиради;
 20. Билдирилган фикрлар ижобий ва салбий йўналишга ажратилиб, керакли устунчаларга ёзилади;
 21. Белгиланган вақт (10-15 дақиқа) якунига етгач, барча гуруҳларнинг фасилитаторлари ёрдамида презентация ташкил этилади;
 22. Барча гуруҳларнинг якуний хулосалари ўқиб эшиттирилганидан сўнг, тренер-ўқитувчи гуруҳлар ишини баҳолайди ва қўшимча тўлдиришларни киритади.
- Кутиладиган натижа:** Ўқувчилар мавзу юзасидан зарурий билимларни ўзлаштиради, мустаҳкамлайди, мавзунинг моҳияти ҳақида аниқ тасаввурга эга бўлади ва шахсий муносабати шаклланади.

Мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. ижтимоий педагогика ҳақида тушунча?
2. Бола тарбиясида педагогиканинг тутган ўрни?

Семинар машғулотининг таълим технологияси
Мавзу: Болалар ичкибозлиги ижтимоий педагогик муаммо сифатида. Гиёҳвандлик
ижтимоий педагогик муаммо сифатида

14.1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 26 та
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкам-лаш юзасидан семинар
Амалий машғулот режаси	1. Болалар тарбиясида ичкиликбозлик ва гиёҳвандликни олдини олишга қаратилган педагогик усул ва воситалар ҳақида тушунча бериш 5. Ёсмирлар гиёҳвандлигининг сабаблари ва оқибатлари
Ўқув машғулотининг мақсади: Спиртли ичимликлар истеъмол қилувчи ёсмирлар билан олиб бориладиган ижтимоий педагогик фаолият ҳақида тасаввурга эга бўлиш. Гиёҳвандлик-девиант хулқ шакли сифатида эканлиги ҳақида тасаввурга эга бўлиш.	
Педагогик вазифалар: 1. “Ичкиликбозлик” ва “Гиёҳвандлик” тушунчаларига таъриф бериш 2. Болалар ичкиликбозлигининг хусусиятларини очиб кўрсатиш 3. Ёсмир ёшдаги болаларнинг ичкиликбозлиги сабаблари ва оқибатларини тушунтириб бериш 4. Болалар ва ёсмирларнинг антиалкогол реабилитацияси метод ва шакллари тушунтириш 5. Ижтимоий педагогнинг гиёҳвандлик профилактикасида ёсмир ўқувчилар билан ўтказадиган методлар моҳиятини тушунтиради 6. Мавзу бўйича мустақил фикрлашини шакллантириш ва билимини кенгайтириш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Ёсмир ёшда болаларнинг ичкиликбозлиги сабаблари ва оқибатлари ҳақида ўз фикр-мулоҳазаларини билдиради. 2. Болаларда ичкиликка ружу қўйишни келтириб чиқарувчи оилавий тавсифдаги сабаблар ҳақида фикр билдиради 3. Ёсмир орасидаги гиёҳвандликнинг биологик, психологик ва ижтимоий сабабларини алоҳида кўрсатади. 4. Ёсмирлар гиёҳвандлиги оқибатларини санаб кўрсатади 5. Ижтимоий-педагогнинг болалар ва ёсмирлар билан ичкиликбозликка ва наркоманияга қарши кураш фаолиятининг асосий йўналишлари ҳақида фикр-мулоҳазаларини билдиради.
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров
Таълим бериш шакллари	“Б.Б.Б” методи
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гурҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Назорат ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб

**14.2. Болалар ичкибозлиги ижтимоий педагогик муаммо сифатида. Гиёҳвандлик
ижтимоий педагогик муаммо сифатида
кارتаси**

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзунини аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқувбилиш топшириқларини ишлаб чиқади. Эксперт гуруҳлар иш натижаларини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.	
1. Ўқув машғулотиغا кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулот мавзуси, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг аҳамиятлилиги ва долзаррлаблигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкор-сўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаштиради.	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништиради. Ҳар бир гуруҳ мавзу режаси асосида такдимот тайёрлашини айтади. 2.2. Ўқув курси мавзулари бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади. 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Такдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Такдимот бошланишини эълон қилади. Гуруҳларда сардорлар такдимотини ташкиллашти-ради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокама-сини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳо-лайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўй-ича ишлайдилар. Фаол қатнашади-лар, такдимот учун материаллар тайёр-лайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг такдимотида ҳам-корлик қиладилар. Саволларга жавоб берадилар. Тинглайдилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзулар мақсадига эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган жойларини қайта ўқиб чиқишни тавсия этади.	Тинглайдилар.

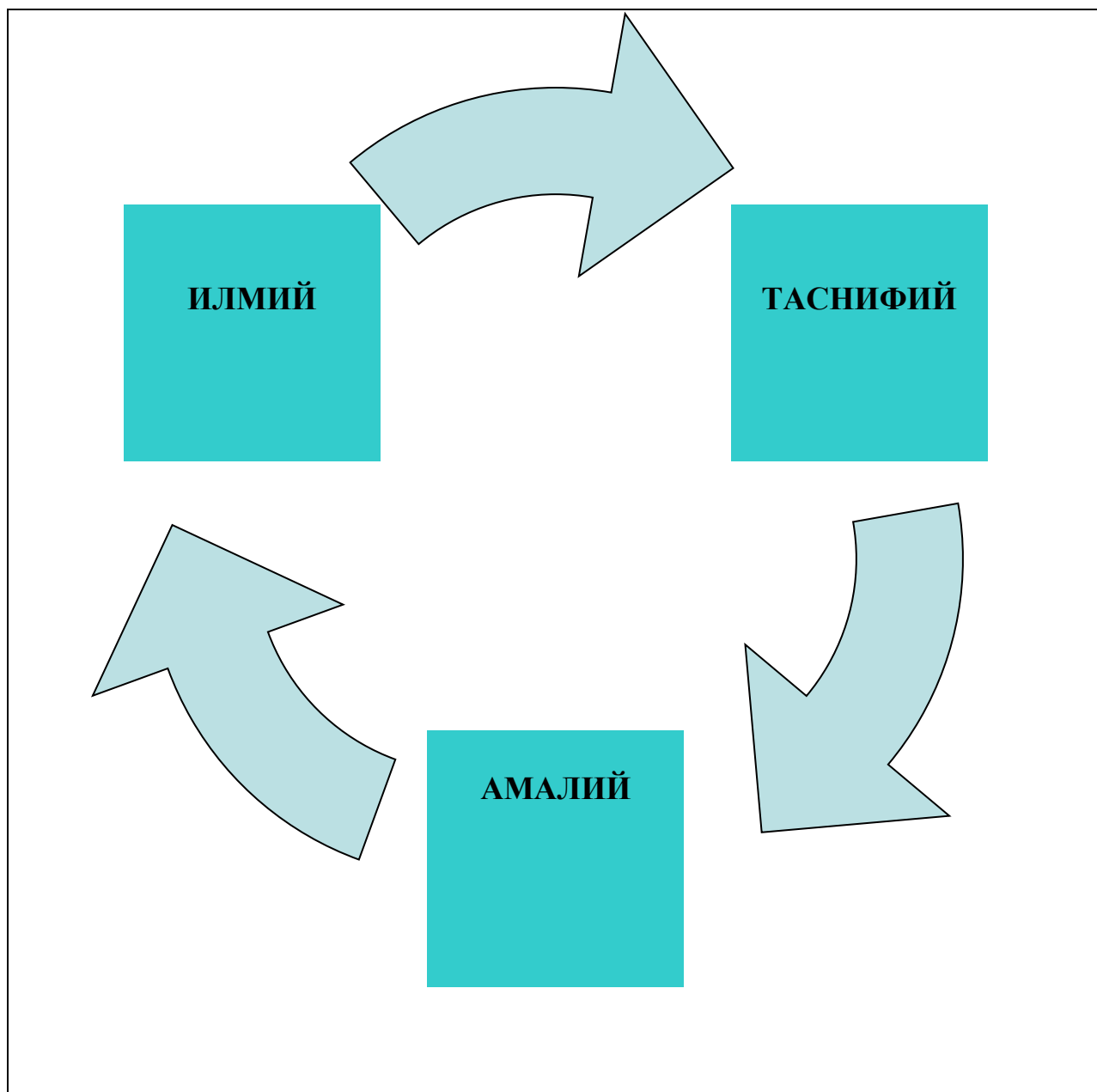
Мавзу:	<i>Болалар ичкибозлиги ижтимоий педагогик муаммо сифатида. Гиёҳвандлик ижтимоий педагогик муаммо сифатида</i>
Режа:	1. Спиртли ичимликлар истеъмол қилиш муаммоси 2. Болаларнинг спиртли ичимликлар ичишининг сабаб ва оқибатлари 3. Болалардаги спиртли ичимликка муносабат даражаси ва ҳисоб даражада ижтимоий педагогнинг ёрдам бериш шакллари 4. Гиёҳвандлик муаммоси.
Мақсад:	Таълимий, ўқитиш ва тарбия технологияларнинг бир-биридан фарқи. Педагогик технологиялар назариясининг ривожланиш босқичлари. Педагогик технологияларнинг классификацияси.

КИЧИК ГУРУХЛАРДА ИШЛАШ ҚОИДАСИ

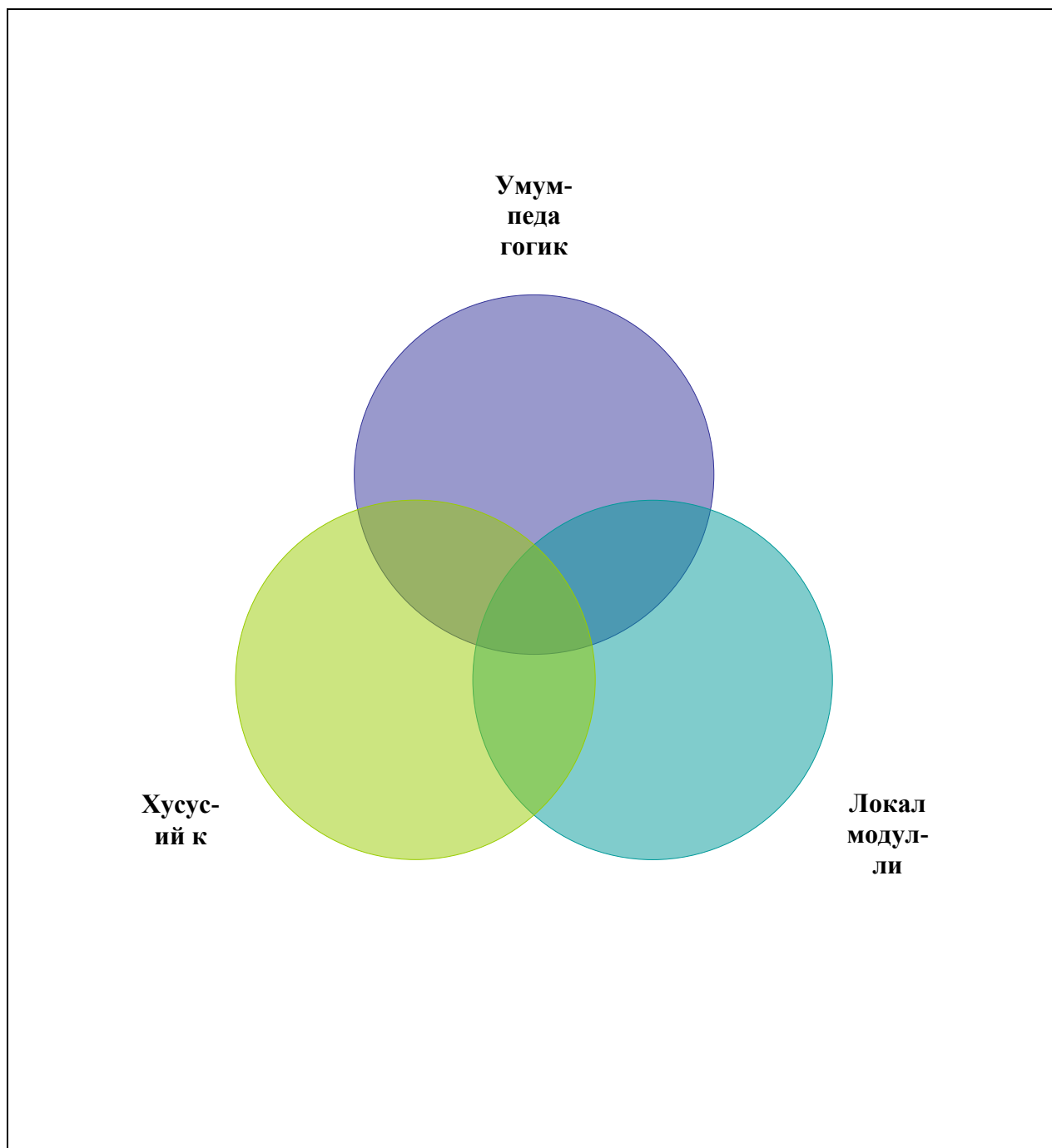
Аудитория гуруҳ вакилларининг мунтазам равишда жой алмашишларига ротация жараёнини амалга ошириш учун қўллай бўлмоғи лозим.
Ўқитувчи талабаларни катта ёки кичик гуруҳларга бўлишда, талабаларнинг сон ва интеллектуал қобилиятларини тенг меъёрга тақсимлаши зарур.
Талабалар топшириқни бажариш учун зарур билим ва малакаларга эга бўлмоғи лозим.
Гуруҳларга аниқ топшириқлар берилади.
Кичик гуруҳ олдига қўйилган топшириқни бажариш учун етарли вақт ажратилади.
Гуруҳ иш натижаларини қандай тақдим этишини аниқ билишлари учун ўқитувчи томонидан талабаларга йўриқнома берилади.

Бола тарбиясида ижтимоий педагогик муаммо сифатида

--

Муаммони ўрганиш

4-илова:

«3 X 4» МЕТОДИ

Методнинг таснифи: Ушбу машғулот талабаларнинг аниқ бир муаммони якка ҳолда фикрлаб ҳал этиш, ечимини топиш, кўп фикрлардан керагини аниқлаш, танлаб олинган

фикрларни умумлаштириш ва улар асосида қўйилган муаммо юзасидан аниқ бир тушунча ҳосил қилишга, шунингдек, ўз фикрларини маъқуллай олишга ўргатади.

«3 X 4» Методининг мақсади: Талабаларнинг мустақил ва мантиқий фикрлашга, жамоа бўлиб ишлашга, изланишга, фикрларни жамлаб, улардан назари ва амалий тушунча ҳосил қилишга, жамоага ўз фикрини ўтказишга уни маъқуллашга, қўйилган муаммони ечишда ва мавзуга умумий тушунча беришда ўтилган мавзулардан эгалланган билимларни қўллай олишга ўргатиш.

«3 X 4» Методининг ўтказиш тартиби:

Талабаларнинг умумий сонига қараб 3-5 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

Ўқитувчи машғулотнинг мақсади ва ўтказиш тартиби билан таништиради ва ҳар хил кичик гуруҳга қоғознинг юқори қисмига «Педагогик технология - бу» тушунчаси ёзилган варақларни тарқатади;

Ўқитувчи гуруҳларни тарқатмаларга ёзилган тушунчага нисбатан муносабатни фақат 3 та сўз билан ифодалашни айтади ва бунинг учун аниқ вақт белгилайди;

Ушбу вазифа соат миллари бўйича айлантирилади ва ҳар гал янги тушунчалар ёзиб борилади;

Гуруҳ аъзолари тарқатмадаги тушунчалар билан танишиб яхлит бир таъриф келтириб чиқарадилар.

Ҳар бир гуруҳнинг таърифларини гуруҳ аъзоларидан бири тақдимот қилади;

Ўқитувчи педагогик технологияларга берилган таърифни изохлаб, таҳлил қилиб уларни баҳолайди.

Мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Болалар тарбиясида ичкиликбозлик ва гиёҳвандликни олдини олишга қаратилган педагогик усул ва воситалар ҳақида тушунча бериш

5. Ўсмирлар гиёҳвандлигининг сабаблари ва оқибатлари

Семинар машғулотининг таълим технологияси
Мавзу: Ижтимоий-педагогик реабилитация

15.1. Таълим бериш технологиясининг модели

Машғулот вақти-2 соат	Талабалар сони: 26 та
Машғулот шакли	Мавзу бўйича билимларни кенгайтириш ва мустаҳкам-лаш юзасидан семинар
Амалий машғулот режаси	1. Ўзбекистонда фаолият олиб боровчи реабилитацион муассасалар 2. Мустақиллик йилларида ижтимоий реабилитацион муассасаларнинг тубдан янгиланиши
Ўқув машғулотининг мақсади: Мавзу бўйича олган билим, кўникма ва малакаларини мустаҳкамлаш, семинарда талабаларнинг фаоллигини таъминлаш талабалар томонидан ўзлаштирилган билимларни мустаҳкамлаш	
Педагогик вазифалар: 1. Мавзу бўйича адабиётларни ўқиб-ўрганиб, канспектлаш 2. Ижтимоий реабилитацион вазифалар ҳақида тушунча бериш 3. Реабилитацион иш жараёнида тарбиявий вазифа ҳақида фикр билдириш 4. Реабилитацион иш жараёнида ижтимоий-ҳуқуқий вазифалар ҳақида тушунча бериш 5. Мавзу бўйича мустақил фикрлашини шакллантириш ва билимини кенгайтириш	Ўқув фаолияти натижалари: 1. Мавзу юзасидан ўзлаштирган билим, кўникма ва малакаларини намоиш этади. 2. “Ижтимоий реабилитация” ҳақида ўз фикр-мулоҳасини билдиради. 3. Ижтимоий реабилитация жараёнида ижтимоий педагогнинг вазифалари нималардан иборат эканлигини тушунтириб беради. 4. Мавзу бўйича ўз мулоҳазалари билан фикр алмашади.
Таълим бериш усуллари	Мунозара, суҳбат, тезкор-сўров
Таълим бериш шакллари	“Кластер” методи
Таълим бериш воситалари	Ўқув қўлланма, проектор, маркерлар, эксперт топшириқлари
Таълим бериш шароити	Техник таъминланган, гурҳларда ишлаш учун мўлжалланган аудитория
Назорат ва баҳолаш	Оғзаки назорат: савол-жавоб

**15.2. Ижтимоий –педагогик реабилитация
картаси**

Иш босқичлари ва вақти	Фаолият мазмуни	
	Таълим берувчи	Таълим олувчилар
Тайёрлов босқичи	Мавзуни аниқлайди, таълимий мақсадни белгилайди ва кутилаётган натижаларни шакллантиради. Белгиланган таълимий мақсадларга мос ўқув-билиш топшириқларини ишлаб чиқади. Эксперт гуруҳлар иш натижаларини баҳолаш мезонларини ишлаб чиқади.	
1. Ўқув машғулотиغا кириш босқичи (10 дақ)	1.1. Машғулот мавзуси, унинг мақсади ва кутилаётган натижалар билан таништиради, уларнинг ахамиятлилиги ва долзаррлаблигини асослайди. 1.2. Мавзу бўйича асосий тушунчаларга таъриф беришни таклиф қилади ва шу асосда тезкор-сўров ўтказиб талабалар билимларини фаоллаштиради.	Саволларга жавоб берадилар.
2. Асосий босқич (55 дақиқа)	2.1. Талабаларни 5-та кичик гуруҳга бўлади ва гуруҳларда ҳамкорлик асосида ишлаш усули қоидалари билан таништиради. Ҳар бир гуруҳ мавзу режаси асосида такдимот тайёрла-шини айтади. 2.2. Ўқув курси мавзулари бўйича тайёрланган эксперт варақаларини тарқатади. 2.3. Гуруҳларга топшириқларни бажариш учун ёрдам беради. Такдимот материаллари мазмунан ва мантиқан тўлиқ ёритилишини кузатади. 2.4. Такдимот бошланишини эълон қилади. Гуруҳларда сардорлар такдимотини ташкиллашти-ради. Аниқлик киритилиши лозим бўлса, гуруҳ сардорини тўхтатади, саволлар беради, муҳокама-сини жамоага ҳавола этади. 2.5. Мавзулар асосида берилган маълумотларни умумлаштиради ва хулосалайди. Фаол иштирокчи талабаларни рағбатлантиради ва умумий баҳо-лайди.	Кичик гуруҳларга бўлинадилар. Топшириқлар бўй-ича ишлайдилар. Фаол қатнашади-лар, такдимот учун материаллар тайёр-лайдилар. Гуруҳдан сардор танлашади, унинг такдимотида ҳам-корлик қиладилар. Саволларга жавоб берадилар. Тинглайдилар.
3–Якуний босқич (20 дақиқа)	3.1. Ўқув фаолияти юзасидан хулоса билдиради. 3.2. Мавзулар мақсадига эришишдаги талабалар фаолиятини таҳлил қилади ва ўзлаштира олмаган жойларини қайта ўқиб чиқишни тавсия этади.	Тинглайдилар.

Мавзу:	Ижтимоий-педагогик реабилитация
Режа:	Ўзбекистонда фаолият олиб боровчи реабилитацион муассасалар 2. Мустақиллик йилларида ижтимоий реабилитацион муассасаларнинг тубдан янгилиниши
Мақсад:	Ижтимоий педагогик реабилитация ҳақида тушунча бериш

4-илова:

ФСМУ: «Бўлажак касбингиз фаолиятида ўзингиз шахсни ўзини бошқариш механизмларни ўзлашдиригинизми?»

ФИКР ингизни баён этинг:	...
Фикрингизнинг баёнига САБАБ кўрсатинг:	...
Фикрингиз исботлашга МИ-СОЛ келтиринг:	...
Фикрингизни умумлаштиринг	...

5-илова

«ЧАРҲПАЛАК» МЕТОДИ

Методнинг мақсади: таълим олувчиларда муайян мавзу бўйича ўзлаштирилган ахборотларни анализ-синтез қилиш, баҳолаш ва мустақил-ижодий ишлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

1-босқич. Талабалар тўрт кишидан иборат кичик гуруҳларга бўлинади ва уларга аниқ мавзу бўйича тайёрланган тарқатма материаллар тарқатилади;

2-босқич. Берилган ҳаракат хусусиятлари ичидан ўзлари тўғри деб топган ҳаракатни кўрсатилган катаклар ичига махсус белгилар (+, -, X, Y) билан белгилаш тушунтирилади;

3-босқич. Ҳар бир гуруҳ аъзоси индивидуал тарзда кўрсатилган катакларга ўз жавобларни белгилайди ва ўқитувчи навбатдаги босқичда гуруҳларнинг жавоблар варақасини соат стрелкаси тартибида алмаштиради;

4-босқич. Бу ҳаракат то ҳар бир гуруҳнинг дастлабки иши ўзига қайтиб келгунига қадар такрорланади. Тарқатма материаллар ўз эгаларига етиб келганидан сўнг ўқитувчи тўғри жавобларни ўқиб эшиттиради.

5-босқич. Талабалар тўғри жавобларни дастлабки белгилари бўйича текшириб, ҳар бир тўғри жавобни «1» балл билан баҳолайди.

6-босқич. Тренинг якунида ўқитувчи баҳолаш мезонини ўқиб эшиттиради ва ҳар бир талаба ўз-ўзини баҳолайди. (Масалан, ҳаракатлар 20 та бўлса, бунда: 18-20 тўғри жавоб учун «аъло», 15-17 та тўғри жавоб учун «яхши», 12-14 та тўғри жавоб учун «қониқарли» баҳо берилади.)

Намуна

Мустаҳкамлаш учун саволлар:

1. Ўзбекистонда фаолият олиб боровчи реабилитацион муассасалар ҳақида тушунча

беринг?

2. Мустақиллик йилларида ижтимоий реабилитацион муасасаларнинг тубдан янгиланишини мисоллар асосида тушунтириб беринг.

